

Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta

Končno poročilo raziskovalne naloge

**Socialna vključenost
in psihosocialno zdravje mladih
z izkušnjami brezposelnosti
na območju Ljubljane**

Social inclusion and psychosocial health of youth
with experiences of unemployment in Ljubljana

Nosilec naloge: Bojan Dekleva

Besedilo poročila ni lektorirano!

Ljubljana, julij 2004

KAZALO

	Stran
Kazalo tabel	4
Uvod	8
I. Teoretični del (Jana Rapuš Pavel)	9
1 Izvori in opredelitev koncepta socialne izključenosti	10
2 Socialna izključenost in brezposelnosti mladih	12
2.1 Brezposelnost kot pojav in vrste brezposelnosti	12
2.2 Značilnosti in razsežnosti brezposelnosti mladih v evropskih državah	13
2.3 Vidiki marginalizacije, deprivacije in socialne izključenosti brezposlenih mladih v izsledkih raziskav	15
2.4 Brezposelnost mladih in zdravje	18
3 Družbeni kontekst tveganja socialne izključenosti: »yo –yo« tranzicija v odraslost – več izbir in več tveganj	21
3.1 Strukturna individualizacija življenjskih potekov	22
3.2 Mimobežni trajektoriji pri prehodu v zaposlitev	23
3.3 Subjektivni in sistemski dejavniki tveganja socialne izključenosti	25
4 Modeli prehoda na področje dela	30
4.1 Država blaginje	30
4.2 Aktivna politika zaposlovanja v državah EU	31
4.3 Značilnosti modelov države blaginje in prehodi v zaposlitev	33
4.3.1 Univerzalističen režim države blaginje in prehod mladih v zaposlitev	35
4.3.2 Konzervativni režimi države blaginje in prehod mladih v zaposlitev	37
4.3.3 Liberalni režimi države blaginje in prehod mladih v zaposlitev	39
4.3.4 Podinstitucionalni režimi države blaginje in prehod mladih v zaposlitev	42
4.3.5 Prehodi mladih v zaposlitev v Sloveniji	44
5 V smeri integracijskih tranzicijskih politik pri reševanju problematike brezposelnosti mladih	49
6 Izbor uradnih statističnih podatkov o brezposelnosti	51
II. Empirični del (Jana Rapuš Pavel in Bojan Dekleva)	60
1 Kvantitativni del - analiza rezultatov poštne ankete mladih brezposelnih	61
1.1 Nameni raziskave	61
1.2 Metodološki pristop	62
1.2.1 Vzorčenje	62
1.2.2 Osnovni opis instrumenta	64
1.2.3 Zbiranje podatkov	65
1.2.4 Predhodna kontrola in vnos podatkov v bazo podatkov	66
1.2.5 Opis realiziranega vzorca	66
1.2.6 Podrobnejši opis uporabljenih spremenljivk in tvorbe sestavljenih spremenljivk	68
1.2.6.1 Neodvisne spremenljivke posameznikovega habitusa	68
1.2.6.2 Spremenljivke posameznikovega prehajanja na trg dela	69
1.2.6.3 Spremenljivke dimenzij posameznikove socialne v/izključenosti	73

KAZALO

	Stran
1.3 Rezultati	78
1.3.1 Položaj mladih na trgu dela: čas začasnih zaposlitev	78
1.3.1.1 Osnovne značilnosti dosedanje brezposlenosti	78
1.3.1.2 Vstopanje/izstopanje na/iz trg/a dela	80
1.3.1.3 Trenutni položaj na trgu dela	84
1.3.1.4 Vzorci zaposlitvene zgodovine	89
1.3.1.5 Družinska ozadja	92
1.3.1.6 Zaznavanje stigmatizacije zaradi brezposelnosti	94
1.3.1.7 Iskanje zaposlitve in zavezanost delu	95
1.3.1.8 Ocena sodelovanja v programih izobraževanja in usposabljanja za zaposlitev	101
1.3.1.9 Sklepne ugotovitve	103
1.3.2 Materialni položaj	109
1.3.3 Socialne podpore	119
1.3.4 Psihosocialno zdravje in zadovoljstvo	126
1.3.5 Kaj napoveduje zaposlenost mladih? (Bojan Dekleva)	142
1.3.6 Kopičenje ogroženosti in kaj jo napoveduje (Bojan Dekleva)	151
2 Kvalitativni del raziskave – pogovori v fokusnih skupinah (Jana Rapuš Pavel)	156
2.1 Opredelitev namena in metodološki pristop	156
2.2 Rezultati in ugotovitve	162
2.2.1 Značilnosti posameznika, družinskih ozadij in vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja	162
2.2.2 Značilnosti mladih na štirih dimenzijah socialne v/izključenosti ter na področju psihosocialnega zdravja	167
2.2.2.1 Institucionalna v/izključenost	167
2.2.2.1.1 Sektor izobraževanja	167
2.2.2.1.2 Sektorja zaposlovanje in socialno varstvo	171
2.2.2.2 Izključenost iz trga dela	181
2.2.2.3 Ekonomska v/izključenost	188
2.2.2.4 Socialne podpore / socialna izolacija	193
2.2.2.5 Psihosocialno zdravje	197
2.2.3 Doživljanje dejavnikov socialne v/izključenosti v posameznih skupinah	199
III. Zaključki in priporočila (Jana Rapuš Pavel)	206
1 Zaključki kvantitativnega dela raziskave (poštno anketiranje)	207
2 Zaključki kvalitativnega dela raziskave (fokusne skupine)	214
3 Smernice za načrtovanje integracijskih politik prehoda mladih v sfero dela	217
Literatura	221
Povezetek in ključne besede / Abstract and key words	227
Finančno poročilo	228

Kazalo tabel in slik

Stran:

Tabela 1: Model štirih pojmovanj težje zaposljivosti v mladinski tranziciji (po Walther in drugi, 2002).....	25
Tabela 2: Tri vrste politik prehajanja mladih na trg dela (po Walther in drugi, 2002).....	28
Tabela 3: Modeli socialnega varstva (prirejeno po Gallie/Paugam, 2000).	33
Tabela 4: Režimi prehajanja v sfero dela in zaposlitve v nekaterih evropskih državah (prirejeno po Walther, 2003).....	34
Tabela 5: Prebivalstvo in brezposelnost v Republiki Sloveniji	52
Tabela 6: Število brezposelnih glede na čas brezposelnosti v Republiki Sloveniji.	52
Tabela 7: Odstotek brezposelnih glede na stopnjo izobrazbe v Republiki Sloveniji.	53
Tabela 8: Stopnja brezposelnosti, stopnja brezposelnosti mladih in stopnja trajne brezposelnosti v letih 1992-2000 v Evropi	54
Tabela 9: Brezposelne osebe brez poklicne oziroma strokovne izobrazbe in brezposelni mladi od leta 1998 do 2002 v RS	54
Tabela 10: Značilne skupine brezposelnih - povprečje za Slovenijo in OS Ljubljana v letu 2002 (v % od vseh).	55
Tabela 11: Značilne skupine brezposelnih po območnih službah ZRSZ v letu 2002, v %	55
Tabela 13: Starostna struktura brezposelnosti na dan 31.12.2002	57
Tabela 14: Izobrazbena struktura brezposelnih oseb	57
Tabela 15: Registrirano brezposelne osebe do 25 let glede na stopnjo izobrazbe v OS Ljubljana in upravni enoti Ljubljana, na dan 31.12.2000	58
Tabela 16: Registrirano brezposelne osebe vključene v programe izobraževanja in usposabljanja, v letih 2000–2002	59
Tabela 17: Pojemovna izhodišča raziskave.....	61
Tabela 18: Ciljna populacija mladih brezposlenih glede na spol in starost.	62
Tabela 19: Ciljna populacija mladih brezposlenih glede na spol in izobrazbo.	63
Tabela 20: Ciljna populacija mladih brezposlenih glede na spol in trajanje brezposelnosti....	63
Tabela 21: Primerjava populacije in vzorca glede na spol.	66
Tabela 22: Primerjava populacije in vzorca glede na starost.	67
Tabela 23: Primerjava populacije in vzorca glede na izobrazbo.	67
Tabela 24: Starost anketiranja ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na spol.	79
Tabela 25: Starost anketiranja ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na sedanjo starost anketirancev.	79
Tabela 26: Starost anketiranja ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na zadnjo zaključeno šolo anketiranja.	80
Tabela 27: Porazdelitev trajanja a) skupnega časa (seštevka vseh obdobj), ko so bili anketiranci v življenju brezposelni; b) najdaljšega neprekinjenega obdobja brezposelnosti; c) trajanje sedanje nezaposlenosti; vse v %.	81
Tabela 28: Statistična pomembnost razlik v treh vrstah obdobj brezposelnosti glede na pet neodvisnih spremenljivk ter dva tipa zaposlitvenih vzorcev.	82
Tabela 29: Verjetnosti statistične pomembnosti razlik v času prve prijave na Zavod za zaposlovanje glede na šest neodvisnih spremenljivk ter dva tipa brezposelnosti.	83
Tabela 30: Povprečna starost anketirancev ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let.	83
Tabela 31: Povprečna starost anketirancev ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu.	84
Tabela 32: Število dosedanjih prekinitev zaposlitev anketirancev.	84

Tabela 33: Zaposlitveni status respondentov v preteklem tednu glede na njihovo izjavo o trenutni zaposlenosti (v odstotkih; N=635).	85
Tabela 34: Zaposlitveni status mladih v preteklem tednu, ki so bili v obdobju preteklega leta strnjeno brezposelni najmanj tri mesece: primerjava z nekaterimi evropskimi državami; vse v %.....	87
Tabela 35: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na spol in starost anketiranih	88
Tabela 36: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na zadnjo zaključeno šolo anketiranih (v odstotkih; N=648).....	88
Tabela 37: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let).....	89
Tabela 38: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let glede na spol anketirancev, primerjava Slovenije z nekaterimi drugimi državami EU (Finska, Švedska, Škotska, Španija), v %.....	90
Tabela 39: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na spol in starost anketiranih	90
Tabela 40: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na zadnjo zaključeno šolo anketiranih	91
Tabela 41: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na narodnostno strukturo družin	92
Tabela 42: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na socialni status družine (v odstotkih).	92
Tabela 43: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na to, ali imajo svoje otroke (v odstotkih) in glede na velikost kraja bivanja	93
Tabela 44: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na narodnostno strukturo družin anketiranih (v odstotkih).	93
Tabela 45: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na socialni status družine (v odstotkih).	94
Tabela 46: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na to, ali imajo svoje otroke in glede na velikost kraja bivanja	94
Tabela 47: Razlike v stopnji zaznane stigmatizacije med podskupinami mladih.....	95
Tabela 48: Pogostost načinov iskanja zaposlitve.....	95
Tabela 49: Razlike v aktivnosti iskanja dela ter zavezanosti dela med podskupinami mladih.	96
Tabela 50: Odstotki anketirancev, ki so navedli posamezne razloge, zaradi katerih trenutno ne iščejo dela.....	97
Tabela 51: Razlike v pogostosti navajanja posameznega razloga ne-iskanja dela med podskupinami mladih.	98
Tabela 52: Odstotki anketiranih glede na njihovo sedanjo (oz. zadnjo) vključenost v programe izobraževanja in usposabljanja za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje.	101
Tabela 53: Status anketiranca v času treh mesecev po tem, ko je zaključil kakega od programov APZ.....	102
Tabela 54: Odstotki anketiranih glede na njihovo sedanjo (oz. zadnjo) vključenost v programe izobraževanja in usposabljanja za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje.	102
Tabela 55: Status udeležencev petih vrst programov v času treh mesecev po zaključku programa.	103
Tabela 56: Odstotki anketirancev, ki so se morali v zadnjem letu odreči kaki od dobrin zaradi pomanjkanja denarja.....	111
Tabela 57: Materialna in socialna prikrajšanost glede na strukturo bivanja v skupnem gospodinjstvu.	111
Tabela 58: Razlike med podskupinami mladih, ki so bili v zadnjih 12 mesecih materialno ali socialno prikrajšani.....	112

Tabela 59: Odstotki anketirancev, ki so izbrali določene vrste prihodkov kot svoje glavne vire prihodkov v zadnjih 12 mesecih.....	114
Tabela 60: Odstotki mladih, ki prejemajo sredstva iz določenih virov, glede na to, s kom živijo.	114
Tabela 61: Viri glavnega prihodka, pri katerih se podskupine mladih glede na devet značilnosti statistično pomembno razlikujejo.	116
Tabela 62: Prikaz povprečnih vrednosti štirih vrst socialnih podpor anketirancem.....	120
Tabela 63: Primerjava starševskih in prijateljskih socialnih podpor brezposelnim mladim med desetimi evropskimi državami	121
Tabela 64: Razlike v treh vrstah socialnih podpor med podskupinami mladih.....	122
Tabela 65: Odstotki mladih, ki iščejo pomoči ali nasvete pri različnih strokovnjakih/ustanovah.	124
Tabela 66: Iskanje pomoči ali nasvetov pri različnih strokovnjakih/ustanovah, pri katerih se podskupine mladih glede na devet značilnosti statistično pomembno razlikujejo.	125
Tabela 67: Odstotki mladih, ki menijo, da so v zadnjih dvanajstih mesecih imeli katero izmed navedenih telesnih težav.	127
Tabela 68: Število in odstotki mladih, glede na njihovo vrednost na lestvici <i>Telesne težave v zadnjem letu</i>	127
Tabela 69: Odstotki mladih, ki menijo, da so v zadnjih dvanajstih mesecih imeli katero izmed navedenih duševnih težav.	128
Tabela 70: Število in odstotki mladih, glede na njihovo vrednost na lestvici <i>Duševne težave v zadnjem letu</i>	128
Tabela 71: Število in odstotki mladih, glede na njihovo splošno oceno lastnega zdravja.	129
Tabela 72: Razlike v lestvicah Telesne težave v zadnjem letu, Pozitivna ocena lastnega zdravja in Duševne in vedenjske težave v zadnjih dveh tednih med podskupinami mladih.	129
Tabela 73: Pogostost kajenja cigaret, tobaka v zadnjih 30 dneh.	131
Tabela 74: Razlike v rednem kajenju in pogostosti kajenja tobaka v zadnjih 30 dneh med podskupinami mladih.	131
Tabela 75: Razlike v lestvici Opitost z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih in odgovorih na vprašanje ali anketiranec pozna osebo/e, ki uživa/jo prepovedane droge med podskupinami mladih.	132
Tabela 76: Razlike v lestvici pogostosti uporabe (nelegalnih) sedativov in lestvici pogostosti uporabe (nelegalne) marihuane med podskupinami mladih.	135
Tabela 77: Razlike v lestvici pogostosti uporabe ekstazija, heroina in legalnih sedativov med podskupinami mladih.	136
Tabela 78: Povezanost duševnega zdravja z materialno in socialno prikrajšanostjo anketirancev.	137
Tabela 79: Povezanost duševnega in vedenjskih težav s podporami staršev.	138
Tabela 80: Povezanost duševnega zdravja in vedenjskih težav z podporami prijateljev.....	138
Tabela 81: Povezanost z duševnega zdravja z predstavami mladih o dejavnosti v bližnji prihodnosti.	139
Tabela 82: Povezanost osnovnih socialno demografskih značilnosti, značilnosti položaja na trgu dela in vključenosti v programe APZ, stališč v zvezi z delom in brezposelnostjo s tremi kriterijskimi spremenljivkami - rezultati analize variance med petimi podskupinami mladih.	144
Tabela 83: Pomembnost razlik med podskupinama zaposlenih in nezaposlenih v zadnjem tednu pri skupini napovedovalnih spremenljivk.	146
Tabela 84: Značilnosti štirih diskriminativnih funkcij.....	148

Tabela 85: Korelacije med napovedovalnimi spremenljivkami in standardiziranimi diskriminativnimi funkcijami.....	149
Tabela 86: Povprečne vrednosti skupinskih centroidov (povprečnih položajev petih podskupin mladih) na štirih diskriminativnih funkcijah.....	149
Slika 1: Razporejenost petih podskupin mladih v prostoru prve in druge diskriminativne funkcije.	150
Tabela 86a: Odstotki mladih, ki so se pokazali kot posebno ogroženi/izključeni na različnem številu področij (spremenljivk).	152
Tabela 87: Razlike med tremi podskupinami mladih na šestih posameznih kriterijskih spremenljivkah.	153
Tabela 88: Testiranje enakosti varianc napovedovalnih spremenljivk (ANOVA) med tremi skupinami mladih, razdeljenih glede na stopnjo kopičenja njihove ogroženosti/izključenosti.	153
Tabela 89: Koeficienti (uteži), s katerimi napovedovalne spremenljivke sodelujejo pri določanju prve diskriminativne funkcije.	154
Tabela 90: Povprečne vrednosti skupinskih centroidov (povprečni položaji treh podskupin mladih) na edini diskriminativni funkciji.	154
Slika 2: Razporejenost treh podskupin mladih v prostoru edine diskriminativne funkcije....	155
Tabela 91: Vprašanja za izvajanje fokusnih skupin.	160
Tabela 92: Osnovni podatki o udeležencih prve skupine – »mlajši osipniki«.	163
Tabela 93: Osnovni podatki o udeležencih druge skupine – »mlajši šolski uspešniki«.	164
Tabela 94: Osnovni podatki o udeležencih tretje skupine – »starejši osipniki«.	164
Tabela 95: Osnovni podatki o udeležencih četrte skupine – »starejši šolski uspešniki«.	165
Tabela 96: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci prve skupine – »mlajši osipniki«.	200
Tabela 97: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci druge skupine – »mlajši šolski uspešniki«.	201
Tabela 98: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci tretje skupine – »starejši osipniki«.	203
Tabela 99: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci prve skupine – »starejši šolski uspešniki«.	204

Uvod

Do zamisli za izvedbo raziskave je prišlo zaradi več dejavnikov in okoliščin. Tekom obdobja zadnjega desetletja, za katero je bilo značilno ekonomsko odpiranje Slovenije ter njeno pospešeno vključevanje v procese evropskega integriranja, smo bili prav tako priča spreminjanju vzorcev brezposelnosti v Sloveniji. V tem času je bilo izvedenih več raziskav o mladini, o odklonskih pojavih med mladimi, o kakovosti življenja v Sloveniji, o problematiki priseljencev, itd. Vedno bolj smo postajali občutljivi za problem spremenjene vloge dela, spreminjajočih se prehodov mladih v odraslost v pogojih družbe tveganja oziroma problematičnega pojava tim. osipnikov.

Izkazalo se je, da v Sloveniji pojava brezposelnosti mladih doslej nismo raziskovali na sistematičen način. Podatke o tem pojavu smo lahko dobivali le iz treh vrst virov: iz statističnih baz podatkov Republiškega zavoda za zaposlovanje (ki so bile omejene s formalno naravo teh podatkov), občin študij mladine (ki se niso osredotočale prav na pojav brezposelnosti mladih) in iz manjšega števila raziskav, ki so evalvirale uspešnost izbranih programov aktivne politike zaposlovanja. Vsem tem virom je manjkalo sistematičnega zajetja prav specifično populacije mladih brezposelnih ter predvsem dovolj širokega konceptualnega okvirja, ki bi lahko zajel tako subjektivne (glede na temo relevantne) poglede mladih, kot tudi podatke, ki govorijo o njihovi vključenosti v različnih družbeno strukturnih oz. institucionalnih poljih, vse to pa na dovolj velikem in posplošljivem vzorcu mladih brezposelnih.

Konkretni povod za našo študijo je bila evropska primerjalna študija YUSE, v kateri so raziskovali brezposelnost mladih v 10 evropskih državah v okvirnem obdobju 1997-2002 (Torild Hammer, 2003). Ta raziskava nam je dala osnovni metodološki okvir, ki smo se ga v izvedbi držali do te mere, da je mogoče velik del rezultatov naše raziskave primerjati z rezultati raziskave YUSE. Avtorjem raziskave YUSE se zahvaljujemo za dovoljenje, da smo lahko za osnovo našega anketnega vprašalnika vzeli njihov vprašalnik.

Osnovni namen naše raziskave je bil ugotavljati tveganja socialne izključenosti mladih brezposelnih (pri tem smo se ukvarjali samo s tistimi mladimi brezposelnimi, ki so bili formalno prijavljeni) v Ljubljani ter dejavnike, ki vplivajo na to tveganje. Naša osnovna teoretska koncepta sta bila večdimenzionalno pojmovanje socialne izključenosti (katerega en vidik zadeva tudi psihosocialno zdravje, ki smo mu posvetili posebno pozornost) ter model nestandardiziranih prehodov mladih v odraslost (in s tem tudi na področje dela).

Izvajanje raziskovalne dejavnosti je omogočila MOL z enoletnim financiranjem (iz sredstev 2003). Poleg tega smo uporabljali še vire namenjene tim. individualnemu raziskovalnemu delu pedagoških delavcev UL, naloge pa ne bi mogli izvesti brez razmeroma velikega vložka prijaznega in zavzetega sodelovanja nekaterih delavcev Republiškega zavoda za zaposlovanje – Območna služba Ljubljana. To so bili predvsem direktorica območne službe Cvetka Cvek ter njene sodelavke/ec Alena Klara, Natalija Povhe, Marjan Prelec, Bojana Pribošič Peric in Andreja Sever. Na tem mestu se jim za to iskreno zahvaljujemo.

Zahvaljujeva se še dr. Alenki Kobolt, ki je kot svetovalka sodelovala pri konceptualnih vprašanih raziskave, kakim desetim mladim ljudem (predvsem študentom), ki so kot občasni sodelavci opravljali različna tehnična dela ter seveda vsem mladim, ki nam so s sodelovanjem pri anketiranju in pri fokusnih intervjujih posredovali svoje poglede in občutja.

Avtorja

Teoretični del

1 Izvori in opredelitev koncepta socialne izključenosti

Pojem socialne izključenosti izhaja iz sveta politike, iz kroga evropskih institucij. Evropska komisija ga je prevzela iz francoske strokovno-politične rabe sredi sedemdesetih let v zvezi z ljudmi, ki jih ne pokriva socialno zavarovanje. Pojem se je tako razširil v politično korektne govorice evropskih institucij, kakor tudi v družbene vede, zlasti sociologijo in socialno politiko. Raziskave Eurobarometra v svojih interpretacijah zelo izdatno uporabljajo pojem socialne izključenosti. Respondenti so pojem in posebej vsebino tega pojma opredelili ne le kot objektivno stanje stvari (kot so: nizki dohodki, revščina, nezaposlenost, odvisnost od socialnih podpor ipd.) ampak bolj kot občutek pomanjkanja družbenega pripoznanja, kot občutek pomanjkanja dostojanstva, kot občutek nemoči, da bi lastno situacijo lahko sami spremenili (Rener, 2003, s.159).

Uporabo koncepta je torej spodbudila Evropska skupnost, ki vse od leta 1988 v svojih dokumentih socialno izključenost dosledno poudarja kot enega temeljnih socialnih problemov, proti katerim se morajo boriti države ES. Evropska skupnost finančno podpira raziskovanje na tem področju ter razvoj različnih programov za boj proti socialni izključenosti. V dokumentih ES je socialna izključenost najpogosteje razumljena kot institucionalni problem oz. kot problem pomanjkljive oz. neustrezne socialno politične regulacije (socialnih programov, ukrepov, ki so ali neustrezno zastavljeni ali neustrezno izvajani). Pomembna je tudi navezava na koncept državljanstva in na socialne pravice posameznikov kot državljanov: socialna izključenost je znak nepopolnega zagotavljanja oz. neuresničevanja pravic posameznikov državljanov (Observatory, 1992 : 17).

Številni avtorji preizkušajo koncept socialne izključenosti v različnih kontekstih, od trga dela, izobraževanja, stanovanjske politike, zdravstva, v analizi določenih segmentov populacij kot so starejši, mladi brezposelni, osipniki, migranti, begunci ipd. Še posebej v političnih in socialno političnih kontekstih najpogosteje prihaja do zamenjav konceptov revščine in koncepta socialne izključenosti. Avtorji poskušajo utemeljevati razlike med omenjenima konceptoma, čeprav še ni enotnega odgovora, ali gre za opisovanje istih družbenih pojavov in procesov z pozornostjo na različne vidike. Splošno stališče je, da je koncept socialne izključenosti širše opredeljen od koncepta revščine; revščina je le specifična oblika socialne izključenosti (Trbanc, 1996)

V družboslovni literaturi spremlja koncept socialne izključenosti vrsta definicijskih težav. Eden najbolj poglobljenih in natančnih pregledov različnih kontekstov, v katerih se uporablja pojem izključenosti predstavlja Hilary Silver (1994), ki govori o paradigmah izključenosti oz. treh pomenskih »idealnih tipih« koncepta izključenosti, ki se med seboj razlikujejo po različnih teoretičnih okvirih, političnih ideologijah in nacionalnih diskurzih v okviru katerih se uporabljajo. Silverjeva (po Trbanc, 1996) jih imenuje:

- **paradigma solidarnosti** (izhaja iz francoske republikanske misli, se močno naslanja na Durkheima in razlaga izključenost kot posledico pretrganja socialnih in simbolnih vezi – ekonomskih, institucionalnih in individualno pomembnih, ki običajno navezujejo posameznika na družbo);
- **paradigma specializacije** (izhaja iz angloameriškega liberalizma in je usmerjena predvsem na opazovanje izključenosti na individualni, mikro ravni, izključenost razlaga kot posledico diferenciacije, ekonomske delitve dela in ločitve različnih družbenih sfer);

- **paradigma monopola** (vplivna med levo usmerjenimi družboslovci, naslanja se na Webra in delno na Marxa, pomeni pa makro pogled na izključenost, izključenost je po tej paradigmi posledica nastajanja skupinskih monopolov, ki proizvajajo meje, neenakosti in izkoriščanje).

Room (1995) predlaga, da *socialna izključenost predstavlja strukturni koncept*, ki prepozna strukture v družbi, ki vodijo v marginalizacijo in socialno izključevanje. V tej perspektivi bi socialno izključenost lahko definirali kot posledico pomanjkljivosti enega ali več od naslednjih pod-sistemov:

- demografskega in pravnega sistema, ki promovira civilno integracijo;
- sistema trga dela, ki promovira ekonomsko integracijo;
- socialnega sistema, ki promovira socialno integracijo;
- družinskega in skupnostnega sistema, ki promovira medosebno integracijo.

V praksi je pomanjkanje vpliva in delovanja posameznih sistemov težko ločevati. Tako trg dela promovira ekonomsko integracijo in hkrati tudi socialno in medosebno integracijo in socialni sistem promovira tako socialno kot ekonomsko integracijo. Jordan (1996) odpira še eno perspektivo socialne izključenosti in sicer, proces izključevanja dominantnih skupin, ki želijo obdržati svoje pozicije, moč in vpliv. Room (1995) povezuje socialno izključenost tudi z pomanjkanjem virov, kar se odraža v neustrezni socialni participaciji in pomanjkanju socialne zaščite, socialne integracije in moči. Po njegovem mnenju je socialna izključenost tesno in dinamično povezana z materialnim položajem na eni strani ter navadami in vrednotami posameznika na drugi strani, kar lahko okrepi že tako neugoden položaj. Koncept marginalizacije označuje vmesni položaj med optimalno integracijo in socialno izključenostjo. Ta koncept opisuje tveganje socialne izključenosti na posameznih dimenzijah oz. področjih. Skupine so lahko finančno integrirane, a politično in socialno marginalizirane. Lahko so kulturno integrirane (npr. etnične skupine), a socialno marginalizirane. Mladi so lahko v marginalnem položaju, lahko pa so ali niso izključeni iz trga dela za neko obdobje. Ta koncept je uporaben, ker je položaj mladih pogosto opredeljen z vmesnim položajem, kjer izhodi še niso jasni ali popolnoma predvideni in poznani. Tako sploh ni nujno, da obdobje brezposelnosti za vse mlade predstavlja problem, saj je lahko le potreben korak prilagajanja trgu dela. Paugam (1996) meni, da se ekstremne oblike marginalizacije pojavijo ob podaljševanju obdobja brezposelnosti v povezavi z procesi dezintegracije socialnih mrež, ki posameznika vpenjajo v skupnost. V tem pogledu socialno izključevanje predstavlja enega od procesov kumulativne prikrajšanosti. Gallie (1999) poudarja, da ukvarjanje s socialno izključenostjo trpi za pomanjkanjem teorije; koncept socialne izključenosti bi se moral bolj uveljaviti in usmeriti pozornost tudi na nefinančne vidike življenja, še posebej na problem socialne izolacije.

Osnovno težavo preučevanja koncepta predstavlja dejstvo, da koncept socialne izključenosti zajema tako procese izključevanja kot samo stanje. S teoretičnega vidika je veliko pozornosti namenjene predvsem dinamičnemu vidiku, večina empiričnega raziskovanja pa se ukvarja s statičnim vidikom, s stanjem večdimenzionalne izključenosti in deprivacije. Razlog je v pomanjkanju podatkov, dobljenih na osnovi opazovanja življenjskih dogodkov na različnih dimenzijah in tudi zahtevnost in kompleksnost tovrstnih analiz. V raziskovanju dinamični vidik (trajanje, prehodi v in iz izključenosti) predstavlja enega večjih izzivov raziskovalcem, ki se ukvarjajo s socialnimi problemi in s socialno politiko. Težavo v raziskovanju predstavlja tudi večdimenzionalnost, številne dimenzije, ki jih koncept vključuje, vprašanje koliko lahko koncept zožujemo in katere dimenzije moramo še upoštevati, da še lahko govorimo o socialni izključenosti. Za uspešno empirično analizo obsega, strukture in dinamike socialne

izključenosti so potrebni posebej zbrani podatki, ki dajo ustrezne informacije o različnih dimenzijah življenja posameznikov in o njihovi vključenosti v vire, institucije in integrativne mehanizme, za določeno (daljše) časovno obdobje (Trbanc, 1996, s. 288 - 295).

Uletova (2000, s. 116 – 118) opozarja na pomensko vprašljivost koncepta socialne izključenosti, ki je v uporabi v govoru o družbeni ranljivosti mladih, če se ta predstavlja kot nepolitično, nevtravno strokovno raziskovalno orodje, ki naj identificira in pojasnjuje družbeni položaj ranljivih skupin. Brž ko mu odvzamemo politični naboj, režemo vezi, ki koncept vežejo na ekonomske in politične izvore, ki ravno proizvajajo procese, katerih učinek je realnost, ki jo koncept skuša zaobjeti. Avtorica meni, da koncept socialne izključenosti, kot ga danes večinsko uporabljamo, ne vsebuje interpretativnih izzivov globalnim strukturam moči in distribucije družbenega bogastva. S seboj nosi pomena neizbežnosti in nemoči in deluje ideološko, ker odkriva učinke, ne da bi se spraševal po vzrokih.

Koncept socialne izključenosti v pričujoči raziskavi vpeljujemo kot dinamičen, multidimenzionalen proces (prim. Room, 1995; Kronauer, 1998). Pri preučevanju socialne iz/vključenosti oz. socialni integracije mladih upoštevamo tako strukturno kot subjektivno/biografsko perspektivo posameznikov in tako spoznavamo različne pojave in značilnosti socialne izključenosti in integracije mladih ob prehajanju v delo in zaposlitev. Koncept, ki ga uporabljamo zajema tako socialni kot ekonomski vidik življenja, subjektivne izkušnje in objektivne situacije ter soodvisnost le-teh od razpoložljivih individualnih in socialnih virov. Socialno izključenost razpoznavamo tako, da se ne usmerjamo le na vidike, ki kažejo na socialno izključevanje temveč se hkrati usmerjamo tudi na tiste dejavnike, ki večajo ali zmanjšujejo ranljivost posameznikov.

2 Socialna izključenost in brezposelnosti mladih

2.1 Brezposelnost kot pojav in vrste brezposelnosti

Termin brezposelnost se pojavi v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Prvi začetki ukvarjanja z brezposelnostjo, kot enem trenutno najbolj aktualnem problemov sodobnega časa, so se pojavili v Angliji. Sedaj pa je zaznati pojav že v vseh državah razvitega kot tudi nerazvitega sveta, v zadnjih letih pa se izraziteje kaže tudi v Sloveniji. Brezposelnost je položaj posameznika, ko nima statusa zaposlenosti, je brez dela, službe, zaposlitve. Glede na to, kako pristane posameznik v tem položaju, ločimo različne vrste brezposelnosti.

Najbolj grobo delitev brezposelnosti predstavlja Hlača (1995):

- **Prostovoljna brezposelnost.** Delavci niso pripravljeni delati iz različnih subjektivnih razlogov in izstopajo iz delovnega procesa. V preteklosti so pripisovali to delavcem, ki niso bili pripravljeni delati za normalne plače (berači in potepuhi). Danes pa se je koncept prostovoljne brezposelnosti razširil s področja plač na delovne pogoje, prekvalifikacije, selitve itd. Tako se za prostovoljno brezposelne štejejo posamezniki, ki niso pripravljeni sprejeti dela, ki je manj plačano kot se njim zdi ustrezno. Prav tako se štejejo v to kategorijo tudi tisti, ki se niso pripravljeni preseliti v kraj, kjer so prosta delovna mesta, ki se nočejo prekvalificirati ali se jim zdi njihova izobrazba previsoka za ponujeno delovno mesto.
- **Tehnološka brezposelnost.** Le-ta nastaja zaradi novosti, vpeljevanja novih tehnologij, kar vpliva na zmanjšanje števila delovnih mest.

V literaturi smo zasledili še nekaj kvalifikacij brezposelnosti, ki se nam zdijo pomembne za razumevanje in lažjo predstavo tega pojava:

- **Prikrito** brezposelnost, ki zajema osebe željne statusa zaposlenosti, a ne dobijo njim ustrezne, dovolj produktivne zaposlitve in zaposlene osebe, ki so nezadovoljne zaradi istih razlogov (pomanjkanje produktivnosti). Vsem pa je skupno iskanje zaposlitve mimo služb za zaposlovanje.
- **Odkrito** brezposelnost, ki predstavlja ljudi z željo zaposliti se in so zato registrirane v skupnosti za zaposlovanje.
- **Frikijsko** brezposelnost, katere vzrok so motnje v trgu delovne sile, slab pretok informacij o prostih delovnih mestih in o iskalcih zaposlitve.
- **Strukturno** brezposelnost, ki kaže na dolgotrajno neskladje med povpraševanjem in ponudbo delovne sile.
- **Konjunktorno** brezposelnost, ki jo povzročajo spremembe v strukturi gospodarstva in s tem samega sistema. Povpraševanje po delovnih mestih se močno spreminja.
- **Sezonsko** brezposelnost, ki se pojavlja v gospodarskih vejah, kjer iz različnih razlogov ni možno delo skozi vse leto.
- **Občasno** brezposelnost, ki kaže na trenutno pomanjkanje surovih ali energije. Tako morajo zaposleni preiti na krajši delavnik.
- **Občasna ustavitev dela** nastane zaradi pomanjkanja energije ali surovin.
- **Pravo** brezposelnost, v katero so vključene vse brezposelnosti, ki se periodično ponavljajo.
- **Nepravo** brezposelnost ali prisilno, v katero štejemo občasno skrajšana dela ali občasno mirovanje, navidezno nezaposlenost in prostovoljno nezaposlenost.

Brezposelnosti ni možno opredeliti kot skladen koncept, kadar imamo v mislih različne ciljne skupine, ki se soočajo z brezposelnostjo. Brezposelnost je lažje enoznačno opredeliti z funkcionalnega in ekonomskega vidika. V tem pogledu Antončič in Gnidovec (1984: 35) opredeli brezposelnost kot poseben družbenoekonomski položaj posameznika, ki ne more realizirati svoje delovne sile v družbeno priznanih in varovanih procesih proizvodnje, torej v sistemu formalne ekonomije, bodisi kot zaposlen, bodisi kot samozaposlen delavec. Na mednarodni ravni se še vedno sklicujejo na opredelitev brezposelnosti, ki je bila sprejeta v začetku petdesetih let v okviru Mednarodnega biroja za delo (ILO). Po tej opredelitvi se za brezposelne štejejo vse osebe, ki so v določenem času brez dela, ki so pripravljene delati in ki iščejo delo. Vključujejo pa se tudi osebe, ki so začasno ali za stalno odpuščene in ne dobivajo plač (ILO, 1945, prav tam). V raziskavah, ki obravnavajo različne ciljne skupine brezposelnih, avtorji opozarjajo, da mora opredelitev brezposelnosti v prvi vrsti izhajati iz opredelitve ciljne skupine, vključevati mora identifikacijo dejavnikov, ki vodijo v brezposelnost ter poimenovati pristope, ki vodijo v socialne spremembe ter omogočajo ponoven vstop na področje dela in pri tem upoštevati tudi izkušnje brezposelnih (Whiters–Mayne, 1990).

2.2 Značilnosti in razsežnosti brezposelnosti mladih v evropskih državah

Vzroki za naraščajočo brezposelnost mladih so mnogovrstni. Vključujejo demografske faktorje, mikro in makro-ekonomske spremembe ter izobrazbene dejavnike. Problem brezposelnosti mladih je vse večji in splošen problem sodobnih industrijskih družb in v obdobju tranzicije in začetku liberalnega kapitalizma. V novih razmerah na trgu delovne sile se tudi v Sloveniji odvija podoben proces kot v nekaterih drugih evropskih državah. Iz sodobnih raziskav o generaciji mladih, ki doživlja prehod v odraslost v evropski

poindustrijski družbi, izhaja sprememba družbenega odnosa do mladosti. Nova pojmovanja ustvarjajo kumulativni učinki visoke stopnje brezposelnosti, slabših zakonskih možnosti za šolske osipnike, odtegnitev državne finančne podpore in medijske reprezentacije, ki ustvarja paniko o brezposelnih mladini. Sociologi govorijo o tem, da so sodobne poindustrijske družbe vedno bolj jasno členijo v t.i. dvotretjinske družbe, kar pomeni, da dve tretjini za delo sposobne populacije ostajata zaposleni oz. imata možnost na trgu delovne sile, ena tretjina pa ostaja odrinjena na rob od zaposlitve in se mora znajti, kakor ve in zna. Značilno je, da v to zadnjo tretjino spadajo tudi mnogi mladi, ki ne najdejo trajne zaposlitve. To niso le mladi s prenizko izobrazbo in kvalifikacijo, temveč tudi mladi z višjo in visoko izobrazbo. Posledice kapitalističnega družbeno-ekonomskega sistema in konkurenčnosti na trgu delovne sile tudi mladim, ki so šolanje dokončali, ne zagotavlja zaposlitvenih možnosti, temveč jih čaka družbeno politično gospodarski sistem, ki proizvaja brezposelnost. To je tudi ena bistvenih strukturnih sprememb, ki še posebej kruto zadeva realnost mladih in njihovo zaposlitveno perspektivo v (še posebej tistih v t.i. postsocialističnem tranzicijskem obdobju). Posebne in nove socialne razsežnosti novi družbeni kontekst daje mladim, ki so iz rednega izobraževalnega sistema izstopili in s tem postali socialno ranljivejša skupina mladih.

Višje stopnje brezposelnosti mladih od stopenj brezposelnosti v ostalih starostnih skupinah so sicer pričakovane in se pojavljajo v vseh državah. Evropska komisija ugotavlja, da je v Evropi stopnja brezposelnosti mladih višja kot stopnja brezposelnosti splošne populacije, zato je izpostavljen resen problem ogroženosti marginalizacije in izključenosti (Hammer, 2003). Porast brezposelnosti v svetu pripisujejo štirim faktorjem (Petersen in Mortimer, 1994):

1. gospodarski recesiji (vzrok za porast brezposelnosti),
2. demografskim spremembam (število mladih, ki vstopa na trg delovne sile narašča),
3. socialni politiki minimalnih plač (minimalne plače naj bi presegle produktivnost mladih, zato jih delodajalci ne zaposlujejo),
4. pomanjkljivi izobrazbi oz. kvalifikacijam.

V letu 2000 je bila stopnja brezposelnosti mladih v Evropski skupnosti okoli 16%, za razliko od stopnje brezposelnosti vsega prebivalstva, ki se je gibala okoli 7 %. Približno 40 % brezposelnih mladih je bilo mlajših od 25 let in so predstavljali 20 % delovne sile na trgu dela (Hammer, prav tam). Brezposelnost mladih je v zadnjih desetih letih naraščala kljub demografskim značilnostim upadanja mlade generacije in kljub naraščanju ter širjenju izobraževanja v vse državah članicah. Tako je imela Evropska skupnost pred pridružitvijo sedanjih novih članic približno sedem milijonov brezposelnih mladih, od teh 40% dolgo trajno brezposelnih, kar pomeni, da so brezposelni več kot leto dni (OECD, 2001).

Po letu 2000 se je stopnja brezposelnosti v večini zahodnih evropskih držav začela zniževati, toda brezposelnost in razmerje dolgo trajno brezposelnih mladih še vedno ostaja visoko, kar še posebej velja za nekatere evropske države kot so Italija, Španija in Finska, ki so pred pridruženimi članicami imele v Evropski skupnosti najvišje stopnje brezposelnih mladih. Med države z najnižjo stopnjo brezposelnosti mladih pa se uvrščajo Danska, Nemčija in Norveška. Države se z brezposelnostjo mladih spoprijemajo na različne načine, v skladu z trgom dela in socialno politiko.

V Sloveniji je največji problem mladih na trgu delovne sile zaustavljeno zaposlovanje. Gre za občutljivo vprašanje o perspektivah mlade generacije, ki bo v naslednjih desetletjih nosila breme ekonomskega razvoja in s tem tudi socialnega in političnega. Svetlik (2001) ugotavlja, da je v Sloveniji fluktuacija mladine na trgu delovne sile velika in da se mladi pogosto umaknejo z trga dela. Večina sicer nima težav pri prehodu iz šole v delo, vendar pa pogosto

zamenjajo zaposlitev in so večkrat za krajši čas brezposelni, preden se ustalijo. Pri selekciji za zaposlitev gre v prvi vrsti za kriterij izobrazbe/kvalificiranosti in za delovne izkušnje, delodajalci pa v želji po minimaliziranju tveganja ocenjujejo tudi določene osebnostne lastnosti (zanesljivost, prizadevnost itd.) Značilno za mlade pa je ravno pomanjkanje delovnih izkušenj in delovne usposobljenosti (Trbanc, 1992, s. 125). Ti pogoji vstopa oblikujejo rizične skupine med katere spadajo posamezniki s pomanjkljivo izobrazbo, neustrezno kvalifikacijo, mladi iz nižjih socialnih slojev, manjšin, imigrantov in v določenih okoliščinah dekleta. Te skupine še posebej izstopajo tam, kjer je splošna stopnja nezaposlenosti velika. Podlago za težak prehod mladih iz šol na delo pa izvira tudi iz družinske problematike (razklane družine, nezaposleni starši, brezbržnost doma, prisotnost ali uživanje alkohola in drog). Izobraževalna kariera te skupine mladih se včasih zaključí, še preden so dovolj stari, da bi zapustili šolo.

2.3 Vidiki marginalizacije, deprivacije in socialne izključenosti brezposelnih mladih v izsledkih raziskav

V moderni družbi je zaposlitev predstavlja osrednji del vsakdanjega življenja in ključni vir finančne neodvisnosti, statusa, prestiža, identitete in socialne participacije. Trg dela spreminja stabilnost zaposlovanja, ki predstavlja pomemben vir socialne integracije. Brezposelnost predstavlja dejavnik tveganja z marginalizacijo in socialno izključevanje mladih. Mladi, ki se soočajo z brezposelnostjo, ne doživljajo nujno tudi politične, socialne in kulturne izključenosti. Vključenost mladih v nedominantne kulture (subkulture, različne etnične kulture) lahko pospešuje procese marginalizacije in socialnega izključevanja v širšem družbenem kontekstu. Glede na izredno kompleksnost in večdimenzionalnost procesov socialnega izključevanja je v raziskovanju potrebno posebno pozornost nameniti ugotavljanju, do katere stopnje je marginalizacija še izbira posameznikov. Ali je sprejemanje različnih življenjskih stilov izbira posameznikov, ali pa je odraz prilagajanja življenjski situaciji in pogojem, ki nudijo zelo malo možnosti.

Avtorji, ki uporabljajo koncept socialne izključenosti pri preučevanju problematike brezposelnosti upoštevajo kombinacije različnih dejavnikov in procesov, ki vodijo v socialno izključevanje oz. socialno integracijo. Tako razlikujejo med položaji *brezposelnosti*, *revščine* in *deprivacije*. Teoretični diskurzi o brezposelnosti in procesih socialnega izključevanja usmerjajo pozornost v različne vidike. Eden od diskurzov poudarja, da socialno izključevanje ni le stranski učinek ekonomskih in socialnih problemov (Parkin, 1978), Drug diskurz je povezan s strategijami aktivne politike zaposlovanja in usmerjanjem v izobraževanje in zagovarja tezo, da polna zaposlitev ne rešuje problemov, kot so revščina in socialno izključevanje (Rowntree, 2000). V tretjem diskurzu je kritično opredeljeno linearno pojmovanje brezposlenosti in socialnega izključevanja; v tej povezavi se poudarja raznolikost in medsebojna povezanost problematike ter kompleksnost dejavnikov in procesov, ki posamezne mlade vodi v socialno izključevanje (Johnston in drugi, 2000).

Zaradi izgube dela se posameznik lahko počuti nemočen, depriviligiran, ne pa nujno socialno izključen iz družbenega dogajanja. Zaposlitev implicira socialno integracijo, toda brezposelnost ne pomeni nujno socialno izolacijo. Pomembno vprašanje je, do kakšne mere in v katerih dimenzijah koncepta socialne izključenosti so mladi brezposelni še posebej ranljivi. Ali je možno, da brezposelni mladi kot posledico brezposelnosti ne doživljajo socialne izolacije, saj imajo vzpostavljene čvrste socialne mreže, so socialno angažirani in povezani z vrstniškimi skupinami, prijatelji, družino idr.? Tu je pomembno pozornost nameniti tudi kvaliteti socialnih stikov, pogostosti in kvaliteti socialnih podpor, ki jih mladi

prejemajo in se prav tako zavedati, da pogostost socialnih stikov še ne pomeni nujno potrebne socialne podpore.

Naslednja vprašanje je, ali visoka stopnja socialne integracije že pomeni večje in boljše možnosti za delo in zaposlitev in nenazadnje v kakšni oz. kolikšni meri socialna vključenost vpliva na kvaliteto psihosocialnega zdravja in s tem na boljše možnosti zaposlitve.

Številne raziskave kažejo, da je družina ključnega pomena za položaj mladih brezposelnih, ker predstavlja vir finančne in socialne podpore ter drugih oblik pomoči. Študije kažejo pomembno povezavo družinskega ozadja in položaja mladih brez zaposlitve, saj je po ugotovitvah raziskav ta ključnega pomena za psihosocialno zdravje mladih. Socialno ozadje prav tako opredeljuje pogoje in možnosti mladih glede tveganja brezposelnosti. V študiji OECD (1996, po Hammer, 2000, s.35) je ugotovljeno, da večina brezposelnih mladih izhaja iz družin delavskega razreda, z nizko izobrazbo staršev. Ugotovitve prav tako kažejo, da je stopnja stresa kot posledica brezposelnosti bolj značilna za mlade iz delavskega razreda, saj so bolj izpostavljeni tveganju izgube dela in s tem tudi ekonomski deprivaciji (Whelan, 1994). S tem v zvezi angleška sociologinja Jill Jones (Rener, 2003, s. 159) ugotavlja, da se marginalizacija mladih veže na dve klasični točki: na mlade, ki pripadajo nižjim socialnim slojem oz. razredom, in mlade, ki se že gibljejo v t.i. območjih nevarnosti. Kaj mlade zavaruje, da ne padejo v kategorijo poražencev? Poleg makro-razlogov, kulturnih, socialnih vplivov, ekonomskega kapitala staršev, družbenega okolja mladih, so tu »osebne« značilnosti, ki mlade lahko varujejo in ki jih lahko imenujemo interakcijske kompetence, pod katerimi razumemo: pozitivno samopodobo, emocionalno stabilnost, jezikovne spretnosti, znanje tujih jezikov, razgledanost, komunikacijske spretnosti in uporaba računalniške tehnologije. Druge raziskave v zvezi z vlogo družine pri mladih brezposlenih še kažejo, da je ločitev staršev ali odraščanje v enostarševski družini povezano s težavami psihosocialne narave (Hammer, 1996; Jeffs & Smith, 1990). Študija Johanssona in Vuorija (po Hammer, 2000), ki je vključevala 323 nezaposlenih adolescentov od 16 – 20 let je prav tako pokazala, da so mladi iz enostarševskih družin bolj izpostavljeni riziku psihosocialnih težav, zlorabi drog in alkohola in prekinitvam izobraževanja ter poklicnega usposabljanja. Dvostarševske družine odigrajo pomembno vlogo pri uspešnem zaključevanju šolanja in kasnejšega poklicnega usposabljanja oz. izobraževanja.

Pri preučevanju brezposlenosti v povezavi z družinami se tudi pokaže vzorec medgeneracijskega prevzemanja podobne problematike in ovir v življenjskem poteku iz česar lahko zaključimo, da ni nujno, da tesni odnosi in povezanost v družini predstavlja vedno varovalni dejavnik in preventivo pred socialno izključenostjo v primeru brezposelnosti. Iz tega sledi, da je k tej problematiki potrebno pristopiti skozi samoevalvacijo izkušenj mladih, kako sami poročajo o socialnih podporah in kvaliteti socialnih stikov z družino (če še vedno živijo v družini) in drugimi socialnimi mrežami (Hammer, 2000; Jeffs & Smith, 1990).

Nekatere študije na področju preučevanja problematike brezposelnih mladih so se usmerile v analizo naraščajočega problema socialne izolacije in izgubo socialnih stikov, za katere so prikrajšani mladi, ki so ovirani pri vstopu na trg dela (Donovan in Oddy, 1982). Posebno visoka stopnja socialne izolacije je bila ugotovljena med materami samohranilkami, kjer se kot resen psihosocialni problem kaže pogostost depresivnih razpoloženj. Problemi finančne narave in socialna izključenost sta fenomena, ki sta v interakciji in akcelerirata z procesom socialne diskvalifikacije, če prihaja do pojava ponavljanja oz. kontinuitete brezposlenosti, kar pospešuje in stopnjuje tveganje težav na področju psihosocialnega zdravja (Paugam, 1996).

Več študij o socialni izključenosti mladih povezuje izključenost iz trga dela z izključenostjo v medosebnih odnosih. Tako Paugam (prav tam) ugotavlja, da je v Franciji negotova situacija na področju zaposlovanja tesno povezana z drugimi izgubami na področju ekonomije in v socialnem življenju (družine, prihodki, pogoji za socialne kontakte idr.), medtem ko permanentno delo prispeva k kvalitetnim socialnim mrežam in je povezano s socialno in ekonomsko vključenostjo. Šibki socialni kontakti mladih se v raziskavi pokažejo v neposredni zvezi z področjem dela. Do podobnih ugotovitev sta prišla Emler in McNamara (1996), ki ugotavljata, da so mladi brezposelni na Škotskem »odrezani« od številnih možnosti socialnih stikov, kar vpliva na njihovo socialno izključenost. Prav tako Hutchens (1994) ugotavlja, da v Veliki Britaniji brezposelnost mladih, če že ne vodi k popolni socialni izolaciji, vsaj prispeva k restrikciji njihovih socialnih stikov. Brezposelni mladi nimajo možnosti vzpostavljati toliko socialnih stikov na aktivni način, kot bi si jih želeli in to prispeva k doživljanju izoliranosti in občutkom nesrečnosti. Na Finskem so šibki socialni stiki pri mladih moških povezani predvsem z negotovostjo na trgu dela, medtem, ko rezultati kažejo, da so mlade ženske manj ranljive v tem pogledu (Ronka in Pulkkinen, 1995, po Hikkinen, 2000). Podobno ugotavlja Chisholm (1997), da so socialna omrežja mladih moških za razliko od ženskih, bolj subtilno odvisna od perspektiv na trgu dela. Zaključuje, da so ženske bolj sposobne kompenzirati socialne vidike brezposelnosti preko dela v družini in z družinsko centriranimi socialnimi mrežami, medtem ko moški z izgubo dela izgubijo najbolj centralno področje socialnih stikov. Potrebno pa je poudariti, da na družino centrirano in usmerjeno delo lahko za mlade ženske predstavlja past, kjer se permanentno znajdejo v vlogi mater in gospodinj in so izolirane od socialnih stikov izven družinske sfere življenja (McRae, 1987; Pohjola, 1994, po Hikkinen, 2000). Proces socialne izključenosti mladih je zelo kompleksen in ga ne moremo opredeljevati zgolj z izključenostjo mladih s področja dela. Medtem, ko je bil v preteklosti življenjski potek značilno opredeljen z vstopom na področje dela, je v sodobni družbi prišlo do bistvenih sprememb, tranzicija iz mladostništva v odraslost je bolj kompleksen in diferenciran proces, vseeno pa je imeti delo tudi v sedanjem obdobju ključnega pomena za mlade, ki zaključijo šolanje. Področje dela predstavlja le eno izmed socialnih sfer, v kateri mladi vzpostavljajo nove socialne stike in poznanstva. V več študijah se je pokazalo, da je področje dela izredno »moško« področje vzpostavljanja socialnih vezi in stikov, medtem ko so za ženske značilni še drugi tipi socialnih stikov, ki jih vzpostavljajo na drugih področja življenja. Ženske pogosto vzpostavljajo socialne vezi in stike skozi neplačano delo, ki predstavlja pomembno področje socialne integracije (Levitas, 1996). Ne izgubijo vsi mladi pomembnih socialnih stikov zaradi negotovosti na trgu dela. V diskurzu, ki označuje mlade brezposelne kot rizičen del populacije, ki je bolj izpostavljen različnim deviantnim oblikam vedenja, se prepogosto pozablja, da v sodobnem času mladi drugače gledajo na polno zaposlitev, saj ta zanje več ne predstavlja osrednjega zanimanja, bolj se nagibajo k delni zaposlitvi, nekateri se odločajo za nadaljevanje izobraževanja, spet drugi si želijo ustvariti družino in ostajati doma z otroci. Za nekatere mlade delo predstavlja nujno zlo in socialne stike in vezi vzpostavljajo predvsem izven delovnega časa in prostora na področju interesnih dejavnosti: glasbo, športne in računalniške dejavnosti idr. (Virtanen, 1998; Hikkinen, 2000). Študije skandinavskih dežel so pokazale, da so v teh državah mladi brezposelni dobro socialno integrirani v družbo, kar je verjetno pripisati visokemu standardu življenja in tako visoko razvitemu sistemu socialne skrbi, tako da je v teh državah marginalizacija še najmanj opazen pojav na Danskem, ki predstavlja eno najbolj razvitih držav v skandinavskem svetu. Socialne mreže marginaliziranih mladih so pogosto posledica šibkih socialnih vezi, ki bi mlade lahko povezovale z različnimi novimi možnostmi socialnih stikov. Drug razlog pa predstavljajo lastne tendence te skupine mladih, ki sami želijo odmik od socialnega mainstrema. Namreč tudi mnoge marginalni položaji dajejo mladim veliko možnosti za

razvejano in ustvarjalno socialno dogajanje, prispevajo nove tipe socialne povezanosti in solidarnosti (prav tam).

2.4 Brezposelnost mladih in zdravje

V zadnjih letih smo priča številnim raziskavam na področju preučevanja povezanosti med brezposelnostjo in kvaliteto zdravja ljudi, ki se soočajo z brezposelnostjo¹. Raziskave na tem področju so si podobne v raziskovalni metodologiji in izpostavljajo nekatere podobne ugotovitve. Razbrati je strinjanje avtorjev o tem, da med brezposelnostjo in težavami na področju zdravja obstaja realna povezanost, saj je v več raziskavah potrjen vpliv brezposelnosti na kvaliteto fizičnega in duševnega zdravja ljudi. Iz dosedanjih raziskav je razvidno, da odnos med brezposelnostjo in težavami na področju fizičnega in psihosocialnega zdravja ne moremo opisovati linearno in vzročno - posledično, spričo sovplivanja številnih notranjih in zunanjih dejavnikov, ki delujejo v določenem socialnem, kulturnem in zgodovinskem kontekstu.

Julkunen (2001) v pregledu literature navaja, da pogosto zasledimo pomen naslednjih dejavnikov, ki sovplivajo na povezavo brezposelnosti in kvalitete zdravja: starost (Jackson & Warr, 1984; Roberts, Duggan & Noble, 1982); izobrazba, spol, kraj in prostor bivanja, socialno-ekonomski položaj, zavezanost in angažiranost pri delu (Jackson, 1983; Ullah, Banks & Warr, 1985; Warr, 1987), socialni odnosi (Warr, 1985); socialnemu status (Payne in drugi, 1984; Payne & Hartley, 1987); stopnja brezposelnosti v lokalni skupnosti (Jackson & Warr, 1987), osebna ranljivost.

Fend (1994, cit. po Ule, 2000) meni, da je pri analizi psihosocialnih posledic brezposelnosti mladih potrebno upoštevati naslednje spremenljivke socialnega konteksta: regionalni kontekst (ruralni ali urbani) in stopnjo nezaposlenosti v regiji, spol, socialni in družinski kontekst, ekonomske, socialne in psihične podpore, ki jih ta kontekst daje mladostniku. Odnos med individualnimi značilnostmi (starost, spol, izobrazba, kvalifikacija in delovne izkušnje) in nezaposlenostjo ni stabilen, ampak variira v času in s socialnim kontekstom.

Socialne posledice brezposelnosti posegajo na tri nivoje: posledice za družbo, posledice za družino, posledice za brezposelno osebo samo. Becker (1989, cit. po Pettersen in Mortimer, 1994) ugotavlja, da nezaposleni reagirajo na nastalo situacijo na štiri načine: prva reakcija je »dezorientiranost«, kjer posameznike ob izgubi dela spremljajo občutki neuporabnosti,

¹ Preučevanje povezanosti med brezposelnostjo ter fizičnim in psihosocialnim zdravjem v raziskavah najpogosteje temelji na naslednjih uveljavljenih teorijah (po Ozamiz, Gumplmaier, Lehtinen, 2001):

1. »Stage theory« (Harrison & Hill). Avtorja brezposelnost opredelita skozi emocionalni kontinuum, opisan v naslednjih fazah: inicialni šok, optimistična faza, faza globokega pesimizma, ki rezultira in se zaključuje z navadami resigniranega vedenja.

2. Deprivacijska teorija (Jahoda, 1979). Avtorica izpostavi latentno funkcijo dela, ki se izraža: v strukturiranju dneva, lažjem vzpostavljanju socialnih stikov, oblikovanju socialnih vlog in identitete; delo življenju posameznikov daje perspektivo objektivnosti, ljudi vzdržuje v aktivni vlogi. V tej teoretični perspektivi brezposelnost prizadene omenjena področja oz. funkcije pri posamezniku.

3. »Vitaminska teorija«. To obravnava Warr (1978) - V okviru te teorije razlikujemo dve perspektivi dela : pozitivno, kadar krepi duševno zdravje, spodbuja socialne stike in razvija profesionalnost posameznika in negativno, kjer pri posamezniku sproža obratne učinke. Iz tega izhodišča je lahko izguba zaposlitve posledično dobra ali slaba. Posledice brezposelnosti za zdravje posameznika so težje, v primeru, da je izgubljeno delo pozitivno vplivalo na posameznika in njegov razvoj.

brezciljnosti in socialne izolacije; druga reakcija se kaže prvenstveno med nezaposlenimi, ki nimajo partnerja, pri katerih se intenzivno pojavlja občutek osamljenosti; tretja reakcija je »alternativna«. Posamezniki te skupine ugotovijo, da brezposelnost pomeni hkrati svobodo, več možnosti slediti različnim enkratnim interesom in se izražati, ne da bi morali za to delati. Tovrstna reakcija je značilna za osebe brez velike delovne tradicije, ki jih družina ne ovira in ki pogosto delajo v nižjih kategorijah. Četrta reakcija poudarja finančno skrb, najpogosteje jo zasledimo pri moškem spolu, kadar je delo moškega pomemben ali edini finančni vir za preživljanje družine.

Engberesen (1990, po Petersen in Mortimer, 1994), ki je preučeval »kulture nezaposlenih«, je v raziskavi prepoznal štiri tipe: konformiste, individualiste, fataliste in avtonomneže. Ugotavlja, da se mladi v primerjavi s starejšimi pogosto prilepijo konformistični in individualistični kulturi. Konformist se drži tradicionalnega pogleda na delo, ko je brez dela prevladujejo v njem občutki brezciljnosti, da je izven dogajanja. V primerjavi z drugimi skupinami se poslužuje velikega napora, da bi našel delo in postal neodvisen. Ker je socialno integriran, velik del časa preživi s sorodniki, prijatelji in sosedi. Državno podporo sprejema kot pravico, istočasno pa se počuti ponižan. Individualna kultura je značilna za »podjetnega« in »preračunljivega« posameznika. Njegova velika mreža prijateljev se razširja preko meja sosedov. V njegovem življenju ne prevladuje močna socialna kontrola. Ima lastne vloge in vrednote, ki mu pomagajo, da obide zunanje vloge, ki mu jih postavi avtoriteta. Njegova delovna morala je koristolovska. Posebno ceni svobodo in prosti čas, ki ga ima zato, ker živi od državne pomoči.

Brezposlenost postavlja mladega človeka v vse bolj neugoden socialno – ekonomski položaj, zmanjšuje mu status in ugled v družbi, ga marginalizira in povzroča dolgotrajne psihične poškodbe in posledice na samopodobi mladega človeka (Ule, 2000). Dalj časa traja obdobje brezposelnosti, vse več je napetosti in konfliktov. Spremljajoč pojav trajanja brezposlenosti je pogosta socialna izolacija nezaposlenih mladostnikov, ki nastopi zaradi sramu ter izgube samozaupanja in poklicne identitete. Za posledico ima večjo potrebo mladih po socialni podpori v družini. Nezaposlenost jih dela odvisne in pogosto tudi obremenjene z občutki krivde (Cofield, 1987; D'Angella & Guglielminotti, 1997, po Ozamiz in drugi).

Usodna posledica dalj časa trajajoče brezposlenosti mladih je, da se sčasoma lahko razvije socialno negativen odnos do dela (Ule, 2001). Dolgotrajna brezposlenost pušča posledice na samopodobi, stopnji samospoštovanja in obvladljivosti življenja. Warr (v Winefield in drugi, 1993) navaja naslednje posledice dalj časa trajajoče brezposelnosti: strah pred materialnim pomanjkanjem, redukcija življenjskih oblik, redukcija odločitev, primanjkljaj delovnega zadovoljstva, zoženje socialnih stikov, znižanje socialnega statusa, negotovost glede prihodnosti. Omenjene posledice so pogosto izpostavljene ugotovitve raziskav s tega področja (Ashton in drugi, 1986; Banks & Ullah, 1988; Winefield in drugi, 1988; Schober, 1987; Hammer, 1992; Whelan, 1994; Christoffersen, 1995; Paugam, 1996; Hannan in drugi, 1997; Montgomery in drugi 1999, prav tam).

Študije socialne izolacije in izgube socialnih stikov kot posledice oviranosti mladih pri vstopu na trg dela kažejo posebno visoko stopnjo socialne izolacije med mladimi materami samohranilkami, kjer se depresivna stanja in razpoloženja kažejo kot resen problem, ki ogroža duševno zdravje mater (Donovan & Oddy, 1982). Witte & Wets (1996, po Julkunen, 2001) zaključujeta, da ženske, ki so izgubile delo in se sedaj doma posvetijo predvsem otrokom, manj stresno doživljajo izkušnjo brezposelnosti. To je značilno predvsem za ženske z nižjo stopnjo izobrazbe.

V splošnem rezultati raziskav o vplivu brezposelnosti na zdravje pokažejo, da se ženske lažje spoprijemajo z to izkušnjo kot moški (Lahelma, 1998; Mannila, 1993, po Gershuny, 1994). Ena od razlag je, da ženske razpolagajo z širšo in bolj razvejano socialno mrežo, ki jim v tej situaciji lahko nudi suport in tako lažje vzdržujejo nivo aktivnosti, četudi so izgubile delo (Gershuny, 1994). Druga razlaga je, da imajo ženske nižje dohodke kot moški ter slabše možnosti za poklicno kariero, kar se prav tako odraža pri spoprijemanju z brezposelnostjo.

Rezultati študij v različnih Evropskih državah so pokazali, da je psihosocialno zdravje mladih brez zaposlitve ogroženo drugače kot pri odraslih brezposelnih osebah. Za razliko od drugih rizičnih skupin pri mladih v začetnem obdobju ni vidnih psihosocialnih posledic na duševno zdravje, saj mladi niso izgubili psiholoških izkušenj, ki jih prinese delo, so pa izgubili pričakovanja za prihodnost, kar je posledično relevanten dolgoročni vpliv na psihosocialno zdravje te rizične skupine (D'Angella & Guglielminotti, 1997, po Ozamiz in drugi).

Mladi, ki so brez zaposlitve, niso nujno tudi socialno marginalizirani in izključeni. Pogosto imajo vzpostavljene tako formalne kot neformalne socialne vezi, ki jim pomagajo pri spoprijemanju s težavami, ki jih prinašajo posledice marginalnosti na področju dela.

Teoretski okvir, ki pojasnjuje negativne učinke psihičnih posledic brezposelnosti na mlade nam daje teorija naučene nemoči (Ule, 2000). Mladi, ki se še niso preizkusili v delu, pridejo pod vpliv naučene nemoči, pri čemer reagirajo apatično, depresivno in nemočno (podaljšana nezmožnost nadzirati pomembne dogodke vodi do posplošenega pričakovanja, da se te dejavnosti ne da nadzirati). Ta predpostavka vpliva na tri vedenjske primanjkljaje: kognitivnega, motivacijskega emocionalnega. Zmanjšajo se miselni napor in motivacija za reševanje problemov, poveča se anksioznost zaradi nenadzorovanih situacij.

Tiggeman in Warr (prav tam) trdita, da se mladi, ki ostanejo brez zaposlitve več kot sedem mesecev po zapustitvi šole, počutijo bolj depresivni, nesrečni, osamljeni in so manj zadovoljni s seboj. Tradicionalno so mladi z nizkimi dohodki najbolj občutljivi za mnogokratne negativne življenjske dogodke, kot so ločitev od zakonskega partnerja, izguba trajnega dohodka, šolski neuspeh, nezaposlenost in kriminal. Danes je veliko mladih srednjega razreda izpostavljeno hitro naraščajočim psihosocialnim stresom.

Brezposelnost mladih ima v zgodnji fazi lahko tudi nekatere pozitivne učinke na duševno zdravje, pridobijo več prostega časa, so odmaknjeni od zahtev in rutine vsakdanjega delovnega življenja (Schober, 1987, prav tam). Rezultati španske študije (Alvaro in Garrido, po Hammer, 2003) kažejo, da brezposelnost pri mladih ne izzove direktnih osebnostnih sprememb, predstavlja le participativni dejavnik v razvoju psihopatologije pri posamezniku. Mladi brezposelni trpijo predvsem zaradi finančnih ovir in finančne odvisnosti od staršev, kar večkrat vodi v družinske konflikte, ki so vir stresa za mlade. Najbolj izrazit stresni faktor mladim predstavljajo pritožbe staršev zaradi njihove brezposelnosti (30%), drug prevladujoč dejavnik pa je občutek negotovosti, kdaj in ali sploh bodo dobili delo (74%). Mladi brezposelni v intervjujih prav tako poročajo o izkušnjah omejenih možnosti in frustracijah v socialnih stikih kot posledici brezposelnosti. V norveški študiji (Hammer, 2000) ugotavljajo, da med mladimi brezposelnimi ni porasta uživanja alkohola in drog, medtem ko se pokaže, da težave z iskanjem zaposlitve lahko vodijo mlade v marginalizacijo, stike z marginalnimi skupinami in deviantnimi subkulturami, kar lahko pripelje do porasta uživanja drog.

Mnogi mladi razvijejo številne predsodke o brezposelnih, kar vpliva na njihovo samopodobo in samopodobo v odnosu do vrstnikov. V italijanski študiji mladih brez zaposlitve raziskovalci izpostavljajo pomen primerno strukturiranega družinskega okolja, ki lahko ublaži občutke krivde, nemoči in izolacije, ki prizadenejo mlade in s tem omeji psihološko rizičnost posledic brezposelnosti pri mladih. Družina lahko v takih pogojih najbolje zagotovi ne le finančni temveč tudi moralni in socialni suport in podporo posamezniku. Riziko socialne izolacije je večji tam, kjer je fenomen mladih brezposelnih manj prisoten. V teh primerih so mladi brezposelni toliko bolj izpostavljeni in hitreje stigmatizirani kot osebni krivci za lastni položaj (D'Angella & Guglielminotti, 1997, po Ozamiz in drugi).

3 Družbeni kontekst tveganja socialne izključenosti: »yo –yo« tranzicija v odraslost – več izbor in več tveganj

V zadnjih dveh desetletjih prehajanje v svet dela zaznamujejo tri glavne spremembe:

- čas prehoda se zaradi podaljševanja izobraževanja pojavi v kasnejši fazi posameznikovega življenja;
- trajanje prehoda se podaljšuje zaradi negotovosti na trgu dela in vključevanja v občasne oblike dela;
- mladi so zaradi deregulacije trga delovne sile, sprememb v sistemu socialnega varstva in zmanjševanja povprečnih dohodkov postali bolj ranljivi in nezaščiteni (European youth forum, 2001, s.3)

Tradicionalne poti vstopanja v odraslost v sodobni družbi zamenjuje tako imenovana »yo–yo« tranzicija², ki za mlade predstavlja večja tveganja, a hkrati tudi tudi več izbire. Ob neenaki porazdeljenosti ekonomskega, kulturnega in socialnega kapitala in drugih virov avtorji govorijo o treh vrstah trajektorijev³ oz. prehodov (po Walter in Schlathoff, 2001, s.102; prim. Ule, 2003):

- trajektoriji tveganih biografij, marginalnih biografij, ki mlade zaradi slabe izobrazbe in slabih razmer na trgu dela nimajo možnosti doseči avtonomnih življenjskih projektov in konvencionalnega statusa odraslosti;
- trajektoriji usmerjeni k tradicionalnim, »normalnim« biografijam, ki dosegaajo status odraslosti;

² Izraz »yo – yo« (asociacija na igračo »jo–jo«, za katero je značilno ciklično navijanje in odvijanje vrvice na vrteče se vreteno) je metafora za sodobno dinamiko mladosti, kjer se posameznik giblje in vijuga med različnimi življenjskimi sferami, koncepti sebstva, življenjskimi in kariernimi uspehi in neuspehi. Za mlade odrasle so značilni pogosti reverzibilni prehodi: zapustijo dom staršev in se vrnejo čez nekaj mesecev; zapustijo šolo in se čez nekaj mesecev ponovno vključijo v šolanje; najdejo si delo, ki ga lahko hitro izgubijo; spreminjajo poklicne aspiracije zaradi osebnih preferenc ali razmer na trgu dela ipd. (Walter in Schlathoff, 2001).

³ *Trajektoriji* – matematična krivulja, katere gibanje določajo predvsem zunanje silnice (individualne poti so v celoti odvisne od trdih strukturnih prisil, kar je bilo značilno v osemdesetih letih). V devetdesetih pa so možnosti socialne integracije, uspeha in neuspeha mladih bolj odvisne od individualnih sposobnosti in še bolj od individualnih zmožnosti, da vidijo, kje so tveganja in kako se z njimi spoprijeti. Giddens govori o nenehni življenjski politiki, Beck pa o nujnosti samoinvencije, o reviziji življenjskih projektov iz dneva v dan. Če želijo mladi biti relativno socialno uspešni morajo biti neprestano v ti. kalkulativni preži in morajo računati, kaj je v danem trenutku potrebno narediti in česa ne (Rener, 2003).

- trajektoriji izbirnih biografij, avtonomni življenjski projekti, sledenje individualni življenjski poti.

V primerjavi z standardiziranimi prehodi v odraslost so »yo–yo« prehodi strukturirani manj kolektivno in so bolj individualizirani. Fragmentacija in pluralizacija življenjskega sveta vodi mlade v izbire in individualno načrtovanje biografij glede šolanja, smeri poklicnega usposabljanja, sami se odločajo o fleksibilnosti v zaposlitveni karieri, ali bodo prej ali kasneje zapustili svojo izvirno družino, kdaj bodo začeli živeti s partnerjem v skupnem gospodinjstvu, s kom sploh bodo živeli skupaj ipd.. Mladi izbirajo življenjski stil, ki jim najbolj ustreza.

Brezposelnost kot odločilni dejavnik spremenjenih tranzicij v odraslost se v evropskih državah kaže v različnih oblikah (prav tam, s.106):

- Brezposelnost mladih po Evropi ima na trgu delovne sile različno relevantnost: pomanjkanje dela ima za posledico, da se politika zaposlovanja usmerja k spodbujanju samoodgovornosti posameznikov (European commission, 1999).
- Izobraževanje in zaposlitev je sta podvržena strukturnim spremembam; raznolikost izobraževanj in usposabljanj je odločilen dejavnik razlik v prilagajanju spremembam na trgu dela (Shavit & Muller, 1998).
- Brezposelnost je strukturno različno pogojena pri moških oz. dekletih. Hierarhija glede na spol se določa skozi segmente izobraževanja, usposabljanja in trga dela.
- Problem specifičnih skupin brezposelnih mladih (migranti, osipniki, mladi z nižjo izobrazbo, mladi z kriminalno zgodovino idr.) se kaže v kombinaciji pomanjkanja resursov in ustreznih institucionalnih postopkov.
- Skrita brezposelnost in črna ekonomija predstavljata del kompleksnosti tranzicije k delu, ki ni zaznana in reflektirana v uradni statistiki – narašča pa v vseh deli Evrope (Mingione, 1994, MacDonald, 1998).

Negotovost na trgu dela je ena najizrazitejših značilnosti položaja mladih v Evropi, mladi so izpostavljeni riziku socialne izključenosti in socialni neenakosti na več različnih področjih. Tranzicija mladostništva v odraslost je pogojena, določena in strukturirana s programi vladnih in nevladnih institucij, izobraževanjem in usposabljanjem ter dostopi do trga dela. Po konceptu »režima življenjskega poteka« usmeritve različnih ustanov, ki so neke vrste tranzicijski režimi mladim predstavljajo točko orientacije, na osnovi katere ti zavzemajo stališča in vrednotenje spolnih specifik ter značilnosti življenjskih potekov, delitev dela na moško in žensko delo. V zadnjih desetletjih pa je zelo narasla diskrepanca med t.i tradicionalnimi režimi in »realnostjo« življenja sodobne mladine. V pogledu socialne teorije (Habermas, 1981; Giddens, 1984; Boenisch, 1994, po Walter in Schlathoff, 2001) lahko fenomen tranzicije mladosti v odraslost vidimo v kontekstu spregledanega odnosa različnih institucij do temeljnih sprememb tega družbenega procesa. Z koriščenjem socialno dostopnih virov (izobraževanje, usposabljanje, svetovanje in različne oblike podpor in pomoči) postajajo mladi vse bolj odvisni, različne ustanove in strokovnjaki pa imajo vlogo in nalogo ponuditi mladim nove izzive in jih usmerjati ter premeščati glede na njihove (z)možnosti in programe, ki so na razpolago (Heinz, 1992, po Walter in Schlathoff, 2001, s.108).

3.1 Strukturna individualizacija življenjskih potekov

V družboslovju se je za proces destandardizacije in dinamiziranja življenjskih potekov v pozni moderni že uveljavil izraz individualizacija (Beck, 1986; Habermas, 1994: Joas; 1988, po Ule, 2003, s.22). Individualiziranje življenjskih potekov je eden od osrednjih pojmov, ki so

jih v zadnjem obdobju razvili družboslovci, da bi razložili strukturne spremembe v življenju ljudi v drugi polovici stoletja. Ne gre za normativni pojem temveč za teoretični opis dejavnikov, ki v sodobnih družbah oblikujejo tako družbeno strukturo kot kot subjektivno raven sprememb v zadnjih desetih letih. Pojem zajema ambivalentnost družbenih in psiholoških procesov in struktur, ki jih proizvaja nova faza modernizacije.⁴ Kritiki in analitiki Beckove teorije individualizacije (Ule, 2003, s. 24) izpostavljajo dejstvo, da individualiziranje življenjskih oblik ne pomeni predvsem »osvoboditve posameznika«, ampak določene spremembe vodenja življenja, ki se razlikuje od tradicionalnega. Po mnenju Heinza (prav tam) se sodobna mešanica prisil in prostosti kaže na dveh strukturnih ravneh, v nasprotju s prejšnjimi zgodovinskimi obdobji:

- **v spremembi vrednotenja institucij**, ki so osrednjega pomena za posameznika; pomik od mezosocialnih, skupnostnih institucij (družina, razred) h globalnim družbenim (trg dela, socialno izobraževanje, izobraževalni sistem, potrošnja);
- **v spremembi zahtev teh institucij do posameznikov**; od natančnega normiranja posameznikovega početja h kombinaciji podajanja mejnih pogojev in zahtev, v okviru katerih naj vsakdo sam vodi svoje življenje.

Kritiki koncepta individualizacije pa izpostavljajo zanemarjanje vpliva obstoječih struktur in mehanizmov socialne reprodukcije ter razredne in spolne neenakosti na proces. Namesto koncepta individualizacije izpostavijo perspektivo diverzifikacije življenjskih situacij in nujnih virov socialne integracije, ki so v družbi neenako razporejeni glede na izobraževanje, spol, socialno in etnično ozadje ter regije (Furlong in Cartmel, 1997). Opozarjajo, da je modus socialne reprodukcije in neenakosti nepovezan, odtujen kulturi, družini, razredni kulturi ter skupnosti. Zdi se jim, da teoretiki premalo upoštevajo vidike strukturne determiniranosti individualizacije življenjskih potekov. Iz tega razloga se jim zdi primernejše proces individualizacije poimenovati »strukturna individualizacija« (Evans in Heinz, 1994).⁵

3.2 Mimobežni trajektoriji pri prehodu v zaposlitev

Socialne neenakosti pri dostopu do virov in možnosti se odražajo v individualiziranih trajektorijah in vodijo k širitvi biografskih priložnosti. Sposobnost posameznika za pogajanje v tranziciji v odraslost je odvisna od njegovega kulturnega kapitala, podpore s strani družine možnosti in omejitev v procesu izobraževanja, spolne, socialne in etnične pripadnosti. Ta divergentna konstelacija vodi k različnim oblikam »yo-yo« tranzicij (du Bois–Reymond in Blasco, 2003, s. 23):

- mladi odrasli z omejenimi resursi, ki so pod pritiskom negotovih zaposlitev, brezposelnosti in večkratnega usposabljanja;
- mladi odrasli z znatnimi resursi, ki jim omogočajo svobodno odločanje glede na lastne potrebe in preference;
- mladi odrasli, ki bi želeli poskusiti nove možnosti v povezavi z delom in izobraževanjem, a so pod vplivom različnih pritiskov prisiljeni svoje poklicne in izobraževalne želje prilagajajo standardiziranim in restriktivnim potem usposabljanja;
- mladi odrasli, ki podaljšujejo odvisnost od staršev, v kar jih prisiljuje nezadostna socialna varnost in položaj brezposelnosti.

⁴ Individualizacije vključuje tri dimenzije: osvobajanje (npr. osvobajanje od tradicionalnih odnosov), odčaranje (izguba tradicionalnih gotovosti), reintegracijo (nove vrste družbenih povezav in odnosov).

⁵ Kljub naraščajoči fragmentaciji prehodov v odraslost igrajo strukturne omejitve pomembno vlogo. Tako npr. visoke kvalifikacije, ki so pomemben predpogoj za vzdrževanja odprtosti opcij in izbir, hkrati ne nudijo nobenega zagotovila (kar še posebej velja za mlade ženske) za zaposlitev.

Mladi odrasli danes v procesu tranzicije izkušajo reverzibilnost, ki se kaže v tem, da se danes izobražujejo, jutri morda vstopajo v začasno zaposlitev, kasneje jo izgubijo, zatem se zopet vključujejo v izobraževanje, zopet vstopijo v začasno delo itd. Individualni trajektoriji se lahko enkrat obrnejo v smeri priložnosti in drugič odrazijo v negativni ali nepričakovanih okoliščinah za posameznika. Individualizacija v tranziciji v odraslost postavlja v ospredje pomen subjektivnosti. Koncept biografizacije, ki se je razvil v kontekstu vseživljenjskega učenja (Alheit, 1995), se nanaša na naraščajočo refleksivnost pri sprejemanju odločitev in strategijah spoprijemanja. Mlad človek mora neprestano ocenjevati in presojsati med individualnimi potrebami in se hkrati orientirati glede na zunanje zahteve. Izkušnje mladih v procesu tranzicijskega obdobja postajajo del življenja in zato mladi težko sprejemajo instrumentalne ukrepe, vezane zgolj na trg dela, saj jih ti odtušajo od vsakdanjega življenja in življenjskih načrtov. V percepciji mladih je tranzicija v delo in zaposlitev povezana tudi z drugimi odločitvami, ki jih morajo ali želijo sprejeti npr.: kje in s kom bodo živeli, katera dela ustrezajo njihovim interesom, kako bi lahko nadaljevali z izobraževanjem medtem, ko so začasno zaposleni ipd. Biografizacija se nanaša na številne prelomnice in obrate v življenju posameznika pozne moderne, ki neprestano evalvira lastne odločitve. Biografizacija je kompleksen in večpomenski pojem, ki ga je potrebno analizirati v kontekstu in konkretni življenjski situaciji. Take analize bi morale biti obvezne ne le za raziskovalce, ampak tudi za kreatorje in izvajalce politik in programov namenjenih mladim (prav tam).

Kljub raziskovalnim izsledkom, ki kažejo na spremenjene »yo-yo« tranzicije v odraslost, si tranzicijske politike še vedno prizadevajo restandardizirati tranzicije mladih in tako velikokrat spremenjene pogoje mladih spregledujejo. To spregledovanje avtorji v okviru raziskovalne skupine EGRIS poimenujejo *mimobežni trajektoriji* (»misleading trajectories«). Ti so v zvezi s pristopi strukturnih politik, ki imajo namen in cilj mlade brezposelne socialno vključevati skozi svetovanje, izobraževanje, prekvalifikacije, različne oblike treningov, ukrepe socialne in zaposlovalne politike, dejansko pa producirajo in krepijo tveganja socialnega izključevanja. Raziskave mladine in trga dela kažejo, da so mladi usmerjeni, da izbirajo izobraževanje, ki jih ne vodi v trajno oz. stabilno zaposlitev ali socialno ugoden statusni položaj, drugi izstopijo ali se umaknejo iz sistema, sprejmejo položaj »biti brez statusa« (»status zero«), in tako doživljajo odtujenost in ponižanje. Ti izsledki so povezani z učinki negotovosti in rizikom tranzicij v sodobni evropski družbi in implikacijami sodobnih tranzicijskih politik.

Pri prehodu iz šolanja v zaposlitev lahko glede na različne statute, kvalifikacije in stopnjo tveganja prepoznamo naslednje trajektorije (du Bois – Reymond in Blasco, 2003, s.27):

1. trajektoriji nekvalificiranosti za poklic (vstopanje na trg dela takoj po zaključenem obveznem šolanju ali po izstopu iz šolanja oz. iz različnih oblik treningov usposabljanj in zaposlitve);
2. trajektoriji z nižjo izobrazbo (poklicna izobrazba ali druga izobrazbe nižje stopnje, s katero posameznik ni konkurenčen na trgu dela);
3. trajektoriji poklicne ali strokovne usposobljenosti (strokovna ali srednja izobrazba s katero posameznik lahko konkurira na trgu dela);
4. trajektoriji akademske izobrazbenosti (višje in visoke stopnje izobrazbe, ki vodijo omogočajo bolj ugodne zaposlitvene položaje).

Mimobežni trajektoriji so bolj značilni za trajektorije iz 1. in 2. skupine in ti dve skupini sta tudi bolj izpostavljeni tveganju socialne izključenosti in brezposelnosti. Posamezniki iz skupin trajektorijev 3. in 4. pa zasedajo ugodnejša delovna mesta, imajo bolj plačana dela,

uživajo več socialne zaščite, višji družbeni status, ostajajo pa prav tako brez zagotovil za stabilno in trajno zaposlitev.

3.3 Subjektivni in sistemski dejavniki tveganja socialne izključenosti

Mimobežni trajektoriji so odraz tako subjektivnih kot sistemskih dejavnikov socialne integracije oz. vključenosti. Če sistemski dejavniki (npr. usposabljanje za zaposlovanje) vodijo k uspešni socialni integraciji se na subjektivni ravni to odrazi kot zadovoljstvo posameznika. Mimobežni trajektoriji pa so v zvezi s tistimi sistemskimi ukrepi, ki izključujejo oz. spregledujejo eno od omenjenih dimenzij. Uspeh (npr. na trgu dela) brez zadovoljstva posameznika lahko vodi do socialne izključitve in prav tako zadovoljstvo brez uspeha daljnoročno rezultira v izčrpavanju in pomanjkanju sistemskih resursov (Walther, in drugi 2002).

Sodobne tranzicijske politike zanemarjajo subjektivno dimenzijo socialne integracije. Obstaja pomembna razlika v tem, kako je »prikrajšanost« opredeljena in kakšni kompenzacijski mehanizmi so iz te opredelitve izpeljani. Naslednja shema predstavlja štiri koncepte politik, ki vključujejo kombinacijo individualnih in strukturnih dejavnikov pri obravnavanju prikrajšane populacije (pri nas je uveljavljen izraz posebne skupine mladih oz. skupine težje zaposljivih).

Tabela 1: Model štirih pojmovanj težje zaposljivosti v mladinski tranziciji (po Walther in drugi, 2002).

Posledice (politike) za težje zaposljive mlade: Oprelitev narave problema:	Individualizirajoče Usmerjenost na primanjkljaje (prilagoditev na selekcijo)	Strukturno naravnane Širitev (alternativnih) možnosti za integracijo
Individualni primanjkljaji	I. Kompenzatorni ukrepi (še pred ravniyo nudenja kvalifikacije); politike usmerjanja v delo	II. Širjenje dostopa do kvalifikacijskega izobraževanja, usposabljanja in zaposlitve
Strukturne ovire	III. Kompenzatorni ukrepi (še pred ravniyo nudenja kvalifikacije); politike usmerjanja v delo; poklicno preusmerjanje	IV. Razvoj subvencioniranih delovnih mest; zaposlovanje v javnem sektorju; pomoč pri samo- zaposlovanju

Legenda treh vzorcev sivin:

znižanje pričakovanj   opolnomočenje

Individualizirani ukrepi lahko vodijo k učinku »ohladitve« (cooling out), kar pomeni k znižanju individualnih zahtev. Posameznike pripravijo do tega, da razumejo, da so bile njihova poklicna in zaposlitvena pričakovanja (ki so jih poskušali uresničiti) previsoka. »Ohladitev« za posameznika pomeni tudi izgubo identifikacije in motivacije. Strukturni

ukrepi so lahko učinkoviti, če se z razširitvijo možnosti zaposlovanja resursi in sposobnosti posameznikov ohranjajo oz. dodatno okrepijo.

Prikrajšanost kot individualni primanjkljaj (polje 1)

V polju 1 je prikazana politika, ki pomanjkanje socialne vključenosti pripisuje individualnim dejavnikom: nezaključeni ali neustrezni kvalifikaciji, učnim težavam, jezikovnim težavam, neustreznemu socialnemu vedenju posameznika, odvisnosti od državnih socialnih transferjev. Ti primanjkljaji so lahko realni in so vzroki zanje pri posamezniku, lahko pa so posledica selektivnega izobraževanja in usposabljanja in posledica ostre tekmovalnosti za zmanjšanje obsega priznanega usposabljanja in razpoložljivih (zaželenih) socialnih položajev. Politični ukrepi se usmerjajo in so skoncentrirani tradicionalno ali modernizacijsko, v nadaljevanje in dopolnjevanje izobraževanja in v zaposlitev. Posameznik je tisti, ki je odgovoren za lastno ravnanje in spopadanje s tveganjem v katerem se znajde. Rešitve, ki so ponujene, niso usmerjene v spreminjanje sistema, ampak so usmerjene v zmanjševanje trenj na individualni ravni.

Strukturni pristop k primanjkljaju posameznika (polje 2)

V tem primeru je primanjkljaj še vedno vezan oz. pripisan posamezniku, toda rešitve niso odvisne le od kompenzatornih dejavnikov in prilagoditev posameznika. Vzpostavljeni so pogoji za izobraževanje in usposabljanje, da prikrajšan posameznik lahko uspe, vzpostavljeni so različni državni transferji, ki omogočajo, da se mladi, ki so manj kompetitivni, lahko vključijo v svet dela. To pomeni široke, večje možnosti tranzicijskih sistemov, ki jih lahko uporabljajo mladi, ki se v procesu tranzicije znajdejo v večjih težavah zaradi individualnih posebnosti. Taka politika nudi posameznikom, ki so demotivirani za učenje, več in različne možnosti za dokončanje izobrazbe in usposabljanje, ki je prilagojeno subjektivnim potrebam in interesom posameznika.

Prilagoditev posameznika strukturnim primanjkljajem (polje 3)

Ta konstelacija predstavlja najslabši scenarij in trend tranzicijskih politik. Dasiravno so prisotne ovire trga dela, ki sproža segmentacijo, se posameznika z ukrepi politike usmerja v prekvalifikacije, da je ta prisiljen spreminjati svoje poklicne interese in aspiracije.

Strukturni odgovori na strukturno prikrajšanost (polje 4)

To je koncept politike, ki mlade najbolj krepi v tranzicijskem obdobju v smislu razvoja lastnih kompetenc in odpiranja možnosti, da le te investirajo. Politike so usmerjene k odstranjevanju ovir in v podporo mladim na njihovi poti pri oblikovanju poklicne poti v odnosu do delodajalcev na trgu dela ali skozi samozaposlovanje. Take politike niso usmerjene le v kratkoročne rešitve, temveč dolgoročne razrešitve strukturnega pomanjkanja. Ta pristop vključuje novosti na področju izobraževanja, npr. dualni sistem izobraževanja, ki vključuje hkrati zaposlitev, subvencioniranje in svetovanje za samozaposlovanje in podjetništvo, alternativne oblike neformalnega in vrstniškega učenja.

V tranzicijskih politikah posameznih evropskih držav lahko prepoznamo kombinacijo vseh tipov omenjenih politik, ki so nacionalno in kulturno modificirane. Tako so na primer ukrepi

prekvalifikacije značilni za politike Nemčije, Danske in Nizozemske. Ukrep »workfare«⁶ je značilen za države Velike Britanije in tudi za Dansko in Nizozemsko, širok dostop do poklicnega izobraževanja in različnih treningov usposabljanja je posebej značilen za Dansko, v manjši meri tudi za Irsko in države VB. Ukrep podpore pri samozaposlovanju pa še vedno ni implementiran sistematično. V Južni Evropi nastajajo zelo vsestranske reforme in načrti za tranzicijo sistemov: izobraževalnih, politike usposabljanja in zaposlovanja. Paradoks je v tem, da razraščanje in diferenciacija sistemov za obravnavanje brezposelnosti, skupaj z dodatno diferenciacijo ciljnih skupin, prispevajo k premiku od strukturnih k individualiziranim pristopom.

Klasična socialna politika je hotela vnesti varnost v tvegane življenjske situacije, nova politika pa bo morala več pozornosti nameniti tveganim prehodom iz šolanja v zaposlitev. Če je za klasično politiko bil pomemben instrument denarno nadomestilo, je za novo vedno večjega pomena časovno nadomestilo. Gre za koncept iskanja ustreznega ravnovesja med časom prezaposlenosti in časom brezposelnosti, med javnim in zasebnim življenjem, med delovno kariero in družinskim življenjem. Najbolj pogoste značilnosti delovanja institucij, ki v svojih ukrepih ne upoštevajo sprememb sodobnih življenjskih potekov mladih, in ki jih najdemo pri mimobežnih trajektorijah, so:

- **neupoštevanje subjektivne perspektive mladih** pri delovanju v smeri socialne integracije in intergacije na trg dela;
- **prevzemanje vloge »kontejnerja«, ki pobira mlade z ulice** in jih vključuje v programe usposabljanja in pridobivanja poklica, namesto da bi se poskušalo mladim pomagati graditi karierno poti po njihovi lastni izbiri;
- **personaliziranje problematike in identificiranje rizičnih skupin** zaradi deficitarnih ali suficitarnih delovnih mest, ki imajo primarno izvor v strukturno neustreznih povezavah izobraževalnega sistema s trgom dela;
- **demotiviranje mladih z zahtevami po povečanju in razširitvi izobrazbe**, istočasno pa ne izpeljati ukrepov, da bi določeno izobraževanje oz. kvalifikacija imela prepoznavnost in veljavo koristnosti;
- **reguliranje dostopa do pomoči preko birokratskih kriterijev** kot so starost, trajanje brezposelnosti, državljanstvo, spol, namesto upoštevanja individualnih potreb.

Konstelacija destandardiziranih prehodov predstavlja nove izzive politikam, ki so namenjene mladim. Kelly (1999) kompleks fragmentacije in destandardizacije socialnih sfer poimenuje »divje, neukročene cone« (»wild zones«), v katerih ni poslušnosti in sprejemanja kriterijev, ki jih postavljajo formalne institucije. Vladne politike in javne institucije kot odgovor nanje poskušajo ustvarjati t.i. »ukročene cone« (»tame zones«) – prehode poskušajo institucionalizirati z formalno strukturiranimi in predvidljivimi izhodi, kar pa mladim vzbuja dilemo, saj ugotavljajo, da se trajektoriji, v katere jih usmerjajo javne institucije ne ujemajo z njihovimi vsakdanjimi in aktualnimi življenjskimi situacijami in izkušnjami, niti ne zadoščajo zahtevam trga dela. V tem smislu javnim institucijam blede pomen in zanimanje zanje. Istočasno pa je trajektorij izbirnih biografij dostopen le manjšini mladih, ki razpolagajo z dovolj viri, znanji in kompetencami.

Državne in institucionalne politike se razlikujejo glede na način, kako standardizirajo življenjske poteke, kar ima za posledico različne koncepte prehodov v zaposlitev. Po konceptu režima življenjskega poteka lahko strukturne poti dojamemo kot režime prehodov (zaporedje statusnih prehodov, življenjskih obdobj), ki jih oblikujejo, legitimirajo in varujejo

⁶ Izraz 'workfare' bi lahko prevedli kot 'blaginja, ki temelji na delu'.

socialne in državne institucije. V zadnjem desetletju so se povečale razlike med temi režimi zlasti skozi subjektivno perspektivo mladih, kar je posledica razpadanja zveze med sistemi in družbeno integracijo (Habermas, 1981; Giddens, 2001, po Ule in Kuhar, 2003, s. 43). Glede na namen restandardizacije tranzicijskih politik namenjenih mladim Walther (2001) ločuje med ti. trdo in mehkejšo politiko. Spodnja tabela ponazarja razlike med njima.

Tabela 2: Tri vrste politik prehajanja mladih na trg dela (po Walther in drugi, 2002).

	»Mehke« politike »Trde« politike		
Organizirajoče načelo	Individualni razvoj Subjektivna dimenzija Lokalna raven		Normalizacija Sistemska dimenzija Nacionalna raven
Področje	Mladinska politika (mladinsko delo, informiranje mladih)	Vzgoja, izobraževanje in usposabljanje Politika države blaginje	Politika zaposlovanja
Cilj in namen	Samorealizacija Prosti čas Politična vzgoja Civilna socializacija Skupnostni razvoj	Selekcija/človeški viri Civilna vzgoja in izobraževanje Prevenција/kompenzacija socialnih problemov	Premeščanje na trgu dela Segmentacija Zaposljivost

Razlika med ti. mehko in trdo politiko je povezana z rigidnostjo organizacij oz. s tem, v kakšni meri se upoštevajo sistemske in subjektivne oz. individualne dimenzije socialne integracije. Prav tako je povezana z odločanjem o tem, kaj je normalno oz. legitimno v življenju ljudi. To je reflektirano tudi z dejstvom, da se t.i. »mehki« sektor bolj implementira na lokalni ravni medtem ko »trdi« sektor pripada nacionalni ravni in ravno ta sektor bolj strukturira in odloča o življenju mladih, še posebej, ko gre za njihove biografije na področju dela in zaposlitve.

Zaključki evalvacije več komparativnih evropskih projektov (Young People and Transition Policies in Europe, 2002) izpostavijo naslednje kontradiktornosti, do katerih prihaja, ker strokovni programi politik na področju zaposlovanja ne upoštevajo fenomenov sodobnih tranzicij mladostništva na področje dela (»yo–yo« tranzicij):

- **Trend zaposljivosti se določa glede na kasnejše možne zaposlitve, kar je v nasprotju s številnimi koncepti o transverzalnosti veščin** in kontekstualnim razvojem kompetenc v okviru diskurza o vseživljenjskem učenju.
- Koncept vseživljenjskega učenja daje povdarek neformalnemu učenju in njegovi integraciji v formalno izobraževanje in usposabljanje. V programih politik pa se teži k temu, **da bi neformalne oblike učenja formalizirali, kar spodkopava njihov temeljni motivacijski pomen in značaj.**
- Da bi prilagodili merila spremenjenim tranzicijam na področje dela, narašča pomen individualnega svetovanja. **Individualno svetovanje pa še ni zagotovilo, da so resnično upoštevane individualne potrebe posameznika,** zato so tovrstni programi velikokrat le nadomesten pripomoček socialne kontrole in normalizacije.
- V različnih evropskih državah se kaže **težavnost pri doseganju populacije, ki je v najbolj neugodnem položaju glede zaposlovanja;** medtem ko so najbolj uspešni in atraktivni programi tisti, ki povečujejo možnosti nezaposlenim in zadostijo merilom

uspešnosti, ki so določena in postavljena s strani programskih politik. Ta merila morajo dosegati tudi tisti, ki so v najbolj neugodnem položaju na trgu dela. Tovrstne intervencije lahko rezultirajo v reprodukciji segmentacije in stigmatizacije uporabnikov programov.

- **Fleksibilnost** je načelo, ki se univerzalno upošteva pri spodbujanju posameznikov v procesih izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja. Uveljavljanje načela fleksibilnosti dejansko pomeni avtonomijo, ta pa pomeni nadzor nad resursi. Če v tem pogledu **ni vzpostavljeno ravnotežje z upoštevanjem značilnostmi posameznika**, so rezultati fleksibilne politike omejeni zgolj na tiste, ki posedujejo višji ekonomski, socialni in kulturni kapital, medtem ko se tisti, ki so na trgu dela v najslabšem in najbolj neugodnem položaju, znajdejo v še bolj neugodnih in tveганиh okoliščinah.

Poskus vzpostavljanja ravnotežja med subjektivnimi hotenji mladih odraslih in zahtevami izobraževalnih institucij in trga dela lahko okrepi procese izključevanja. Državni in poldržavni podporni sistem ne deluje v skladu s potrebami in skrbmi vseh mladih. Izobraževanje, poklicno usposabljanje in politike zaposlovanja vsebujejo nevarnost normalizacije razlik (težnjo k standardizaciji raznolikih »yo-yo« prehodov) v individualnih poteh prehajanj. To pomeni, da proizvajajo nenamerne paradoksalne učinke socialnega izključevanja namesto socialne integracije. Obstaja več vidikov teh politik, ki lahko ustvarjajo navidezna prehajanja (Walter in Schlathoff, 2001, s.109, prim. Ule in Kuhar, 2003):

- **problem sprejemanja:** ukrepe, ki merijo integracijo na trgu dela, torej politiko zaposlovanja, lahko tisti, ki jim je namenjena, zavrnejo, ker zožuje njihove poklicne aspiracije ali ker jih oddaljuje od zanje privlačnih poklicev;
- **problem motivacije:** zaradi večje stopnje tekmovalnosti na trgu dela lahko ukrepi za zmanjšanje brezposlenosti nehote stigmatizirajo tiste, ki so jim namenjeni, ker zaradi teh ukrepov veljajo v okolju za »zgubarje«, ki si ne znajo pomagati sami. Če so ti ukrepi zelo drugačni od življenjskih svetov posameznikov, jih ti lahko dojamejo zgolj kot »kontejnerje« kamor jih pospravlja družba;
- **problem usklajevanja:** izobraževalni programi, poklicno usposabljanje ali zaposlitvene sheme niso prilagojeni mladim ljudem z otroki, ki morajo obenem povezovati učenje, zaposlitev in družinsko življenje; ti dve področji življenja se skoraj povsem izključujeta;
- **problem dostopnosti:** v večini primerov so definirani posebni pogoji, ki določajo dostop do teh programov (npr. starostne meje, trajanje brezposelnosti, pravni status idr.), kar avtomatično izključuje določene skupine ali posameznike, ne glede na njihove potrebe;
- **problem učinkovitosti:** politike, ki skušajo pomagati t.i. »zgubarjem«, so lahko neučinkovite in napačne, če se ozirajo in omejujejo na njihove individualne primanjkljaje, problem je praviloma strukturen, ne individualen;
- **problem legitimnosti:** zaposlitvene politike se pogosto razumejo kot zgoj »kozmetični« poskusi zmanjšanja nezaposlenosti, tj. kot statično reševanje problema brezposlenosti;
- **problem spolnih razlik:** zaradi neobčutljivosti na spolno specifične probleme ukrepi socialne države prispevajo k ohranjanju spolnih vzorcev namesto k lažšanju prehodov za oba spola; zaradi neupoštevanja spolne specifikke so prehodi mladih žensk na trg dela težji kot prehodi mladih moških, to vpliva na načrtovanje družine in odločanje za rojstvo otrok.

Strategije sistemske integracije so izgubile svojo legitimnost, kar pomeni, da tudi mladi ljudje, ki grejo po utrjenih institucionalnih poteh, končajo šolanje se dodatno izobražujejo vendar še vedno ne ustreza pravim potrebam trga dela. Teoretični in vsakdanji razmislek o socialni integraciji se pogosto enači z integracijo na trgu dela, mladi odrasli pa se lahko doživljajo integrirani, ko so angažirni v vrstniških mrežah, prijateljstvu, partnerstvu, mladinski kulturi, ne pa tedaj ko delajo v nekem odtujenem delu, ki ni izbrano po njihovih

osebnih željah in preferencah. S tega vidika gledano je potrebno priznati integrativne vidike dela v neformalni ekonomiji, ki se pogosto pojmuje kot deviantna.

Ukrepi države in institucij v pomoči mladim v prehodu bi se morali bolj usmerjati v zavarovanje prehodov v odraslost kot pa v zavarovanje statusov (Ostner, 1995, po Walter in Schlathoff, 2001, s.114). Potrebujemo koncepte, ki bodo omogočali integracijo formalnih in neformalnih sposobnosti in nuditi priznanje, da so mladi odrasli delno avtonomni in delno odvisni, glede na različne socialne kontekste in glede na individualna nasproti institucionalnim merilom. Raziskovalci prehodov poudarjajo, da bi taki koncepti morali biti politično prepoznani in sicer kot politični interesi, ki presegajo državne meje. Inovacije na tem področju bi morale uživati podporo mednarodnih (strokovno političnih) struktur, če bi želeli presegati danosti institucionaliziranih pojmovanj in vzorcev delovanja. Posebno na področju izobraževanja prevladuje vztrajanje na državnih tradicijah, čeprav sta izobraževanje in poklicno izpopolnjevanje v velikem nasprotju s kulturnimi svetovi mladih odraslih (Walther in Schlathof, 2001, s.115).

4 Modeli prehoda na področje dela

Prehodi mladih v svet dela imajo v vsaki evropski državi svoje značilnosti, pa tudi znotraj vsake posamezne države se različne skupine mladih med seboj lahko razlikujejo. Razlike med skupinami držav se kažejo na področju izobraževanja in prehoda na trg dela in se posledično odražajo v doseganju ekonomske neodvisnosti mladih. Kljub razlikam lahko najdemo med državami tudi podobnosti. Podobnosti v prehodih izhajajo iz večinoma podobnih zgodovinskih sprememb, v veliki meri so tudi posledica mednarodnih ekonomskih sprememb, ki jih podžigajo potrebe multinacionalnih korporacij. Podobnosti so naslednje: ekspanzija visokega izobraževanja, naraščajoče težave mladih na trgu dela (npr. naraščanje deleža pogodbenih del in del s skrajšanim delovnim časom), naraščanje deleža mladih, ki hkrati študirajo in delajo (Ule in Kuhar, 2003).

4.1 Država blaginje

Zelo pomemben dejavnik, ki vpliva na zaporedje in hitrost prehodov v odraslost in tudi na področje dela so ukrepi države blaginje⁷. Ti niso odvisni le od socialne dimenzije temveč tudi od zgodovinskih značilnosti, narave razredne mobilizacije in strukture političnih procesov v posameznih državah. K produkciji in distribuciji dobrin prispevajo trije različni sistemi: država, trg dela in civilna družba (posebej družina). Strukturiranje teh treh sistemov je odvisno od ideoloških usmeritev, po katerih se države razlikujejo in ki vodijo do različnih modelov družbene organizacije. Med organiziranjem teh sistemov in vedenjem mladih obstaja pomembna povezava. Tako je v slabše razvitih evropskih državah blaginje (npr. Italija, Španija, Portugalska) status mladih posledica pomanjkanja standardiziranih institucij, ki bi zagotavljale »normalne« prehode in se mladi tam lahko zanašajo predvsem na družine, v bolj razvitih npr. v državah severne Evrope pa države blaginje mladim omogočajo, da živijo bolj neodvisno tudi, če so brezposelni, v bolj liberalno usmerjenih državah kot je npr. Velika Britanija pa so predvsem odvisni od nastopa na trgih.

⁷ Javni ukrepi države, ki z servisi, podporami na različnih področjih npr. izobraževalni programi, zdravstveno varstvo, varnost dohodkov zagotavlja, da je blaginja individualna pravica vseh državljanov.

Naraščanje stopenj brezposelnosti in podaljševanje trajanja brezposelnosti predstavljata veliko finančno breme za obstoječe sisteme socialne varnosti za primer brezposelnosti. Sistemi socialne varnosti za primer brezposelnosti morajo tako, poleg zagotavljanja denarnih dajatev, nuditi zavarovancem tudi različne programe in ukrepe izobraževanja ter usposabljanja (ukrepi aktivne politike zaposlovanja) s katerimi se jim povečujejo možnosti za reintegracijo na trg delovne sile. Spremenjeni pogoji na trgu delovne sile in vse glasnejši zagovorniki »ekonomskega vidika« vpliva zavarovanja za primer brezposelnosti na delovanje trga delovne sile vplivajo na razvoj sistemov socialne varnosti. V zadnjih letih je tako v vseh državah moč zaznati zaostrovanje pogojev za pridobitev prejemkov in omejevanje njihove višine in trajanja za čas, ko je brezposelna oseba pasivna ter uvajanje denarnih prejemkov, ki so pogojene ali povezane z določeno izobraževalno ali delovno aktivnostjo osebe. Primarni cilj sistemov socialne varnosti za primer brezposelnosti, to je zagotavljanje dohodkovne varnosti v času izgube dohodka zaradi brezposelnosti, postopoma izpodriva cilj zagotavljanja možnosti brezposelnim osebam za ponovno vključitev na trg delovne sile. Princip »welfare« je tako vse bolj nadomeščen s principom »workfare«. Omenjena spoznanja in poudarke pri reformi sistemov socialne varnosti za primer brezposelnosti je moč najti tudi v usmeritvah Evropske Unije (EU). Le ta poudarja, da je potrebno sisteme socialne varnosti za primer brezposelnosti reorganizirati na način, ki bo omogočal hitrejšo (re)integracijo brezposelnih oseb na trg delovne sile. Sisteme je tako potrebno napraviti bolj prijazne zaposlovanju (angl. Employment-friendly) in jih organizirati v smeri spodbujanja koncepta vseživljenjskega učenja. Prihodnost evropskega trga delovne sile je namreč predvsem v kvalitetni, visoko izobraženi in usposobljeni delovni sili, ki bo sposobna slediti potrebam ekonomije temelječe na znanju. Naloga sistemov socialne varnosti je, da pripomorejo k temu (Svetlik, 2001, s. 7).

4.2 Aktivna politika zaposlovanja v državah EU

Svetlik (2001) meni, da je temeljni poudarek v politiki zaposlovanja devetdesetih let je prehod **od pasivnih k aktivnim ukrepom**. Znotraj tega so v ospredju programi in ukrepi za uravnavanje ponudbe delovne sile, posebej programi izobraževanja in usposabljanja. Temeljna filozofija je, da je treba v čim večji meri preiti od plačevanja raznih socialnih ugodnosti posameznikom, ki ne delajo, k njihovem aktiviranju oziroma k njihovi ekonomski reintegraciji in neodvisnosti. Ta filozofija temelji na podatkih, ki kažejo, da je v državah EU v povprečju stopnja aktivnosti prebivalstva kakih deset odstotnih točk nižja kot v ZDA ali kot v najbolj razvitih članicah. Morda so ta premik najboljše poimenovali v Veliki Britaniji: '**od blaginje k delu**' ('from welfare to work') (Clasen, Taylor-Gooby, 2000, prav tam).

Uveljavila se je tudi oznaka 'workfare', ki bi jo lahko prevedli v 'blaginjo temelječo na delu'. Aktivna politika zaposlovanja (v nadaljevanju APZ) tako ni aktivna le v smislu neposrednega in selektivnega poseganja na trg delovne sile, temveč **zahteva aktivnost slehernega brezposelnega**. Posamezniki preprosto ne morejo več mirno uživati pravic iz naslova zavarovanja za primer brezposelnosti in čakati, da porabijo pripadajoča sredstva. Nanje izvajajo pritisk, da morajo aktivno iskati delo ter se vključevati v programe, ki jim jih ponudi služba za zaposlovanje, zlasti programe izobraževanja in usposabljanja ter programe javnih oziroma družbeno koristnih del. Lahko so veliko manj izbirični glede sprejema dela oziroma vključitve v ponujeni program, kot so bili v preteklosti. Govori se o uravnoteženju pravice do dela z dolžnostmi (COST A13, 2000, po Svetlik, 2001). S tem APZ spominja na ureditve v bivših komunističnih režimih. Navedena praksa vnaša novo razmerje med aktivno in pasivno politiko zaposlovanja. Medtem, ko je bila **APZ** dolgo komplementarna pasivni, ji **postaja sedaj vse bolj nadrejena**. Načelo aktivnosti se vse bolj prenaša tudi v sistem zavarovanja za primer brezposelnosti. Brezposelni ne more več brezpogojno uživati nadomestila plače na

podlagi zavarovalnih vplačil. Namesto pasivne se uveljavlja načelo aktivne varnosti. Varnost si mora v prvi vrsti zagotoviti vsak sam s svojim delom, do katerega naj bi prišel predvsem z lastnim prizadevanjem. Država mu pri tem ponuja omejeno pomoč in le v skrajnem primeru pridejo v poštev neposredne denarne pomoči (prav tam).

Cilj aktivne politike zaposlovanja je omogočiti brezposelnim osebam pridobitev osnovnih poklicnih znanj in veščin z namenom povečati njihove zaposlitvene možnosti. Iskalcem zaposlitve torej nudi potrebno znanje in spretnosti, pa tudi motivacijo in samozavest za uspešno vključevanje v socialno in delovno okolje. Namenjena pa je pomagati tudi delodajalcem pri zagotavljanju ustrezno usposobljenega kadra.

Politike ne zmorejo zgolj z restrukturiranjem izobraževanja in usposabljanja dovolj hitro reagirati, da bi zmanjševale brezposelnost mladih, zato so potrebne implementacije programov in ukrepov na več ravneh (izobraževalnih, socialnih, zaposlovalnih), s katerimi se skuša preprečevati brezposelnost in nuditi podporo najbolj ranljivim skupinam. Ukrepi so lahko preventivne narave (preprečevanje osipa procesa šolanja), ali pa so eksplicitno namenjeni določeni skupini brezposelnih mladih. Glede na to, ali je brezposelnost opredeljena kot neustreznost trgu dela ali kot problem potreb in značilnosti posameznika, bi ukrepe politik lahko delili na strukturno ali individualno povezane (prav tam).

Strukturno usmerjeni ukrepi so primarno namenjeni različnim možnostim zaposlitev z vplivanjem na stran povpraševanje po delu, vključujejo spodbude in pobude delodajalcem, tako v javnem kot privatnem sektorju: Takšni ukrepi politik so (Walther in drugi, 2002):

- **subvencije plač delodajalcem za brezposelne.** S to metodo se zmanjšujejo problemi v zvezi s pričakovanji delodajalcev po delovnih izkušnjah mladih (metoda je zelo zastopana v Angliji in Južni Evropi);
- **kreiranje novih delovnih mest.** Vključuje razvoj zaposlitvenih možnosti v javnem sektorju in okolju, gre bolj za zaščito delovnih situacij iz socialnih razlogov;
- **pomoč pri samozaposlovanju** je strategija namenjena strukturi trga dela. Tovrstna pomoč vključuje svetovanje, finančno podporo, kombinacije različnih podpor, da bi se mladi podjetniki lažje vključili v temeljno infrastrukturo. Ukrepi samozaposlovanja lahko dosežejo mlade z visoko izobrazbo, lahko pa tudi mlade brez kvalifikacij (npr. v sektorju turizma in različnih storitev). V programih imajo v nekaterih državah pogosto prioriteto ženske, npr. v Italiji, na Portugalskem in na Nizozemskem.

Politika, ki se usmerja k povečanju možnosti zaposlitve za posameznika vključuje krepitev kompetenc in konkurenčnosti na trgu dela ter skuša delovati v smeri kompenzacije pomanjkanja veščin in kvalifikacij posameznika (prav tam):

- **izboljšanje svetovanja.** Tovrstni ukrepi se v Južnoevropskih državah bolj uveljavljajo šele v zadnjem obdobju, storitev je usmerjena tako strukturno kot individualno, v smislu potreb oz. zahtev. Severnoevropske države izvajajo bolj individualizirano svetovanje predvsem za najbolj ranjivo skupino brezposlenih mladih;
- **ponudbe nadaljnega in dopolnilnega usposabljanja** se lahko izvaja ali z namenom zadostiti obsegu potreb trga dela, ali pa z namenom omogočiti dokvalifikacijo in zaključevanje izobrazbe posameznikom z nižjo stopnjo izobrazbe, ali z namenom preseganja segmentacije, kjer se določene specifične skupine ne morejo uveljaviti oz. vstopiti na trg dela;
- **prekvalifikacija in vključevanje v različne podporne programe** se izvaja z namenom omogočiti vstop v svet dela mladim, ki so izpadli oz. niso mogli nadaljevati izobraževanje v rednem procesu izobraževanja, ki morajo najprej kompenzirati različne

vrste primanjkljajev (aktivno iskanje zaposlitve, pomanjkanje kvalifikacij, učne težave, socialne in vedenjski problemi). Za mnoge mlade ta ukrep predstavlja most pred vstopom v redno izobraževanje (ta ukrep je pomemben v Nemčiji, Nizozemskem, Danskem in delno tudi v VB);

- **usmerjanje v delo** je ukrep, ki je tesno povezan z diskurzom »pravic in odgovornosti«; strategija temelji na predpostavki, da je potrebno zavirati proces pridobitve statusa brezposelnosti za mlade in prejemanje socialnih podpor preden bi mladi sploh poskušali iskati delo ali se skušali vključiti v izobraževanje ali usposabljanje ipd.. Tovrstna strategija je bolj značilna za države kot so Italija, Španija, Portugalska in Romunija, ki zavirajo dostop mladih do socialnih podpor. Nasprotno pa je za države kot so Nizozemska, Danska in VB značilen univerzalističen pristop do tovrstnih podpor brezposlenim mladim in je sestavni del strategije, da se mladi lažje vključijo v zaposlitev. Med temi državami pa so tudi razlike, tako so mladi v VB še vedno bolj izpostavljeni pritisku, da bi se čimprej zaposlijo in najdejo plačano delo, na Danskem ta ukrep aktivacije mladih ne pomeni nujno čimprejšnji vstop v delo in zaposlitev, saj veliko posluha namenjajo aktivnostim in motivaciji za individualni razvoj posameznika.

4.3 Značilnosti modelov države blaginje in prehodi v zaposlitev

Ekonomska, politično-institucionalna in kulturna ozadja področja delovanja mladim na prehodu v zaposlitev lahko pomagajo ali jih omejujejo. Ena izmed do sedaj najvplivnejših primerjalnih raziskav, ki se nanaša na države blaginje, je pripeljala do Esping-Andersensonove tipologije. Avtorjeva kategorizacija temelji na institucionalnih ureditvah uravnoteževanja ekonomskega razvoja z ukrepi, ki ščitijo državljane pred tveganji na tržišču. Gallie in Paugam sta - izhajajoč iz tipologije Esping-Andersena - oblikovala shemo »Režimov prehoda v zaposlitev in socialnega varstva« in v njej razlikujeta 4 tipe (glej naslednjo tabelo).

Tabela 3: Modeli socialnega varstva (prirejeno po Gallie/Paugam, 2000).

Modeli socialnega varstva	Obseg socialnega varstva	Primeri držav v Evropi
Univerzalističen	Splošen dostop do zavarovanja, izpeljan iz statusa državljana, visok nivo učinkov socialnega varstva	Danska, Švedska
Centriran na pridobitveno dejavnost	Variabilni dostop, odvisen od doseženega statusa, neenakomeren nivo učinkov socialnega varstva	Nemčija, Nizozemska, Francija
Liberalen/minimalen	Splošen dostop, nepopolna in nizka socialna varnost	Velika Britanija, Irska
Pod-institucionalni	Zelo omejen dostop, nepopolno in slabo zavarovanje pred tveganji	Italija, Španija, Portugalska

Primerjava značilnosti prehajanja na področje dela se povezuje in nanaša na vrsto socialnih in ekonomskih struktur, institucij, domnevnih normalitet in individualnih pričakovanj, ki jih kaže naslednja tabela.

Tabela 4: Režimi prehajanja v sfero dela in zaposlitve v nekaterih evropskih državah (prirejeno po Walther, 2003).

Režim prehoda	Države	Šola	Izobrazba	Eksistenčna varnost v prehodu	Položaj brezposelne mlade osebe	Pojmovanje brezposelnosti	Neugoden položaj	Poudarki prehodne politike	Delovni režimi	Razmerja med spoloma
Univerzalističen	DK, S	Ni selektivna	Fleksibilni standardi in pluralne oblike (šolsko, podjetniško, dualno)	Status državljana: Splošno in socialno dostopno (socialna pomoč, denarna pomoč za izobraževanje, pomoč za brezposelne)	Individualni razvoj, status državljana (Citizenship)	Ni predvideno: Izobraževanje, ne tržišče delovne sile, je socialno mesto mladine	Individualizirano in vezano na strukturo	(Splošno) izobraževanje, mladinska politika	Delo kot poklic, pravica do dela -> pogojeno odprto, minimalna tveganja	Velik delež žensk, vključena šola in poklicno izobraževanje
Konzervativen /centriran na delo v poklicu	D, F, NL	Selektivna	Standardizirano in enotno (šolsko (F) in dualno (D, NL))	Odvisno od starosti (oblika bivanja in dosedanje zaposlovanje (socialna pomoč, pomoč za brezposelne, nadomestilo za stroške izobraževanja)	Uvrstitev/prilagoditev socialnim pozicijam (npr. poklic)	Pomanjkljive/ napačne izobraževalne oz. socialne predpostavke (deficitni modeli)	Individualizirano	Poklicno izobraževanje	Delo kot poklic (Nemčija), normalno delovno razmerje -> zaprto, minimalna tveganja	Povprečni delež žensk Segmentacija poklicnega izobraževanja
Liberalno/minimalno	GB, IRL	Ni selektivna	Fleksibilne, predvsem šolske oblike, podjetniška izobrazba manj standardizirana	Splošna in individualna, ampak nizka in pod pritiskom (nadomestilo za izobraževanje, socialna pomoč)	Zgodnja ekonomska neodvisnost	»Kultura odvisnosti« (»izbrana brezposelnost«)	Individualizirano	Pridobitvena dejavnost -> zaposljivost	Delo kot opravilo, močno deregulirano -> odprto, visoka tveganja	Visok delež žensk deloma neugodno Odprto poklicno izobraževanje
Pod-institucionalno	ES, I, PT	Ni selektivna	Manj standardizirana, majhna razširjenost predvsem šolska	Družina	Mladina brez jasnega statusa	Segmentacija tržišče delovne sile, pomanjkanje stand. prehodnih poti (npr. poklicnega izobraževanja)	Vezano na strukturo	»Kakšenkoli« priznan status: delo, izobraževanje -> obširni plani reform	Socialni kontinuum med neformalnim/neugodnim normalno delovno razmerje in samostojnost -> odprto, visoka tveganja	Nizki delež žensk, poklicno izobraževanje omogoča malo možnosti

Podobnosti v prehodih med posameznimi tipi držav izhajajo iz večinoma podobnih zgodovinskih sprememb v zahodni Evropi in Severni Ameriki. Ena izmed teh sprememb je ekspanzija srednjega in visokega izobraževanja, predvsem pa naraščajoča enakopravnost žensk. Služb s polnim delovnim časom za mlade je vse manj, mladi pozneje vstopajo na trg dela, pogosto delajo v začasnih službah ali s skrajšanim delovnim časom ali pa ob delu obiskujejo šolo. Podobnosti v prehodih so v veliki meri tudi posledica mednarodnih ekonomskih sprememb, ki jih podžigajo potrebe multinacionalnih korporacij. Te so naslednje: ekspanzija visokega izobraževanja, naraščajoče težave mladih na trgu dela (npr. naraščanje deleža pogodbenih del in del s skrajšanim delovnim časom), naraščanje deleža mladih, ki hkrati študirajo in delajo idr. Situacija med državami je za mlade med 18. in 35. letom zelo različna. Razlike so v prehodu od šolanja do zaposlitve (prehod na trg dela); prehodu v lastno gospodinjstvo ter prehodu v lastno družino. Najpomembnejši izmed teh prehodov je prehod na trg dela, kajti ta omogoča ekonomsko neodvisnost in je pogoj za odhod od doma, lastno gospodinjstvo in družino. Poti do ekonomske neodvisnosti se v teh modelih med seboj znatno razlikujejo, tako glede normativnih struktur prehodov kakor tudi glede individualnih sproprijemanj s težavami pre-hodov. Nordijske države (tudi Norveška in Danska) imajo podobne sisteme, čeprav je med njimi nekaj globoko zakoreninjenih razlik. Med temi državami je najbolj »čista« za primerjavo Švedska, čeprav ponavadi velja Finska za tipično predstavnico nordijskega modela blaginje. Nemčija je najizrazitejši primer srednjeevropskega modela. Zlasti nemški način integriranja mladih na trg dela se pogosto navaja kot zgleden. Med sredozemskimi državami izstopa Italija, ZDA so primer angloameriškega modela. Postkomunistične države izkazujejo zaradi tranzicije mnogo podobnosti (Cook in Furstenberg, 2001; Ule in Kuhar, 2003, s.73-75).

V nadaljevanju si oglejmo glavne značilnosti režimov blaginje v povezavi z modeli prehodov v odraslost s posebnim poudarkom prehoda na področje dela in zaposlitve, kjer se opiramo na več vire in izsledke Cooka in Furstenberga (2001) Uletove in Kuharjeve (2003) ter Waltherja, (2003).

4.3.1 Univerzalističen režim države blaginje in prehod mladih v zaposlitev

Med države s tem režimom se uvrščajo nordijske države Danska, Finska in Norveška, pogojno pa tudi Nizozemska. Primerjave med temi državami odkrivajo določene razlike v reguliranju zaposlitve, delovnega časa in reprodukcijskih modelih (glede oskrbe z vrtci, porodniškega dopusta in denarnih transferjev).

Ta model prehoda v zaposlitev promovira individualno zanašanje nase ter tolerira in sponzorira zgodnje eksperimentiranje mladih. Mladi zgodaj zapustijo dom staršev. Predpostavlja se, da mladi med 16. in 25. letom starosti še niso prepričani, kaj želijo delati, in da eksperimentirajo s svojim zasebnim in delovnim življenjem. Mladi preizkusijo različne statusse, npr. živijo sami, skupaj s partnerjem itd. Pri eksperimentiranju neizogibno naredijo nekaj napak, ki imajo lahko netrivialne posledice. Vendar jih je pri 25 letih večina že izvršila uspešen prehod. V univerzalističnem režimu prehoda imajo pri načrtovanju strategij podpor in pomoči prednost individualne biografije. Država ukrepa z različnimi fleksibilnimi oblikami pomoči. Podpora je strukturna in materialna. Ukrepi politik prehajanja se manj usmerjajo k trgu delovne sile in mlade raje usmerjajo v izobraževanje. Splošna ali poklicna izobrazba, je stvar izbire posameznika, po drugi strani pa je v obeh primerih v ospredju možnost individualnega razvoja. Intrinzična motivacija je jedro na vseh področjih poklicnega in zaposlitvenega svetovanja. V univerzalističnem ali paternalističnem modelu, ki ga imajo

Skandinavske dežele je delo mladih del državne infrastrukture, mladi so »državljeni« in imajo možnost univerzalnega dostopa do dela ter do participacije. Država ima istočasno velik interes v izobraževalnih ciljih (npr. zdravje), ki naj bi bili vključeni v participatorno strukturo.

V danskem primeru programa⁸ »Open Youth Education« lahko mladostniki, ki imajo v rednem izobraževanju težave z motivacijo, nadaljujejo šolanje v okolju mladinskega dela. Tam smejo soodločati o učni vsebini, obliki in procesu izobraževanja, ki ga individualno oblikujejo, izbirajo lahko tudi med aktivnostmi, ki niso v okviru šole. Velik poudarek je na vrstniškem učenju.

Prehodi mladih v zaposlitev - Primer Švedske

Švedska⁹ je država, ki je glede prehodov v odraslost najmanj podobna sredozemskim. Na Švedskem so šolski, delovni in družinski prehodi bolj zgoščeni, zato mladi razmeroma hitro dosežejo polno avtonomijo. Na Švedskem država (in korporacije) aktivno podpira prehod v odraslost. To počnejo z namenom, da bi se ljudje razvili v produktivne in finančno samostojne državljane ter da bi povečali verjetnost, da bodo mladi prostovoljno izpolnjevali obveze državljanstva (Cook in Furstenberg, 2001). Večina Švedov doseže osebno avtonomijo pri 25 letih. Pri 25 letih je večina Švedov, ki niso obiskovali univerze, ustaljenih v varnih službah, čeprav so jih pred tem nekajkrat menjali, kar lahko razložimo kot eksperimentiranje, da bi našli dolgoročno zaposlitev, ki jim osebno ustreza. Stopnja brezposelnosti mladih na Švedskem je razmeroma nizka. Študentje, ki vstopajo na fakulteto, so običajno starejši, zato ker si mnogi mladi po srednji šoli vzamejo nekaj let za delo in/ali potovanja. Posledica tega je, da pri starosti 25 let diplomira le približno polovica univerzitetnih študentov. Toda trenutno se starost pri vpisu na fakulteto znižuje, zato je pričakovati, da se bo znižala tudi starost pri diplomiranju. Večina švedskih študentov je prepričanih, da bodo po diplomi dobili odgovorno in finančno obetavno službo. Pri starosti 25 let je večina Švedov že odseljenih od staršev, že so ali so vsaj že bili v stabilnih kohabitacijah, že so se uveljavili na trgu dela ali pa končujejo univerzitetni študij in se zanašajo na to, da bodo dobili perspektivno službo. Švedska je leta 1991 reformirala svoje triletno srednje šole, ki jih obiskuje 97 % vseh, ki končajo obvezno osnovno šolo. Nove srednje šole si prizadevajo ponuditi čim širši osnovni izobraževalni program in pripraviti posameznike na nadaljnje izobraževanje v nacionalnih študijskih programih. Tudi srednje poklicne šole imajo te iste dvojne cilje, čeprav je manj verjetno, da bodo učenci nadaljevali šolanje, kot da gredo v službo. Podjetja na Švedskem spodbujajo, da sodelujejo v programih povezovanja šole in dela. To sodelovanje se promovira kot neformalna obveznost podjetij in kot priložnost za mlade, da jih opazijo potencialni bodoči delodajalci. V vseh srednjih šolah skupaj je stopnja osipa samo 10 odstotkov, kar je nizka stopnja. Kljub temu država od srednjih šol pričakuje še več. Standardi, ki jih postavlja, dajejo velik pomen vzgoji za neodvisno in odgovorno državljanstvo v participativni demokraciji. Država ima širok in jasen interes za srednje šole, kjer učence ne želi zgolj pripraviti na univerzitetni študij, temveč želijo vzgojiti posameznike, ki zaupajo vase in se zanašajo nase, take, ki prepoznavajo svoje obveze do sodržavljanov in sodelujejo pri lokalnih odločitvah in aktivnostih. Med Švedi, starimi od 19 do 22 let, jih je več kot 40 % v visokem izobraževanju. Študijske štipendije in posojila so dostopni vsakomur. Posojilo najame približno 72 % mladih. Čez nekaj let imajo lahko ta posojila za posledico visok osebni dolg. Študentje skušajo zmanjšati te dolgove s kombiniranjem študija in dela, ali poleti ali med študijskim letom. Sistem za financiranje visokega izobraževanja daje prednost mladim iz bolj

⁸ Danski primer je povzet po Walther, 2003.

⁹ Švedski primer je povzet po Cook in Furstenberg, 2001; primerjaj Ule in Kuhar, 2003.

premožnih družin, zato ker ti rabijo manj posojil. Vendarle pa je univerzitetni študij dostopen vsakomur, ki konča srednjo šolo in je pripravljen vzeti posojilo in poprijeti za poletno delo. Skoraj 60 % Švedov ne gre na univerzo, temveč dajejo prednost redni zaposlitvi. Na Švedskem ni posebnega trga dela za mlade odrasle, tako da bi bili očitno močnejše zastopani v nekaterih sektorjih. Na Švedskem tako država kakor korporacije priznavajo odgovornost za usposabljanje mladih ljudi tako, da investirajo v njihovo produktivnost in neodvisnost. Država in industrija financirata na individualni in na kolektivni ravni veliko poklicnih shem; med recesijo v zgodnjih devetdesetih jih je država financirala celo več. V tem pogledu je pomemben uspeh švedskih podjetij, ki izvažajo blago z visoko dodano vrednostjo. Zaradi tega potrebujejo kakovostne delavce, zato so pripravljeni investirati v njihovo izobraževanje. Država se počuti odgovorno za pomoč ljudem vseh starosti, da bi ti lahko dosegli kar največjo osebno neodvisnost. Državna pomoč pri poklicnem usposabljanju odseva globlje kulturne in ekonomske vrednote. Država usposablja mlade za poklice, po katerih povprašujejo podjetja.

Država daje podporo mladim, ki so brezposelni. Obstaja splošno zavarovanje proti brezposelnosti za vsakogar, ki je že bil kakorkoli prisoten na trgu dela. Ta podpora znaša do 80 % plače, ki jo je posameznik zaslužil, preden je ostal brez službe. Tudi mladi jo lahko dobijo. Poleg tega obstaja osnovna podpora za brezposelne mlade, ki še niso bili zaposleni. V devetdesetih so to podporo zmanjševali, tako da je leta 1999 znašala 3500 dolarjev na leto, kar ni dovolj za preživetje. Z reduciranjem te podpore je država okrepila sporočilo, da se delo nagraduje, nedelo oz. pasivno čakanje pa se ne izplača. Delež mladih, ki prejemajo osnovno podporo, ne pa splošne, je v devetdesetih strmo narasel. Tistim, ki ne morejo preživeti z osnovno podporo, ker ne morejo dobiti pomoči od staršev, država plačuje dodatno podporo, s katero lahko zadovoljijo osnovne življenjske standarde za posameznika. V devetdesetih je dodatno podporo prejemale 20 % mladih med 20. in 24. letom, kar je dvakrat več kot pred začetkom devetdesetih. V drugih starostnih skupinah se delež ljudi s podporo ni spreminjal. Trg dela je vse težje dostopen mladim, ki ne gredo na univerzo.

Švedska država aktivno promovira avtonomijo mladih državljanov. Visoko ceni (vseživljenjsko) zanašanje nase in državljansko angažiranje, ki sta znaka uspešnega vstopa v odraslost. Mladim z izobraževanjem, usposabljanjem in sodelovanjem z industrijo pomaga, da se pozicionirajo na trgu dela. Vendar pa se v slabših gospodarskih razmerah pojavljajo problemi. Mladi delavci so prvi, ki jih podjetja odpuščajo, zato ker niso tako neposredno produktivni kakor bolj izkušeni delavci. Mednarodna konkurenca sili podjetja v ekonomiziranje; tudi investicije v nove generacije morajo biti ekonomsko upravičene in ne zgolj prispevki državi in državljanom. Službe ne trajajo več vse življenje, če si izučen v enem poklicu, ni jamstva, da bo isti poklic sploh še obstajal, ko boš star 55 let. Osrednja dilema švedskega sistema je, kako zadržati in razvijati kakovostne službe z dobrimi obeti za tiste, ki ne gredo na univerzo. Ker je vedno več začasnih del in del s polovičnim delovnim časom, se situacija še slabša, zlasti za imigrante, ki ne prihajajo iz skandinavskih držav. Se vedno pa je situacija boljša kot drugod. Večina 20-24 letnih Švedov, ki ne študirajo, je v rednih službah; stopnja brezposelnosti med njimi je 8 %. Vsi pa imajo dostop do začasnih del, ki jim dopuščajo, da eksperimentirajo in ugotavljajo, kaj bi radi počeli na dolgi rok (Cook in Furstenberg, 2001).

4.3.2 Konzervativni režimi države blaginje in prehod mladih v zaposlitev

V konzervativnem režimu države blaginje se v prehodu mladih v zaposlitev osredotoča na delo v poklicu, ukrepi se usmerjajo le na posamezna področja delovanja oz. predvsem v izobraževanje in pridobitev poklica. Na eni strani imajo mladi z dobrimi možnostmi

izobraževanja možnosti izbire in varne dostope v centralna področja rednega izobraževalnega sistema, izobraževalno manj uspešni pa so deležni ukrepov mehke »normalizacije«. Primarni cilj ukrepov je napotevanje v redno poklicno šolanje, saj si mladi, ki imajo poklic oziroma delo v osnovi s tem pridobijo stabilno podlago za vključevanje delo in zaposlitev. Ideološka implikacija tega režima je, da so v okviru sistema izobraževanja »varni«, zunaj pa so v nevarnosti, da bodo dolgotrajno izključeni. V državah s konservativnim režimom je zaslediti korporativistično strukturo dela za mlade. V tem modelu ima država veliko interesa, da zagotovi socializacijo v smeri zagotavljanja standardiziranih življenjskih potekov pri prehodu v zaposlitev.

Prehodi mladih v zaposlitev - Primer Nemčije

Paradigmatska država tega režima¹⁰ in modela prehoda v zaposlitev, ki izhaja iz njega je Nemčija, ki še vedno čuti posledice združitve, ki se kažejo na primer v splošni brezposelnosti, zlasti pa v visoki brezposelnosti 20-24 letnikov v vzhodni Nemčiji. Nemčija večinoma nima posebej izrazitih vidikov prehodov, izstopajo tri razlike. Ena se nanaša na zgodnjo starost, pri kateri se sprejemajo odločitve o šolanju, ki lahko popolnoma določajo posameznikove življenjske možnosti. Druga posebnost so spremembe, ki se pojavljajo v sistemu visokega izobraževanja, da bi se uspešno spoprijeli z visokim vpisom in dolgim obdobjem študija. S pomočjo teh sprememb naj bi tudi absorbirali vzhodnonemške institucije in razjasnili vlogo posameznih raziskovalnih centrov, univerz in politehnik. Tretji vir unikatnosti pa se nanaša na tiste, ki ne gredo na visoke šole, temveč se odločijo za vajeništvo. Nemški vajeniški sistem je slaven v mednarodnem okviru, vendar trenutno prestaja velike pretese. Prehod je še najbolj podoben situaciji v Avstriji in v večjem delu Švice, tako da lahko govorimo o germanskem modelu. V Nemčiji je prehod v odraslost delno odvisen od srednje šole, ki jo posameznik obiskuje. Njihov šolski sistem je zelo poseben. Mladi se morajo odločati, na kateri vrsti srednje šole bodo nadaljevali šolanje, že po četrtem (ali po šestem) razredu osnovne šole. Izbirajo med t. i. Hauptschule, t. i. Realschule ali gimnazijo. Če izdelajo razrede v predpisanem času, končajo omenjene tipe šol po skupaj devetih, desetih ali trinajstih letih. Ti trije tipi tvorijo stratificiran sistem, ki kanalizira mlade v poklicno usposabljanje in nato delo (prva dva tipa) ali pa v študij na politehnikah ali na univerzi. Torej morajo že v zelo zgodnji starosti doseči zelo pomembne odločitve, ki so osnova za poklic. Te odločitve temeljijo na željah staršev, zmotljivih testih in mnenjih oz. priporočilih. Na primer, v poznih devetdesetih so eno tretjino vajeniških mest zasedli učenci iz »Hauptschule«, ki so se izšolali pretežno za obrtniške in fizične poklice. Dve petini mest so zasedli učenci iz »Realschule«; večina se jih je izučila za trgovske in tehnične poklice. Eno petino mest so napolnili dijaki iz gimnazij, ki so začeli poklicno pot v podjetništvu, trgovini in državni administraciji. Težko je verjeti, da je taka poklicna stratifikacija posledica odločitev v četrtem razredu osnovne šole. Ena izmed posledic tako zgodnjega odločanja je, da nemški izobraževalni sistem zapostavlja učence, pri katerih se kognitivni interesi in nadarjenost razvijejo šele po četrtem oz. šestem razredu. Druga posledica je, da tak šolski sistem reproducira obstoječe razredne razlike v naslednjo generacijo. Za mlade, ki ne obiskujejo univerze, je sidrišče prehoda v zaposlitev vajeniški sistem, ki ga poznajo tudi v Avstriji in Švici. Ta sistem je zasnovan tako, da omogoča širši skupini mladih neposreden prehod iz srednje šole v službo. Imenovan je tudi dualni sistem, ker je sestavljen iz izobraževanja ob delu in poklicnega usposabljanja v šoli. Gre za sodelovanje med podjetji, vlado in sindikati. Vajeniška doba traja najmanj tri leta, tako da mladi dobijo spričevalo pri starosti 18 let. Ta starost počasi narašča. Poklicev, za katere se lahko izučijo, je 360. Večina mladih upa in pričakuje, da bodo dobili delo v podjetju, kjer so

¹⁰ Nemški primer je povzet po Cook in Furstenberg, 2001; primerjaj Ule in Kuhar, 2003.

se usposabljali, ali pa v podjetju, ki se ukvarja z isto dejavnostjo. Učinkovitost tega dualnega sistema je vidna, kajti kar 80 % mladih, ki so končali šolanje, prejme poklicno spričevalo. Ta sistem se pogosto navaja kot najučinkovitejši model prehoda iz šole na delo. Mladim, ki jim ne ustreza tradicionalno šolsko delo, ponuja alternativo, ki povezuje šolo in delo na praktičen način. Mladim priskrbi jasno pot do varne ekonomske in socialne prihodnosti. Ponuja možnosti za poklicno napredovanje, kajti vsak, ki dela pet let v svojem poklicu, se lahko v naslednjih treh letih s pomočjo državne podpore izuči, da postane samozaposlen mojster.

Trenutno pa je sistem vajeništva pod številnimi pritiski. Enega izmed osnovnih problemov - tradicionalno več mest za moške - so razrešili - vajeniška mesta so postala bolj spolno enakopravna, čeprav se mlade ženske še vedno usmerjajo v tradicionalno ženske vloge in so v teh poklicih slabše plačane kot moški. Izrazit problem so še vedno rasni in etnični predsodki. Na primer, le 37 % mladim Turkom, ki so že tretja generacija turških priseljencev, uspe priti v ta sistem; in še ti, ki uspejo, dobijo slabša delovna mesta kot Nemci, ki se zaposlijo večinoma v pisarniških in tehničnih poklicih. Največjo grožnjo vajeniškemu sistemu pomenijo strukturne spremembe na trgu dela na splošno, posebej na trgu dela mladih. Gospodarstvo postaja vse bolj globalno in storitveno, zato je vedno več služb za mlade začasnih ali samo za polovični delovni čas. Narašča tudi neskladje sistemskih razsežnosti; npr. primanjkljaj delavcev v informacijskih tehnologijah in poslovni administraciji. Nemčija celo zavestno rekrutira informatike iz Indije in jim podeljuje posebne imigracijske statute. Poleg tega narašča število majhnih podjetij, pa tudi tujih podjetij, ki niso zainteresirana investirati v usposabljanje bodočih generacij. Utečeni vajeniški sistem ni predvidel teh potreb in tudi ne more ničesar storiti. Tak sistem potrebuje za uspešno delovanje stabilnost, pa tudi dobro napoved števila in vrste poklicev, ki bodo potrebni čez dvajset ali vsaj čez deset let. Take napovedi pa več niso to, kar so bile včasih. Nekateri poklici postajajo zastareli, drugi se vsebinsko spreminjajo, nenehno se pojavljajo novi poklici. Sistem, ki temelji na kompleksnih medsebojnih povezavah med vlado, podjetji in sindikati, se ne more prilagajati hitrim spremembam. Videti je, da se bo moral nemški trg dela za mlade premakniti proti bolj tržno usmerjenemu angloameriškemu modelu, kjer sta poklic in poklicni ponos manj relevantna kot fleksibilno zaposlovanje in odpuščanje ter kjer se delavci na kraju samem urijo v zelo specifičnih opravilih. V prihodnosti bo vedno več povpraševanja po izobraženih, ne pa po poklicno izurjenih ljudeh. Kar se tiče slednjih, bodo imeli prednost tisti, ki so bolj fleksibilni.

4.3.3 Liberalni režimi države blaginje in prehod mladih v zaposlitev

Za **liberalni prehodni režim** so značilna nasprotja med možnostjo izbire, pritiskom države in individualnimi tveganji posameznika. Režim in iz njega izhajajoči prehodi v delo in zaposlitev je značilen in podoben v ZDA, Kanadi in v Veliki Britaniji, tako lahko govorimo o anglo-ameriškem modelu. V teh državah so globoko zakoreninjene vrednote povezane z manualnim delom, izobraževanje je nižje vrednoteno, povezave med izobraževanjem, usposabljanjem in trgom dela so šibke, socialna izključenost mladih se pojavlja v močnejši obliki kot v drugih razvitih državah, družba je še vedno stratificirana po razredih. Na podlagi občutne fleksibilizacije so bile dostopne možnosti razširjene, izobraževalni ukrepi pogosto možno individualno oblikovati. Značilen je naraščajoč pritisk s strani institucij zaposlovanja in drugih državnih institucij na mlade, da izberejo izobraževanje ali delo, čeprav se stopnjujejo neugodna delovna razmerja na trgu dela. V ozadju je ideologija minimalnega vmešavanja države v prehode v delo in zaposlitev. Programske politike države blaginje so usmerjene predvsem na osnovne potrebe najbolj depriviligiranih skupin. Interes in osrednji cilj države je zgodnja ekonomska neodvisnost mladih. V t.i liberalnem ali kot ga tudi imenujejo skupnostnem modelu, ki je značilen za Veliko Britanijo in Irsko, je delo z mladimi

razvito na zelo univerzalističen način, tako je npr. delo lokalnih organizacij poskrbeti za mladinske klube. Razmah močnih lokalnih skupin v teh državah je posledica pomanjkanja nacionalnega interesa in podpor.

Primer tega režima¹¹ predstavlja britanski program »New Deal«, v katerem se morajo vsi mladi med 18 in 24 let, ki so 6 mesecev brezposelni, odločiti za delovno mesto (plačilni boni), izobraževalni ukrep (všetet zaključek), ali za sodelovanje v splošnokoristnih ali ekoloških projektih. V nasprotnem primeru izgubijo pomoči za brezposelne.

V mestu Liverpool, v Angliji je organizacija »Hope Street Limited« razvila projekt »Acting Up« s katerim so pristopili k brezposelni mladini preko upodablajočih umetnosti. V izhodišču projekta so si zastavili vprašanje, kako se lahko mladim odraslim posredujejo perspektive socialne vključenosti in življenjske izkušnje v močno deindustrializiranem mestu, v katerem delo ne predstavlja zanesljive priložnosti. Mlade moške so npr. prenehali usmerjati naj se poskusijo v gradbeni stroki, saj je gradbeništvo že zdavnaj »zaspalo«. Prej so to počeli z namenom, da mladi ne bi bili na cesti in da bi statistika bila pozitivnejša. S sedanjim projektom pa so želeli doseči, da bi jim bil projekt vsaj v veselje. Upodablajoča umetnost se jim je zdela primerna za krepitev samozavesti mladih, za razvoj socialnih kompetenc, sposobnosti refleksije in izražanja – saj so se v »gledališču osvobajanja« morali tako v skupini odločati o skupni temi, z diskusijami v skupini pa svoje zgodbe in predstavitve sami razvijati in prikazati. V projektu so tudi želeli mlade pripeljati do uprizarjanja svojih biografij, ter v tem okviru delovanja virov in oblik socialnih podpor, oz. sploh življenjskega vsakdana. Gledališka in glasbena scena sta bili tudi še eni redkih še preostalih dinamičnih in zato komunalnopolitično podprtih možnosti v mestu. Izkušnje projekta so pokazale, da so mladi, ki po projektu niso nadaljevali ali našli kontakta s kulturno sceno, po dveh mesecih ponovno zapadli v odzivanje z brezupom in resignacijo, kot je bilo to značilno pred začetkom projekta. S to ugotovitvijo se je projekt začel vedno bolj nagibati k povezavi s tretjim sektorjem; k povezavi kulturne prakse z javno orientiranimi in javno financiranimi projekti. Tako po vključitvi v projekt »Acting Up« mnogo mladih ubere pot v smeri dela z mladino, v javni upravi ali v kulturi.

Prehodi mladih v zaposlitev - primer ZDA

Glavna predpostavka v ZDA¹² je, da posamezniki lahko dosežejo vse, kar si želijo, že pri zgodnji starosti, če imajo zadosti volje in so samoiniciativni. Institucije so jim pri tem v oporo. Posamezniki pa imajo na voljo tudi druge in tretje možnosti. Vsak mlad človek mora sam izkoristiti te priložnosti, tako da uporabi svoje znanje, svoj kulturni kapital ali svoje socialno omrežje. Ker so znanje in omrežja neenakomerno razporejena, pa marsikomu ni jasno, da so druge priložnosti tako na voljo oziroma praktično dostopne. Družinske podpore so razmeroma nizke, prav tako tudi državne podpore in pomoč podjetij. Mladi, ki ne gredo na univerzo, so v bolj negotovem položaju kot drugod, posebej tisti, ki so revni ali nebele rase. ZDA imajo značilne probleme s šolanjem, bivalnimi razmerami, kriminalom, zgodnjim rojevanjem, družinami, ki so pod prevelikim stresom, in trgom dela, na katerem višina realnih plač pada (Cook in Furstenberg, 2001).

Prehodi v ZDA imajo veliko posebnosti. Njihov sistem srednjih šol ima več zasebnih šol kot drugod, večina od teh je katoliških. Javne šole niso stratificirane na podlagi dozdnevne

¹¹ Britanska primera sta povzeta po Walther, 2003.

¹² Ameriški primer je povzet po Cook in Furstenberg, 2001; primerjaj Ule in Kuhar, 2003.

sposobnosti (kot so šole v Italiji, na Švedskem ali v Nemčiji). Ločevanje se dogaja v teh splošnih oz. univerzalnih srednjih šolah. Odstotek osemnajstletnikov, ki obiskujejo srednjo šolo, je v ZDA izjemno nizek, stopnja osipa je visoka. Obstajajo trije tipi višje- oz visokošolskih programov: dvoletni, ki imajo izobraževalno in poklicno poslanstvo, dodiplomski s pretežno izobraževalnim poslanstvom in dodiplomski z izobraževalnim in poklicnim poslanstvom. Značilno za ZDA je tudi, da po 16. letu starosti veliko mladih dela polovični delovni čas ali začasno, veliko jih kombinira šolanje in delo. Univerzitetnih štipendij, ki bi pokrile vse stroške, je malo, razen na nestrokovnih dodiplomskih področjih. Zato večina mladih, ki nimajo premožnih staršev, potrebuje posojilo, ali morajo ob študiju delati, ali pa morajo delati in še najeti posojilo. Med tistimi, ki ne gredo na univerzo, je največ brezposelnosti, zlasti do 25. leta. Ti mladi tudi najpogosteje menjavajo različne službe. Večina podjetij ni naklonjenih sodelovanju s sindikati in z vlado, zato poklicno usposabljanje ni dobro uveljavljeno. Podjetja raje izvajajo lastna usposabljanja in želijo obdržati maksimalno fleksibilnost pri najemanju in odpuščanju delavcev. Iskanje službe je tako stvar osebne iniciative in lastnih socialnih omrežij, ne pa nameščanja s strani podjetij. Veliko agencij se je specializiralo za svetovanje brezposelnim mladim, kako naj iščejo službo, vendar pa agencije ne posredujejo pri konkretnih službah niti ne učijo delovno specifičnih veščin. ZDA so med najbolj socialno diferenciranimi družbami na svetu, zato so tudi razlike med prehodi različnih skupin mladih v odraslost najbolj izrazite. To se dogaja ravno v družbi, ki povečuje samopomoč, ki ima razmeroma šibke družinske vezi (vsekakor šibkejšje kot v Italiji), ki daje telesno zmožnim državljanom sorazmerno malo vladne podpore (manj kot na Švedskem ali v Nemčiji). Vendar pa ZDA ponujajo mladim druge in tretje priložnosti, zlasti v izobraževanju. Tisti, ki niso bili uspešni v srednji šoli oz. so bili osipniki, lahko obiskujejo dvoletno višjo šolo in nadoknadijo primanjkljaje. Če izpolnijo določene standarde, lahko gredo celo na univerzo na diplomski študij. Če gredo na manj znano univerzo, ker so imeli slabe ocene v srednji šoli, lahko nadaljujejo študij na bolj kakovostni univerzi, če so se pri študiju izkazali.

Druge možnosti so očitne tudi na področju zaposlovanja. Perspektivni delodajalci se ne upirajo najemanju mladih z malo delovnimi izkušnjami. Nekateri delodajalci spodbujajo svoje mlade delavce, da obiskujejo večerne tečaje, nekateri delojemalci počnejo to tudi brez spodbud s strani zaposlovalca. Posamezniki, ki so bili v svojih najstniških in zgodnjih dvajsetih letih odkloni in vedenjsko problematični in ki se ne želijo izobraževati, lahko gredo služiti v vojsko in si tako prislužijo priporočilo, ki ga mnogi delodajalci zelo cenijo. Ali pa lahko dobijo delo, ki je na voljo, in dokažejo svojo osebno vrednost z zanesljivostjo, motiviranostjo in kakovostno opravljenim delom. Tudi na zasebnem področju so druge možnosti posebej poudarjene. Noben nacionalni sistem ni tako fluiden kot ameriški glede na možnosti, ki jih imajo posamezniki, da se vrnejo na prvotni tir ali da gredo na višji tir, če ugotovijo, da so na začetku prenizko ciljali. Noben drug sistem tudi ne pušča, da bi se o tako temeljnih odločitvah, kot je kakovost obiskovane izobraževalne ustanove, odločali pri tako pozni starosti. Ameriški sistem skuša posameznikom ponuditi možnost, ki jih lahko izkoristijo, ko se njihove sposobnosti, interesi in potrebe izkristalizirajo. Sistem drugih možnosti pa ne pomeni, da tisti, ki najbolj potrebujejo take možnosti, zanje tudi vedo in da se lahko z njimi okoristijo brez osebnih odrekaj ali celo moralnih bojov. En tak primer druge možnosti je vojska.

Američani so tudi eden najbolj tržno dominiranih narodov na svetu. Mladi Američani so veliki potrošniki; tudi oglaševalci jih nagovarjajo kot take. Od kod prihaja ta denar, če ne od njihovih družin ali od dela. Odgovor delno leži v takih ali drugačnih goljufijah. Ameriška podzemna ekonomija je najbolj razširjena med tistimi, ki ne morejo dobiti legalnega dela do

pozni dvajsetih. Rezultat so številna kriminalna dejanja. Večina Američanov »plava v valovih«, ki so jih soustvarili, za kar so zaslužni skrbni starši, posebej njihova pripravljenost soinvestiranja v visokošolsko izobraževanje. Še vedno razmeroma velik delež mladih pa se v »teh valovih utaplja«, zlasti tisti, ki so revnejši in pripadniki rasnih manjšin. Prevladujoči etos je, da se morajo posamezniki sami pogajati glede izobraževanja, službe in življenjskih partnerjev ter da so na teh tržiščih svobodni, da se lahko odločajo po svoje in da živijo s posledicami svojih odločitev, kljub temu da obstajajo druge možnosti. Tisti, ki se oddaljijo od varnih poti prehoda v uspešno odraslost, so kljub temu kaznovani z močnimi udarci.

4.3.4 Podinstitucionalni režimi države blaginje in prehod mladih v zaposlitev

V **podinstitucionaliziranem prehodnem režimu** je prehodni sistem precej manj strukturiran, trg delovne sile pa zelo starostno, regionalno in glede na spol specifično segmentiran. To npr. lahko pomeni, da mlade ženske in moški pogosto tudi več kot deset let nimajo nobenega statusa, kar se kaže v pomanjkanju standardiziranih institucij, ki bi zagotavljale mladim »normalne« prehode na področje dela in zaposlitve in jim zagotavljale več socialne varnosti s strani države. Ukrepi države blaginje koristijo zaposlenim odraslim, to so ponavadi moški hranitelji. Ostali družinski člani, skupaj z mladimi odraslimi otroki, so od njega močno odvisni. Te države so se zaradi šibkejših državnih uprav in manjših podjetij prisiljene zanašati na družinsko dediščino in medgeneracijske transferje (v denarju in glede bivanja), da bi mlade zaščitili pred posledicami mednarodnih sprememb, ki se kažejo v težavah pri iskanju službe in nestabilnosti v zgodnjih poklicnih karierah. Slab položaj na trgu dela prispeva k podaljševanju bivanja pri starših, k prelaganju procesov avtonomije in k odlašanju z oblikovanjem družine in rojevanjem. V teh državah se mladi v prvi vrsti lahko zanašajo zgolj na družinsko podporo in družinske resurse. Ideološka usmeritev države blaginje se usmerja k ohranjanju socialne stabilnosti plač in k socialni integraciji. V tem modelu, ki je značilen za mediteranske države je v zadnjih letih znatna socialno- kulturna izguba pomembnosti in vpliva cerkve pripeljala k številnim spremembam. Lokalne avtoritete imajo le majhno odgovornost, to pa vodi k visokim regionalnim razlikam v odnosih med lokalnimi resursi in političnimi interesi. Skupaj z na novo konstituiranim tretjim sektorjem zelo počasi zapolnjujejo te pomanjkljivosti.

Italijanski primer projekta »Giovane Impresa¹³«, kar pomeni »Mlado podjetje« se nanaša na podpiranje mladih odraslih, da bi s samostojnim delom aktivno sooblikovali prehod na področje dela. Projekt ima posvetovalnice v različnih krajih regije in te so vključene v socialna omrežja. Te posvetovalnice so praviloma nahajajo v mladinskih informativnih centrih in so pribežališče tako za mlade odrasle s podjetniškimi idejami, kakor tudi za kooperacijske partnerje šol in tečajev za izobrazbo za poklic - skratka tam, kjer je v okviru poklicne orientacije prikazana samostojnost kot možna perspektiva (npr. s motivacijskimi projekti ali pogovori z ljudmi, ki so si ustvarili eksistenco). Naravnani so na vse mladostnike, ne glede na smer šolanja. Pojem »samostojnost« je zelo širok pojem: Lahko pomeni možnost da mladi sami oblikujejo prehod na področje dela, lahko predstavlja motivacijo za izobraževanje idr. Smisel svetovanja je v izdelavi poslovnega načrta. Med drugim gre tudi npr. za spremljanje učnega procesa podjetnika, biti vedno na voljo oz. nuditi pomoč – čisto v smislu običajne socialne pedagogike. Ta proces svetovanja podpira socialno omrežje, v katerega spadajo delo z mladino šol, svetovalci za mladostnike, izobraževanje, tržišče delovne sile, strokovnjaki za panogo v gospodarski politiki, drugi podjetniki, bančni zastopniki in zastopniki zbornic, kakor tudi zveza sindikatov in sindikati. Izkušnje iz prve roke

¹³ Povzeto po Walther, 2003.

vpletejo v proces svetovanja in planiranja. V nekaterih primerih se začne podpora že pri sami ideji. Mladi podjetniki dobijo sedež in infrastrukturo podjetja, pedagoško ali podjetniško podporo. Načeloma gre za povezavo pedagoško-podjetniške ponudbe in finančne podpore, ki bi naj bi bila dodatna motivacija. Pomembno vodilo je, da lahko načeloma vsakdo postane samostojen in se mu pri tem nudi vsestranska pomoč. Tveganja in odgovornosti se porazdelijo deloma na občino, deloma pa na neformalne mreže. Mladi odrasli in svetovalci ne vidijo v samostojnosti samo posla. Najpomembnejša se jim zdi možnost, da lahko kaj sami preizkušajo.

Prehodi v zaposlitev - Primer Italije¹⁴

V Italiji, Grčiji in Španiji najdemo podobne vzorce prehodov v odraslost in zaposlitev. V tem modelu izstopa podpora s strani izvorne družine in njena nenehna prisotnost. Mladi dosežejo ekonomsko neodvisnost razmeroma pozno. Izobraževalni sistem je zelo standardiziran in srednje stratificiran; študij traja dolgo časa, štipendij je zelo malo in so odvisne od družinskega dohodka. Trg dela je rigid, kar se tiče zaposlovanja in odpuščanja delavcev; sistem plač je strogo reguliran. Stopnja brezposelnosti mladih in žensk je v teh državah znatno višja kot v preostalem delu Evrope. Med razloge za to sodijo: pomanjkljivo poklicno usposabljanje ali celo odsotnost tega usposabljanja, zaradi česar delodajalci neradi zaposlujejo mlade brez predhodnih delovnih izkušenj; pa tudi tendenca sindikatov, da ščitijo predvsem zaposlene delavce (na primer v Italiji je več kot polovica brezposelnih mladih, ki iščejo svojo prvo zaposlitev). V Italiji celo zakonodaja nalaga staršem legalno finančno obvezo do otrok, dokler se otroci ne morejo sami vzdrževati in to brez starostnih mej. To pomeni, da lahko otroci od staršev zahtevajo finančno podporo vse svoje življenje. Družinske vezi med starši in odraslimi otroki so postale bolj egalitarne: bolje izražena mlada generacija si je pri starših izpogajala osebno in socialno neodvisnost in avtonomijo, ekonomsko pa je še vedno delno odvisna. Doma imajo zastoj ali poceni bivanje in hrano, starši pa ne nadzorujejo, kako mladi trošijo svoje prihodke. Italija velja za evropsko državo, v kateri mladi najdlje odlašajo z doseganjem avtonomije. Delež mladih Italijanov med 18. in 35. letom, ki obiskujejo visoko šolo, je v zadnjem obdobju bolj pospešeno naraščal kakor delež mladih v visokem izobraževanju v drugih državah. Dodiplomski študij traja v povprečju dlje kot v drugih državah: sedem let. Univerzitetni študenti posebej radi bivajo doma in študirajo v lokalnem okolju, raje, kot da bi študirali v drugih regijah in bivali v najetih sobah. Večina mladih, ki ne študirajo, je zaposlenih. Stopnja brezposelnosti med to skupino mladih je med najvišjimi v Evropi. Leta 1999 je znašala uradna OECD stopnja 32 % za vse neštudente, stare med 20 in 34 let (Cook in Furstenberg, 2001).

Italijanski prehod v odraslost je povezan z več unikatnimi strukturnimi elementi v tej državi. Do difuzije množičnega univerzitetnega izobraževanja je prišlo pozneje kot drugje - šele v poznih sedemdesetih in osemdesetih. Univerzitetni sistem je centraliziran. Nagla ekspanzija zahteva sistemske reforme, do katerih ni prišlo. Obstoječe fakultete so iz frustracij povišale pogoje in standarde, kar je pripeljalo do podaljšanega obdobja študija in do višjega osipa. Kljub temu da se je v vseh regijah pojavilo veliko novih univerz, je le na malo področjih omejen vpis. Tako študenti niso motivirani, da bi potovali v drugo regijo, da bi študirali tisto področje, ki si ga izberejo. Taka situacija ohranja tudi družinske in regionalne vezi, prispeva k bolj rednemu obiskovanju fakultete, znižuje stroške za posamezno družino ter zagotavlja dolgo dodiplomsko študijsko obdobje, kar odvrča mlade Italijane od trga dela, ki ni pripravljen, da bi zaposlil vse diplomirance, saj je brezposelnost višja kot drugje. Slaba stran

¹⁴ Ta primer je povzet po Cook in Furstenberg, 2001; primerjaj Ule in Kuhar, 2003.

pa je, da so italijanske univerze prenatrpane, slabo upravljane in imajo preveč dolgoročnih študentov, ki bi raje delali.

Trg dela je za mlade italijanske odrasle zelo spremenljiv. Več kot polovica vseh brezposelnih so mladi, stari med 14 in 24 let, ki iščejo svojo prvo zaposlitev. Več kot 70 % brezposelnih je starih manj kot 29 let. Brezposelnost je veliko nižja pri starejših ljudeh, kar ni zgolj naključje. V Italiji zaposlovalne politike privilegirajo glave družine, ki trenutno delajo na zakonitem trgu dela. Analize vladnih izdatkov kažejo, da se netipično visoka prioriteta namenja za zaščito dobro plačanih služb in za zagotovitev ugodnih pokojnin od nenavadno nizke starosti upokojitve naprej. Taka situacija odseva kulturno pričakovanje, da so italijanski očetje avtoritete v gospodinjstvih. Ne glede na to, iz česa taka situacija izvira, pa je realnost za mlade Italijane takšna, da morajo poprijeti za sezonska dela ali delati skrajšani delovni čas. Posamezniki do začetka svojih tridesetih le s težavo pridejo do družinskih plač ali do izkušenj, ki so potrebne, da bi vstopili v tekmovanje za take dobre službe. Mladi Italijani so v neugodnem položaju tudi zato, ker je poklicno izobraževanje bolj omejeno kot drugod. Poklicne srednje šole sicer obstajajo, kakor tudi nekaj dogovorov o kombinaciji dela in šolanja z večjimi podjetji. Toda italijanski politični sistem ne troši veliko za poklicno usposabljanje in preusposabljanje. V gospodarstvu pa je veliko majhnih podjetij, ki se ne morejo zlahka organizirati, da bi zagotavljala kakovostno formalno usposabljanje. Te težave niso omejene samo na najnižji konec trga dela. Eden izmed razlogov za podaljševanje študija je ta, da mladi ne vidijo možnosti za dobro službo, če diplomirajo v rednem roku. Stopnja dolgotrajne brezposelnosti (več kot dvanajst mesecev) je bila leta 1996 po podatkih EUROSTATa med mladimi od 25 do 29 let v Južni Evropi trikrat višja kot v Severni Evropi (za moške v Italiji 30 %, 36 % v Španiji; v Nemčiji 10 %, v Veliki Britaniji 17 %; za ženske v Italiji 65 %, 49 % v Španiji; v Nemčiji in Veliki Britaniji pa v povprečju 80 do 25 %). Italijanske družine so bile v preteklosti tako močne zato, ker je država za družine in za posameznike naredila le malo. V primerjavi z drugimi evropskimi državami daje italijanska država le malo podpor brezposelnim mladim; tudi otroških dodatkov je malo. Pričakuje se, da so družine prva linija pomoči za posameznike v stiski; na drugem mestu so nevladne organizacije, ki so pogosto povezane s katoliško cerkvijo. Mesto, regionalne in nacionalne vlade pridejo nazadnje. Država podpira mlade odrasle zgolj posredno, prek njihovih staršev. Starši, ki so bili zaposleni, imajo številne ugodnosti (na primer davčne), kar se prenaša na njihove odrasle otroke, ki živijo z njimi.

4.3.5 Prehodi mladih v zaposlitev v Sloveniji

Svetlik (2001, s. 21-22) meni, da so trendi in dogajanje na področju mladinskega trga delovne sile so v Sloveniji precej podobni dogajanju v državah EU. Označujejo ga vse manj številčne generacije mladih in podaljševanje šolanja na eni strani, na drugi strani pa struktura zaposlitvenih priložnosti, ki so mladim na voljo in kjer izrazito prevladujejo zaposlitve za določen čas. Zato je v Sloveniji prehodov v in iz zaposlitev pri mladih bistveno več kot pri starejši delovni sili. Poleg tega je v Sloveniji v izraziti ekspanziji tudi tako imenovani študentski trg delovne sile. Pričakujemo lahko, da bo v prihodnje izobrazena in fleksibilna študentska delovna sila, tako kot v nekaterih državah EU, predstavljala resno konkurenco mladim, ki iščejo zaposlitev po zaključenem izobraževanju. Ker napovedi kažejo, da bi v Sloveniji v prihodnje lahko primanjkovalo delovne sile, lahko pričakujemo tudi večjo polarizacijo zaposlitvenih možnosti za mlade, z izobraženimi in dobro usposobljenimi mladimi na eni strani, ter nizko ali nekvalificiranimi mladimi na drugi strani. Osip na srednji stopnji izobraževanja, še posebej v nižjih in srednjih poklicnih šolah, namreč v Sloveniji ostaja visok in ni pričakovati, da bi ga doslej izvedene reforme poklicnega in strokovnega

šolstva lahko uspešno znižale. Avtor ugotavlja, da bi se aktivna politika zaposlovanja v Sloveniji morala bolj intenzivno usmeriti predvsem na marginalne in problematične skupine mladih in za njih razvijati različne krajše oblike kombiniranega šolanja in dela, s katerimi bi preprečevali nastanek dolgotrajne brezposelnosti v skupinah najbolj ranljivih mladih, ter posledično njihovo marginalizacijo in socialno izključenost. V evropskih državah je mogoče najti številne primere tovrstnih politik, pa tudi sicer kaže, da bo šel razvoj ukrepov namenjenih mladim v Evropi v to smer. Ugotoviti je namreč mogoče, da mladinska brezposelnost v celoti ni več tako problematična, pač pa je zelo problematično koncentrirana v nekaterih marginalnih skupinah.

Drugi vidik pomoči mladim pri prehodu na trg delovne sile pa so sistemski ukrepi, s katerimi je mogoče ta prehod splošno olajšati. Kot kažejo izkušnje držav EU je v državah, kjer je v šolski sistem na tak ali drugačen način vgrajeno usposabljanje in pridobivanje določenih praktičnih izkušenj, prehod v zaposlitev bistveno lažji, kot v državah, kjer mladi stika s svetom dela med šolanjem nimajo. V Sloveniji (prav tam) bi tako kazalo šolski sistem bolj odpreti različnim inovacijam in ga bolj fleksibilizirati¹⁵. Ker lahko predpostavljamo, da bodo mladi tudi v prihodnje bolj izpostavljeni netipičnim oblikam zaposlitev, in ker gre očitno za proces strukturnega spreminjanja narave zaposlitev, bi bolj kot morebitno omejevanje netipičnih oblik zaposlitev (in s tem pretirano regulacijo trga delovne sile) kazalo druge sisteme prilagajati dinamiki dogajanja na trgu delovne sile. Gre za podporne sisteme kot so socialna politika, stanovanjska politika, kreditna politika in podobno, ki so vsi še vedno vezani na tipične trajne zaposlitve. Šele razviti podporni sistemi namreč zares omogočajo prevzemanje večjih tveganj na trgu delovne sile (prav tam).

Aktivna politika zaposlovanja v Sloveniji

Aktivno politiko zaposlovanja izvajajo v Sloveniji različne ustanove. Osrednja institucija, ki skrbi za politiko zaposlovanja in zavarovanja za primer brezposelnosti na ravni države je *Republiški zavod za zaposlovanje*, ki ima sedež v Ljubljani (v nadaljevanju RZZ). V svoji sestavi ima RZZ 10 območnih enot zavodov za zaposlovanje. Brezposelni večinoma urejajo svoj položaj na enoti zavoda za zaposlovanje v regiji, kjer prebivajo. Pri območnih enotah zavoda za zaposlovanje deluje še 59 uradov za delo, na katerih lahko brezposelni urejajo temeljna statusna vprašanja in jim tako ni vedno potrebno hoditi na območni zavod za zaposlovanje, ki je za nekatere krajevno preveč oddaljen.

Poleg RZZ, Območnih enot zavoda in uradov za delo, se s problemi brezposelnih ukvarjajo tudi druge institucije, ki pretežno delujejo v lokalnem okolju, nekatere pa tudi na ravni države. To so zlasti:

- *izobraževalne organizacije,*
- *centri za socialno delo,*
- *prostovoljna društva in organizacije,*
- *druge organizacije za pomoč posameznikom in posameznikom (Rdeči križ, Karitas idr.),*
- *strokovne organizacije na nacionalni ravni (Andragoški center Slovenije).*

¹⁵ Fleksibilizacija je eden ključnih procesov in izraz v politični govorici, ko gre za tranzicijo mladih v delo. Pričakuje se, da bi s tem procesom omogočili mladim dostop do različnih možnosti. Fleksibilizacija izobraževanja, trga dela pa je neločljivo povezana z naraščajočo negotovostjo in pomanjkanjem socialne varnosti mladih. Tako bi mlade ne smeli v tem procesu širjenja izbire pustiti »same« in jim prepuščati vso odgovornost za spoprijemanje v novonastajajočem položaju. Iz teh razlogov je predlagan proces »flexicurity«, ki vključuje tudi vidik socialne varnosti.

Z zornega kota upravljanja in političnega odločanja v državi se z vprašanjem brezposelnosti in problemi brezposelnih ukvarjata predvsem dve ministrstvi, to pa sta:

- *Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in*
- *Ministrstvo za šolstvo in šport in znanost.*

V vseh teh organizacijah in institucijah izvajajo aktivno politiko zaposlovanja s pomočjo več vrst programov, ki so:

- Programi pomoči pri načrtovanju poklicne poti in iskanju zaposlitve,
- Programi pomoči delodajalcem,
- Programi preprečevanja brezposelnosti,
- Programi izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja brezposelnih oseb.

Ukrepi za omilitev problematike mladih pri prehodu v svet dela¹⁶

Posledice podaljševanja izobraževanja in kompleksnih težav mladih ob prehodu iz rednega šolanja v svet dela vse bolj izpostavljajo mlade socialni izključenosti in marginalizaciji. Modeli nekaterih držav članic EU (Bezić, 2002, s. 111) izpostavljajo ukrepe, ki jih delijo na:

- **Preventivne ukrepe:** zmanjševanje osipa z dvigom kakovosti izobraževanja in predvsem njegovo prilagoditev interesom in potrebam posameznikov ter trgu dela ter razvijanje dejavnosti poklicne orientacije.
- **Ciljno usmerjene projekte:** so del sistema in potekajo v času od prenehanja, lahko tudi zaključka šolanja, do prve zaposlitve, saj je obdobje do prve zaposlitve vedno daljše in mladi vedno težje najdejo delo.
- **Alternativne oblike poklicnega izobraževanja:** potekajo zunaj formalnega šolskega sistema.

Mladi, ki se v Sloveniji prijavijo na Zavodu za zaposlovanje, imajo možnosti udeležbe v različnih programih, ki jih je Zavod razvil v zadnjih letih in so namenjeni prav populaciji osipnikov in nezaposlenim mladim pri vključevanju v izobraževanje oziroma iskanju zaposlitve. Z programi aktivne politike zaposlovanja so za različne kategorije brezposelnih mladih oblikovani programi, določeni ukrepi in štipendiranje, ki naj bi mlado brezposelno osebo usmerjali v nadaljevanje izobraževanja ali pripeljali do ustrezne zaposlitve. Mladi do 26 let in iskalci prve zaposlitve se na podlagi zaposlitvenega načrta največ vključujejo v programe, ki jih predstavljamo v nadaljevanju (Gregorič Brezavšček, 2002).

- Programi poklicne orientacije

Programi poleg vsebin poklicne orientacije v ožjem pomenu besede vsebujejo tudi motiviranje, zastavljanje življenjskih ciljev, oblikovanje vrednot, stališč in aspiracij. To so praviloma daljši programi, povprečno trajajo 100 ur, organizirani so v obliki delavnic in v manjših skupinah (do 12 udeležencev). Praviloma potekajo vsak dan v določenem časovnem razdobju. Delavnice izvajajo posebej usposobljeni mentorji. Velik poudarek je na vzpostavljanju medosebnih odnosov v skupini in navzven (družini, družbi vrstnikov, izobraževalni instituciji idr.), tehnikah komuniciranja, spoprijemanju z vsakdanjimi problemi, vzorci vedenja, prevzemanju odgovornosti za lastne odločitve in dejanja.

¹⁶ Ta del besedila je pripravljen s pomočjo štirih virov: Brezavšček, 2002; Bezić, 2002; Svetlik, 2001; Letno poročila ZRSZ, 2001, 2002.

Vsebine pripomorejo k zorenju poklicne odločitve in zavedanja o pomembnosti načrtovanja poklicne kariere. Namen programov je, da se udeleženci po zaključku vrnejo v različne oblike izobraževanja ali se zaposlijo na želenem področju dela.

- Programi za iskanje zaposlitve

Ti programi seznanjajo udeležence z veščinami iskanja zaposlitve (zakovitosti delovanja trga delovne sile, viri informacij, komunikacija in načini predstavitve delodajalcu). Ločimo dve obliki:

- Daljša oblika programa traja največ 12 tednov. Vključuje trening veščin iskanja zaposlitve in konkretno aktivno iskanje zaposlitve z vsemi pripomočki – imenik, telefon, računalnik, internet, pisarniški material. Poteka pod vodstvom strokovno usposobljenih trenerjev.
- Krajša oblika programa traja le 12 ur. Udeleženci se na kratko seznani z veščinami iskanja zaposlitve, možnostmi in priložnostmi na trgu delovne sile. Ta oblika je ponujena vsem brezposlenim.

Namen izvajanja teh programov je usposobitev udeležencev za uspešen nastop na konkurenčnem trgu delovne sile in njihova zaposlitev.

- Programi izobraževanja (Program 5.000)

Za nezaposlene mlade je še posebej aktualen program formalnega izobraževanja »Program 5.000«, ki predstavlja sistematičen pristop k zmanjševanju števila brezposelnih oseb brez poklicne oziroma strokovne izobrazbe. Predstavlja združitev razpoložljivih resursov (znanja, izobraževalnih kapacitet ter finančnih sredstev) obeh pristojnih ministrstev – Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve in Ministrstva za šolstvo, znanost in šport. Izvaja ga Zavod za zaposlovanje v sodelovanju z ostalimi ključnimi institucijami že od leta 1998. Na novo se pripravlja vsako šolsko leto, sprejme pa ga vlada RS. Prednostno je program namenjen brezposelnim osebam brez poklicne oziroma strokovne izobrazbe, predvsem mladim v starosti do 26 let in brezposelnim osebam s poklicno in strokovno izobrazbo, ki na tem področju ne morejo dobiti zaposlitve in so pri Zavodu prijavljene več kot šest mesecev. Cilji programa so povečanje zaposljivosti brezposelnih oseb, zmanjšanje poklicnega strukturnega neskladja in dvig izobrazbene ravni. Temeljni pogoj za vključitev v izobraževanje je *zaposlitveni načrt*, ki je dogovor o predvidenih aktivnostih brezposelne osebe pri iskanju zaposlitve in vključevanju v programe aktivne politike zaposlovanja. Pri vključevanju brezposelnih oseb se pri pripravi zaposlitvenega načrta in vključevanju brezposelnih oseb v posamezni izobraževalni program upoštevajo naslednji kriteriji:

- stanje na trgu dela na določenem območju in stanje v določenem poklicu,
- osebne, poklicne, delovne in druge sposobnosti brezposelne osebe ,
- možnosti za uspešen zaključek programa,
- želje brezposelne osebe glede vrste programa, v katerega bi se želela vključiti, če so želje utemeljene in če jih je smiselno upoštevati glede možnosti za zaposlitev v določenem okolju in obdobju,
- stroški vključitve v program.

Izobraževanje je organizirano v posebnih oddelkih za *brezposelne* ali *individualno* v okviru ponudbe izvajalskih izobraževalnih organizacij. Učitelji in mentorji so se zato posebej izobrazili, pri čemer so bili opozorjeni na posebnosti populacije.

Mladi se vključujejo tudi v druge programe aktivne politike zaposlovanja kot so: pridobivanje potrebnih funkcionalnih znanj za opravljanje poklica, javna dela, uvajanje v delo, možne so

subvencije delodajalcem, ki zaposlujejo brezposelne in vključevanje v programe podjetništva za mlade.

- Program 10.000

Program 10.000 nadaljevanje Programa 5.000, je program izobraževanja brezposelnih oseb, s katerim država Slovenija omogoča brezposelnim osebam vključitev v izobraževanje po javno veljavnih programih s ciljem povečanja njihovih zaposlitvenih možnosti. Program omogoča pridobitev osnovne izobrazbe, srednje izobrazbe (poklicne, splošne in strokovne), višje strokovne izobrazbe ter visoke strokovne in univerzitetne izobrazbe in tudi pridobitev nacionalnih poklicnih kvalifikacij - certifikatov. Program izobraževanja brezposelnih, ki ga je vzpodbudila novela zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, predstavlja sistematičen pristop k zmanjševanju števila brezposelnih oseb brez poklicne oziroma strokovne izobrazbe in s tem dvigu izobrazbene ter poklicne oziroma strokovne ravni brezposelnih oseb. Hkrati pa ta program predstavlja združitev razpoložljivih resursov (znanja, izobraževalnih kapacitet ter finančnih sredstev) obeh pristojnih ministrstev – Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve in Ministrstva za šolstvo, znanost in šport.

Program za vsako šolsko leto pripravita Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve ter Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, sprejme pa Vlada Republike Slovenije. Pri pripravi programa sodelujejo: Ministrstvo za gospodarstvo, Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje, Gospodarska zbornica Slovenije, Obrtna zbornica Slovenije, Center za poklicno izobraževanje, Andragoški center Slovenije.

Program 10.000 ima tri temeljne cilje: povečanje zaposljivosti brezposelnih oseb, zmanjšanje poklicnega strukturnega neskladja in dvig izobrazbene ravni.

- CIPS (Centri za informiranje in poklicno svetovanje)

Centri za informiranje in poklicno svetovanje nudijo informacije s področja spoznavanja poklicev, možnosti izobraževanja in zaposlovanja v določenih poklicih (telefonske informacije, individualno in skupinsko informiranje, pisna in video gradiva, individualno svetovanje). So nova oblika dela, ki jih je organiziral ZRSZ, katerega namen je ponuditi uporabnikom na enem kraju najrazličnejše informacije, ki jih potrebujejo, ko se odločajo za nadaljevanje izobraževanja, načrtujejo poklicno pot, želijo na študij v tujino, iščejo informacije o finančnih pomočeh, ali iščejo novo zaposlitev. Centri so namenjeni mladim in odraslim, tako zaposlenim kot brezposelnim, delodajalcem, šolskim svetovalcem in vsem drugim, ki jih problematika zanima. So odprtega tipa in večinoma organizirani v okviru ZRSZ ali pa v partnerskem sodelovanju z drugimi institucijami. Informacije, ki so na voljo, obsegajo opise poklicev, informacije o izobraževalnih ustanovah in izobraževalnih programih, informacije o trgu dela, računalniške programe za ugotavljanje interesov ter druge zanimive naslove za obiskovalce. Obiskovalci lahko iščejo informacije po internetu, uporabijo računalnik, pri iskanju informacij jim lahko pomaga informator, nasvet pa lahko dobijo tudi pri poklicnem svetovalcu, lahko pa se dogovorijo za daljši posvet pri poklicnem svetovalcu ali psihologu. Nacionalni CIPS je vključen v evropsko mrežo poklicnih centrov EUROGUIDANCE in poleg skrbi za domače CIPS-e pridobiva informacije o možnostih študija v državah EU in posreduje podatke o Sloveniji v to mrežo.

- Neformalni izobraževalni program (PUM) - »Projektno učenje za mlajše odrasle

Program Projektno učenje za mlajše odrasle je animacijski izobraževalni namenjen mladim, starim 15 do 25 let, ki so zaradi različnih razlogov opustili ali prekinili šolanje, ki nimajo poklica, poleg tega pa so brezposelni in spadajo v skupino težje zaposljivih. Razvojno delo na konceptu programa je povzelo izkušnje skandinavskih (največ danskih) oblik neformalnega izobraževanja za mlade, dodatno pa je izhajalo iz izkušenj z mladimi kot udeleženci nekaterih programov za odrasle. Prvič se je začel izvajati leta 1998, leta 1999 pa je bil sprejet za javno veljaven program, ki se izvaja v različnih mestih in krajih Slovenije. Program se strokovno ves čas izpopolnjuje in širi mrežo izvajalskih organizacij.

Temeljni cilji programa so priprava mladih za nadaljevanje opuščenega šolanja, pridobivanje pozitivnih izkušenj učenja, ki motivirajo za nadaljevanje opuščenega šolanja, oblikovanje jasno razčlenjenih poklicnih želja udeležencev in izdelava poklicne in zaposlitvene strategije, pridobivanje funkcionalnega znanja, ki razvija splošno izobraženost, razgledanost in prožnost mišljenja, pridobivanje funkcionalnih spretnosti, ki povečujejo splošno praktičnost posameznikove dejavnosti in prožnost interesnih področij, razvijanje sposobnosti kritičnega in problemsko usmerjenega mišljenja.

5 V smeri integracijskih tranzicijskih politik pri reševanju problematike brezposelnosti mladih

Ugotovljeno je, da morata biti v povezavi in odnosu upoštevani tako subjektivna kot sistemska dimenzija, ko govorimo o socialni integraciji. Pozornosti ne smemo namenjati le spremembam na trgu dela temveč tudi individualni motivaciji in izkušnjam mladih. Potrebna je koordinacija politik, ki zadevajo tranzicijo mladih na različnih življenjskih področjih, te pa morajo izhodiščno upoštevati individualno biografsko perspektivo, še posebej politike, ki pokrivajo izobraževanje, zaposlovanje in socialne podpore.

Biografizacija je bistvenega pomena za t.i »yo–yo« tranzicije mladih, ki so značilne za sodobno mladino, saj »normalne« biografije razjedajo pritiski modernizacije. Mladi so lahko še tako odgovorni za lastne odločitve, ki jih sprejemajo, primaren cilj bi moral biti usposobiti mlade, da bi sploh lahko prevzeli tako odgovornost. Prilagodljive podpore in dejavno sodelovanje (v pomenu zagotavljanja realnih izbir in doseganja vpliva) morata biti ključni načeli. V Evropi se vedno bolj poraja civilno gibanje v katerem se participacija kaže kot eden vodilnih principov v boju proti socialni izključenosti in zagotavljanju človekovih pravic. Tako je eksplicitna namera in cilj ES in njenih teles, da promovira participacijo v vseh pogledih in še posebej v odnosu do mladih.

V sektorju politike mladih je participacija konceptualizirana v pomenih vpliva, deljene moči, toda v drugih sektorjih participacija še vedno pomeni pasivno sodelovati, predvsem v sektorju izobraževanja in zaposlovanja, kar reflektira trend odtujenosti civilne družbe od države, kar spodkopava integrativni potencial. Integracijsko tranzicijsko politiko lahko razumemo v smislu preoblikovanja sedanjih tranzicijskih politik – predvsem politike na področju zaposlovanja – v perspektivi mladinske politike. Implikacije lahko konkretiziramo skozi spremembe na področju učenja, ki jih spremljamo po vse Evropi. Tendence, ki so pogojene še z nacionalnim in regionalnim konteksto, se kažejo v naslednjem (du Bois – Reymond, Blasco, 2003, s.35):

- **Od obveznega k prostovoljnemu učenju.** Čeprav je obvezno šolanje še vedno dominantna oblika izobraževanja, ima v obdobju tranzicije pomembno vlogo neformalno in vrstniško učenje (Coffield, 2000).

- **Od ekstrinzične k intrinzični motivaciji.** Za družbo, ki temelji na znanju je esencialnega pomena, da se posameznik čimprej zave, da se uči zase in da je učenje neprestan in kontinuiran del življenja. Razviti mora delovne navade, ki bodo podprle tako naravnost (du Buis – Raymond, 2000; Alheit in drugi, 2002).
- **Od ekskluzivnega učenja v otroštvu in mladosti k vseživljenjskemu učenju.** Pogosto se mimobežni trajektoriji pričnejo v šoli. Učne navade, ki temeljijo na intrinzični namesto na ekskluzivni ekstrinzični motivaciji, so odvisne od učnih izkušenj v zgodnjem šolskem obdobju in se ohranjajo in razvijajo v nadaljnjem življenjskem poteku. Aktivna participacija učenca je sestavni del njegove učne biografije in predstavlja predpogoj za pozitivne učne navade (Alheit in drugi, 2000).
- **Integracija učenja, dela in prostega časa.** Bolj ko je posameznik vključen in lahko vpliva na delovne in učne pogoje, bolj so zabrisane meje med učenjem, delom in prostim časom. V pogojih kompetitivnosti in negotove ekonomije pa ima ta tendenca negativni učinek na življenje mladih zaradi prevelikega strahu, da jim ne bi spodletelo (Voss, 1998, du Bois – Raymond and Stauber, 2004)
- **Integracija usposabljanja in splošnega izobraževanja.** Ena najpogostejši diskusij v Evropi je usmerjena k primanjkljajem šolskega izobraževanja. Mladim primanjkuje splošnega znanja in so slabo pripravljeni za nadaljnje poklicno izobraževanje. Tradicionalna delitev splošnega izobraževanja in poklicnega usposabljanja in izobraževanja se ne kaže več kot primerna.

Ta načela govorijo o tem, da posameznikova motivacija za učenje pridobiva pomembno mesto, pri tem, da mladi postanejo subjekti lastnih učnih biografij. Te zahteve se še posebej aktualizirajo na področju izobraževanja in usposabljanja, kjer se kaže pomanjkanje zavesti o pomenu subjektivnosti posameznika, pri razpolaganju s kontekstualnimi kompetencami, resursi in možnostmi. Razen tega ti trendi implicirajo potrebo, da institucije odprejo učni prostor, ki so ga okupirale z kurikulumi in načini poučevanja in s tem določile zaželjene učne izide in rezultate. Individualizacija učenja potrebuje institucionalno reflektivnost. Institucije morajo organizirati pot povratni informaciji s spoštovanjem biografskih učinkov, ki so jih sprožili izvajani ukrepi, kriteriji in merila, in sprejeti, da kar nekomu omogoča dobre rezultate, drugo osebo morda vodi v socialno izključevanje, tudi glede na subjektivno orientacijo značilno za posameznika. Reflektivnost je ključnega pomena za koordinacijo politik. Za centralne politične sektorje ima ta lahko naslednje implikacije (prav tam, s.36):

- **Zaposlovalna politika** vpliva na kreiranje delovnih mest in mlade usmerja v dela in zaposlitve, ki so na razpolago na trgu dela, usmerja jih v različne programe aktivne politike zaposlovanja, pri tem mora upoštevati subjektivno orientacijo posameznikov. Taka naravnost lahko pomeni podporo mladim pri spreminjanju neformalnih aktivnosti v plačane aktivnosti ali pomoč pri pridobivanju veščin in pomoč pri tem, da neformalne veščine prodajo in ponudijo na trgu dela (Davies, 2000). Aktivnosti za zaposlovanje in pridobivanje delovnih izkušenj mora ustrezati realni situaciji in upoštevati pogoje proizvodnje in prodaje dobrin in storitev, potrebnih v lokalni skupnosti. Uporaben koncept tranzicijskih politik upošteva in je povezan z različni aktivnostmi kot so izobraževanje, polno ali delno – zaposlovanje, začasna dela, samo-zapolsovanje, družinsko in prostovoljno delo. Zaposlitveno svetovanje pa bi se moralo bolj približati posameznikovemu življenjskemu svetu in slogu življenja. Institucionalna reflektivnost pomeni, da se mlade ljudi spodbuja in krepi, da odprto prispevajo k obstoječi ponudbi usposabljanja in zaposlovanja in ne da so tiho v strahu, da bi izgubili delo ali subvencije.
- **Politika splošnega in poklicnega izobraževanja** ima nalogo in cilje mlade opremiti z veščinami, znanjem in kompetencami. Pri tem bi morala bolj upoštevati občutljivost motivacijske kariere posameznika. To tudi pomeni poleg formalnega učenja dati priznanje

in pomen neformalnemu učenju, kljub negotovim izidom tovrstnega učnega procesa. Tako izhodišče predstavlja krepitev posameznikovih moči namesto usmerjenosti v golo kompenzacijo učnih primanjkljajev.

- **Mladinska politika**, predvsem delovne aktivnosti mladih, pri katerih ti pridobivajo izkušnje participacije in udeležbe, bi morala biti bolj prepoznana in zgled izobraževalni in zaposlovalni politiki, namesto tega, da je podcenjena in omejena le na področje kulturnih in prostočasnih aktivnosti. Mladinsko delo bi moralo najti pomembnejše mesto in bi se moralo bolj uveljaviti na področju tranzicije mladih v zaposlitev.
- **Socialna politika**, ki se usmerja k potrebam mladih bi se morala povezovati s politiko zaposlovanja, izobraževanja in usposabljanja na način, da bi mladi lahko izbirali in imeli možnost eksperimentirati z različnimi načini prehoda v svet dela. Morala bi podpreti mladega človeka, da bi se lahko produktivneje spoprijemal z tveganjem in mu tako zagotoviti dostojno življenje, kar še posebej velja za mlade družine.

V Evropskih državah so tranzicije mladih razlikujejo glede na sisteme izobraževanja, zaposlovanja, trg dela in socialne sisteme podpor. Kljub temu mladi delijo skupen problem tranzicije pri prehodu v odraslost, kjer lahko identificiramo mimobežne trajektorije, ki jih je potrebno razumeti, zamejiti in preoblikovati. Evalvacija celotnega razpona tranzicijskih politik, ki jih izvajajo na lokalni, regionalni in nacionalni ravni, pokaže na potrebo po različnih standardih in rešitvah: potrebujemo več programov izobraževanja in usposabljanja, več ukrepov za prekvalifikacije in reguliranje trga dela ter posebno ponudbo programov za posebej ranljive skupine mladih. Problem tranzicijskih politik kot tudi raziskovanja se kaže v tem, kako razumeti in vplivati na prehode mladih na trg dela z upoštevanjem socialno kulturnega in političnega konteksta, kako razviti veljavno teorijo »yo–yo« tranzicij v sodobnih družbah, kar bi lahko bila osnova in za razvoj in uvedbo takih integrativnih tranzicijskih politik, ki bi znale smiselno upoštevati socialni kontekst mladih »tu in zdaj«.

6 Izbor uradnih statističnih podatkov o brezposelnosti

V tem poglavju je zbranih nekaj osnovnih statističnih podatkov o brezposelnosti v Evropskih državah in v Sloveniji. Nanašajo se na celotno populacijo, na posamezne bolj prizadete skupine in posebej na mlade.

Brezposelnosti v Sloveniji in državah EU

Brezposelnost je v Sloveniji začela naraščati 1986. Iz naslednje tabele je razvidno, da je stopnja brezposelnosti glede na število prebivalcev je bila 0,7 %. Ta stopnja se je z leti spreminjala in v letu 1993 dosegla najvišji nivo, to je 6,5 % brezposelnih glede na število prebivalcev. Zadnji podatki pa kažejo, da bilo stanje brezposelnosti 31.12.2002 glede na celotno število prebivalstva Slovenije 5,1 %, to je 102.635 brezposelnih oseb.

Tabela 5: Prebivalstvo in brezposelnost v Republiki Sloveniji (Letno poročilo ZRSZ, 2002).

Leto	Število prebivalcev	Število brezposelnih	Odstotek brezposelnih
1986	1.980.718	14.192	0,7
1987	1.989.462	15.184	0,8
1988	1.999.988	21.342	1,1
1989	1.999.404	28.218	1,4
1990	1.998.090	44.623	2,2
1991	2.001.768	75.079	3,7
1992	1.995.832	102.593	5,1
1993	1.990.623	129.087	6,5
1994	1.988.850	127.056	6,4
1995	1.989.477	121.483	6,1
1996	1.991.169	119.799	6
1997	1.986.848	125.189	6,3
1998	1.982.603	126.080	6,4
1999	1.985.557	118.951	6
2000	1.990.272	106.601	5,3
2001	1.992.035	101.857	5,1
2002	1.995.718	102.635	5,1

Tabela 6: Število brezposelnih glede na čas brezposelnosti v Republiki Sloveniji (Letno poročilo ZRSZ, 2002).

Trajanje brezposelnosti	Število brezposelnih	Odstotek brezposelnih
do 3 mesecev	20.164	20,2
nad 3 do 6 mesecev	12.977	13,0
nad 6 do 9 mesecev	6.990	7,0
nad 9 do 12 mesecev	7.476	7,5
nad 1 do 2 let	18.456	18,5
nad 2 do 3 let	8.047	8,1
nad 3 do 5 let	10.167	10,2
nad 5 do 8 let	7.457	7,5
nad 8 let	7.873	7,9

Zgornja tabela kaže, da od vseh zavzemajo največji delež (20,2 %) osebe, ki so brezposelne do 3 mesecev. Takoj za njimi pa so osebe brezposelne od enega do dveh let. Le-teh je 18,5 %.

Tabela 7: Odstotek brezposelnih glede na stopnjo izobrazbe v Republiki Sloveniji (Letno poročilo ZRSZ, 2002).

Starost v letih: Stopnja izobrazbe:	do 18	18-25	25-30	30-40	40-50	50-60	nad 60	vsi
I.	89,1	30,5	24,3	37,8	48,9	46,6	51,3	39,3
II.	1,7	6,8	7,2	6,6	5,4	6,3	7,0	6,3
III.	0,6	0,8	1,1	2,6	1,4	1,3	0,6	1,4
IV.	8,6	28,1	20,1	23,8	25,6	25,2	24,4	24,9
V.	-	32,1	34,3	22,7	15,2	15,5	10,2	22,8
VI.	-	0,3	2,3	2,6	2,0	3,3	2,5	2,1
VII.	-	1,4	10,7	3,9	1,5	1,8	4,1	3,2

Vidimo lahko, da je odstotek brezposelnosti največji pri najnižji izobrazbeni stopnji in to ne glede na starost posameznika. Edini dve izjemi sta pri V. stopnji izobrazbe v starosti od 18. pa tja do 30. leta, kjer je brezposelnost večja kot v isti starosti s I. stopnjo izobrazbe. če sklepamo po Tabeli III, lahko predvidevamo, da se v Sloveniji največ brezposelnosti pojavlja pri nižji stopnji izobrazbe. Prav o tej populaciji pravi Mrgole (1997a), da vsako leto v Sloveniji 30 % mladih med 15. in 25. letom:

- ne dokonča osnovne šole,
- ne nadaljuje šolanja po osnovni šoli,
- ali pa izpade iz nadaljevalnega šolanja.

Pojav brezposelnosti mladih v Sloveniji in drugih evropskih državah

V letu 2000 je bila stopnja brezposelnosti mladih v Evropski skupnosti okoli 16%, za razliko od stopnje brezposelnosti prebivalstva, ki se je gibala okoli 7 %. Približno 40 % brezposelnih mladih je bilo mlajših od 25 let in so predstavljali le 20 % delovne sile na trgu dela (Hammer, 2003). Brezposelnost mladih je v zadnjih desetih letih naraščala kljub upadanju številčnosti mlade generacije in kljub naraščanju ter širjenju izobraževanja v vse državah članicah. Tako je imela Evropska skupnost pred pridružitvijo sedanjih novih članic približno sedem milijonov brezposelnih mladih, od teh 40% dolgotrajno brezposelnih, kar pomeni, da so brezposelni več kot leto dni (OECD, 2001).

Tabela 8: Stopnja brezposelnosti, stopnja brezposelnosti mladih in stopnja trajne brezposelnosti v letih 1992-2000 v Evropi (vir: Employment in Europe, Recent Trends and Prospects, 2001).

Leto:	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992
Pokazatelji:									
Stopnja brezposelnosti	8,2	9,1	9,9	10,6	10,8	10,7	11,1	10,7	9,2
Stopnja brezpos. mladih	16,3	17,9	19,6	21,1	21,9	21,5	22,0	21,3	18,1
Stopnja trajne brezpos.	3,7	4,2	4,7	5,2	5,3	5,2	5,3	4,7	3,8

Po letu 2000 se je stopnja brezposelnosti v večini zahodnih evropskih držav začela zniževati, toda brezposelnost in razmerje dolgotrajno brezposelnih mladih še vedno ostaja visoko, kar še posebej velja za nekatere evropske države, kot so Italija, Španija, Finska, ki so pred pridruženimi članicami imele v Evropski skupnosti najvišje stopnje brezposelnih mladih. Med države z najnižjo stopnjo brezposelnosti mladih pa se uvrščajo Danska, Nemčija in Norveška.

Brezposelnost mladih v Sloveniji in na območju OS Ljubljana

V pričujočem poglavju predstavljamo podatke, ki smo jih pridobili iz letnih poročil Zavoda za zaposlovanje RS in OS Ljubljana. Za trg dela v Sloveniji so že vrsto let značilna: velika dolgotrajna brezposelnost; velika izobrazbena, poklicna in regionalna neskladja; velik obseg brezposelnih v skupinah, kot so mladi brez ustrezne izobrazbe, starejši od 50 let, osebe z zmanjšano stopnjo zaposljivosti zaradi zdravstvenih in drugih razlogov, invalidi in druge ogrožene skupine; ter previsok priliv nekvalificiranega aktivnega prebivalstva iz šolskega sistema, predvsem kot posledica izpada iz sistema poklicnega in srednje tehniškega izobraževanja (Letno poročilo ZRSZ).

Tabela 9: Brezposelne osebe brez poklicne oziroma strokovne izobrazbe in brezposelni mladi od leta 1998 do 2002 v RS (Letno poročilo ZRSZ, za leto 2002).

Leto	Povprečno število registriranih brezposelnih	Brezposelni brez poklicne oz. strokovne izobrazbe		Brezposelni mladi do 26 let	
		f	%	f	%
1998	126.080	59.147	46,9	33.147	26,3
1999	118.951	56.506	47,5	30.701	25,8
2000	106.601	50.422	47,3	24.945	23,4
2001	101.857	47.923	47,0	24.502	24,1
2002	102.635	48.221	47,0	24.663	24,0

Tabela 10: Značilne skupine brezposelnih - povprečje za Slovenijo in OS Ljubljana v letu 2002 (v % od vseh; vir: Letno poročilo ZRSZ, 2002).

Podskupina: Območje:	Ženske	Iskalci prve zaposlitve	Stari do 26 let	Trajni presežki in stečajniki	Dolgotrajno brezposelni	Stari od 40 do 50 let	Stari nad 50 let
Slovenija	51,2	19,6	24,0	25,1	54,4	24,0	25,4
OS Ljubljana	49,9	17,4	20,6	27,5	50,9	23,2	29,2

V OS Ljubljana je bilo v letu 2002 povprečje iskalcev prve zaposlitve in starih do 26 let nižje od slovenskega povprečja.

Tabela 11: Značilne skupine brezposelnih po območnih službah ZRSZ v letu 2002, v % (vir: Letno poročilo ZRSZ, 2002).

Podskupina: Območna služba:	Ženske	Iskalci prve zaposlitve	Stari do 26 let	Trajni presežki in stečajniki	Dolgotrajno brezposelni	Stari od 40 do 50 let	Stari nad 50 let
Celje	51,6	19,4	25,7	26,9	56,5	23,6	23,6
Koper	52,1	17,6	25,0	20,1	52,0	24,5	24,4
Kranj	54,2	13,2	19,8	31,4	47,0	24,5	33,3
Ljubljana	49,9	17,4	20,6	27,5	50,9	23,2	29,2
Maribor	52,7	18,9	22,4	26,0	61,0	25,6	25,5
Murska Sobota	45,9	26,9	29,7	18,4	54,2	20,7	21,1
Nova Gorica	51,1	16,3	23,4	24,3	48,5	23,4	25,7
Novo mesto	51,7	20,8	19,3	28,1	60,7	27,7	27,8
Ptuj	51,8	22,8	24,9	21,4	54,0	23,4	23,4
Sevnica	50,2	19,0	22,1	25,0	56,2	25,6	25,5
Trbovlje	53,8	23,4	31,0	21,2	53,1	22,8	20,0
Velenje	51,8	21,0	29,8	23,5	50,5	24,1	20,3
Slovenija	51,2	19,6	24,0	25,1	54,4	24,0	25,4

Ob koncu leta 2002 je bilo na Zavodu za zaposlovanje prijavljenih 102.635 oseb, od tega 24.663 mladih do 26 let (24,0 %). Največ mladih brezposelnih v starosti do 26 let je bilo v OS Trbovlje (31,0 %), največ iskalcev prve zaposlitve pa v OS Murska sobota (26,9 %). Najmanj mladih do 26 let je bilo v OS Novo mesto (19,3 %), najmanj iskalcev prve zaposlitve pa v OS Kranj (13,2 %). Ljubljanska OS je imela v tem letu 20,6 % mladih do 26 let in 17,4 % iskalcev prve zaposlitve in tako spada po obsegu med OS z srednjim do nižjim odstotkom zastopanosti mladih brezposelnih v Sloveniji.

Brezposelnost mladih v območni službi Ljubljana v letu 2002

Upočasnjena gospodarska rast, ki je bila načrtovana v Sloveniji se je uresničila in se odražala tudi na področju ljubljanske regije. Povzročila je upočasnjeno rast zaposlenosti in upočasnjeno zmanjševanje brezposelnosti, saj so se podjetja na slabše gospodarske razmere prilagajala med drugim tudi z zmanjšanim zaposlovanjem in odpuščanjem zaposlenih.

Ob koncu leta 2002 je bilo na ljubljanski območni službi prijavljeno 19.011 brezposelnih oseb, 1,8% manj kot leto poprej. Gibanje brezposelnosti je tudi v letu 2002 imelo sezonski značaj, ki se je odražal v upadanju brezposelnosti v prvi polovici leta in naraščanju v drugi polovici kot posledica priliva iskalcev prve zaposlitve.

Stopnja brezposelnosti, ki jo izračunava Statistični urad Republike Slovenije na podlagi podatkov o delovno aktivnem prebivalstvu in brezposelnih osebah, je konec leta 2002 za področje Območne službe Ljubljana znašala 7,9%. V obdobju enega leta se je zmanjšala za 0,2 odstotni točki.

Povpraševanje delodajalcev je bilo največje po delavcih s poklicno izobrazbo, nato po delavcih brez izobrazbe, sledijo delavci s srednjo in z visoko izobrazbo. Primerjava izobrazbene strukture potreb po delavcih v letih 2002 in 2001 kaže na zmanjšano povpraševanje na I. in II. ter VI. izobrazbeni ravni, povečano povpraševanje pa na III., IV., V. in VII. izobrazbeni ravni. Zaposlovanje v letu 2002 je bilo v primerjavi z letom 2001 v Ljubljani večje za 0,9 %.

V letu 2002 je bilo na zavodu prijavljenih 3.885 iskalcev prve zaposlitve, kar je 1,1% ali 44 oseb več kot v letu 2001. Delež iskalcev prve zaposlitve med vsemi brezposelnimi je znašal 22,7% in je bil za 0,2 odstotni točki manjši kot preteklo leto. V letu 2002 se je zaposlilo 8.929 brezposelnih oseb od tega 18,9% ali 1.797 je bilo iskalcev prve zaposlitve. Od vseh zaposlenih se jih je 80,8% zaposlilo za določen čas.

Tabela 12: Priliv v skupini brezposelnih (vir: Letno poročilo ZRSZ za leto 2002, OS Ljubljana).

Leto:	2001	2002	Indeks 2002/01
Podskupine:			
Ženske	8.598	8.670	100,8
Prva zaposlitev	3.841	3.885	101,0
Iskalci ponovne zaposlitve	13.200	13.250	100,4
Stečaj	886	890	100,5
Trajni presežki	1.619	1.795	110,9
Iztek zaposlitve za določen čas	5.511	5.642	102,4
Priliv skupaj	17.041	17.135	100,6

Tabela 13: Starostna struktura brezposelnosti na dan 31.12.2002 (vir: Letno poročilo ZRSZ za leto 2002, OS Ljubljana).

	2001	2002	Indeks 2002/01
Stari do 26 let	4.071	4.019	98,7
Stari od 40 – 50 let	4.439	4.343	97,8
Stari nad 50 let	5.840	5.256	90,0

Konec leta 2002 je bilo v evidenci zavoda prijavljenih 4.019 brezposelnih oseb starih do 26 let, kar je 1,3% ali 52 oseb manj kot leto prej. Delež med vsemi brezposelnimi je znašal 21,1% in je bil za 0,1 odstotno točko višji od deleža v letu 2001. V primerjavi z letom 2001 se je delež starih do 26 let precej povečal v Domžalah in sicer za 19,2%, Ribnici za 17,1%, Vrhniki za 6,3%, Kočevju za 6,2% in Kamniku za 1,1%.

Med brezposelnimi je bilo konec leta 2002 42,9% ali 8.164 oseb s I. in II. stopnjo izobrazbe, 24,6% ali 4.674 oseb s III. in IV. stopnjo izobrazbe, 23,2% ali 4.419 oseb s V. stopnjo izobrazbe, 3,0% ali 565 oseb s VI. stopnjo izobrazbe in 6,3% ali 1.189 oseb s VII. stopnjo izobrazbe.

Tabela 14: Izobrazbena struktura brezposelnih oseb (vir: Letno poročilo ZRSZ za leto 2002, OS Ljubljana).

Stopnja izobrazbe: Leto:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	skupaj
2001	7.602	1.075	228	4.542	4.341	565	999	19.352
2002	7.155	1.009	190	4.484	4.419	565	1.189	19.011
Indeks 02/01	94,1	93,9	83,3	98,7	101,8	100,0	119,9	98,2

Konec leta 2002 je bilo na zavodu prijavljenih 9.241 ali 48,6% dolgotrajno brezposelnih oseb, ki so na zaposlitev čakale več kot eno leto. V primerjavi z letom prej se je število dolgotrajno brezposelnih oseb zmanjšalo za 9,4%.

Struktura brezposelnih oseb glede na vzroke brezposelnosti

V to skupino razvrstimo registrirano brezposelne osebe, ki so izgubile zaposlitev zaradi stečaja podjetja ali pa so bile uvrščene med trajno presežne delavce, pa tudi iskalce zaposlitve, ki se prvič pojavljajo na trgu dela in nimajo potrebnih delovnih izkušenj. Število iskalcev prve zaposlitve se je povečalo. Konec preteklega leta jih je bilo 3.695, 8,2% več kot leto prej. Delež med vsemi brezposelnimi osebami je znašal 19,4%.

Konec leta 2002 je prejelo denarno nadomestilo 3.942 upravičencev, od tega 55,3% žensk. 2,6% upravičencev je bilo starih od 18 do 25 let, 4,8% upravičencev nad 25 do 30 let, 13,5% nad 30 do 40 let, 20,8% nad 40 do 50 let, 55,3% nad 50 do 60 let in 2,9% upravičencev je bilo starih nad 60 let.

Konec leta 2002 je prejelo denarno pomoč 951 upravičencev, od tega 60,6% žensk. 13,0% upravičencev je bilo starih od 18 do 25 let, 16,1% upravičencev nad 25 do 30 let, 25,0% nad 30 do 40 let, 22,3% nad 40 do 50 let, 22,3% nad 50 do 60 let in 1,4% upravičencev je bilo starih nad 60 let.

Tabela 15: Registrirano brezposelne osebe do 25 let glede na stopnjo izobrazbe v OS Ljubljana in upravni enoti Ljubljana, na dan 31.12.2000 (vir: Letna poročila ZRSZ za leta 2000, 2001 in 2002, OS Ljubljana).

	Skupaj		Stopnja izobrazbe						
	Vsi	Ženske	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
Na dan 31.12.2000:									
Upravna enota Ljubljana	2.398	1.178	1.146	128	6	512	584	2	20
Območna služba Ljubljana	24.967	12.500	10.269	1.343	325	6.033	5.242	736	1.019
Na dan 31.12.2001:									
Upravna enota Ljubljana	2.080	989	956	126	12	436	519	2	29
Območna služba Ljubljana	19.352	9.750	7.602	1.075	228	4.542	4.341	565	999
Na dan 31.12.2002:									
Upravna enota Ljubljana	1.992	1.023	866	102	5	448	544	3	24
Območna služba Ljubljana	19.011	9.607	7.155	1.009	190	4.484	4.419	565	1.189

Vključitve v programe izobraževanja in usposabljanja v OS Ljubljana in Upravni enoti Ljubljana

V primerjavi z predhodnimi leti je v letu 2002 zabeležen velik upad vključitev v programe APZ, v primerjavi s predhodnim letom kar za 38,5% . V letnem poročilu je navedeno, da je razlog predvsem v zmanjšanju sredstev in prestrukturiranju vključevanja v programe glede na pričakovano učinkovitost izhodov v zaposlitev. Podatki letnega poročila še kažejo, da je bilo v izobraževalni program 5000 v letu 2002 vključenih 499 (57%) mladih do 26 let. V programe javnih del je bilo v tem letu skupno vključenih 933 brezposlenih, od tega 176 mladih do 26 let, mladih do 26 let, ki so bili nad šest mesecev prijavljeni na zavodu je bilo 72.

Tabela 16: Registrirano brezposelne osebe vključene v programe izobraževanja in usposabljanja, v letih 2000–2002 (vir: Letna poročila ZRSZ OS Ljubljana za leta 2000, 2001, 2002).

Programi:	2000		2001		2002	
	Izp.LJ	OS LJ	Izp.LJ	OS LJ	Izp.LJ	OS LJ
Skupaj na novo vključeni (3+4+5+6+7+8+9)	3.943	6.588	4.044	5.626	1.931	2.920
Pomoč pri načrtovanju poklicne poti in iskanju zaposlitve	1.360	2.119	1.448	1.845	491	745
Klubi za iskanje zaposlitve	401	659	371	496	149	197
Programi osebnostnega razvoja	211	358	161	217	12	14
Izpopolnjevanje in usposabljanje	922	1.401	886	1.230	504	726
Pridobitev javno veljavne izobrazbe	733	1.327	689	1.046	600	941
Delovni preizkusi	43	122	131	197	64	105
Uvajanje v delo brez delovnega razmerja	18	30	22	41	2	5
Uvajanje v delo z delovnim razmerjem	255	572	336	554	109	187
Vsi vključeni ob koncu leta	1.228	2.094	956	1.431	958	1.448

Empirični del

1 Kvantitativni del - analiza rezultatov poštnega anketiranja mladih brezposelnih

1.1 Nameni raziskave

Namen raziskave je ugotavljati značilnosti procesov marginalizacije in socialne izključenosti mladih z izkušnjami brezposelnosti v Ljubljani. Raziskati želimo značilnosti socialne in ekonomske marginalizacije ter vpliv brezposelnosti na zdravje mladih. Pri tem izhajamo iz značilnosti položaja mladih na trgu dela, ekonomskega položaja ter značilnosti podpornih in socialnih mrež te skupine. Socialno izključevanje in marginalizacija sta torej vodilna koncepta naše študije. Osrednje nas zanima, kako je pozicija mladih na trgu dela povezana z drugimi socialnimi okoliščinami, v katerih mladi živijo. Analiziramo različne vidike marginalizacije v povezavi z brezposelnostjo mladih. Za ugotavljanje marginalizacije in socialne izključenosti pozornost namenjamo naslednjim dimenzijam: zaposlenosti, družinski situaciji, življenjskim pogojem, socialnim omrežjem ter vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja (v nadaljevanju APZ).

Osrednje vprašanje, ki nas zanima, je, v kakšnih razsežnostih se problematika brezposelnosti povezuje še z ostalimi življenjskimi situacijami in področji oz. kako položaj mladih na trgu dela vpliva na dostop do virov na drugih življenjskih področjih in kako je povezan z individualnimi značilnostmi in resursi mladih. Pojemna izhodišča raziskave lahko shematsko prikažemo takole:

Tabela 17: Pojemna izhodišča raziskave

Definicija pojava	Področja proučevanja stanja	Ključna kriterijska spremenljivka
Brezposelnost mladih, določena kot najmanj tri mesece strnjene brezposlenosti v prejšnjem koledarskem letu	→ Socialne podpore Delovne izkušnje Materialni položaj Zdravje Spoprijemanje z brezposlenostjo	→ »Izhodi« iz procesa prehajanja mladih na trg dela, npr.: brezposelnost, zaposlitev, sodelovanje v programih APZ, izobraževanje, drugo

V času izbora vzorca (31. 12. 2003.) raziskave so bili vsi mladi, ki so bili vključeni v raziskavo, brez zaposlitve, šest mesecev kasneje, v času anketiranja, pa se je njihov položaj na trgu dela lahko spremenil. Zanima nas, kateri dejavniki so domnevno prispevali k temu oz. bili s to spremembo povezani. Da bi to ugotavili, smo izbrali več spremenljivk in njihovih meril, s katerimi bi lahko dokumentirali morebitne vplive na spremenjeni položaj mladih. Te spremenljivke so zajemale socialne podpore, delovne izkušnje in izobraževanje, izkušnje brezposelnosti, materialno prikrajšanost, zdravstveni položaj, viktimiziranost in uporabo drog, sodelovanje v programih APZ, itd.

Ugotovljene značilnosti preučujemo v povezavi z individualnimi in socilanodemografskimi značilnostmi mladih, kot so spol, družina, izobrazba, socialni status in pri tem analiziramo vplive različnih dejavnikov in skupin dejavnikov na duševno zdravje mladih z izkušnjo

brezposelnosti. Pri tem temeljno izhajamo iz večdimenzionalnega koncepta socialne izključenosti (Room, 1995; Kronauer, 1998) ter iz ugotovitev o sodobnih spremembah potekov mladosti v družbah tveganja (Walther, 2001, Ule, 1999, Ule in Kuhar, 2003).

V načrtu raziskovalne naloge smo si zastavili naslednje glavne namene:

- primerjati različne podskupine mladih brezposelnih; tiste, ki so:
 - a) v opazovanem obdobju našli zaposlitev,
 - b) ki so bili vključeni v proces usposabljanja ali izobraževanja ter
 - c) ki so izključeni iz trga dela (so v opazovanem obdobju še vedno brezposelni) glede na njihove spolne, socialne in izobrazbene značilnosti;
- ugotavljati vpliv izkušenj brezposelnosti na pojav marginalizacije in socialne izključenosti mladih, njihovo ekonomsko deprivacijo in socialno izolacijo;
- preveriti, ali obstajajo zveze med izkušnjami brezposelnosti, duševnim zdravjem in drugimi zdravstvenimi težavami mladih;
- ugotavljati vrste in značilnosti strategij spoprijemanja z brezposelnostjo pri mladih z izkušnjami brezposelnosti;
- primerjati izsledke raziskave z ugotovitvami nekaterih evropskih držav.

1.2 Metodološki pristop

1.2.1 Vzorčenje

Gre za presečno raziskovanje mladih brezposelnih. Podatke o populaciji (prijavljenih) mladih brezposlenih smo dobili na Zavodu Republike Slovenije za zavodu za zaposlovanje, Območna služba Ljubljana¹⁷ (v nadaljevanju ZRSZ - OS Ljubljana). Najprej smo določili osnovno populacijo, ki so bili vsi mladi:

- na dan 31. 12. 2003. stari od 18 do 26 let,
- na dan 31. 12. 2003. prijavljeni kot brezposleni na Republiškem zavodu za zaposlovanje, Območna služba Ljubljana, ter
- v letu 2003 prijavljeni na Zavodu kot brezposelni najmanj tri mesece strnjeno (neprekinjeno).

V bazah ZRSZ – OS Ljubljana je bilo takih oseb 31. 12. 2003. registriranih 3.514. V nadaljevanju prikazujemo značilnosti te osnovne populacije glede na spol, starost, izobrazbo in skupno trajanje brezposelnosti.

Tabela 18: Ciljna populacija mladih brezposlenih glede na spol in starost.

Starost:	Spol:	Moški		Ženske		Skupaj	
		f	%	f	%	f	%
18-21		650	38,7	625	34,1	1275	36,3
22-24		626	37,3	743	40,5	1369	38,9
nad 24		403	24,0	467	25,4	870	24,8
Skupaj		1.679	100,0	1.835	100,0	3.514	100,0
% glede na spol		47,8		52,2		100,0	

¹⁷ Območna služba Zavoda za zaposlovanje Ljubljana poleg urada za delo Ljubljana vključuje še urade za delo v naslednjih krajih: Cerknica, Domžale, Grosuplje, Idrija, Kamnik, Kočevje, Logatec, Ribnica in Vrhnika.

Tabela 19: Ciljna populacija mladih brezposlenih glede na spol in izobrazbo.

Spol:	Moški		Ženske		Skupaj	
	f	%	f	%	f	%
Zadnja dosežena izobrazba:						
Nedokončana ali dokončana OŠ	850	50,6	620	33,7	1.470	41,8
Nižja ali srednja poklicna šola	455	27,1	559	30,5	1.014	28,9
Srednja splošna, srednja strokovna ali tehnična šola	347	20,7	570	31,1	917	26,1
Višja, visoka ali univerzitetna izobrazba	27	1,6	86	4,7	113	3,2
Skupaj	1.679	100,0	1.835	100,0	3.514	100,0

Tabela 20: Ciljna populacija mladih brezposlenih glede na spol in trajanje brezposelnosti.

Spol:	Moški		Ženske		Skupaj	
	f	%	f	f	%	f
Skupno trajanje brezposelnosti:						
do 6 mesecev	200	11,9	161	8,8	361	10,3
6-12 mesecev	368	21,9	429	23,4	797	22,7
13 – 24 mesecev	744	44,3	808	44,0	1552	44,2
24 -36 mesecev	190	11,4	233	12,7	423	12,0
nad 36 mesecev	177	10,5	204	11,1	381	10,8
Skupaj	1.679	100,0	1.835	100,0	3.514	100,0

Ciljno populacijo mladih brezposelnih predstavlja 3.514 oseb, kar pomeni skoraj petino ali točneje 18,1 % brezposelnih glede na brezposelnost v OS Ljubljana v letu 2002. Razmerje spolov je podobno razmerju spolov brezposelnih v Sloveniji v letu 2002. V populaciji je zastopanih nekoliko več mladih žensk kot moških. Izobrazbena struktura pa pokaže, da nad polovico moških predstavljajo mladi z dokončano oz. nedokončano OŠ, torej z najnižjo izobrazbeno stopnjo. Najnižjo izobrazbeno stopnjo ima približno tretjina vseh žensk ciljnega vzorca, takih moških pa je nad 50 %. V starostnih razredih je največji del moških zastopan v razredu od 18 - 20 let, medtem ko so ženske najbolj zastopane v starostnem razredu od 20 – 24 let, kar delno pojasnjuje razlike v podatkih o izobrazbi med spoloma. V zajeti populaciji je največ mladih, ki so brezposelni od 13–24 mesecev in najmanj tistih, ki so brezposelni do 6 mesecev (10,3 %). V trajanju brezposelnosti so razlike med mladimi moškimi in ženskami zelo majhne. Mladih moških je nekoliko več v trajanju brezposelnosti do 6 mesecev, mladih žensk pa nekoliko več v trajanju brezposelnosti nad 24 oz. nad 36 mesecev.

Iz registra podatkov lahko o ciljni populaciji zaključimo naslednje:

- Za mlade zajete v vzorec, je značilna najnižja stopnja izobrazbe, saj ima v celoti gledano 41,8 % mladih zaključenih le nekaj razredov osnovne šole oziroma zaključeno le osnovnošolsko izobrazbo.
- Večina mladih v vzorcu je dolgotrajno brezposelnih (89,7% mladih je brezposelnih več kot šest mesecev, delež takih mladih žensk je nekoliko večji od deleža mladih moških).

V anketiranje smo zajeli celotno populacijo. Dejansko smo to odločitev sprejeli v treh fazah. V prvi fazi smo naredili pilotski preizkus, ki je dal razmeroma ugoden odziv. Zato smo se v

drugi fazi odločili za anketiranje slučajno izbranega vzorca v obsegu približno 30 % populacije. Na ta del anketiranja pa se je odzvalo precej majhno število respondentov, zato smo se odločili, da v tretji fazi anketiramo še vse preostale člane izbrane populacije. Tako smo dejansko v anketiranje vključili celotno izbrano ciljno populacijo.

1.2.2 Osnovni opis instrumenta

Za pošto anketiranje smo oblikovali anketni vprašalnik, ki je bil osnovan na vprašalniku evropskega mednarodnega raziskovalnega projekta YUSE (Youth unemployment and social exclusion)¹⁸. Slovensko verzijo vprašalnika smo dopolnili še z manjšim številom vprašanj, ki so jih razvili in že uporabljali v nekaterih drugih raziskavah:

- iz vprašalnikov projekta ESPAD¹⁹ smo izbrali nekaj vprašanj v zvezi z uporabo drog;
- iz vprašalnikov projekta "Odklonskost, nasilje in kriminaliteta – problematika mladine neslovenske narodnosti oz. migrantov druge generacije"²⁰ smo izbrali nekaj vprašanj v zvezi z viktimiziranostjo z nasilnimi dejanji;
- iz študije Self – categorization, coping and psychological health among unemployed mid-career executives (Cassidy, 2001) smo izbrali lestvico postavk v zvezi s socialnimi podporami.

Uporabljeni vprašalnik temelji na različnih vidikih in indikatorjih predhodnih raziskav, ki so se ukvarjale s preučevanjem problematike marginalizacije in socialne izključenosti mladih brezposelnih. V nadaljevanju podajamo kratek opis ključnih področij spremenljivk:

Brezposelnost oz. položaj na trgu dela smo merili z samooceno anketirancev. Anketiranci so odgovarjali na vprašanje o zaposlitvenem statusu v zadnjem tednu od dneva anketiranja, kjer so lahko izbirali in označevali več odgovorov med 14 postavkami. Podatke smo kodirali tako, da smo pri kombinaciji več odgovorov vedno dajali prednost statusu ne/zaposlenosti pred drugimi odgovori, v kombinaciji odgovora »nezaposlen/a« in odgovorom »opravljal/a« gospodinjstva smo upoštevali odgovor »nezaposlen/a«, v kombinaciji odgovorov »zaposlen/a« in »vključen/a v izobraževalni tečaj« smo dali prednost odgovoru »vključen/a v izobraževanje«. Brezposelnost smo prav tako ugotavljali tudi z odgovori na vprašanje o skupnem trajanju brezposelnosti (v mesecih), spraševali pa smo prav tako o najdaljšem obdobju brezposelnosti.

Iskanje zaposlitve smo ugotavljali iz odgovorov na sedem vprašanj, ki so spraševala o strategijah iskanja zaposlitve. Anketiranci, ki so odgovorili, da ne iščejo dela, so prav tako odgovarjali na vprašanje, zakaj dela ne iščejo.

Izobrazbeno stanje smo ugotavljali z več vprašanji o zadnji zaključeni šoli anketiranca, o starosti ob prenehanju šolanja, o nezaključenih šolah, itd.

¹⁸ YUSE - *Youth unemployment and social exclusion* - projekt podprt s strani TSER in Youth Research programa Evropske komisije. Od leta 1997 - 2002 zajel 10 evropskih držav: Norveško, Finsko, Islandijo, Nemčijo, Škotsko, Irsko, Nemčijo, Italijo, Španijo, Francijo. Instrumentarij, ki ga bomo uporabili je bil preizkušen na vzorcu 17000 mladih z izkušnjami brezposelnosti.

¹⁹ ESPAD - *European School Survey Project on Alcohol and Drugs* – Evropski raziskovalni projekt o alkoholu in ostalih drogah. V Sloveniji je bil vprašalnik te skupine že večkrat uporabljen (Stergar, 1995; Dekleva, 1998).

²⁰ Nosilec raziskave Bojan Dekleva, financer MOL (Dekleva in Razpotnik, 2003).

Materialno in finančno deprivacijo smo ugotavljali z 11 postavkami štiristopenjske lestvice, ki je zajemala tako materialno kot kulturno deprivacijo. Lestvica je bila uporabljena že v številnih predhodnih študijah (Fridberg, 1993, po Hammer po Hammer in Carle, 2003). Vprašanje se je nanašalo na čas v zadnjih 12 mesecih.

Odnos do dela smo merili z petstopenjsko lestvico, ki jo je razvil Warr s sodelavci (1979, prav tam).

Psihosocialno zdravje in zadovoljstvo anketirancev smo ugotavljali z več lestvicami in posameznih vprašanj. Spraševali smo, ali je anketiranec v zadnjih dvanajstih mesecih imel katero izmed telesnih težav, za ugotavljanje psihičnih/vedenjskih težav smo uporabili 10 vprašanj Hopkin Symptoms čeklise (Derogatis in drugi 1974, prav tam). Naslednje vprašanje je spraševalo po splošnem počutju v zadnjih dveh tednih in oceni lastnega zdravja. V to področje smo vključili tudi vprašanja uporabe drog, posebno vprašanje pa je spraševalo po tem, ali se je anketirancu v zadnjih 12 mesecih zgodil kateri neprijetnih dogodkov. Na koncu smo anketirance tudi vprašali po splošnem zadovoljstvu s svojim življenjem.

Spoprijemanje z brezposelnostjo smo merili z indeksom, ki je bil konstruiran na petstopenjski lestvici Level of Living Surveys (prav tam), ki je vključevala sedem postavk.

Socialne podpore smo ugotavljali z dvema lestvicama postavk. Na prvi lestvici s sedmimi postavkami smo ugotavljali vrste podpor v stiski, ki so jih mladi pridobili s strani staršev oz. prijateljev v obdobju zadnjih dveh tednov, druga lestvica pa je vsebovala 14 postavk in je merila splošno socialno podporo anketirancem.

Anketni vprašalnik je obsegal naslovno stran z navodilom ter 19 strani z 73 vprašanji, od katerih so nekatera vključevala tudi dodatna podvprašanja. Večina vprašanj je bila zaprtega tipa. Za zbiranje nekaterih relevantnih podatkov iz posameznikove zgodovine in ozadja izkušenj brezposelnosti uporabljamo retrospektivna vprašanja (informacije o predhodnih zaposlitvah, o izkušnjah brezposelnosti, o udeležbi v različnih programih izobraževanja in usposabljanja). Tovrstna metodologija je bila uspešno uporabljena v nekaterih drugih retrospektivnih študijah (prim. Hammer, 2000). Izpolnjevanje vprašalnika je zahtevalo približno uro časa.

Pilotno smo anketo preizkusili na vzorcu 60 oseb. Na osnovi analize odgovorov pilotske skupine smo spremenili nekatere jezikovne in oblikovne značilnosti anketnega vprašalnika ter tako izboljšali njegovo razumljivost.

1.2.3 Zbiranje podatkov

Anketiranje smo izvedli v juniju 2003. Zbiranje podatkov je po zgledu strategije zbiranja podatkov podobnih raziskav (v okviru mednarodnega evropskega projekta YUSE) potekalo po pošti. Najprej smo izvedli pilotni preizkus, ki je bil hkrati preizkus vprašalnika in preizkus stopnje odzivanja na pošto anketo. Anketo smo naslovili na 60 mladih, ki smo jih po postopku stratificiranega vzorčenja izločili iz osnovne ciljne populacije vzorca. Na anketo se je odzvalo 19 naslovnikov, kar predstavlja 31,6 % odziv.

Zaradi primerne odzivnosti (več kot 20 %) smo se odločili, da bomo tudi nadaljnje zbiranje podatkov izvedli preko poštnega anketiranja. Prvotno smo anketni vprašalnik naslovili na stratificirano izbran vzorec iz osnovne ciljne populacije mladih prijavljenih na zavodu v

obsegu 1.020 enot. Anketni vprašalnik je v določenem roku vrnilo 285 oseb, kar predstavlja 27,9 % anketiranih.

Kder se nam je zdel ta numerus premajhen, smo se odločili, da pošto anketiranje še razširimo in pri zajamemo celotno osnovno populacijo. To pomeni, da smo koncem junija anketni vprašalnik naslovili na še preostalih 2.494 oseb izbrane osnovne ciljne populacije. Zbiranje podatkov je bilo zaključeno 15. julija 2003.

1.2.4 Predhodna kontrola in vnos podatkov v bazo podatkov

Do 15. 7. 2003 je bilo po pošti skupno vrnjenih 836 vprašalnikov, kar pomeni 24,9 % odziv. Po prejemu in prvem pregledu vrnjenih vprašalnikov smo ugotovili, da je bilo od teh 164 vprašalnikov neizpolnjenih, ki jih je pošta vrnila zaradi neustreznega naslova bivanja, zato smo jih izločili. Izločili smo tudi 8 vprašalnikov, ki so bili pomanjkljivo oz. nepopolno izpolnjeni in 9 takih, ki so kazali znake neresnega izpolnjevanja. V postopku pregleda in prve kontrole smo tako izločili 181 (21,7 %) vrnjenih anket, preostalih 655 (78,3 %) izpolnjenih vprašalnikov pa smo vključili v nadaljni pregled in kontrolo podatkov. Po vnosu podatkov v računalniško bazo smo opravili dodatno naključno kontrolo točnosti vnosa podatkov, tako da smo pri določenem številu vprašalnikov pri "vnašalcu" preverili, ali vnosi v bazo ustrezajo odgovorom v izpolnjenih anketah.

Ko so bili vsi podatki vneseni v računalniško bazo, smo z navzkrižnimi obdelavami določili ankete, kjer so se pojavljali nekonsistentni odgovori. Na ta način smo ponovno preverili določen odstotek vprašalnikov. Ugotovili smo, da je v nekaterih primerih šlo za napake pri vnosu podatkov, v drugih pa smo morali v bazo podatkov vnesti nekatere spremembe, saj smo domnevali, da je do odstopanj prišlo zaradi specifičnega načina odgovarjanja anketirancev.

1.2.5 Opis uresničenega vzorca

V načrtu raziskave smo načrtovali, da bomo z anketiranjem zajeli reprezentativen vzorec populacije mladih brezposelnih, kakor je bila opredeljena v poglavju 2.2.1. V anketah smo spraševali tudi po takih sociodemografskih značilnostih, o katerih smo na ZRSZ lahko dobili podatke iz njihovih baz. Na tej osnovi smo lahko primerjali značilnosti našega realiziranega vzorca z značilnostmi populacije. Naslednje tabele kažejo te primerjave. Gre za strukturne deleže osnovne populacije in vzorca anketiranih oseb glede na spol, starost in izobrazbo.

Tabela 21: Primerjava populacije in vzorca glede na spol.

Spol	Populacija	Vzorec	% zajete populacije v vzorcu
Moški	1.679	234	13,9
Ženski	1.835	419	22,8
Skupaj	3.514	653	18,6

Tabela 22: Primerjava populacije in vzorca glede na starost.

Starost	Populacija	Vzorec	% zajete populacije v vzorcu
18 – 21 let	1.275	152	11,9
22 – 24 let	1.369	271	19,8
nad 24 let	870	229	26,3
Skupaj	3.514	652	18,6

Tabela 23: Primerjava populacije in vzorca glede na izobrazbo.

Izobrazba	Populacija	Vzorec	% zajete populacije v vzorcu
Nedokončana ali dokončana OŠ	1.470	142	9,7
Nižja ali srednja poklicna šola	1.014	215	21,2
Srednja splošna, srednja strokovna ali tehnična šola	917	235	25,6
Višja, visoka ali univerzitetna izobrazba	113	61	53,9
Skupaj	3.514	653	18,6

Tabele kažejo, da so se anketirane osebe na našo anketo odzivale do neke mere neenakomerno glede na spol, starost in izobrazbo. V vzorec (izpolnjenih anket) smo dobili nekoliko več žensk kot moških, več mladih z višjo stopnjo izobrazbe in več starejših. Najstarejša skupina mladih brezposelnih se je na anketo odzvala več kot dvakrat bolj pogosto kot najmlajša skupina. Največja nesorazmerja v odzivanju na anketo pa se kažejo glede na najvišjo zaključeno izobrazbo anketirancev. Od teh z nedokončano ali dokončano OŠ se jih je odzvalo le 9,7 %, od onih z višjo, visoko ali univerzitetno izobrazbo pa kar 53,9 % ali več kot petkrat več.

Nizka zastopanost skupine najnižje stopnje izobrazbe vzorcu sproža naslednje domneve in hipoteze:

- anketiranci iz te skupine so morda imeli več težav pri samoopredelitvi za stopnjo izobrazbe. V nekaterih vprašalnikih je bil pri ustreznem vprašanju obkrožen odgovor “ne vem”; domnevamo lahko, da je bilo takih več iz skupine z najnižno izobrazbo;
- domnevamo tudi, da bi večina vprašalnikov, ki smo jih izločili ob prvem pregledu zaradi nepopolnega odgovarjanja, morda pripadala ravno tej izobrazbeni stopnji, saj je sklepati, da so anketiranci z najnižjo stopnjo izobrazbe morda imeli več težav z razumevanjem navodil pri izpolnjevanju vprašalnikov;
- verjetno je naloga izpolnjevanja razmeroma dolgega vprašalnika anketirance demotivirala obratno sorazmerno z njihovo izobrazbo;

- ne nazadnje je možna »vsebinska« domneva, da ima ta skupina prebivalstva najmanj zaupanja v smisel takih anket in v dobronamernost institucij, ter da zato izpolnjevanja vprašalnika niso vzeli kot nekaj, kar bi lahko bilo »za kaj dobro«.

Iz podatkov prikazanih v tabelah vidimo, da predstavlja stopnja zаетosti populacije z realiziranim vzorcem 18,6 %. Ocenjujemo, da realiziran vzorec kljub odstopanjem pri posameznih kategorijah omogoča še zadovoljivo posploševanje na celotno populacijo zаетo v raziskavi (seveda z upoštevanjem omenjenih nesorazmerij), oz. da bi bilo mogoče posplošljivost rezultatov dodatno izboljšati z različnim ponderiranjem rezultatov posameznih podskupin oseb.

Metoda poštnega anketiranja vsekakor ima svoje omejitve, ki se jih povsem ne da preseči. Zato je potrebno to metodo dopolnjevati oz. kombinirati z drugimi metodami. V tej raziskavi uporabljamo vzporedno metodo fokusnih skupin. Gotovo pa bi bilo v bodočih tovrstnih raziskavah koristno uporabiti tudi metodo osebnega anketiranja.

1.2.6 Podrobnejši opis uporabljenih spremenljivk in tvorbe sestavljenih spremenljivk

V statističnih obdelavah v kvantitativnem delu raziskovalne naloge se ukvarjamo z različnimi spremenljivkami, ki opisujejo situacijo mladih brezposlenih. Vse te spremenljivke lahko razdelimo v tri kategorije:

- Neodvisne spremenljivke, ki označujejo posameznikov habitus;
- Spremenljivke posameznikovega prehajanja na trg dela;
- Spremenljivke, ki – v kontekstu naše raziskave – pretežno opisujejo različne dimenzije posameznikove socialne v/izključenosti.

Nekatere od spremenljivk teh treh vrst so enostavne – odgovori posameznika na eno vprašanje. Druge pa so bolj kompleksne in smo jih tvorili z bolj ali manj zapletenimi statistično logičnimi postopki. Te postopke smo uporabili iz dveh razlogov: ali zaradi želje po uporabi bolj zanesljivih in ekonomičnih meril, ali pa zato, ker smo želeli neka kompleksna stanja konceptualno poenostaviti in jih izraziti na bolj preproste načine.

Zato v tem poglavju opisujemo vse, posebej pa še sestavljene spremenljivke, ki jih uporabljamo v obdelavah v naslednjih poglavjih.

1.2.6.1 Neodvisne spremenljivke posameznikovega habitusa

V naslednjih poglavjih večinoma uporabljamo sedem takih spremenljivk. To so:

- *Spol* anketiranca.
- *Starost* anketiranca. V večini statističnih obdelav smo uporabili to spremenljivko z dvema vrednostima: *mlajši* in *starejši* anketiranci. V prvi skupini so bili tisti, stari od 18 do 23 let, v drugi pa tisti, stari od 24 do 28 let. Obe skrajni starosti sta bili izjemni, saj smo v vzorcu imeli samo dva 18-letnika in samo enega 28-letnika.
- *Zadnja zaključena šola* anketiranca na petstopenjski lestvici z naslednjimi vrednostmi: *Nekaj razredov osnovne šole*, *Zaključena osnovna šola*, *Poklicna šola*, *Srednja šola*, ter *Višja*, *visoka šola*, *fakulteta* in *več*.

- *Velikost kraja bivanja* anketiranca. Spremenljivka ima tri možne vrednosti, in sicer: *V majhnem kraju (vasi); V srednje velikem mestu (npr. Kočevje) ter V večjem mestu (npr. Ljubljana).*
- *Ali anketiranec ima svoje otroke.* Spremenljivka loči le dve situaciji, in sicer 1, če anketiranec nima svojih otrok, ter 2, če ima vsaj enega. Ta spremenljivka pravzaprav ni spremenljivka posameznikovega habitusa in bi jo tudi težko poimenovali za neodvisno, saj bi to, da anketiranec ima otroka, lahko bolj ustrezno poimenovali za njegov odziv na svojo življenjsko situacijo. Vseeno pa to spremenljivko umeščamo v to skupino spremenljivk, ker smo v mnogih kasnejših statističnih obdelavah želeli ugotoviti, kako dejstvo, da anketirane n/ima otroka, vpliva na njegovo socialno v/izključenost.
- *Narodnostna struktura družine* anketiranca je sestavljena spremenljivka, narejena na osnovi treh anketirančevih odgovorov o tem, kje je bil rojen sam, kje njegova mati in kje oče. Spremenljivka ima štiri možne vrednosti in sicer *Mladostnik in starša rojeni v Sloveniji; Mladostnik in le en njegov starš rojeni v Sloveniji; Mladostnik rojen v SLO, oba starša pa ne; Mladostnik in starša rojeni zunaj SLO.*
- *Socialni status anketirančeve matere in očeta.* Spremenljivka socialno-ekonomskega statusa družin mladostnikov je izračunana glede na model *ISCO, International socio-economic classification of occupation* oz. standardno Mednarodno socio-ekonomsko klasifikacijo zaposlitvenega statusa (Ganzeboom idr., 1992, po Enzmann in Wetzels, 2001). Na osnovi informacij o zadnji zaključeni šoli, stopnji poklicnega izobraževanja, poklicu, delovnem mestu in trenutnem zaposlitvenem statusu smo posameznemu staršu pripisali enega od poklicev iz mednarodne standardni klasifikaciji zaposlitev. Vsakemu poklicu ustreza številčna vrednost statusa, ki teoretično lahko zavzema vrednosti od 1 do 100 točk (dejansko pa od 16 do 90). V nekaterih obdelavah smo spremenljivko vrednosti starševega socialnega statusa oblikovali tako, da je obsegala 10 razredov, od katerih je vsak obsegal interval 10 točk.
- *Vrednost družinskega socialnega statusa anketirančeve družine* smo izračunali kot povprečje socialnih statusov obeh anketirančevih staršev. V primeru, da so bili na voljo le podatki o enem od staršev, smo za spremenljivko družinskega socialnega statusa anketirančeve družine privzeli tega. V večini obdelav smo uporabili rekodirano inačico spremenljivke, ki deli anketirance glede na njihov družinski socialni status na tri skupine: nižji, srednji in višji status. Ti izrazi ne pomenijo kakega teoretično vsebinsko utemeljenega nižjega, srednjega in višjega sloja, temveč le statistično abstrakcijo. Celoten vzorec anketirancev smo glede na vrednost socialnega statusa razdelili glede na njihov družinski socialni status v tri približno enako obsežne skupine. Tisto z najnižjimi vrednostmi poimenujemo *nižji socialni status*, tisto z najvišjimi vrednostmi poimenujemo *višji socialni status*, vmesno pa *srednji socialni status*.

1.2.6.2 Spremenljivke posameznikovega prehajanja na trg dela

a. Trenutni položaj v procesu prehajanja na trg dela

Dve vprašanji sta spraševali, ali je anketiranec trenutno zaposlen in ali trenutno išče delo.

Pomembno vprašanje, na osnovi katerega smo tvorili spremenljivko, ki jo v velikem delu statističnih obdelav uporabljamo kot ključno kriterijsko spremenljivko, sprašuje po tem, kakšna vrsta dejavnosti je bila za anketirano osebo najbolj značilna za teden pred anketiranjem. Možni odgovori so bili:

- nezaposlen/a.
- stalno zaposlena s polnim delovnim časom.

- c. stalno zaposlena s polovičnim delovnim časom.
- d. zaposlena za določen čas s polnim delovnim časom.
- e. zaposlena za določen čas s polovičnim delovnim časom.
- f. občasno sem delal/a.
- g. vključen/a v izobraževalni tečaj.
- h. vključen/a v projektno učenje.
- i. na začasnem poklicnem usposabljanju.
- j. na nadaljevalnem izobraževanju.
- k. vključen/a v študij na fakulteti.
- l. delal/a domača opravila in varoval/a otroke.
- m. na porodniškem dopustu.
- n. drugo (napišite):

Za nadaljnjo obdelavo smo spremenljivko rekodirali na naslednji način:

- Status nezaposlenosti - odgovor a.
- Status stalne zaposlenosti - odgovora b. in c.
- Status začasne zaposlenosti - odgovora d. in e.
- Status občasne zaposlenosti – odgovori f. in nekateri odgovori n.
- Status drugih dejavnosti - odgovori g. do m. in nekateri odgovori n.

Razmeroma veliko anketirancev je – kljub temu, da je navodilo zahtevalo le en odgovor – obkrožilo več odgovorov oz. navedlo neke specifične dejavnosti pri odgovoru n. (npr. služenje vojaškega roka, bolniška, delo preko študentskega servisa, itd.). Spremenljivko smo poimenovali *tip dejavnosti v zadnjem tednu*.

Nekaj vprašanj je spraševalo po različnih dejstvih iz posameznikove dosedanje zgodovine dela oz. vključevanja na trg dela. To so bila vprašanja o tem:

- koliko časa je anketiranec doslej že delal za plačilo
- kolikšno je trajanje sedanje brezposelnosti (če je anketiranec sedaj brezposelen)
- koliko časa je anketiranec doslej že skupaj bil brezposelen
- kolikokrat mu je že prenehala zaposlitev
- koliko časa je trajala doslej mnajdaljše obdobje brezposelnosti
- koliko ur tedensko je delal v zadnji službi (če je že delal)

b. Dojemanje dela in brezposelnosti

O njegovem odnosu o dela in brezposelnosti so spraševale štiri vrste vprašanj. Prva so spraševala po tem, katere načine vse je uporabil, ko je iskal zadnjo (oz. sedanjo) zaposlitev. Možni odgovori so bili:

- a. preverjal/a ponudbo na oglasni deski Zavoda za zaposlovanje
- b. se obračal/a na bližnje delodajalce
- c. prijatelje spraševal/a o prostih delovnih mestih
- d. sorodnike spraševal/a o prostih delovnih mestih
- e. prebiral/a oglase v časopisih
- f. e prijavljaj/a pri agenciji za posredovanje dela
- g. odgovarjal/a na oglase
- h. dajal/a oglase
- i. drugo (napišite):

Spremenljivka *aktivno iskanje zaposlitve* je povedala, kolik od omenjenih strategij je posameznik v iskanju zaposlitve uporabil.

Druga vrsta vprašanj je spraševala po anketirancevih mnenjih o plačanem delu:

- a. Zame je zelo pomembno, da imam delo.
- b. Tudi če bi zadel/a veliko denarja, bi hotel/a delati.
- c. Ne maram biti nezaposlen/a.
- d. Če nimam dela, sem nemiren/a.
- e. Delo je zame ena izmed najpomembnejših stvari.
- f. Tudi ob visoki denarni podpori bi raje delal/a.
- g. Nezaposleni bi morali kaj delati za denarno podporo, ki jo dobivajo.

Faktorska analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 en smislen faktor, ki je pojasnil 48 % skupne variance. Za nadaljnjo obdelavo smo oblikovali novo spremenljivko, ki je bila izračunana kot povprečna vrednost odgovorov anketirancev na vsa vprašanja te lestvice (od a. do g.). Spremenljivko smo poimenovali *zavezanost delu*. Vrednost te spremenljivke gredo torej lahko teoretično od 1 (sploh ne drži) do 5 (popolnoma drži). Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša 0,79.

Tretja vrsta vprašanj je spraševala po anketirančevih mnenjih o tem, kako drugi mislijo o brezposelnosti in brezposelnih. Trditve so bile:

- a. Veliko ljudi verjame, da so brezposelni sami krivi, da so brez zaposlitve.
- b. Prijatelji menijo, da je dobro, če si nezaposlen.
- c. Starši menijo, da bi moral/a bolj aktivno iskati delo.
- d. Prijatelji menijo, da se ne trudim dovolj, da bi našel/a zaposlitev.
- e. Ker je na voljo malo služb, nezaposleni ne morejo storiti veliko za izboljšanje lastnega položaja.
- f. Veliko ljudi zviška gleda na nezaposlene.

Faktorska OBLIMIN analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 tri faktorje, ki so skupaj pojasnili 64 % skupne variance. Le prvi od njih, ki je najbolj nasičen z odgovori a., c in d., je smiselno interpretabilen. Za nadaljnjo obdelavo smo oblikovali novo spremenljivko, ki je bila izračunana kot povprečna vrednost odgovorov anketirancev na tri vprašanja te lestvice (a., d. in c.). Spremenljivko smo poimenovali *zaznana stigmatizacija brezposelnosti*. Vrednost te spremenljivke gredo lahko teoretično od 1 (sploh ne drži) do 5 (popolnoma drži). Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša le 0,52, kar pomeni, da moramo z njo dobljene rezultate jemati z določenimi zadržki.

Zadnje vprašanje iz te skupine je spraševalo, koliko bi bilo po anketirančevem mnenju idealno urno trajanje delovnega časa v tednu.

c. Udeležba v programih APZ

Skupina vprašanj je spraševala, ali je anketiranec že kdaj sodeloval v kateremkoli programu APZ, ter v katerih je sodeloval oz. sedaj sodeluje.

Odgovoriti je moral, v kolikih je sodeloval in koliko časa je sodelovanje v vseh skupaj trajalo.

Posebna lestvica je bila sestavljena iz sedmih trditev, ki so se nanašale na anketirančev odnos do zadnjega programa, v katerem je sodeloval:

- a) Naučil/a sem se nekaj novega.
- b) Dobro je biti spet aktiven.
- c) Bilo je zanimivo.
- d) Postal/a sem bolj samozavesten/a.

- e) Bilo je preveč zahtevno.
- f) Vzdušje je bilo prijetno.
- g) Plačilo (npr. štipendija, nagrada) je bilo prenizko.

Faktorska analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 dva faktorja, ki sta skupaj pojasnila 63 % skupne variance. Prvi faktor je bil najbolj nasičen z odgovori na vprašanja (glej zgoraj) a., b., c. d. in f, drugi faktor pa z odgovori na vprašanja e. in g. Na osnovi teh rezultatov smo za nadaljno obdelavo oblikovali novi spremenljivko, ki smo ji dali ime *pozitivna ocena zadnjega programa* in ki je bila izračunana kot povprečna vrednost odgovorov anketirancev na štiri vprašanja te lestvice (a., b, c, d. in f.). Vrednost te spremenljivke gredo lahko teoretično od 1 (sploh ne drži) do 5 (popolnoma drži). Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša le 0,85.

Zadnje vprašanje je spraševalo po tem, kakšen je bil status anketiranca v obdobju prvih treh mesecev po zaključku programa. Možni odgovori so bili:

- a. v redni zaposlitvi
- b. v zaposlitvi za polovičen deloven čas
- c. nezaposlen/a
- d. v rednem izobraževanju
- e. na tečaju poklicnega izobraževanja, ki ga izvaja šola ali delodajalec
- f. na drugem vladnem programu izobraževanja
- g. na drugem vladnem programu usposabljanja za zaposlitev
- h. drugo (napišite):

Za nadaljnjo obdelavo smo spremenljivko rekodirali na naslednji način:

- Status zaposlenosti - odgovora a. in b.
- Status stalne zaposlenosti - odgovor c.
- Status izobraževanja - odgovora d. in e.
- Status usposabljanja – odgovori f. in g.

Spremenljivki smo dali ime *Status anketiranca v prvih treh mesecih po zaključku programa zaposlitve* in jo uporabljamo kot drugo ključno kriterijsko spremenljivko.

d. Dolgoročni vzorci položaja na trgu dela

Nekaj vprašanj je spraševalo po različnih dejstvih iz posameznikove dosedanje zgodovine dela oz. vključevanja na trg dela. To so bila vprašanja o tem:

- koliko časa je anketiranec doslej že delal za plačilo
- kolikšno je trajanje sedanje brezposelnosti (če je anketiranec sedaj brezposelen)
- koliko časa je anketiranec doslej že skupaj bil brezposelen
- kolikokrat mu je že prenehala zaposlitev
- koliko časa je trajala doslej mnajdaljše obdobje brezposelnosti
- koliko ur tedensko je delal v zadnji službi (če je že delal)

Skupina vprašanj je spraševala po tem, s katerimi od dejavnosti se je anketiranec večinoma ukvarjal v 11 polletnih obdobjih v času pred anketiranjem. Ponujen možnosti so bile: Bil/a sem:

- a. nezaposlen/a
- b. stalno zaposlen/a
- c. zaposlen/a s polovičnim delovnim časom
- d. začasno zaposlen/a
- e. sem se izobraževal/a ali usposabljal/a v programih Zavoda za zaposlovanje

- f. sem se redno šolal/a
- g. na bolniški
- h. drugo (napišite):

Na osnovi odgovorov smo anketirancem pripisali enega od naslednjih *tipov prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let*:

- pretežno nezaposlenost, če je anketiranec navedel nezaposlenost (odgovor a.) kot svojo prevladujočo dejavnost v vsaj 50 % preteklih polletnih obdobj;
- pretežno zaposlenost, če je anketiranec navedel zaposlenost (odgovori stalno zaposlen, zaposlen s polovičnim delovnim časom ali začasno zaposlen) kot svojo prevladujočo dejavnost v vsaj 50 % preteklih polletnih obdobj;
- pretežno usposabljanje, če je anketiranec navedel usposabljanje (odgovori izobraževanje ali usposabljanje v programih RZZP ali redno šolanje)²¹ kot svojo prevladujočo dejavnost v vsaj 50 % preteklih polletnih obdobj;
- mešan tip v vseh ostalih primerh.

Spremenljivko *tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let* uporabljamo kot tretjo ključno kriterijsko spremenljivko.

1.2.6.3 Spremenljivke posameznih dimenzij posameznikove socialne v/izključenosti

a) Materialni položaj

O materialnem položaju so spraševale tri skupine vprašanj. Prva je spraševala po glavnih virih prihodkov v zadnjih 12 mesecih. Navedeni so bili naslednji možni viri:

- Zaslužek iz dela.
- Lastni prihranki.
- Štipendija ali študentsko posojilo.
- Ženin, možev ali partnerjev prihodek.
- Denarna pomoč ali dodatek iskalcem službe.
- Zaslužek s programa.
- Zaslužek iz občasnih del.
- Zaslužek iz zaposlitve za določen čas.
- Starševski dodatek.
- Zaslužek iz nezakonitih dejavnosti.
- Drugo (napišite):

Anketiranci so pri vsakem viru odgovorili, ali je to za njih bil eden od glavnih virov ali ne.

Druga skupina vprašanj je spraševala po tem, ali se je anketiranec v zadnjih dvanajstih mesecih odpovedal kateri od naštetih dejavnosti zaradi pomanjkanja denarja. Naštete dejavnosti so bile:

- a. Toplim obrokom
- b. Najpotrebnejšim oblačilom zase in za mojo družino
- c. Pravočasnemu plačevanju stanarine in ostalih računov
- d. Obisku kina, gledališča ali koncertov
- e. Vabljenju prijateljev na dom
- f. Obiskovanju sorodnikov in prijateljev, ki živijo v drugem kraju

²¹ Ta tip dejavnosti smo skrajšano poimenovali »pretežno usposabljanje«, čeprav bi bilo pravilneje zapsati na bolj dolg način »pretežno izobraževanje in usposabljanje«. V tem smislu je treba razumeti ta izraz v celotnem empiričnem delu poročila.

- g. Nakupu daril za prijatelje ali družinske člane (npr. za rojstni dan, ob božiču idr.)
- h. Preživljanju počitnic izven domačega kraja
- i. Kupovanju revij in časopisov
- j. Hobijem ali rekreaciji
- k. Obiskovanju lokalov in restavracij

Anketiranci so pri vsakem dejavnosti odgovarjali na štiristopenjski lestvici (nikoli, redko, občasno, pogosto).

Faktorska OBLIMIN analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 dva smiselno interpretabilna faktorja, ki sta skupaj pojasnila 65 % skupne variance. Prvi faktor je bil najbolj nasičen z odgovori na vprašanja (glej zgoraj) a., b. in c., drugi faktor pa z odgovori na vprašanja d. do k.

Na osnovi teh rezultatov smo za nadaljno obdelavo oblikovali dve novi spremenljivki. Prvo smo poimenovali *Materialna deprivacija*, drugo pa *Socialna deprivacija*. Obe lestvici sta izraženi kot povprečne vrednosti odgovorov, in sicer gre pri lestvici *Materialna deprivacija* za odgovore na vprašanja (glej zgoraj) a., b. in c., pri lestvici *Socialna deprivacija* pa za odgovore na vprašanja d. do k. Vrednosti teh dveh lestvic gredo torej lahko teoretično od 1 (nikoli) do 4 (pogosto). Koeficienta Cronbach alfa za obe lestvici sta bila 0,69 in 0,92.

Tretja skupina vprašanj se je nanašala na to, kako pogosto so si anketiranci v zadnjih dveh tednih sposodili denar bodisi od svojih staršev, bodisi od svojih prijateljev. Vrednosti teh dveh spremenljivk gredo od 1 (nikoli) do 5 (zelo pogosto).

b) Socialne podpore

O tem področju je spraševalo pet razčlenjenih vprašanj.

Prvo je spraševalo po tem, kako pogosto so anketirancu starši v zadnjih dveh tednih:

- a. posodili denar
- b. svetovali glede študija ali dela
- c. govorili z vami o osebnih zadevah
- d. svetovali glede denarnih zadev
- e. pomagali pri kakšnem opravilu
- f. naredili uslugo
- g. pokazali toplino, ljubezen, naklonjenost

Anketiranci so pri vsakem dejavnosti odgovarjali na petstopenjski lestvici (nikoli, redko, občasno, pogosto, zelo pogosto).

Faktorska analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 en smislen faktor, ki je pojasnil 56 % skupne variance. Za nadaljnjo obdelavo smo oblikovali novo spremenljivko, ki je bila izračunana kot povprečna vrednost odgovorov anketirancev na vsa vprašanja te lestvice (od a. do g.). Spremenljivko smo poimenovali *Podpora staršev v stiski*. Vrednost te spremenljivke gredo torej lahko teoretično od 1 (nikoli) do 5 (zelo pogosto). Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša 0,87.

Drugo vprašanje je spraševalo po tem, kako pogosto so anketirancu prijatelji v zadnjih dveh tednih:

- a. posodili denar

- b. svetovali glede študija ali dela
- c. govorili z vami o osebnih zadevah
- d. svetovali glede denarnih zadev
- e. pomagali pri kakšnem opravilu
- f. naredili uslugo
- g. pokazali toplino, ljubezen, naklonjenost

Anketiranci so pri vsakem dejavnosti odgovarjali na petstopenjski lestvici (nikoli, redko, občasno, pogosto, zelo pogosto).

Faktorska analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 en smislen faktor, ki je pojasnil 49 % skupne variance. Za nadaljnjo obdelavo smo oblikovali novo spremenljivko, ki je bila izračunana kot povprečna vrednost odgovorov anketirancev na vsa vprašanja te lestvice (od a. do g.). Spremenljivko smo poimenovali *Podpora prijateljev v stiski*. Vrednost te spremenljivke gredo torej lahko teoretično od 1 (nikoli) do 5 (zelo pogosto). Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša 0,83.

Tretje vprašanje je spraševalo po nekaterih bolj splošnih vidikih socialnih podpor. Imelo je 14 podvprašanj, na katera so anketiranci odgovarjali na štiristopenjski lestvici (1 – zame ne velja; 4 – zame zelo velja):

- a) Imam osebo, ob kateri se lahko sprostim pod velikim pritiskom.
- b) Imam osebo, na katero lahko računam, da me bo odvrnila od skrbi, ko sem v stresu.
- c) Imam osebo, ki mi daje občutek, da sem dober/a takšen/a kakršen/a sem.
- d) Imam osebo, na katero se lahko obrnem v neprijetnih situacijah.
- e) Imam osebo, ki mi konkretno pomaga, kadar imam problem.
- f) Imam prijatelje, s katerimi se zabavam.
- g) Imam prijatelje, s katerimi sem rad/a v družbi.
- h) Imam osebo, s katero lahko delim najgloblja čustva in občutke.
- i) Kadar sem v težavah, se pogovorim z drugimi.
- j) Deljen problem je že na pol rešen problem.
- k) Kadar sem v težavah iščem sočutje in razumevanje.
- l) Zadovoljen sem, če dobim podporo, kadar sem v stresnih situacijah.
- m) Imam več različnih oseb, na katere se lahko obrnem v stresu.
- n) Imam veliko prijateljev.

Faktorska OBLIMIN analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 tri manj interpretabilne faktorje, ki so skupaj pojasnili 68 % skupne variance. Faktorji so bili v precejšnji medsebojni korelaciji (od 0,27 do 0,46). Zato smo naredili še enofaktorsko rešitev, ki je bila smiselno interpretabilna (nasičenost vseh postavk od 0,436 do 0,82; odstotek pojasnjene variance 44 %). Za nadaljnjo obdelavo smo oblikovali novo spremenljivko, ki je bila izračunana kot povprečna vrednost odgovorov anketirancev na vsa vprašanja te lestvice (od a. do n.). Spremenljivko smo poimenovali *Splošna socialna podpora*. Vrednost te spremenljivke gredo torej lahko teoretično od 1 do 4. Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša 0,90.

Četrto vprašanje je spraševalo po posameznikovem odnosu do šole ter vlogi staršev v zvezi s tem. Imelo je sedem podvprašanj, na katera so anketiranci odgovarjali na štiristopenjski lestvici (1 – sploh ne drži; 4 – popolnoma drži):

- a) Zelo rad/a sem hodil/a v šolo.
- b) Starši so mi pogosto pomagali pri domači nalogi.
- c) Starši se niso dosti brigali za mojo šolo.

- d) Starši so me pogosto pohvalili za dobro delo v šoli.
- e) Starši so šli na večino roditeljskih sestankov.
- f) Včasih sem šprical/a šolo.
- g) Včasih sem se prepiral/a z učitelji.

Faktorska OBLIMIN analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 dva interpretabilna faktorja, ki sta skupaj pojasnila 54 % skupne variance. Prvi faktor je bil najbolj nasičen z odgovori na vprašanja (glej zgoraj) b. do e., drugi faktor pa z odgovori na vprašanja a., f. in g. Oba faktorja sta bila le v majhni korelaciji.

Na osnovi teh rezultatov smo za nadaljno obdelavo oblikovali dve novi spremenljivki. Prvo smo poimenovali *Pozitiven odnos staršev do šole v preteklosti*, drugo pa *Pozitiven odnos anketiranca do šole v preteklosti*. Obe lestvici sta izraženi kot povprečne vrednosti odgovorov, in sicer gre pri lestvici *Pozitiven odnos staršev do šole* za odgovore na vprašanja (glej zgoraj) b. do e., pri lestvici *Pozitiven odnos anketiranca do šole* pa za odgovore na vprašanja a., f. in g. (pri tem pa smo ustrezno obrnili vrednosti odgovorov c., f. in g.). Vrednosti teh dveh lestvic gredo torej lahko teoretično od 1 do 4. Koeficienta Cronbach alfa za obe lestvici sta bila 0,69 in 0,61.

Peto vprašanje je spraševalo, ali so anketiranci med zadnjim obdobjem nezaposlenosti kdaj vprašali za nasvet ali pomoč naslednje ljudi:

- zaposlene na Centru za socialno delo
- zdravnika, psihologa
- zaposlene v Mladinskem informacijskem centru
- zaposlene v raznih neprofitnih organizacijah, društvih
- zaposlene v svetovalnicah
- svetovalce na Zavodu za zaposlovanje
- drugo (napišite):

Anketiranci so pri vsaki možnosti odgovorili z odgovorom DA ali NE.

c) Psihosocialno zdravje in zadovoljstvo

O tem področju je spraševalo več razčlenjenih vprašanj.

Prvo je spraševalo, ali je anketiranec v zadnjih dvanajstih mesecih imel katero izmed naslednjih telesnih težav:

- a. bolečine v hrbtu, trde in boleče sklepe.
- b. zgago ali čir na želodcu.
- c. s hrano (debelost, hujšanje ipd.).
- d. z zadihanostjo.
- e. kronično obolenje dihal

Anketiranci so za vsako težavo odgovarjali na tristopenjski lestvici (1 - ne; 2 - da, nekaj; 3 - da, zelo resne in pogoste težave).

Faktorska analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 en smislen faktor, ki je pojasnil 40 % skupne variance. Za nadaljnjo obdelavo smo oblikovali novo spremenljivko, ki je bila izračunana kot seštevek odgovorov anketirancev na vsa vprašanja te lestvice (od a. do e.), od katerega smo odšteli 5. Spremenljivko smo poimenovali *Telesne težave v zadnjem letu*. Vrednost te spremenljivke gredo lahko teoretično od 0 (brez težav na vseh petih področjih) do 10 (zelo resne in pogoste težave na vseh petih področjih). Vmesna

vrednost 5 pa bi lahko pomenila različne kombinacije odgovorov: npr. nekaj težav na vsakem od petih področij; ali pa zelo resne in pogoste težave na dveh področjih, nekaj težav na tretjem področju in nič težav na preostalih dveh področjih. Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša 0,61.

Drugo vprašanje je spraševalo, ali je anketiranec v zadnjih dveh tednih imel katero izmed naslednjih (psihičnih/vedenjskih) težav:

- a. Občutek strahu.
- b. Občutek vrtoglavosti ali omedlevico.
- c. Živčnost in nemir.
- d. Nagnjenost k joku.
- e. Občutke krivde.
- f. Nenadne napade strahu ali panike
- g. Težave s spanjem.
- h. Obupanost glede prihodnosti.
- i. Občutek, da je življenje težko in zapleteno.
- j. Veliko skrbi.

Anketiranci so za vsako težavo odgovarjali na štiristopenjski lestvici (1 – nič, 4 – zelo veliko).

Faktorska analiza te skupine odgovorov je dala ob kriteriju lastne vrednosti nad 1 en smislen faktor, ki je pojasnil 55 % skupne variance. Za nadaljnjo obdelavo smo oblikovali novo spremenljivko, ki je bila izračunana kot povprečje odgovorov anketirancev na vsa vprašanja te lestvice (od a. do j.). Spremenljivko smo poimenovali *Duševne in vedenjske težave v zadnjem letu*. Vrednost te spremenljivke gredo lahko teoretično od 1 do 4. Koeficient Cronbach alfa za to lestvico znaša 0,91.

Zadnje vprašanje s področja zdravja se nanaša na oceno lastnega zdravja. Spremenljivka ima vrednosti od 1 (zelo slabo) do 5 (zelo dobro).

Skupina spremenljiv se ukvarja z uporabo drog in s tem povezanimi pojavi:

- Redno kajenje
- Pogostost kajenja v zadnjih 30 dneh
- Pogostost opitosti v zadnjem letu
- Poznavanje koga, ki uporablja prepovedane droge
- Pogostost uporabe pomirjeval ali sedativov v zadnjem letu
- Pogostost uporabe marihuane ali hašiša v zadnjem letu
- Pogostost uporabe ekstazija v zadnjem letu
- Pogostost uporabe heroina in podobnih drog v zadnjem letu
- Trajanje uporabe pomirjeval ali sedativov, ki jih je predpisal zdravnik.

Posebno vprašanje je spraševalo po tem, sli se je anketirancu v zadnjih 12 mesecih zgodil kateri od naslednjih neprijetnih dogodkov:

- Vam je kdo grozil?
- Vas je kdo izsiljeval za denar?
- Ste sodelovali v pretepu, v katerem je bilo uporabljeno orožje?
- Ste sodelovali v pretepu brez uporabe orožja?
- So bili drugi do vas nasilni ?
- Ste bili zdravljeni zaradi posledic dogodka, v katerem je bilo nad vami uporabljeno nasilje?

- Vas je kdo okradel?
- Vas je kdo spolno nadlegoval ali zlorabil?

Na osnovi odgovorov na ta vprašanja smo oblikovali dve novi spremenljivki. Prva, imenovana *Število različnih viktimizacij v zadnjem letu* kaže, koliko od zgoraj omenjenih vrst neprijetnih dogodkov je anketirancu doživel v zadnjih 12 mesecih. Ta spremenljivka ima lahko vrednosti od 0 do 87. Druga, imenovana *Izpostavljenost vsaj eni vrsti viktimizacij v zadnjem letu* pa govori o tem, ali je anketiranec v zadnjih 12 mesecih doživel vsaj eno od zgoraj omenjenih vrst neprijetnih dogodkov. Njene vrednosti so lahko le 0 ali 1.

Zadnja od spremenljivk iz tega področja je *Ocena splošnega zadovoljstva s svojim življenjem*. Njene vrednosti se gibljejo od 1 (nisem zadovoljen) do 3 (sem zelo zadovoljen).

1.3 Rezultati

1.3.1 Položaj mladih na trgu dela - čas začasnih zaposlitev

V tem poglavju se ukvarjamo z vprašanji trenutnega zaposlitvenega položaja in dolgotrajnih zaposlitvenih vzorcev oz. vzorcev tranzicije mladih iz sveta šolanja v svet dela. Pri tem izhajamo samo iz našega vzorca mladih, ki so bili v času od *1. 1. 2002. do 31. 12. 2002. vsaj tri mesece brezposelni* in *31. 12. 2002. prijavljeni na Zavodu za zaposlovanje kot iskalci zaposlitve*. Izraz *trenutno stanje* (se nanaša na nek dan (ko so mladi izpolnjevali svojo anketo) v juniju 2003. Izraz *dolgotrajni zaposlitveni vzorci* pa se nanaša na obdobje od januarja 1998 do junija 2003. To je bilo namreč obdobje, za katerega smo mlade spraševali, kakšni (zaposlitveni) položaji so bili značilni (časovno prevladujoči) za njih v posameznih polletnih obdobjih. Na osnovi tega podatka pa smo jih uvrščali v enega od tipov dolgoročnih zaposlitvenih vzorcev.

1.3.1.1 Osnovne značilnosti dosedanje brezposlenosti

V tem podpoglavju analiziramo starost anketirancev v času anketiranja glede na njihov spol, starost v času prve prijave na Zavodu za zaposlovanje, njihovo zadnjo zaključeno šola in velikost kraja bivanja.

Tabela 24: Starost anketiranca ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na spol.

Starost a nketiranca ob prvi prijavi na zavod:	Spol anketiranih				Skupaj	
	M		Ž			
	f	%	f	%	f	%
14	-	-	1	1,3	1	1,3
15	6	2,9	5	1,3	11	1,3
16	11	5,3	15	3,8	26	3,8
17	16	7,7	26	6,5	42	6,5
18	46	22,1	74	18,5	120	18,5
19	44	21,2	88	22,0	132	22,0
20	32	15,4	67	16,8	99	16,8
21	17	8,2	31	7,8	48	7,8
22	12	5,8	21	5,3	33	5,3
23	8	3,8	23	5,8	31	5,8
24	7	3,4	25	6,3	32	6,3
25	4	1,9	17	4,3	21	4,3
26	5	2,4	7	1,8	12	1,8
Skupaj	208	100,0	400	100,0	608	100,0

Ob prvi prijavi je bila starost tako moških kot ženskih anketirancev v povprečju nekaj nad 19 let, ki je tudi modalna starost. Razlika je statistično pomembna ($p=0,26$), vendar majhna (M: 19,45; Ž: 19,91). Relativno nekoliko več žensk se prvič prijavi na zavod pri višji starosti in nekoliko več moških pri nižji starosti.

Tabela 25: Starost anketiranca ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na sedanjo starost anketirancev.

Starost anketiranca ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje	Starost anketiranih ob času anketiranja											Skupaj
	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	
14						1						1
15	1	3		1		3		1	1	1		11
16		3	3	3	2	3	4	3		4	1	26
17	1	5	3	2	8	8	3	5	7			42
18		9	21	21	15	19	10	11	9	5		120
19		1	16	32	21	19	11	14	14	4		132
20				14	32	15	12	8	10	7		98
21				2	10	14	10	4	6	2		48
22						8	12	8	2	3		33
23							7	15	6	3		31
24								7	23	3		33
25									16	5		21
26									2	10		12
Skupaj	2	21	43	75	88	90	69	76	96	47	1	608

Modalna starost prve prijave na Zavod za zaposlovanje mladih vseh starostnih skupin (z izjemo tistih, mlajših od 21 let) je 19 ali 20 let. Povprečni časovni interval med starostjo v času anketiranja ter starostjo ob prvi prijavi na Zavod je bil 3,6 let; s tem da traja ta interval pri 22 % mladih nad 5 let. Seveda pa ta interval ne govori nujno o strnjeni brezposelnosti, ker so lahko bili mladi med tem časom zaposleni.

Tabela 26: Starost anketiranca ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na zadnjo zaključeno šolo anketiranca.

Starost anketiranca ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje	Zadnja zaključena šola anketiranca					
	Nekaj razredov osnovne šole	Osnovna šola	Poklicna šola	Srednja šola	Višja, visoka šola, fakulteta in več	Skupaj
14	0	0	1	0	0	1
15	6	3	0	1	1	11
16	4	13	7	1	0	25
17	2	14	19	7	0	42
18	3	36	48	32	1	120
19	0	24	50	57	1	132
20	1	10	40	45	3	99
21	1	3	11	31	2	48
22	1	3	8	18	3	33
23	0	2	5	16	8	31
24	0	2	4	7	20	33
25	0	0	3	2	16	21
26	0	4	0	2	6	12
Skupaj	18	114	196	219	61	608
Povprečje	16,9	18,0	19,2	20,1	23,0	19,8

Največ anketirancev je imelo ob prvi prijavi na Zavod za zaposlovanje zaključeno srednjo šolo in se je prijavilo na zavod v obdobju med 18 in 20 leti starosti. Večina mladih z končano OŠ se na zavod prijavi pri 18 letu starosti. Podatki o prijavi na zavod v bolj zgodnjih letih starosti glede na zaključeno šolo anketiranca nam morda dajejo tudi podatek o tem, v kakšnem obsegu so se na naš vzorec odzvali šolski osipniki; pogled v tabelo pokaže, da bi to lahko bilo okoli 20 oseb.

V starosti v času prve prijave na Zavod glede na velikost kraja ne obstajajo statistično pomembne razlike.

1.3.1.2 Vstopanje/izstopanje na/iz trg/a dela

V tem podpoglavju prikazujemo in analiziramo značilnosti vstopanja in izstopanja anketirancev na trg dela. Te značilnosti vključujejo: skupen čas, ko je bil anketiranec brez dela, število dosedanjih prekinitev zaposlitev, najdaljše neprekinjeno obdobje brezposelnosti ter trajanje sedanje nezaposlenosti glede na več neovisnih spremenljivk ter glede na dva tipa

anketiranecev: tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let.

Tabela 27: Porazdelitev trajanja a) skupnega časa (seštevka vseh obdobj), ko so bili anketiranci v življenju brezposelni; b) najdaljšega neprekinjenega obdobja brezposelnosti; c) trajanje sedanje nezaposlenosti; vse v %.

Značilnost: Čas:	Skupen čas, ko je bil anketiranec brez dela	Najdaljše neprekinjeno obdobje brezposelnosti	Trajanje sedanje nezaposlenosti
Do 1 leta	26,9	45,0	47,7
Od 1 do 2 let	29,0	27,7	29,1
Od 2 do 3 let	18,3	13,7	12,5
Od 3 do 4 let	9,4	5,7	4,7
Od 4 do 5 let	8,9	3,6	2,9
Od 5 do 6 let	2,6	1,6	1,5
Od 6 do 7 let	2,8	1,8	1,2
7 in več let	2,2	1,0	0,6
Skupaj	100,0	100,0	100,0
Ni podatka	17,4	23,0	47,6

Opomba: Odstotki v vrstici »ni podatka« se nanašajo na tiste anketirance od vseh (torej % od 656), ki na posamezno od vprašanj niso odgovorili.

Modalni odgovori so bili: pri skupnem času, ko je bil anketiranec brez dela 1–2 let; pri najdaljšem neprekinjenem obdobju brezposelnosti do enega leta; ter pri trajanju sedanje brezposelnosti do 1 leta. To po drugi strani pomeni, da je bilo 73,1 % mladih doslej že več kot eno leto brezposleno (skupni staž brezposelnosti), da je bilo 55 % mladih že vsaj enkrat brezposelno nepretrgano za obdobje več kot enega leta, ter da je bilo 52,3 % v času anketiranja brezposelnih že več kot eno leto (10,9 % pa več kot tri leta).

Tabela 28: Statistična pomembnost razlik v treh vrstah obdobj brezposelnosti glede na pet neodvisnih spremenljivk ter dva tipa zaposlitvenih vzorcev.

Spremenljivke:	Spol	Starost	Velikost kraja bivanja	Zadnja dokončana šola	Družinski socialni status	Narodnostna struktura družine	Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let	Tip dejavnosti v zadnjem tednu
Skupen čas, ko je bil anketiranec brez dela	-	0,000*	-	0,000 [#]	0,003 ^{\$}	-	0,000 ^{&}	0,000 [@]
Najdaljše neprekinjeno obdobje brezposelnosti	-	0,001*	-	0,000 [#]	0,013 ^{\$}	-	0,000 ^{&}	0,000 [@]
Trajanje sedanje nezaposlenosti	-	-	-	0,085 [#]	-	-	0,000 ^{&}	0,042 [@]

Legenda:

* Obe obdobji sta daljši pri skupini starejših anketirancev.

[#] Vsa tri obdobja se z naraščajočo šolo krajšajo.

^{\$} Vsa tri obdobja se z naraščajočim socialnim statusom krajšajo.

[&] Vsa tri obdobja so najdaljša pri tipu nezaposlenih.

[@] Vsa tri obdobja so najdaljša pri tipu nezaposlenih, krajša pri tipu drugo«, še krajša pri tipu »občasno«, nato pa še krajša pri drugih dveh tipih.

V tabeli najdemo precejšnje število statistično pomembnih razlik. Najprej je pomembno, da ne najdemo razlik med spoloma, kar pomeni, da naši podatki ne kažejo na morebitno prikrajšanost enega spola pred drugim. Podatki v peti in šesti koloni kažejo, da se z upadanjem socialnega statusa anketirancevih staršev in nižanjem njegove izobrazbe njegov položaj na trgu dela slabša. Spremenljivki narodnosti in velikosti mesta nista pomembno povezani s tremi časovnimi vidiki brezposelnosti. Ker pa te podatke črpamo samo iz skupine brezposelnih, na osnovi teh informacij še ne moremo zanesljivo sklepati, da ti dve značilnosti tudi ne ločita skupin brezposlenih od zaposlenih v celotni populaciji mladih.

Tabela 29: Verjetnosti statistične pomembnosti razlik v času prve prijave na Zavod za zaposlovanje glede na šest neodvisnih spremenljivk ter dva tipa brezposlenosti.

Spremenljivke:	Spol	Starost	Velikost kraja bivanja	Zadnja dokončana šola	Družinski socialni status	Narodnostna struktura družine	Tip prevladujoče dejavnosti	Tip dejavnosti v zadnjem tednu
Starost anketiranca ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje	0,026*	0,000 [#]	-	0,000 ^{\$}	0,000 ^{&}	0,000 [@]	0,000 ^ß	0,000 ^ß

Legenda:

- * Ženske so se prvič prijavile pri nižji starosti.
- # Mlajši anketiranci (ob času anketiranja) so se prvič prijavili pri nižji starosti.
- \$ Z nižanjem zadnje dokončane šole se niža tudi čas prve prijave.
- & Z nižanjem družinskega socialnega statusa se niža tudi čas prve prijave.
- @ Anketiranci neslovenske narodnosti so se prvič prijavili pri nižji starosti.
- ß Anketiranci, ki sodijo v tip pretežne nezaposlenosti, oz. ki so bili v zadnjem tednu nezaposleni, so se prvič prijavili pri nižji starosti.

Ženske se prvič prijavljajo na Zavod v povprečju nekoliko mlajše kot moški. Isto velja tudi za mlade z manjšo izobrazbo, nižjim izvirnim socialnim statusom (družine) ter mlade neslovenske narodnosti. Ti podatki govorijo o tem, katere so skupine mladih, ki na trg dela vstopajo bolj zgodaj. Podatek iz predzadnje kolone te tabele je podrobneje prikazan še v naslednji tabeli.

Tabela 30: Povprečna starost anketirancev ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let.

Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let	Povprečna starost v času prve prijave
mešan	19,91
pretežno usposabljanje	20,22
pretežno zaposlenost	19,67
pretežno nezaposlenost	18,79
skupaj	19,76

Povprečna starost anketirancev je glede na tip prevladujoče dejavnosti v zadnjih petih letih precej enakomerna, v povprečju približno 19 let. Mladi, ki so se v preteklem obdobju pretežno izobraževali in usposabljali, so se na zavod prvič prijavili nekoliko kasneje - pri 20 letih starosti. Glede na tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let so bili ob prvi prijavi najmlajši tisti z dolgoročnim vzorcem nezaposlenosti, kar je razumljivo ob dodatni informaciji, da je v tej skupini več takih z nižno izobrazbo, ki vstopajo na trg dela prej.

Tabela 31: Povprečna starost anketirancev ob prvi prijavi na Zavodu za zaposlovanje glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu.

Tip dejavnosti v zadnjem tednu	Povprečna starost v času prve prijave
Nezaposlenost	19,26
stalna zaposlitev	19,97
začasna zaposlitev	20,81
občasna zaposlitev	19,72
Drugo	19,50
Skupaj	19,75

Glede na dejavnost v zadnjem tednu so se na najkasneje na zavod prvič prijavi mladi, ki so vključeni v začasne zaposlitve, najprej pa tisti, ki so bili v zadnjem tednu pred anketiranjem brezposleni. Ta podatek nakazuje na vzorec dolgotrajne nezaposlenosti.

Tabela 32: Število dosedanjih prekinitev zaposlitve anketirancev.

Število dosedanjih prekinitev zaposlitve	% anketiranih
0	38,4
1	32,6
2	14,8
3	6,8
4	3,9
5	1,7
6	0,4
7	0,4
8	0,6
10	0,4
Skupaj	100,0

V dosedanjem času približno tretjina anketirancev ni še nobenkrat prekinila zaposlitve, približno tretjina enkrat in ostali dva ali večkrat. Tretjina našega vzorca brezposelnih mladih torej do sedaj še ni imela delovnih izkušenj na formalnem trgu dela.

1.3.1.3 Trenutni položaj na trgu dela

V tem podpoglavju primerjamo različne podskupine mladih brezposelnih. Ob izboru vzorca na dan 31.12. 2002. so bili vsi mladi, katerih podatke smo pridobili leto dni nazaj, najmanj tri mesece strnjeno brezposelni, do časa, ko so izpolnjevali vprašalnik, pa se je njihov položaj lahko že spremenil. Tako so lahko nekateri v opazovanem obdobju našli zaposlitev, drugi so se vključili v izobraževanje ali usposabljanje in tretji so lahko tudi v času anketiranja še vedno (ali ponovno) bili nezaposleni.

Po trenutnem stanju zaposlenosti sta spraševali dve vprašanji. Prvo le o tem, ali je oseba trenutno zaposlena ali ne, drugo pa bolj specifično o tem, kateri je bil njen prevladujoč zaposlitveni status v preteklem tednu. Mladi so imeli na voljo 14 odgovorov, ki jih kaže

naslednja tabela. V njej so križani odgovori mladih na oba vprašanji. Ob tej tabeli je potrebno opozoriti na dva metodološka problema, ki sta sicer značilna za odgovore tudi na mnoga druga vprašanja.

Prvi je ta, da vsi mladi niso vedno upoštevali navodil za odgovarjanje. Tako je bilo npr. zapisano, da lahko pri vprašanju o prevladujoči dejavnosti preteklega tedna obkrožijo le eno dejavnost, nekateri pa so jih več. Takih je bilo skoraj 5% vseh respondentov. To bi lahko povzročilo težave pri obdelavi podatkov, zato smo se odločili, da v takih primerih uporabimo naslednji pravili upoštevanja prioriteten odgovorov:

- če je respondent označil več odgovorov, od katerih je eden kazal na njegovo zaposlenost (kakršne koli vrste), drug pa na kak drug status (npr. nezaposlenost ali vključenost v izobraževanje), smo vedno dali prednost statusu zaposlenosti; upoštevali smo torej odgovor, da je bil v preteklem tednu pretežno zaposlen;
- če je respondent označil več odgovorov, od katerih je eden kazal na njegovo vključenost v izobraževanje (kakršne koli vrste), drugi pa na nezaposlenost, smo vedno dali prednost statusu izobraževanja; upoštevali smo torej odgovor, da je bil v preteklem tednu pretežno vključen v izobraževanje.

Drug problem je bil ta, da so nekateri označili pri enem vprašanju, da so bili nezaposleni, pri drugem, bolj specifičnem vprašanju pa navedli, da so bili v preteklem tednu zaposleni (na kakršen koli način). Takih je bilo malo nad 14 %. Formalno logično bi bilo sicer možno, da v takih primerih v resnici ne bi šlo za protislovje, bolj verjetno pa se nam je zdelo, da je bilo njihovo razumevanje izraza "zaposlen" v prvem vprašanju takšno, da so z njim razumeli samo redno zaposlenost. Možno pa bi tudi bilo, da so se pri odgovarjanju kratko malo zmotili. Zaradi takega razmisleka smo se odločili, da v nadaljnjih obdelavah upoštevamo samo odgovore na drugo, bolj specifično vprašanje. Podobno smo podatke spreminjali tudi v nekaterih podobnih primerih.

Tabela 33: Zaposlitveni status respondentov v preteklem tednu glede na njihovo izjavo o trenutni zaposlenosti (v odstotkih; N=635).

Zaposlitveni status v preteklem tednu:	Trenutno zaposleni		Skupaj
nezaposlen/a	49,3	,0	32,0
delal/a domača opravila in varoval/a otroke	9,2	2,7	6,9
na porodniškem dopustu	6,1	1,8	4,6
stalno zaposlena s polnim delovnim časom	,5	28,7	10,4
stalno zaposlena s polovičnim delovnim časom	,0	1,3	,5
zaposlena za določen čas s polnim delovnim časom	2,2	43,9	16,9
zaposlena za določen čas s polovičnim delovnim časom	1,0	1,8	1,3
občasno sem delal/a	9,7	5,4	8,2
delo preko ŠS	1,9	1,8	1,9
vključen/a v izobraževalni tečaj	5,1	2,2	4,1
vključen/a v projektno učenje	1,0	1,3	1,1
na začasnem poklicnem usposabljanju	,2	,0	,2
na nadaljevalnem izobraževanju	5,1	,9	3,6
vključen/a v študij na fakulteti	8,7	8,1	8,5
Skupaj	100,0	100,0	100,0

Odgovore v tabeli si lahko podrobneje ogledamo razporejene v tri skupine, ki jih prikazujejo poudarjeni razdelki v tabeli.

Prva skupina zajema nezaposlene, vključene v gospodinjska dela, varovanje otrok in tiste, ki so v preteklem tednu na porodniškem dopustu. Iz prikaza je razvidno, da se večina anketirancev, ki opravljajo gospodinjska dela oz. so na porodniškem dopustu uvrsti med nezaposlene, le manjši med zaposlene. Razdelitev odgovorov pri porodniškem dopustu je smiselna, saj so nekateri anketiranci, ki so na porodniškem dopustu lahko sicer v rednem delovnem razmerju. Le majhen delež njih pa gospodinjska dela in varovanje otrok opredeli kot zaposlenost. Tudi tukaj je možno ozadje, da kdo te dejavnosti opravlja na neformalnem trgu dela in se je iz teh razlogov opredelil za tak odgovor.

Druga skupina vključuje zaposlene (redno, začasno, občasno, zaposlitve s polovičnim delovnim časom) v preteklem tednu. Tudi pri teh odgovorih se odražajo različne interpretacije anketirancev, kaj razumejo pod kakšno obliko zaposlitve. Vidimo da je le 28,7 % mladih, ki so povedali, da so trenutno zaposleni, dejansko zaposlenih redno s polnim delovnim časom. Skoraj 15 % odstotkov anketirancev, ki je odgovorilo, da trenutno niso zaposleni, pa je za pretekli teden navedlo vključenost v začasne in občasne oblike zaposlitvev.

Tretja skupina zajema različne oblike izobraževanja in usposabljanja v preteklem tednu. Zopet podatki prikazujejo različne kombinacije izobraževanja in dela, ki pa so tudi v realnem življenju možne in za mlade v današnjem času pravzaprav precej običajne, saj se danes v mladosti uveljavlja sistem fleksibilne podzaposlenosti, kar za mlade pomeni menjavanje nezaposlenosti z obštudijskimi zaposlitvami, delnimi zaposlitvami itd. (prim. Ule, 2002).

Podatke iz odgovorov na vprašanje o pretežna dejavnosti v zadnjem tednu smo po metodologiji, ki so jo uporabili v študiji YUSE, še na drug način razdelili v tri skupine odgovorov: zaposlenost, nezaposlenost in drugi statusi. To nam omogoča primerjavo z nekaterimi evropskimi državami. Spodnja tabela kaže primerjalno sliko.

Tabela 34: Zaposlitveni status mladih v preteklem tednu, ki so bili v obdobju preteklega leta strnjeno brezposelni najmanj tri mesece: primerjava z nekaterimi evropskimi državami²²; vse v %.

Država	Zaposlenost				Nezapo- slenost	Drugi statusi	Skupaj	N
	Skupno	v od vseh zaposlenih						
		Stalna zaposlitev	Začasna zaposlitev	Občasna zaposlitev				
SLO–OS LJ	39	27	47	26	32	29	100	664
EU povprečje (10 držav)	37	54	37	9	38	26	100	14.732
EU min zaposlenosti (Finska)	21	39	44	17	53	26	100	1.735
EU max zaposlenosti (Francija)	52	47	38	15	31	17	100	2.001

Tabela kaže, da je Slovenija v skupnem odstotku zaposlenosti precej primerljiva z evropskim povprečjem, nezaposlenost je pri nas celo nekoliko nižja od evropskega povprečja (kar velja tudi v splošnem merilu nezaposlenosti, stopnja brezposelnosti v Sloveniji konec leta 2002 je bila v povprečju 6,4 %, povprečje držav EU pa je bilo 7,5 %). Stopnja slovenske nezaposlenosti mladih (v preteklem tednu pred anketiranjem) je podobna stopnji nezaposlenosti francoskega vzorca, ki ima v primerjavi evropskih držav najnižji odstotek brezposelnosti. Najslabši rezultat v primerjavi z desetimi evropskimi državami pa Slovenija dosega v pokazatelju stopnje stalnih zaposlitev, medtem ko na drugi presegamo evropsko povprečje v začasnih in občasnih zaposlitvah.

Rezultate si lahko razlagamo v povezavi s trendom naraščanja začasnih zaposlitev v vseh evropskih državah in značilnostmi tranzicijskega obdobja v naši državi. Za večino evropskih držav velja, da začasne zaposlitve naraščajo, izjema je le Danska, ki znižuje in omejuje tovrstne zaposlitve (European Commission, 1999, po Recotillet in Werquin, 2003). Schömann (Haslof, 2003, s.48) ugotavlja, da predstavljajo mladi današnje generacije prvo kohorto tovrstnega pojava začasnih zaposlitev, saj predhodne generacije niso imele tovrstnih izkušenj pri vstopu na trg dela. Podatek o zaposlenosti pa je lahko v naših rezultatih višji tudi zato, ker smo v vzorec zajeli mlade stare do 26 let, medtem ko so bili v raziskavi YUSE vključeni le mladi do 24 let.

V nadaljnji obdelavi smo mlade v pet tipov dejavnosti v preteklem tednu: 1. tip *nezaposlenosti*, ki vključuje le odgovore »bil sem nezaposlen«, 2. tip *stalna zaposlitev*, kadar je posameznik odgovoril, da je bil stalno zaposlen, bodisi s polnim ali polovičnim delovnim časom, 3. tip *začasna zaposlitev*, kadar je posameznik odgovoril, da je bil zaposlen za določen čas, s polnim ali polovičnim delovnim časom, 4. tip *občasna zaposlitev*, kadar je posameznik

²² Rezultate primerjamo z rezultati primerjalne študije z naslovom Youth Unemployment and Social exclusion in Europe (YUSE), ki je vključeval reprezentativne vzorce 10 evropskih držav: Danske, Finske, Francije, Nemčije, Islandije, Italije, Norveške, Škotske, Španije in Švedske.

odgovoril, da je občasno delal ter 5. tip *druge dejavnosti*, kamor smo uvrstili odgovore »delal domača opravila«, »porodniški dopust«, »vojaški rok« itd.

Tabela 35: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na spol (v odstotkih; N=648) in starost anketiranih (v odstotkih; N=647).

Tip dejavnosti v zadnjem tednu:	Spol anketiranih		Starost anketiranih		Skupaj
	Moški	Ženski	18-23 let	24-28 let	
Nezaposlenost	35,7	30,4	35,9	27,6	32,2
Stalna zaposlitev	13,5	8,9	9,3	12,2	10,6
Začasna zaposlitev	16,1	19,6	13,4	24,0	18,3
Občasna zaposlitev	12,6	8,6	12,2	7,6	10,0
Druge dejavnosti	22,2	32,5	29,2	28,6	28,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

V zgornji tabeli, vidimo, da je nezaposlenih, a tudi stalno zaposlenih več mladih moških kot mladih žensk. V vseh ostalih tipih dejavnosti je odstotek moških večji, razen pri začasnih zaposlitvah in drugih dejavnostih, kjer so izrazito bolj zastopane mlade ženske.

Glede na starost je večji odstotek mlajših anketirancev nezaposlenih, več jih opravlja občasna dela, starejši pa so več vključeni v stalne inčasne zaposlitve, kjer slednje prevladujejo.

Tabela 36: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na zadnjo zaključeno šolo anketiranih (v odstotkih; N=648).

Tip dejavnosti v zadnjem tednu:	Zadnja zaključena šola anketiranca					Skupaj
	Nekaj razredov osnovne šole	Osnovna šola	Poklicna šola	Srednja šola	Višja, visoka šola, fakulteta in več	
Nezaposlenost	71,4	39,2	35,5	26,9	13,6	32,2
Stalna zaposlitev	-	5,8	9,3	12,8	20,3	10,6
Začasna zaposlitev	-	10,8	16,8	16,7	52,5	18,3
Občasna zaposlitev	-	15,8	10,7	8,5	5,1	10,0
Drugo	28,6	28,3	27,6	35,0	8,5	28,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Z višjo stopnjo izobrazbe se nezaposlenost zmanjšuje, narašča stalna inčasna zaposlitev, kjer so mladi z poklicno in srednjo šolo zastopani v enakem odstotku (17 %). Vključenost v druge dejavnosti je enakomerno zastopana med mladimi z nedokončano OŠ, končano OŠ in poklicno šolo, največ je zastopana med mladimi z končano srednjo šolo (35%) in bistveno manj pri zaključenih višjih izobrazbah (8,5%). Mladi z nedokončano OŠ (takih je v vzorcu le 21) niso vključeni v nobeno vrsto zaposlitev, bili so pretežno nezaposleni ali so se ukvarjali z drugo dejavnostjo.

Verjetnost zaposlitve se s stopnjo izobrazbe zvišuje, saj na splošno velja, da je stopnja brezposelnosti za ljudi z višjo izobrazbo nižja. V raziskavi »Kakovost življenja v Sloveniji« je bilo med drugim tudi ugotovljeno, da je izobrazba pomemben dejavnik, ki pospešuje prehod posameznikov iz brezposelnosti v zaposlenost. Podatki raziskave kažejo, da vsako dodatno leto šolanja poveča prehodno stopnjo iz stanja brezposelnosti v stanje zaposlenosti za dobri 15 % (Drobnič, 1995, s. 121 – 141). Potrjuje se domneva, da je vloga izobraževanja zelo pomembna tudi iz zaposlitvenega vidika.

V preteklosti je v starosti brezposelnih do 26 let prevladovala I. stopnja izobrazbe. Brezposleni mladi s to stopnjo izobrazbe so predstavljali tretjino vseh brezposelnih v tej starosti (Geržina v Ule Nastran, 1996, s.134), v sedanjosti pa narašča tudi brezposelnost mladih s IV. in V. stopnjo izobrazbe, kar je moč pojasniti s problemom neujemanja njihovih poklicnih profilov in profilov po kakršnih povprašujejo delodajalci.

1.3.1.4 Vzorci zaposlitvene zgodovine

Da bi dobili boljši vpogled v variacije in značilnosti prehajanja na trgu dela, je vprašalnik vključeval vprašanje, kjer so respondenti retrospektivno odgovarjali na vprašanje, kateri statusi in dejavnosti so bile zanje najbolj značilne v posameznih polletnih obdobjih, v zadnjih petih letih in pol. Pri obdelavi vprašanja smo uporabili metodo klasterske analize, kjer smo prepoznali štiri tipe odgovorov:

- *Pretežno izobraževanje* – vključuje mlade, ki so bili v preteklem obdobju pretežno vključeni v redno šolanje ali izobraževanje in tudi v poklicno usposabljanje ter v različne programe izobraževanja, tudi preko zavoda za zaposlovanje. V to skupino se je uvrstilo 34,8 % anketiranih.
- *Mešan tip dejavnosti* – v tej skupini skupini se je v odgovorih mladih pojavljala pomembna zastopanost in kombinacija več vrst dejavnosti in statusov: nezaposlenost, zaposlenost izobraževanje. V to skupino se je uvrstilo 30,2 % anketiranih.
- *Pretežno zaposlenost* - vključuje mlade, ki so bili v preteklem obdobju pretežno zaposleni, kar vključuje stalno zaposlene, zaposlene za polovični delovni čas, začasno in občasno zaposlene. Le vsak osmi anketiranec je bil v zadnjem obdobju pretežno zaposlen. V to skupino se je uvrstilo 12,1 % anketiranih.
- *Pretežno nezaposleni* - vključuje mlade, ki so bili v preteklem obdobju pretežno nezaposleni. Približno vsak četrti anketiranec je bil v tem obdobju pretežno nezaposlen. V to skupino se je uvrstilo 22,9 % anketiranih.

Tabela 37: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let).

Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let:	f	%
Mešan	198	30,2
Pretežno izobraževanje	228	34,8
Pretežno zaposlenost	79	12,1
Pretežno nezaposlenost	150	22,9
Skupaj	655	100,0

Tabela kaže, da je bilo v preteklosti največ mladih vključenih v izobraževanje in mešan tip dejavnosti, 23 % je bilo pretežno nezaposlenih in le 12 % pretežno zaposlenih. Vključenost v

mešan tip dejavnosti si razlagamo s sodobnim pojavom vstopanja mladih v svet dela in zaposlitve. Zaradi zoženega obsega dela, podaljševanja izobraževanja in ekonomske odvisnosti od staršev mladi vse bolj vstopajo v alternativne oblike zaposlovanja in delne zaposlitve, med njimi se vse bolj uveljavlja sistem fleksibilne podzaposlenosti, kar pomeni menjavanje nezaposlenosti z obštudijskimi in delnimi zaposlitvami (prim. Ule, 2002).

Tabela 38: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let glede na spol anketirancev, primerjava Slovenije z nekaterimi drugimi državami EU (Finska, Švedska, Škotska, Španija), v %.

Tip dejavnosti: Država:	Pretežno izobraževanje		Mešan tip dejavnosti		Pretežno zaposlenost		Pretežno nezaposlenost	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Finska	13	22	18	18	28	27	52	40
Švedska	20	23	23	20	34	28	23	16
Škotska	20	30	9	19	34	27	37	25
Španija	43	45	14	14	23	25	33	19
Slovenija – OS Ljubljana	32	37	29	31	14	11	25	22

Tabela za preteklo obdobje pokaže najnižjo zaposlenost anketirancev Slovenije v primerjavi z drugimi državami in najvišjo zastopanost v mešanem tipu dejavnosti, tako pri mladih moških kot mladih ženskah. Po pretežni vključenosti v izobraževanje se najbolj približamo Španiji, po pretežni nezaposlenosti mladih moških Švedski, kjer je za Slovenijo značilna nekoliko višja nezaposlenost mladih žensk.

Pri primerjavi podatkov moramo upoštevati določeno stopnjo previdnosti in si podatke razlagati razlagati tudi v perspektivi različnih sistemov izobraževanja v posameznih državah, kjer Slovenija – na nekaterih področjih - sodi med države z relativno daljšimi programi rednega izobraževanja. Prav tako pa je potrebno upoštevati starostno strukturo vzorca, kjer je za ostale države starost vzorca do 24 let, v našem primeru pa vzorec zajema približno dve tretjini mladih v starosti do 24 let, ostali anketiranci pa so stari do 26 let.

Tabela 39: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na spol (v odstotkih; N=648) in starost anketiranih (v odstotkih; N=647).

Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let:	Spol anketiranih		Starost anketiranih		Skupaj
	Moški	Ženski	18-23 let	24-28 let	
Mešan	28,6	31,0	29,9	30,9	30,2
Pretežno izobraževanje	32,1	36,5	41,2	27,7	34,8
Pretežno zaposlenost	14,1	11,0	6,7	18,2	12,1
Pretežno nezaposlenost	25,2	21,5	22,3	23,1	22,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela kaže, da je bilo v preteklem obdobju nekoliko več žensk pretežno vključenih v izobraževanje in mešan tip dejavnosti, nekoliko več moških pa pretežno zaposlenih in tudi

nezaposlenih. Zaposlenih je bilo 4% več moških kot žensk. Morda je ta odstotek za ženske nekoliko nižji zaradi porodniških dopustov.

Anketiranci do 23 leta starosti so bili v preteklem obdobju v 13,5 % več vključeni pretežno v izobraževanje kot mladi do 28 let. Mladi do 28 let pa so bili več vključeni v vse ostale tipe zaposlitve in dejavnosti. Najbolj se od mlajših anketirancev razlikujejo pri tipu »pretežno zaposlen«, kjer je bilo 11,5 % več mladih pretežno zaposlenih.

Tabela 40: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na zadnjo zaključeno šolo anketiranih (v odstotkih; N=648).

Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let:	Zadnja zaključena šola anketiranca					Skupaj
	Nekaj razredov osnovne šole	Osnovna šola	Poklicna šola	Srednja šola	Višja, visoka šola, fakulteta in več	
Mešan	4,5	34,2	30,7	31,1	27,9	30,2
Pretežno izobraževanje	9,1	20,8	25,6	44,7	67,2	34,8
Pretežno zaposlenost	4,5	15,8	14,9	10,6	3,3	12,1
Pretežno nezaposlenost	81,8	29,2	28,8	13,6	1,6	22,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Z višanjem stopnje izobrazbe nezaposlenost pada in narašča pretežna vključenost v izobraževanje. Med *pretežno nezaposlenimi* prevladujejo mladi z nedokončano osnovno šolo, ki v številu vzorca zastopajo sicer le 21 oseb. *Pretežno zaposleni* pa so bili v preteklem obdobju predvsem mladi z dokončano osnovno ali poklicno šolo, najmanj zaposleni pa mladi z višjo, visoko in fakultetno izobrazbo in več ter mladi brez dokončane izobrazbe. *Mešan tip dejavnosti* je enakomerno zastopan v na stopnji osnovnošolske, poklicne in srednješolske izobrazbe, osnovnošolska izobrazba, kjer je slednja najbolj zastopana.

Nezaposlenost lahko na mladega človeka deluje kot stigma. Položaj brezposelnosti mu lahko znižuje vrednost v očeh vrstnikov in starejših ljudi. Stigmo tudi lahko doživljajo posamezniki, ki se morajo zadovoljiti z neustreznimi zaposlitvami, slabo plačanimi deli, ki sicer lahko stigmo le delno prekrijejo. Mlade smo zato povprašali po zaznavanju lastne stigmatizacije.

Izkazalo se je, da se podskupine mladih glede na tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let ter tip dejavnosti v zadnjem tednu medsebojno ne razlikujejo v doživljanju lastne stigme. Vseeno mnoge raziskave opozarjajo, da dolgotrajna brezposelnost mladim zmanjšuje možnosti zaposlitve in povečuje proces stigmatizacije (Jensen, 1987, po Furlong in Cartmel, 2003, s. 35). Rezultat si pojasnjujemo tako, da so morda tudi mladi, ki so bili pretežno nezaposleni, vendarle v manjši meri v nekaterih obdobjih zavzemali tudi druge statuse in s tem ublažili učinke procesa stigmatizacije.

1.3.1.5 Družinska ozadja

Tabela 41: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na narodnostno strukturo družin anketiranih (v odstotkih; N=639).

Tip dejavnosti v zadnjem tednu:	Narodnostna struktura družine				Skupaj
	Mladostnik in starša rojeni v Sloveniji	Mladostnik in le en njegov starš rojeni v Sloveniji	Mladostnik rojen v SLO, oba starša pa ne	Mladostnik in starša rojeni zunaj SLO	
Nezaposlenost	28,6	34,1	38,9	41,4	32,2
Stalna zaposlitev	11,1	14,3	7,1	10,3	10,6
Začasna zaposlitev	21,7	11,0	15,0	13,8	18,3
Občasna zaposlitev	9,1	13,2	12,4	3,4	10,0
Druga dejavnost	29,6	27,5	26,5	31,0	28,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela kaže družinske narodnostne oz. priseljske strukture na status dejavnosti v preteklem tednu. Opazimo, da največje razlike najdemo pri začasnih zaposlitvah, v katere je vključenih več mladih iz slovenskih družin. Kjer sta starša in mladostnik rojeni zunaj Slovenije, je pri mladih relativno najbolj izrazito prisoten tip dejavnosti nezaposlenost in druga dejavnost, iz česar sklepamo, da so mladi teh družin verjetno najbolj odrinjeni na rob trga dela.

Tabela 42: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na socialni status družine (v odstotkih; N=639).

Tip dejavnosti v zadnjem tednu:	Družinski socialni status			Skupaj
	nižji	srednji	višji	
Nezaposlenost	42,3	31,3	22,3	32,2
Stalna zaposlitev	5,2	13,3	13,5	10,6
Začasna zaposlitev	16,9	15,6	22,8	18,3
Občasna zaposlitev	8,0	11,4	11,2	10,0
Drugo	27,7	28,4	30,2	28,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0

Z višjim socialnim statusom družine nezaposlenost pada, naraščata pa stalna zaposlenost in ukvarjanje z drugimi dejavnostmi. Nižji in višji socialni status družine kaže večjo vključenost anketirancev v začasne zaposlitve, višji in srednji pa več vključenost v občasne zaposlitve. Višji socialni status družine kaže tudi največ vključenosti v druge dejavnosti. Podatki nakazujejo trend, da višji socialni status družine pomeni tudi večjo zastopanost na trgu dela, tako v obliki stalnih kot tudi vseh drugih vrst zaposlitev.

Mlade smo tudi spraševali, ali imajo svoje otroke. Na vprašanje je odgovorilo 639 anketirancev. 113 (17,2 %) jih ima svoje otroke, od teh 100 (88,5 %) žensk in 13 (11,5 %) moških.

Tabela 43: Tip dejavnosti v zadnjem tednu glede na to, ali imajo svoje otroke (v odstotkih; N=634) in glede na velikost kraja bivanja (v odstotkih; N=643).

Tip dejavnosti v zadnjem tednu:	Ali imajo svoje otroke		Skupaj
	Da	Ne	
Nezaposlenost	27,4	32,6	32,2
Stalna zaposlitev	11,5	10,4	10,6
Začasna zaposlitev	8,8	20,3	18,3
Občasna zaposlitev	2,7	11,5	10,0
Drugo	49,6	25,1	28,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0

Anketiranci, ki nimajo svojih otrok, so v večji meri nezaposleni, vključeni v začasne in občasne zaposlitve kot tisti, ki imajo svoje otroke, obratno pa so anketiranci, ki imajo svoje otroke v nekoliko večjem odstotku stalno zaposleni (1,1%) in se veliko več ukvarjajo z drugo dejavnostjo (24,5%).

Tabela 44: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na narodnostno strukturo družin anketiranih (v odstotkih; N=639).

Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let:	Narodnostna struktura družine				Skupaj
	Mladostnik in starša rojeni v Sloveniji	Mladostnik in le en njegov starš rojeni v Sloveniji	Mladostnik rojen v SLO, oba starša pa ne	Mladostnik in starša rojeni zunaj SLO	
Mešan	29,5	29,7	31,9	40,0	30,2
Pretežno izobraževanje	35,6	36,3	33,6	23,3	34,8
Pretežno zaposlenost	13,9	6,6	11,5	6,7	12,1
Pretežno nezaposlenost	21,0	27,5	23,0	30,0	22,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Iz tabele vidimo, da z naraščanjem števila družinskih članov, ki niso bili rojeni v Sloveniji, narašča zastopanost mešanega tipa dejavnosti, podobno tudi tipa nezaposlenosti, pri čemer pa je potrebno povedati, da je število anketirancev iz družin, v katerih so se vsi trije člani rodili izven SLO, le 29. Največ anketirancev iz družin, kjer so bili vsi člani rojeni v SLO, kaže tip pretežnega izobraževanja, z bolj mešano etnično strukturo družine pa zastopanost tega tipa vključenosti pada. Pretežna zaposlenost prevladuje pri slovenskem izviru družine, le nekoliko manj pa tudi v družinah, v katerih je bil le anketiranec rojen v Sloveniji. Najmanj mladih z zgodovino pretežne nezaposlenosti je iz slovenskih družin.

Tabela 45: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na socialni status družine (v odstotkih; N=639).

Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let:	Družinski socialni status			Skupaj
	nižji	srednji	višji	
Mešan	26,6	34,3	30,0	30,2
Pretežno izobraževanje	26,6	30,0	49,3	34,8
Pretežno zaposlenost	12,6	16,4	7,4	12,1
Pretežno nezaposlenost	34,1	19,2	13,4	22,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela kaže trend, da se z višanjem socialnega statusa družine viša tudi delež anketirancev, ki so bili vključeni pretežno v izobraževanje, manjša pa delež pretežno zaposlenih. Z padanjem družinskega socialnega statusa se večja zastopanost pretežno nezaposlenih. V preteklem obdobju je bilo največ pretežno zaposlenih anketirancev iz družine s srednjim socialnim statusom.

Tabela 46: Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let mladih na trgu dela (zadnjih 5 in pol let) glede na to, ali imajo svoje otroke (v odstotkih; N=634) in glede na velikost kraja bivanja (v odstotkih; N=643).

Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let:	Ali imajo svoje otroke		Velikost kraja bivanja			Skupaj
	Da	Ne	Majhen kraj	Srednje veliko mesto	Večje mesto	
Mešan	28,3	30,6	29,4	26,6	32,1	30,2
Pretežno izobraževanje	12,4	39,9	36,8	32,3	34,8	34,8
Pretežno zaposlenost	16,8	11,4	8,2	19,4	12,3	12,1
Pretežno nezaposlenost	42,5	18,1	25,5	21,8	20,8	22,9
Skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela kaže, da so bili mladi, ki nimajo svojih otrok, v preteklem obdobju pretežno vključeni v izobraževanje in mešan tip dejavnosti, medtem ko so bili mladi, ki imajo svoje otroke, v preteklem obdobju pretežno nezaposleni in nekoliko manj kot prvi (2,3 %) vključeni v mešan tip dejavnosti in več v tip pretežne zaposlenosti (5,4%). Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let je precej enkomerno zastopan glede na velikost kraja bivanja. Rahlo odstopanje se kaže le pri anketirancih iz srednje velikega mesta, ki so bili pogosteje pretežno zaposleni kot mladi iz majhnega kraja (11,2 %).

Preizkušali smo tudi hipotezo o tem, da brezposelnost staršev (predvsem daljša strnjena) vpliva na tip prevladujoče dejavnosti mladih v zadnjih petih. Vendar pa takega vpliva nismo dokazali, kakor ga tudi v večini držav, vključenih v projekt YUSE, niso mogli dokazati.

1.3.1.6 Zaznavanje stigmatizacije zaradi brezposelnosti

Zanimalo nas je, ali se mladi čutijo stigmatizirane zaradi položaja brezposelnosti. Spraševali smo jih po strinjanju s trditvami, ki so opisovale splošno naravnost ljudi do brezposelnosti

in brezposelnih, ter o tem, kako jih starši in prijatelji ocenjujejo pri iskanju zaposlitve. Preverjali smo, ali se v doživljanju stigmatiziranosti razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 47: Razlike v stopnji zaznane stigmatizacije med podskupinami mladih.

	Lestvica zaznane stigmatizacije	
Podskupine mladih:	Arit. sr.	p
Moški	2,9	0,000
Ženske	2,7	
18-23 let	2,8	0,012
24-28 let	2,6	
Živijo v velikem mestu		
Nekaj razredov osnovne šole	2,9	0,020
Osnovna šola	2,8	
Poklicna šola	2,7	
Srednja šola	2,4	
Višja, visoka šola, fakulteta in več		

Razlike v stopnji zaznane stigmatizacije med podskupinami mladih pri stopnji pomembnosti $p < 0,05$), pokažejo, da stigmatizacijo brezposelnih (le nekoliko) bolj zaznavajo mladi moški, mladi v starosti do 23 let ter tisti z nedokončano oz. končano osnovno šolo. Razlike med podskupinami se niso pokazale glede na strukturo družine, socialni status družine.

1.3.1.7 Iskanje zaposlitve in zavezanost delu

Mlade smo prav tako spraševali, na kakšne načine so iskali sedanjo oz. zadnjo zaposlitev. Podatke o zavezanosti delu smo pridobili z »Lestvice zavezanosti delu« (Work Commitment Scale, prim. Warr in drugi, 1988).

Tabela 48: Pogostost načinov iskanja zaposlitve

Število različnih načinov iskanja zaposlitve, ki so jih uporabili:	f	%
0	85	13,0
2	82	12,5
2	48	7,3
3	67	10,2
4	91	13,9
5	103	15,7
6	89	13,6
7	59	9,0
8	31	4,7
Skupaj	655	99,8

Tabela kaže, da je največ mladih kombinira od štiri do šest različnih načinov iskanja zaposlitve, 13 % mladih pa se pri iskanju zaposlitve ne poslužuje nobenega od načinov, ki so bili v lestvici ponujeni.

Preverjali smo še, ali se v aktivnosti iskanja dela (koliko načinov so uporabili) ter zavezanosti delu razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 49: Razlike v aktivnosti iskanja dela ter zavezanosti dela med podskupinami mladih.

	Aktivno iskanje zaposlitve		Zavezanost delu	
	Arit. Sr.	p	Arit. Sr.	p
Moški	3,3	0,000	3,8	0,000
Ženske	4,0		4,0	
18-23 let		-	3,9	0,020
24-28 let			4,0	
Imajo svoje otroke		-	4,1	0,009
Nimajo svojih otrok			3,9	
Nekaj razredov osnovne šole	3,6	0,000		-
Osnovna šola	2,9			
Poklicna šola	3,8			
Srednja šola	3,9			
Višja, visoka šola, fakulteta in več	4,6			
nezaposlenost	4,1	0,008	3,9	0,004
stalna zaposlitev	3,3		4,1	
Začasna zaposlitev	4,1		4,1	
občasna zaposlitev	3,5		3,9	
Drugo	3,4		3,8	

Tabela pokaže, da:

- Mlade ženske aktivneje iščejo delo kot mladi moški in prav tako izražajo večjo zavezanost delu.
- Podskupina starejših anketirancev (24–28 let) izraža večjo zavezanost delu kot mlajši anketiranci.
- Večjo zavezanost delu izražajo tudi anketiranci, ki imajo svoje otroke.
- Mladi z dokončano višjo, visoko šolo ali fakulteto in več bolj aktivno iščejo zaposlitev, najmanj aktivno pa zaposlitev iščejo mladi z končano poklicno šolo.
- Najaktivneje iščejo zaposlitev mladi, ki so se glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu razvrstili v tip »nezaposleni« in tip »začasno zaposleni«. Glede na tip dejavnosti v zadnjem

tednu pa največjo zavezanost delu izražajo mladi, ki so se razvrstili v tip »stalno zaposleni« in »začasno zaposleni«.

- Razlike odvisnih spremenljivk se niso pokazale v odnosu do kraja bivanja, narodnostne strukture družine, socialnega statusa in tipa prevladujoče dejavnosti v zadnjih petih letih.

Anketirance, ki so odgovorili, da v tem obdobju ne iščejo dela, smo vprašali po razlogih. Naslednja tabela prikazuje razloge in odstotke odgovorov:

Tabela 50: Odstotki anketirancev, ki so navedli posamezne razloge, zaradi katerih trenutno ne iščejo dela.

Razlog ne-iskanja dela:	%
Ne išče zaposlitve, ker dela	21
Ne išče zaposlitve, ker študira	11
Ne išče zaposlitve, ker se usposablja, obiskuje tečaj	5
Ne išče zaposlitve, ker opravlja gospodinjska dela	5
Ne išče zaposlitve, ker čaka na pričetek dela, izobraževanja	5
Ne išče zaposlitve zaradi bolezni, invalidnosti	3
Ne išče zaposlitve zaradi slabega plačila	2
Ne išče zaposlitve - ni služb v bližini kraja bivanja	4
Ne išče zaposlitve, ker ne želi delati	1
Ne išče zaposlitve zaradi prezaposlenosti z drugimi opravili	4
Skupaj	61
Ni odgovora	39

Iz tabele je razvidno, da je 61 % anketirancev od celotnega vzorca izbralo razlog, da trenutno ne iščejo dela. Največ jih trenutno ne išče dela, ker že delajo (21%) ali, ker se izobražujejo (11%). Ostali razlogi so izbrani redkeje (do 5% odgovorov).

Preverjali smo, ali se glede na posamezne razloge ne-iskanja dela razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednje tabele kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

	Arit. Sr.	p	Arit. Sr.	p	Arit. Sr.	p
Moški	1	0,002		-		-
Ženske	7					
18-23 let	6	0,039		-		-
24-28 let	3					
Imajo svoje otroke	11	0,011		-		-
Nimajo svojih otrok	3					
Živijo v majhnem kraju	7	0,034	2	0,053		-
Živijo v srednje velikem mestu	6		6			
Živijo v velikem mestu	2		6			
Zadnja končana šola						
Nekaj razredov osnovne šole	9	0,026	5	0,057		-
Osnovna šola	10		9			
Poklicna šola	4		6			
Srednja šola	3		3			
Višja, visoka šola, fakulteta in več	2		0			
Družinski socialni status						
nižji		-		-		-
Srednji						
Višji						
Tip dejavnosti v zadnjem tednu						
nezaposlenost	5	0,036	8	0,051		-
stalna zaposlitev	1		1			
začasna zaposlitev	1		2			
občasna zaposlitev	6		6			
Drugo	8		4			

	Ne išče dela, ker se mu službe finančno ne splačajo		Ne išče dela, ker v bližini ni nobene službe	
	Arit. sredina	p (ANOVA)	Arit. sredina	p (ANOVA)
Tip dejavnosti v zadnjem tednu				
nezaposlenost		-	5	0,026
stalna zaposlitev			1	
Začasna zaposlitev			1	
občasna zaposlitev			0	
Drugo			6	

	Ne išče dela, ker si ne želi dela prav preveč		Ne išče dela, ker je preveč zaposlen z drugimi opravili	
	Arit. sredina	p (ANOVA)	Arit. sredina	p (ANOVA)
Moški	2	0,048		
Ženske	0			
18-23 let		-	5	0,027
24-28 let			2	
Družinski socialni status				
nižji	0	0,012		-
Srednji	0			
Višji	3			

Tabele kažejo razlike v pomembnosti razlogov med podskupinami, zakaj v tem obdobju ne iščejo zaposlitve. Rezultati kažejo naslednje:

- *razlike glede na spol* se pokažejo pri razlogu »ukvarjanje z gospodinjstvom« (p = 0,002) in razlogu »dela si ne želim prav preveč« (p= 0,048).
- *razlike glede starost* se kažejo pri razlogu »trenutno študira« (p=0,01) in razlogu gospodinji (p= 0,039), ki ju v več navajajo mlajši anketiranci (do 23 let) ter prav tako v razlogu »zaposlen z drugimi opravili« (p= 0,027).
- *razlike glede na to, ali anketiranci imajo ali nimajo otroke* se kažejo pri razlogu »trenutno študira« (p=0,008), ki ga več navajajo tisti, ki nimajo otrok, in razlogu gospodinji (p= 0,01), ki ga več navajajo tisti, ki imajo otroke.
- *razlike glede na kraj bivanja* se kažejo pri razlogu »ukvarjanje z gospodinjstvom« (p=0,034), ki ga več navajajo tisti, ki živijo v manjšem kraju.
- *razlike glede na zadnjo zaključeno šolo* se kažejo pri razlogu »trenutno delam« (p=0,000), katerega pogostost narašča z stopnjo izobrazbe, pri razlogu »trenutno študiram« (p= 0,000), ki ga več navajajo tisti z končano srednjo šolo, pri razlogu »obiskujem tečaj« (p=0,000), ki ga več navajajo tisti z končano OŠ, pri razlogu »ukvarjanje z gospodinjstvom« (p=0,026) in razlogu »čakam na začetek dela, izobraževanja« (p=0,057), ki ga več navajajo tisti z končano OŠ.
- *glede na narodnostno strukturo družine* ni pomembnih razlik v razlogih za neiskanje zaposlitve.
- *razlike glede na socialni status v družini* se kažejo pri razlogu »trenutno delam« (p=0,03), pri razlogu »trenutno študiram« (0,000), ter pri razlogu »ne želim si dela prav preveč«, ki ga pogosteje navajajo anketiranci iz družin z višjim socialnim statusom.
- *razlike glede na tip zaposlitve in dejavnosti v zadnjem tednu* se kažejo pri razlogu »trenutno delam« (p=0,000), pri zaposlenih; pri razlogu »trenutno študiram« (p= 0,000), ki ga pogosteje navajajo tisti, ki se ukvarjajo z drugimi dejavnostmi in so občasno zaposleni; pri razlogu »obiskujem tečaj« (p=0,004), ki ga pogosteje navajajo tisti, ki so v preteklem tednu bili zaposleni z občasnimi deli; pri razlogih »ukvarjanje z gospodinjstvom« (p=0,036), »čakam na začetek dela, izobraževanja« (p=0,057) ter »v bližini kraja bivanja ni službe«, ki ga najpogosteje navajajo nezaposleni.
- *razlike glede na tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let* se kažejo pri razlogu »trenutno delam« (p=0,002), ki ga več navajajo pretežno zaposleni in pri razlogu »trenutno študiram« (0,000), ki ga pogosteje navajajo anketiranci, ki so se v preteklem obdobju pretežno izobraževali in usposabljali.

Iz prikaza podatkov lahko izpostavimo nekaj ključnih trendov in zanimivosti. Zaradi »vključenosti v gospodinjska dela« trenutno ne iščejo dela predvsem ženske, mlajši anketiranci, tisti, ki živijo v manjšem kraju in tisti, ki so zaključili osnovno šolo ali (nekoliko manj) tisti, ki so v zadnjem tednu vključeni v občasna dela. Kot razlog, da ne iščejo zaposlitve, ker »v bližini ni nobenih služb« je navedlo 4% vseh, ki so odgovorili na vprašanje. Pri tem odgovoru se pokaže statistično pomembna razlika ($p = 0,026$) v prid tistim, ki so bili v zadnjem tednu nezaposleni, ali so se ukvarjali z drugimi dejavnostmi. Četudi je odstotek odgovorov nizek, verjetno kaže na tiste mlade, ki manj preferirajo mobilnost pri iskanju zaposlitve. Zanimiv podatek je tudi pri razlogu, da mladi »ne želijo delati«, ki se pokaže pri mladih z višjim socialnim statusom v družini. Morda si mladi, ki imajo več materialnih podpor oz. boljše materialno zaledje v družini v tem obdobju želijo vzeti nekoliko več časa zase, za mladostniško eksperimentiranje in si tudi lahko privoščijo več odloga za vstop v delo in zaposlitev.

1.3.1.8 Ocena sodelovanja v programih izobraževanja in usposabljanja za zaposlitev

365 anketiranih je odgovorilo, da je že sodelovalo v kakih programih izobraževanja in usposabljanja za zaposlitev, 275 jih je reklo, da v takih programih še niso sodelovali, 16 pa jih ni odgovorilo. Naslednja tabela kaže odgovore anketiranih o tem, kateri je bil zadnji program, ki so se ga udeležili (oz. v katerem sodelujejo sedaj).

Tabela 52: Odstotki anketiranih glede na njihovo sedanjo (oz. zadnjo) vključenost v programe izobraževanja in usposabljanja za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje.

Vrsta programa:	%
Programi izobraževanja za pridobitev izobrazbe	31,7
Program poklicnega izpopolnjevanja in usposabljanja	19,7
Klub iskalcev zaposlitve	25,4
Projektno učno delo	6,0
Drugi programi	17,3
Skupaj	100,0

Mlade smo vprašali, kakšen je bil njihov status v času treh mesecev po zaključku zadnjega programa, v katerem so sodelovali. Daleč najbolj pogost status je bil nezaposlenost, kar 14,7 % pa jih je bilo polno ali polovično zaposlenih.

Tabela 53: Status anketiranca v času treh mesecev po tem, ko je zaključil kakega od programov APZ.

Status po zaključku programa:	%
Redna zaposlitev	12,4
Zaposlitev za polovični delovni čas	2,3
Nezaposlenost	63,5
Redno izobraževanje	7,7
Poklicno izobraževanje, ki ga izvaja delodajalec	4,3
Drug program izobraževanja	3,3
Drug progr. uspos. za zaposlitev	0,7
Drugo	5,7
Skupaj	100,0

Ker smo mlade spraševali tudi po njihovih ocenah programov, v naslednji tabeli preverjamo, ali se posamezni programi razlikujejo glede na to, kako jih mladi, ki so se jih udeležili, doživljajo. To doživljanje merijo tri spremenljivke: lestvica splošne pozitivne ocene zadnjega programa; vprašanje o tem, ali je bil program preveč zahteven in vprašanje o tem, ali je bilo plačilo (nagrada, štipendija) za sodelovanje v programu prenizko.

Tabela 54: Odstotki anketiranih glede na njihovo sedanjo (oz. zadnjo) vključenost v programe izobraževanja in usposabljanja za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje.

Vrsta programa:	Pozitivna ocena programa:	Ocena o preveliki zahtevnosti programa:	Ocena o nezadostnosti plačila:
Programi izobraževanja za pridobitev izobrazbe	3,7772	2,30	3,50
Program poklicnega izpopolnjevanja in usposabljanja	3,8000	2,22	2,98
Klub iskalcev zaposlitve	3,5345	2,11	3,53
Projektno učno delo	4,0154	1,54	3,73
Drugi programi	3,5333	1,85	2,75
Skupaj	3,6949	2,12	3,30
p (ANOVA)	0,136	0,045	0,017

Rezultati kažejo, da so povprečne (splošne) ocene vseh programov nad 3,0, kar predstavlja srednjo točko lestvice. Programi se medsebojno v tem pogledu ne razlikujejo, vendar pa je najbolj ocenjen program projektnega učnega dela.

Pomembne razlike pa najdemo pri obeh drugih (bolj specifičnih) ocenah programov. Anketiranim se zdijo v povprečju programi izobraževanja za pridobitev izobrazbe najbolj (pre)zahtevni, programi projektnega učnega dela pa najmanj (pre)zahtevni. Obenem pa so najmanj zadovoljni s finančnimi nagradami pri projektnem učnem delu.

Na osnovi uporabljenih vprašanj je bilo mogoče izdelati še zelo smiselno križanje med vrsto zadnjega obiskovanega programa ter statusa v času treh mesecev kasneje. Zaradi majhnih numerusov smo zato spremenljivko statusa po 3 mesecih rekodirali tako, da je imela le še štiri vrednosti. Spodnja tabela pokaže, da je bilo po zaključku programov največji odstotek zaposlenih tistih mladih, ki so obiskovali projektno učno delo, največ nezaposlenih pa tistih, ki so obiskovali klube iskalcev zaposlitve. Težo teh ugotovitev močno zmanjšujejo majhni numerusi, zaradi katerih so podatki predvsem informativni.

Tabela 55: Status udeležencev petih vrst programov v času treh mesecev po zaključku programa.

Status po 3 mesecih:	zaposlen		nezaposlen		v izobraževanju		ukrepi APZ		skupaj	
Končan program:	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Programi izobraž. za pridobitev izobr.	7	12	34	57	15	35	4	7	60	100
Program poklic. izpopol. in usposab.	6	16	28	74	2	5	2	5	38	100
Klub iskalcev zaposlitve	8	17	36	75	3	6	1	2	48	100
Projektno učno delo	3	21	6	43	3	21	2	14	14	100
Drugi programi	6	21	22	79					28	100
Skupaj	30	16	126	67	23	12	9	5	188	100

1.3.1.9 Sklepne ugotovitve

Integracija na trg dela

Proces marginalizacije in izključenosti iz trga dela smo spremljali skozi opazovanje vzorca v obdobju petih in pol let. Značilnost dolgotrajnih vzorcev oz. kontinuitete (ne)zaposlenosti nas je zanimala, saj številne raziskave opozarjajo, da dolgotrajna brezposelnost mladim zmanjšuje možnosti zaposlitve in povečuje proces stigmatizacije (Jensen, 1987, po Furlong in Cartmel, 2003, s. 35). Slika sedanjega položaja kaže, da je dobra tretjina mladih (32%) pol leta po času izbora vzorca še vedno nezaposlena, približno tretjina zaposlena (39 %), slaba tretjina (29%) njih pa vključena v druge dejavnosti (različne oblike izobraževanja, gospodinjstva dela in varovanje otrok, porodniški dopust). Zgodovina zaposlitve in dejavnosti mladih v preteklem pet in pol letnem obdobju kaže, da je bilo v preteklosti 23 % mladih pretežno nezaposlenih, 12 % pretežno zaposlenih, 35 % mladih se je pretežno izobraževalo, 30 % mladih pa se je v tem obdobju pretežno ukvarjalo z drugimi dejavnostmi (gospodinjstva dela, varovanje otrok, porodniški dopust). Primerjava podatkov z evropskimi državami pokaže, da so mladi v našem vzorcu v večji meri začasno in občasno zaposleni ter da je odstotek stalnih zaposlitev mladih pri nas precej nižji kot je v evropskih državah, ki so anketirale mlade po isti metodologiji, pri čemer smo v našem vzorcu zajeli starostno skupino do 26 let, v evropskih državah pa le do 24 let.

Na osnovi rezultatov zaključujemo, da rezultati za tretjino vzorca nakazujejo položaj trajne brezposelnosti. V povprečju delež dolgotrajno brezposelnih v Evropi pada, vendar pa se večja število tistih, ki so brezposelni dve ali več let. Države skušajo dolgotrajno brezposelnost

reševati z različnimi ukrepi in programi, ki so namenjeni tako delodajalcem kot delojemalcem. Učinkovitost teh programov je zelo različna, vendar pa v zadnjem obdobju prevladuje mnenje, da so uspešnejši tisti programi, ki so na specifične načine namenjeni posameznim ciljnim skupinam ter poleg ukrepov pomoči na strani ponudbe in na strani povpraševanja, zajemajo tudi aktivno sodelovanje brezposelnih in drugih socialnih partnerjev, ki se pojavljajo na trgu delovne sile. Kar se na področju reševanja dolgotrajne brezposelnosti dogaja v Sloveniji, se ne razlikuje bistveno od dogajanj v razvitem svetu. Zlasti zakonodaja, sprejeta v letu 1998 in podzakonski akti, ki to zakonodajo podrobneje operacionalizirajo, omogoča pri nas večjo deregulacijo reševanja problema na področju brezposelnosti oziroma zaposlovanja (Svetlik, 2001, s. 21).

Stopnja vključenosti mladih v zaposlitev v opazovanem obdobju je primerljiva z povprečjem evropskih držav. Toda podatki primerjave kažejo, da je veliko več mladih pri nas vključenih v začasne (10 % več od povprečja evropskih držav) in občasne zaposlitve (17 % več od povprečja evropskih držav). Mlajši del vzorca (do 23 let) je predvsem vključen v občasne zaposlitve, kar si razlagamo tako, da so mlajšim anketirancem, četudi ilegalno, bolj dostopna občasna dela preko študentskega servisa, kjer jim dostop omogočijo vrstniki, ki so vključeni v redno izobraževanje, starejšim mladim pa je ta trg dela morda težje dostopen, morda le v okviru družinskih mrež in so tako bolj aktivno usmerjeni v iskanje drugih oblik zaposlitev (stalnih, začasnih in pogodbenih zaposlitev).

Za večino evropskih držav velja, da delež začasnih zaposlitev narašča, izjema je le Danska, ki znižuje in omejuje tovrstne zaposlitve (European Commission, 1999, po Haslof, 2003). Schömann (prav tam, s. 48) ugotavlja, da predstavljajo mladi današnje generacije prvo kohorto tovrstnega pojava začasnih zaposlitev, saj predhodne generacije niso imele tovrstnih izkušenj pri vstopu na trg dela. Začasne zaposlitve za mlade prav tako pomenijo, da so izpostavljeni procesu opazovanja s strani delodajalcev, ki lahko presojujejo kvaliteto nove, še ne preizkušene delovne sile. V številnih državah tovrstne zaposlitve uporabljajo kot dopolnilno strategijo aktivnega reševanja problematike brezposelnosti. Ta strategija lahko mlade brezposelne sili in usmerja v to, da sprejmejo začasne zaposlitve, ki bi jih sicer zavrnili (Gallie in Paugam, 2000; Forde in Slater, 2001, prav tam). V sedanjem času je veliko pozornosti namenjene fleksibilnim in začasnim zaposlitvam, kjer je odprto vprašanje, ali te zaposlitve vodijo v stabilno zaposlitev ali predstavljajo past in vodijo v marginalizacijo in izključenost. V Sloveniji se je s počasnim stabiliziranjem gospodarstva in z uporabo podobnih ukrepov aktivne politike zaposlovanja kot v bolj razvitih evropskih državah od leta 1992 začelo povečevati tudi število prostih delovnih mest, ki ga spremlja visok delež prostih delovnih mest za določen čas. Pojav začasnih zaposlitev povečuje fleksibilnost slovenskega trga delovne sile, toda hkrati zmanjšuje socialno varnost zaposlenih na teh delovnih mestih, predvsem mlajše delovne sile ter prej brezposelnih, ugotavlja Svetlik (2001, s.18). Prav tako meni, da je slovenski trg delovne sile še vedno, kljub določenim premikom v smeri fleksibilnosti, dokaj tog. Med različnimi oblikami fleksibilnega zaposlovanja narašča le zaposlovanje za določen čas, medtem ko je na primer delež zaposlenih s skrajšanim delovnim časom relativno nizek. Ob sproščanju slovenskega trga delovne sile pa bi morali posebno pozornost posvetiti zagotavljanju socialne varnosti in vsem ostalim spremenim dejavnikom (prav tam).

V celi Evropi ponudbe začasnih zaposlitev mladim naraščajo. Empirične analize potrjujejo teoretsko, da te za mlade predstavljajo odprto možnost za zaposlovanje. Ugotovitve kažejo, da imajo anketiranci z začasnimi pogodbami dela slabše pogajalske položaje glede izbiranja tega, koliko časa bi želeli delati na teden. Prav tako imajo mladi z pogodbenimi začasnimi

zaposlitvami manj možnosti, da bi se vključili v usposabljanje ob delu. Začasna zaposlitev vpliva tudi na subjektivno doživljanje posameznika. Evropska študija YUSE je prav tako pokazala naraščanje negotovosti in pomanjkanje varnosti pri tistih, ki so zaposleni začasno. Ta delovna situacija ima vpliv tako na manjše možnosti mladih za zaposlitev kot tudi širše na druga življenjska področja. Izrazit »učinek začasnih zaposlitev« se je pokazal tako v državah z visoko brezposlenostjo (npr. Finsko, Španijo) kot tudi v državah z nizko brezposlenostjo (Norveška, Škotska). Razlike med državami v tem pogledu se kažejo tudi v zvezi z kvaliteto podpor, ki jih mladi prejemajo s strani države in skupnosti, ko jim pogodbe začasnih del prenehajo. Zaključek evropske študije je pokazal, da začasne zaposlitve mladim ne omogočajo zadostne integracije na trg dela, saj za večino mladih, ki so v času anketiranja uspeli najti začasno zaposlitev še vedno obstaja ogroženost marginalizacije in socialne izključenosti (Harslof, 2003, s. 62).

Prehajanje iz izobraževanja v zaposlitev

Rezultati kažejo, da imajo težji dostop do stalnih zaposlitev, poleg mladih brez kvalifikacij še predvsem tisti z doseženo poklicno ali srednješolsko izobrazbo, ki vključujejo dobri dve tretjini našega vzorca.

Te rezultate si pojasnujemo s sedanjo aktualno družbeno situacijo, z neusklajenostjo sistema izobraževanja s potrebami na trgu dela in pomanjkanjem potrebnih infrastruktur za ustrežnejši prehod mladih iz izobraževanja v zaposlitev, kar je sicer tudi značilnost južноеvropskih in vzhodноеvropskih držav v tranziciji. Za slovenski izobraževalni sistem je značilno, da gre Slovenija še vedno v smeri povečevanja deleža vključene generacije v srednje in po-srednje strokovne in univerzitetne programe, podiplomski študij pa postaja del rednega izobraževanja. Toda ta strategija ni brez senčnih strani. Mlade držimo v šolah v času, ko bi bili sposobni ustvarjalno delati. Veliko znanja, ki jim ga posredujemo, zastari, še preden ga lahko uporabijo, meni Svetlik (2001, s. 12-15). Zaposljivost je povezana predvsem s kvalitetnim izobraževalnim sistemom, ki bo dal posamezniku potrebne kompetence za opravljanje določenega dela. Proces spreminjanja slovenskega izobraževalnega sistema in hitrejšega prilagajanja potrebam gospodarstva je v teku, vendar bo preteklo še nekaj časa do evalvacije prvih rezultatov spremenjenega sistema.

Slovenija naj bi v prihodnosti s certificiranjem in modulno zasnovanostjo programov omogočila možnosti za večjo individualizacijo izobraževanja in za njegovo boljše prilagajanje tehnološkim zahtevam. Posamezniki se bodo lahko izobraževali postopno in v skladu s spreminjajočimi se zahtevami dela. Pogostejši naj bi bili prehodi iz dela v izobraževanje in nazaj. Izboljšala pa naj bi se tudi izobrazbena oziroma kvalifikacijska slika populacije, ki je danes izrazito podrejena sistemu spričeval pridobljenih v sistemu formalnega izobraževanja (Svetlik, 2001, s. 15). V zadnjem poročilu o ukrepih za pospeševanje socialne vključenosti je zapisano, da se pripravlja vrsta projektov, ki bodo omogočili priznavanje certifikatov v formalnem sistemu poklicnega izobraževanja in njihovo vključevanje v formalno izobrazbo. Podlaga za pripravo izobraževalnih programov in pridobivanje poklicnih kvalifikacij so poklicni standardi. Sprejeta nova izhodišča omogočajo razvoj poklicnih standardov in NPK v certifikatnem sistemu za nove poklicne kvalifikacije in izobraževalne programe, ki temeljijo na poklicnih kompetencah in razvijajo ključne kvalifikacije.

Neenakost zaposlovanja med spoloma

Podatki o zaposlitvenem položaju glede na spol kažejo, da je v opazovanem obdobju večji delež nezaposlenih moških kot žensk, hkrati pa je tudi več moških pridobilo stalno zaposlitev (4,6 %), večji odstotek žensk je zastopanih v začasnih zaposlitvah (3,5 %), večji odstotek moških pa v občasnih zaposlitvah (4%). V preteklem obdobju petih let je bilo več žensk kot moških vključenih v izobraževanje, več moških pa pretežno v zaposlitev. Za oba spola je značilno, da sta bila v preteklem obdobju pretežno vključena v t.i. mešan tip dejavnosti (izobraževanja, zaposlitve, usposabljanja, porodniške, vključenosti v razne programe ipd.).

To, da podatki kažejo na večjo nezaposlenost mladih moških, povezujemo z doseženo izobrazbo, kjer smo v vzorcu imeli več žensk z doseženo srednjo oz. višjo in visoko izobrazbo. Podatek o večji vključenosti žensk v izobraževanje je skladen s trendom, ki je značilen za Slovenijo v zadnjih letih, ki kaže, da je napredovanje žensk v doseženem nivoju izobrazbe bilo še vedno je hitrejše od napredovanja moških. Iz teh razlogov je možno pričakovati v naslednjih letih porast žensk na vodstvenih in vodilnih položajih. Svetlik (2001) meni, da se bodo ženske v prihodnosti soočile s patriarhalno in dokaj rigidno organizacijsko kulturo. Pričakovati je tudi večjo tekmovalnost med moškimi in ženskami na trgu delovne sile, kar po eni strani pomeni možnost desegregacije trga delovne sile in s tem višje vrednotenje ženskega dela, po drugi strani pa to za ženske pomeni večjo negotovost na trgu delovne sile.

Evropska raziskava (EGRIS, 2002) je pokazala, da mlade ženske dosejajo boljše kvalifikacije in so manj zastopane v storitvenem sektorju. Če pa so zastopane v storitvenem sektorju, so to področja skrbi, socialnih storitev, zdravstvenih storitev; na delovnih mestih, ki so slabše plačana in nudijo manj možnosti za nadaljnje izobraževanje. V smeri teh poklicev so pogosto usmerjane s strani služb za zaposlovanje. Za katoliške južnoevropske države je nizka stopnja zaposlenosti žensk povezana z pričakovanji do žensk, da te ostajajo doma in poskrbijo za otroke in družino (Kiely, 1999, Plug in drugi, 2002). Za države kot so Nizozemska, Nemčija, Velika Britanija in skandinavske države, je značilno, da je stopnja zaposlenosti žensk višja, toda mnoge od njih so vključene v zaposlitve s skrajšanim delovnim časom, ki so bolj negotove, kot če bi bile zaposlene s polnim delovnim časom (EGRIS, 2002).

V okviru projekta »Integration through training« (McNeish in Loncle, 2003), ki je potekal v okviru programa Leonardo da Vinci je potekal projekt osmih evropskih držav o problematiki brezposelnosti mladih, kjer so raziskovalci med drugim opozorili na problematiko neenakosti spolov pri prehodu mladih v zaposlitev. Ugotavljajo prisotnost spolne diskriminacije in segregacije (vertikalne in horizontalne). Evropske mlade ženske pri delu zavzemajo manj odgovorne in samostojne pozicije, kot njihovi moški kolegi, kar je še bolj izrazito v privatnem sektorju, bolj so izpostavljene negotovemu izplačilu, pogostejše zaposlene začasno ali priložnostno. Ponavadi so mlade ženske prve žrtve brezposelnosti, saj je delež brezposelnih žensk in brezposelnih mladih žensk višji, kot so ti deleži pri moških (razen v Veliki Britaniji in Švedski). Ženske ponavadi zasedajo manj plačana dela, saj povprečno zaslužijo moški v Evropi 20 do 30% več kot ženske. Tudi orientacija k poklicnemu izobraževanju prizadene predvsem mlade ženske, kjer prav tako ugotavljajo, da se segregacija spolov ne obravnava dovolj resno.

Kljub tradicionalno visokim stopnjam zaposlenosti žensk v Sloveniji in praktično izenačenem nivoju izobrazbe zaposlenih žensk in zaposlenih moških v drugi polovici devetdesetih let, je spolna delitev dela jasno razmejena. Večino neplačanega dela v družini in za družino opravijo ženske, kar vpliva na izbor delovnega mesta in možnosti poklicnega napredovanja. Obstaja jasna horizontalna in vertikalna spolna segregacija. Statistični podatki za Slovenijo kažejo, da

se zlasti med mladimi spolna diferenciacija v zaposlovanju konec devetdesetih let povečuje. Spremembe na strani ponudbe delovne sile z različnimi programi izobraževanja in dodatnega usposabljanja ne bodo učinkovite, če ne bo sprememb na strani povpraševanja, to so spremembe tako stališč delodajalcev kot prevladujoče kulture v organizacijah, ki ne upoštevata dinamike življenjskih ciklov zaposlenih (Svetlik, 2001).

Svetlik (prav tam) ugotavlja, da spolno diferencirane politike zaposlovanja v Sloveniji do leta 1990 ni bilo. 'Akcijski program zaposlovanja v Sloveniji za leti 2000 in 2001' povzema osnovne smernice zaposlovanja Evropske unije in eden izmed osnovnih stebrov te politike je izenačevanje možnosti zaposlovanja. Tudi pri nas so ženske ena izmed ciljnih skupin na področju pospeševanja podjetništva in tudi posebna ciljna skupina v programih poklicnega usposabljanja kot usposabljanja za spoprijemanje s problemi, ki onemogočajo usklajevanje poklicnega in družinskega življenja. Predlagani novi ukrepi politike zaposlovanja tudi niso povezani z ukrepi socialne politike na drugih področjih ter ne upoštevajo celotne palete kazalcev za spreminjanje položaja žensk. Kazalce za spremljanje položaja žensk na trgu delovne sile bi bilo smiselno dopolniti s kazalci motivacij žensk za vstop in izstop iz trga delovne sile. V prihodnjih letih bo izredno pomembna implementacija politike integracije spolov, ki pa bo uspešna le pod pogojem, da bodo predlagane spremembe o enakih možnostih spolov tudi uzakonjene in da bo njihovo praktično uveljavljanje tudi sproti evalvirano.

Odgovorni nosilci/nosilke in izvajalci/izvajalke aktivnosti programa zaposlovanja so predvideni tudi za spremljanje uresničevanja načrtov, kar se ne sklada s principi strokovne evalvacije. Problematika enakih možnosti bi morala priti tudi na program dogovarjanja med socialnimi partnerji. Kljub legalnim možnostim, ki zagotavljajo enakopravnost spolov in ugodnemu starševskemu dopustu, so ženske vedno bolj izpostavljene različnim pritiskom delodajalcev (prav tam)

Etnični in migrantski vpliv prehoda v zaposlitev

Med relevantnimi dejavniki, ki naj bi – po literaturi (Bendit in Stokes, 2003) – razlagali položaj etničnih in kulturnih manjšin v povezavi brezposelnostjo mladih, je izpostavljen vidik socialnega in kulturnega kapitala. Tako je informacijski kapital pogosto povezan z omejitvami, ki jih družba postavlja migrantom na področju dostopa do znanj. Iz tega razloga ti ne morejo ustrezno podpreti in usmerjati svojih otrok v situaciji, ko se morajo ti odločati o svoji poklicni prihodnosti (Braun in drugi, 1999; Hövels, 1999, prav tam, s.272). Socialni kapital se nanaša na dostop do socialnih omrežij, ki determinirajo položaj mladih na trgu dela. Učinek teh omrežij je glede na etnični izvor pogosto segmentiran na trgu dela. Kulturni kapital pa se nanaša na različne vrednostne sisteme migrantov, na starševska pričakovanja mladih iz migrantskih družin, ki prav tako lahko vplivajo in ovirajo poklicno prihodnost mladih, kar je pri migrantih še posebej značilno za mlade ženske (Bendit in drugi, 2000, prav tam).

Rezultati naše raziskave pokažejo vpliv etničnega in migrantskega družinskega ozadja na izhode v zaposlitve pri mladih v sedanjem in preteklem obdobju. Mladi, katerih starši so bili rojeni izven Slovenije, so manj vključeni tako v stalne in začasne zaposlitve. V največjem deležu so sedaj in v preteklem obdobju nezaposleni ali vključeni v druge dejavnosti (gospodinjska dela, dela doma, porodniški dopust). Manj razlik se pri mladih drugega etničnega izvora pokaže pri vključenosti v izobraževanje, kjer je razmerje bolj enakomerno glede na anketirance slovenskega izvora. Kot zanimivost naj omenimo, da se med različnimi migrantskim družinami vzorcu nemigrantskih družin približa struktura družine, kjer je le eden

od staršev druge narodnosti. Mladi iz tovrstnih družin so nekoliko pogostejše kot mladi slovenskega izvora vključeni tako v občasne zaposlitve kot v izobraževanje. Morda lahko to razložimo s tezo, da si ta tip dužinske strukture bolj prizadeva za inkulturacijo.

Prisotnost migrantov je v različnih evropskih državah tesno povezana s situacijo na trgu dela. Vzroki migracij so pogosto povezani z delovnimi priložnostmi na formalnem in ilegalnem trgu dela, s pogoji bivanja in legalnimi možnostmi za delovno dovoljenje in dovoljenje bivanja v državi. Ti faktorji migrante pogosto postavljajo v negotove situacije bivanja. Tako podatki za Nemčijo, Francijo, Nizozemsko, Veliko Britanijo in Irsko kažejo, da je za etnične manjšine značilna vključenost v izobraževanje na nižji stopnji izobraževanja in pogostejši šolski osip. Mladi iz migrantski družin pogostejše zaključujejo izobraževanje na nižji stopnji in se vključujejo v poklicne šole na nižji stopnji in različne kompenzacijske programe. V srednjih šolah so mladi iz migrantski družin zastopani podpovprečno. Razlage za nizke dosežke mladih iz migrantskih družin se nanašajo na jezikovne deficite, ki jih v procesu šolanja ne zmorejo kompenzirati (Benedit in drugi, 2000, po Bendit in Stokes, 2003). Poklicne situacije etničnih manjšin so še bolj negotove kot pri splošni populaciji, saj jih značilno, da se pogostejše vključujejo na ilegalni trg dela, kar jih dela še bolj ranljive, ker je njihovo delo bolj podvrženo izkoriščanju, nizkim plačilom, prav tako neprestano živijo v tveganju, da bo njihova ilegalna delovna aktivnost odkrita.

Ženske in matere samohranilke

Podatki kažejo, da so bili mladi, ki imajo svoje otroke, v preteklem obdobju veliko pogostejše kot tisti, ki jih nimajo, pretežno vključeni v mešan tip dejavnosti (izobraževanje, delo, porodniški dopust idr.), nekoliko redkeje nezaposleni in rahlo pogostejše stalno zaposleni kot mladi brez otrok. Vključenost v mešan tip dejavnosti si v tem primeru razlagamo, da gre verjetno v večini primerov za porodniški dopust. Ključni dejavnik, ki omejuje in ovira mlade ženske ob vstopu na trg dela, je materinstvo, prav tako neurejeni pogoji za varstvo otrok in tendenca v skladu s stereotipnim pričakovanjem, da naj bi ženske poskrbele za dom. To pomeni, da rojevanje otrok predstavlja več možnosti, da bodo mlade ženske izključene tako iz trga dela kot iz podpor socialnih omrežij. Še posebej pa so izključenosti izpostavljene matere samohranilke, ki so še bolj odvisne od državnih podpor in podpore družine. Če do teh nimajo dostopa, je tveganje brezposelnosti in revščine zanje še večje. Številni ukrepi namenjeni brezposelnim spregledujejo dejstvo, da matere samohranilke ne morejo na enak način participirati v programe zaposlovanja, četudi so zainteresirane in želijo biti neodvisne, na kar v naši raziskavi opozorijo tudi rezultati v kvalitativnem delu (Plug in drugi, 2002, prav tam).

Aktivno iskanje zaposlitve in zavezanost delu

Ugotavljamo, da je aktivno iskanje zaposlitve in zavezanost delu bolj značilna za mlade ženske kot za mlade moške, za starejše bolj kot za mlajše in bolj za mlade z otroki kot za tiste brez otrok. Pri zavezanost delu glede na tipe dejavnosti v zadnjem tednu se kaže, da nekoliko večjo zavezanost delu izkazujejo zaposleni in začasno zaposleni. V literaturi avtorji ugotavljajo, da se orientacija k delu razlikuje med posameznimi državami, kulturami in socialnimi skupinami (Ingelhard, 1989, po Dietrich, 2003, s. 93). Gallie in Vogler (1994, prav tam) ugotavljata, da aktivni iskalci zaposlitve kažejo večjo zavezanost do dela kot tisti, ki so zaposleni ali neaktivni na trgu dela. Te ugotovitve veljajo za populacijo na splošno, ni pa nujno, da veljajo za mlade, ki so v prehodu iz šolanja v zaposlitev. Naši podatki kažejo, da večjo zavezanost delu kažejo tisti, ki so bili v preteklem tednu pred anketiranjem zaposleni, ni pa pomembnih razlik glede na tip dejavnosti v preteklem obdobju. Razlike v aritmetičnih

sredinah zaposlenih in nezaposlenih prav tako niso zelo velike. Tudi naši podatki nakazujejo, da se zavezanost delu pri mladih pri prehodu iz šolanja v zaposlitev, verjetno razlikuje od zavezanosti delu pri splošni populaciji, ker mladi še nimajo delovnih izkušenj in zaradi specifičnih značilnosti tega obdobja (obdobje eksperimentiranja).

1.3.2 Materialni položaj

Mladi, ki si skušajo organizirati življenje ločeno od izvorne družine in si ustvariti lastno družino so pogosto (pre)obremenjeni tudi z finančnimi težavami. Organizirati lastno življenje ob negotovem položaju na trgu dela in nizkih prihodkih je tesno povezano z njihovo finančno situacijo. Za mlade je tudi značilno, da nimajo lastnih prihrankov in so iz tega razloga še bolj izpostavljeni riziku revščine. Dolgotrajna brezposelnost mlade vodi v revščino in odvisnost od socialnih in drugih državnih oblik pomoči. Različni modeli blaginje v evropskih državah lahko bolj ali manj blažijo materialno marginalizacijo mladih. Tako poznamo bolj razvit model socialnega varstva v nordijskih državah (Finska, Danska, Norveška); model socialnega varstva z bolj zmerno institucionalno in družinsko razporejenimi in kombiniranimi oblikami podpor (Škotska) in modele socialne varnosti, ki slonijo na družini kot osnovnem viru socialne skrbi (Španija, Italija) (Vogel, 1997, po Hammer in Julkunen, 2003, s.135). S sprejetjem Programa boja proti revščini in socialni izključenosti leta 2000 Slovenija sledi strateški ciljem EU (Lizbona 2000), za uresničitev katerih naj bi posodobili Evropski socialni model, vlagali v človeški kapital in zmanjšali revščino ter socialno izključenost. Raven izdatkov za socialno varnost kaže skrb države za revne in države z nizkim izdatkom za socialno varnost imajo praviloma visoko stopnjo revščine (Irska, Grčija, Španija, Portugalska) (Poročilo o človekovem razvoju 2002/03, s. 21-23). Omenjena povezanost se kaže tudi za Slovenijo. Ob relativno visokem deležu izdatkov za socialno varnost, je stopnja revščine v Sloveniji relativno nizka. Med državami članicami EU se Slovenija uvršča na 8. mesto po stopnji revščine, za njo pa sledijo države z večjo relativno stopnjo revščine Grčija, Finska, Italija, Portugalska, Luksemburg, Španija in Irska. Izračuni kažejo, da je v Sloveniji stopnja tveganja revščine med ženskami višja kot med moškimi. V strukturi celotnih izdatkov za socialno varnost pa je v letu 2000 Slovenija namenila 4,1 % vseh sredstev za brezposelne. Po podatkih za leto 1999 smo v Sloveniji v primerjavi z Evropo namenjali manj sredstev za brezposelnost (prav tam).

V tem poglavju ugotavljamo, kako se mladi spoprijemajo z brezposelnostjo v povezavi s finančnimi okoliščinami, materialnim in socialnim blagostanjem, javnimi in družinskimi podporami. V spremenjenih razmerah trga dela avtorji ugotavljajo, da je spremenjen strukturni kontekst prispeval k temu, da so se spremenili tudi vzorci revščine, kjer se revščina pomika k mlajšim gospodinjstvom. Trend naraščanja revščine med mladimi je izražen v vseh evropskih državah, kjer morda izjemo predstavlja le Velika Britanija, kjer je večja stopnja revščine v srednji starostni skupini ljudi (Vogel, 1997, po Hammer in Julkunen, 2003, s.135). Revščina se danes bolj kot v preteklosti kaže v več različnih oblikah. V naprednejših družbah štejejo med revne tudi tisti, ki ostajajo na robu zadovoljitve potreb kulturne in informacijske narave, ne morejo potešiti potrebe po identiteti, normalnem vključevanju v družbo in pri načrtovanju širšega družbenega dogajanja. Med nekaterimi oblikami revščine in slogom življenja obstaja medsebojna povezanost in odvisnost (prim. Lisec, 1999, Dekleva in Razpotnik, 1999).

V tem poglavju bomo analizirali materialno in socialno prikrajšanost mladih. V analizi socialnih pogojev življenja se koncept prikrajšanosti ločuje od revščine, pri čemer prikrajšanost predstavlja stopnjo relativne prikrajšanosti glede na lokalno skupnost in širšo

družbo kateri posameznik pripada. Pri tem se upošteva prikrajšanost pri osnovnih življenjskih potrebah (hrana, obleka, bivanjski pogoji) ter prikrajšanost pri socialnih aktivnostih in pogojih, ki so v določeni skupnosti »običajne«. Mnogi mladi se lahko počutijo prikrajšani v materialnih ali kulturnih pogojih, toda o revščini govorimo le takrat, če gre hkrati za pomanjkanje dostopa do virov, s katerimi bi mladi lahko dosegli ugodnejše socialne pogoje. Prikrajšanost je odvisna od izkušanja socialnih pogojev, revščina pa od možnosti dostopa do različnih virov (Towsend, 1993, po Hammer in Julkunen, 2003, s.136).

Revščina, prikrajšanost in spremembe na trgu dela imajo zelo pomemben vpliv na odraščanje mladih. Kar se dogaja v obdobju tranzicije mladih v odraslost, je po mnenju mnogih raziskovalcev ključnega pomena za odpiranje poti mladih v prihodnosti. Študije opozarjajo, da sta izključenost in odvisnost v obdobju prehajanja v odraslost permanentni generacijski problem in celo bolj v ospredju kot problem povezan z razlikami v življenjskih ciklih (Wilska, 1999, prav tam). Kako mladi izkušajo brezposelnost, je odvisno od dostopa do različnih družbenih virov in individualnih finančnih okoliščin, kar jim omogoča stabilizirati in vzpostaviti lasten življenjski stil, vzdrževanje socialnih odnosov. V sodobnem času so finančni viri pogosto predpogoj za možnosti vključevanja in sodelovanja v različnih socialnih aktivnostih. Finančni viri prav tako pomenijo zmožnost nadzorovanja in usmerjanja poteka lastnega življenja ter avtonomije. V postmodernih teorijah se ugotavlja veliko vlogo in pomen potrošništva, ki v sodobni družbi postaja vse pomembnejša integrativna sila in ima osrednjo vlogo pri konstrukciji identitete mladih (Bauman, 1998). Tako kot identiteto mladih v sodobnem času pomembno oblikuje trg dela, vse pomembnejšo vlogo pri tem dobiva tudi trg potrošnje. Willis (1990, po Hammer in Julkunen, 2003) prav tako ugotavlja, da potrošništvo in prosti čas postajata osrednji areni, v kateri mladi prepoznavajo in odkrivajo lastno identiteto. Mladi danes odraščajo v novi potrošniški kulturi, ki je tesno povezana s preživljanjem prostega časa, dostopom do raznih, tudi manj osnovnih virov, ki oblikujejo participacijo v sodobni mladinski kulturi. (Furlong in Cartmel, 1997; Wilska, 1999, po Hammer in Julkunen, 2003). Zato revščina in prikrajšanost danes pri brezposelnih mladih nista le vprašanje izključenosti od plačanega dela in vprašanje dohodkovne revščine, temveč za mlade pomenita tudi nezmožnost participacije v prostočasnih aktivnostih, saj so te v današnjem času zelo povezane tudi z finančnimi izdatki (Julkunen, 2000, prav tam).

Materialno prikrajšanost brezposelnih mladih smo v naši raziskavi ugotavljali z vprašanjem, katerim od naštetih dejavnosti so se morali anketiranci v zadnjih 12 mesecih odpovedati zaradi pomanjkanja denarja. Spodnja tabela kaže, da so se anketiranci najmanj odrekli toplim obrokom, najbolj pa obisku lokalov, restavracij, počitnicam, kupovanju časopisov in revij. Vmesna stopnja odrekanja se kaže pri vzdrževanju socialnih stikov, pri ukvarjanju s hobiji, preživljanju prostega časa in obisku kulturnih dogodkov. Ugotavljamo, da kar petina mladih občuti pomanjkanje pri najbolj osnovnih dobrinah za življenje, kot je hrana, več kot dve tretjini njih pa se odreka kulturnim dobrinam.

Tabela 56: Odstotki anketirancev, ki so se morali v zadnjem letu odreči kaki od dobrin zaradi pomanjkanja denarja.

Dobrina, ki so se ji morali odreči:	%
Topli obroki	19
Pravočasno plačevanje stanarine in ostalih računov	31
Najpotrebnejša oblačila zase in družino	38
Vabljenju prijateljev na dom	44
Obiskovanje sorodnikov, prijateljev v drugem kraju	50
Hobiji in rekreacija	53
Nakup daril za prijatelje, družinske člane	54
Preživljanje počitnic izven domačega kraja	67
Kupovanje revij, časopisov	68
Obisk kina, gledališča, koncertov	69
Obisk lokalov, restavracij	71

Lestvico 11 postavk, s katero smo ugotavljali materialno prikrajšanost, smo v nadaljnji statistični obdelavi z faktorsko analizo ločili v dva faktorja: faktor materialne prikrajšanosti je zajemal prve tri postavke in meri odrekavanje osnovnim materialnim dobrinam, faktor socialne prikrajšanosti pa vključuje drugih osem postavk in meri socialno prikrajšanost.

Glede na nekatere predhodne raziskave o povezanosti različnih podpor in prikrajšanosti brezposelnih mladih, smo želeli določene hipoteze preverjati tudi pri našem vzorcu. Naslednja tabela kaže razlike v odrekanju glede na to, v kakšnih oblikah so-skupnega bivanja so mladi.

Tabela 57: Materialna in socialna prikrajšanost glede na strukturo bivanja v skupnem gospodinjstvu.

S kom bivajo v skupnem gospodinjstvu:	Materialna prikrajšanost	Socialna prikrajšanost
Z obama staršema	1,7	2,5
Samo z očetom ali samo z mamo	2,1	2,7
Samo s partnerjem ali zakoncem	1,8	2,9
S starši (ali enim od njih) in partnerjem (ali zakoncem)	1,8	2,9
Sam	2,2	3,1
P (ANOVA)	0,006	0,000

Mladi danes vse dlje ostajajo v svojih izvornih družinah, kjer lahko v času študija z občasnimi deli zaslužijo nekaj zase, pri starših pa imajo še vedno osnovno instrumentalno in finančno podporo.²³ V naši raziskavi ugotavljamo statistično pomembne razlike med vrsto sobivanja in materialno ter socialno prikrajšanostjo. Anketiranci, ki živijo sami, se najbolj odrekajo tako osnovnim materialnim dobrinam kot tudi osnovnim socialnim aktivnostim; osnovnim materialnim dobrinam pa se prav tako močno odrekajo anketiranci, ki živijo le z enim od

²³ Po podatkih nacionalnega poročila o mladini v Sloveniji (Rener in Švab, 1996, s. 45) je leta 1996 živel v družini svojih staršev in brez lastnih otrok 87% oseb od 18 – 24 leta in 38% oseb od 25 – 29 leta.

staršev. Razmeroma socialno bolj prikrajšani so tudi tisti, ki živijo s partnerjem/zakoncem in tisti, ki živijo skupaj s starši in partnerjem. Najvišja stopnja prikrajšanosti je torej značilna za mlade, ki živijo sami in najnižja za mlade, ki živijo v izvorni družini oz. z obema staršema. Ugotavljamo torej, da je skupno bivanje več ljudi dejavnik, ki varuje pred materialno prikrajšanostjo. Skupno bivanje, predvsem v obliki sobivanja s partnerjem/zakoncem ali v kombinaciji življenja s partnerjem in starši, pa po drugi strani lahko celo prispeva k socialni prikrajšanosti. Glede na vsebino postavk, ki smo jih zajeli v okviru socialne prikrajšanosti vidimo, da se mladi odrekajo tako socialnim stikom kot socialnim aktivnostim. Torej je, ko gre za vprašanje socialnosti, tudi ta podrejena in zelo odvisna od ekonomskega dejavnika. Gre za neke vrste iskanje ekonomske varnosti v zavetju družine, ki pa ima lahko za posledico tudi številne socialne odpovedi.

Preverjali smo, ali se v obeh vrstah prikrajšanosti razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 58: Razlike med podskupinami mladih, ki so bili v zadnjih 12 mesecih materialno ali socialno prikrajšani.

	Materialna prikrajšanost		Socialna prikrajšanost	
	Arit. sredina	P (ANOVA)	Arit. Sredina	p (ANOVA)
Moški		-	2,5	0,000
Ženske			2,8	
18-23 let		-		-
24-28 let				
Imajo svoje otroke	2,2	0,000	3,2	0,000
Nimajo svojih otrok	1,8		2,6	
Zadnja končana šola				
Nekaj razredov osnovne šole	2,1	0,000	2,8	0,000
Osnovna šola	2,1		2,8	
Poklicna šola	1,9		2,9	
Srednja šola	1,8		2,6	
Višja, visoka šola, fakulteta in več	1,6		2,3	
Narodnostna struktura družine				
Mladostnik in starša rojeni v Sloveniji		-	2,7	0,052
Mladostnik in le en njegov starš rojeni v Sloveniji			2,6	
Mladostnik rojen v SLO, oba starša pa ne			2,9	

Mladostnik in starša rojeni zunaj SLO			2,7	
Družinski socialni status				
nižji	1,9	0,012	2,9	0,000
Srednji	1,9		2,8	
Višji	1,8		2,5	
Tip dejavnosti v zadnjem tednu				
Nezaposlenost	1,9	0,006	2,8	0,002
stalna zaposlitev	1,8		2,6	
začasna zaposlitev	1,6		2,5	
občasna zaposlitev	2,1		2,5	
Drugo	1,9		2,9	
Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let				
Mešan	1,9	0,003	2,7	0,000
Pretežno usposabljanje	1,7		2,5	
Pretežno zaposlenost	1,8		2,8	
Pretežno nezaposlenost	2,1		2,7	

V zgornji tabeli najdemo:

- Pomembne razlike v prikrajšanostih *glede na spol*, ugotavljamo pri mladih ženskah, ki izražajo večjo socialno prikrajšanost kot mladi moški ($p = 0,000$).
- Pomembne razlike v prikrajšanostih glede na anketirance, *ki imajo oz. nimajo otrok glede* ugotavljamo v socialni ($p = 0,000$) in materialni prikrajšanosti ($p = 0,000$), ki je v obeh primerih večja pri mladih, ki imajo otroke kot pri teh, ki jih nimajo.
- Pomembne razlike v prikrajšanostih glede na *zadnjo zaključeno šolo* ugotavljamo v socialni ($p = 0,000$) in materialni prikrajšanosti ($p = 0,000$), kjer z višjo stopnjo izobrazbe prikrajšanost pada.
- Pomembne razlike v prikrajšanostih glede na *narodnostno strukturo* družine ugotavljamo v socialni prikrajšanosti ($p = 0,052$), ki je najvišja pri družini, kjer je mladostnik rojen v Sloveniji, oba starša pa ne.
- Pomembne razlike v prikrajšanostih glede na *socialni status družine* ugotavljamo v socialni prikrajšanosti ($p = 0,000$) in materialni prikrajšanosti ($p = 0,012$), kjer z višjim socialnim statusom prikrajšanost pada.
- Pomembne razlike v prikrajšanostih glede na *tip dejavnosti v zadnjem tednu* ugotavljamo v socialni prikrajšanosti ($p = 0,006$) in materialni prikrajšanosti ($p = 0,002$), kjer največjo materialno prikrajšanost izražajo mladi, ki so bili vključeni v občasna dela, največjo socialno prikrajšanost pa mladi, ki so se ukvarjali z drugo dejavnostjo (gospodinjska dela, porodniški dopust).
- Pomembne razlike v prikrajšanostih glede na *prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let* ugotavljamo v socialni prikrajšanosti ($p = 0,003$) in materialni prikrajšanosti ($p = 0,000$), kjer največjo materialno prikrajšanost izražajo pretežno nezaposleni mladi, največjo socialno prikrajšanost pa mladi, ki so bili pretežno zaposleni.
- Pomembnih razlik nismo ugotovili glede na *velikost kraja bivanja*.

V nadaljevanju nas je zanimalo, s čim se anketiranci preživljajo oz. kateri so njihovi glavni viri prihodkov. Postavili smo jim vprašanje, v katerem so pri vsakem od desetih možnih virov povedali, ali je v zadnjem letu ta predstavljal enega od njihovih glavnih virov prihodkov.

Tabela 59: Odstotki anketirancev, ki so izbrali določene vrste prihodkov kot svoje glavne vire prihodkov v zadnjih 12 mesecih.

Vir glavnega prihodka:	%
Zaslužek iz dela	55
Denarna pomoč ali dodatek iskalcem službe	52
Lastni prihranki	49
Zaslužek iz občasnih del	42
Zaslužek iz zaposlitve za določen čas	30
Starševski dodatek	27
Partnerjev prihodek	26
Zaslužek iz nezakonitih dejavnosti	12
Štipendija ali študentsko posojilo	9
Denarni vir iz vključenosti v program	4

Podatki v zgornji tabeli kažejo, da sta bila za mlade glavna vira prihodkov v preteklem letu lasten zaslužek iz dela (55%) ter denarne pomoči ali dodatek iskalcem službe (52%), pomemben vir prihodkov so jim prav tako predstavljali lastni prihranki (49%).

V naslednji analizi smo vire dohodkov povezali z oblikami sobivanja, iz česar bi lahko sklepali, v koliki meri so posamezniki finančno samostojni in kako v sedanjem položaju sobivanja kombinirajo zasebne in javne finančne podpore.

Tabela 60: Odstotki mladih, ki prejemajo sredstva iz določenih virov, glede na to, s kom živijo.

S kom živi:	z obema staršema	z enim od staršev	samo s partnerjem ali zakoncem	s staršem in partnerjem	sam	drugo	skupaj	p
Vrsta vira:								
Zaslužek iz dela	59	53	52	41	48	50	55	-
Lastni prihranki	50	47	44	53	50	39	48	-
Štipendija ali študentsko posojilo	10	7	5	3	14	13	9	-
Partnerjev prihodek	9	8	78	72	5	25	26	0,000
Denarna pomoč ali dodatek iskalcem službe	56	56	45	26	50	50	52	0,026
Zaslužek iz programa	6	5	3	0	0	0	5	-
Zaslužek iz občasnih del	46	42	30	42	52	40	42	-
Zaslužek iz zaposlitve za določen čas	32	26	34	20	15	31	30	-
Starševski dodatek	22	26	36	50	29	25	27	0,005
Zaslužek iz nezakonitih dejavnosti	12	13	11	10	10	18	12	-
Drugi viri prihodka	24	27	36	36	33	50	28	-

Statistično pomembne razlike v podskupinah mladih glede na skupno bivanje in glavne virov prihodkov mladih v zadnjem letu se pokažejo na treh področjih virov. Tako je za mlade, ki živijo z obema ali le enim od staršev, *denarna pomoč ali dodatek iskalcem zaposlitev* bolj pogost kot pri ostalih kategorijah skupnega bivanja ($p = 0,026$).

Partnerjev prihodek je statistično najbolj pogost vir prihodka ($p = 0,000$) za tiste mlade, ki živijo s partnerjem, ali s starši in partnerjem.

Starševski dodatek pa je statistično najbolj pomemben vir prihodka ($p = 0,005$) za tiste mlade, ki živijo s starši in partnerjem.

V primeru našega vzorca rezultati kažejo na prisotnost in pomen kombinacije zasebnih in javnih virov pomoči v primeru brezposelnosti mladih. Kaže, da so javni viri pomoči pomembnejši v primerih sobivanja dveh generacij (staršev in mladih). Predpostavljamo, da gre lahko za primer mladih s šibkejšim socialnoekonomskim statusom družine ali za mlade, ki že imajo otroke oz. lastne družine. Ni pa nujno, da gre za socialnoekonomsko šibkejši status družine, lahko gre le zato, da starši le ekonomsko podpirajo mlade, le s tem, da jim pomagajo rešiti stanovanjski problem. Podobno razlago vidimo tudi v primeru pomena starševskega dodatka kot glavnega vira prihodka, kjer gre najverjetneje za mlade družine, kjer si zopet z bivanjem doma rešujejo osnovni problem nastanitve.

Podrobnejša analiza (naslednja tabela) nam še bolj opiše značilnosti podskupine mladih, ki jim je *denarna pomoč ali dodatek iskalcem službe* glaven vir prihodka v zadnjem letu. To so predvsem mladi z nižjo izobrazbo, ki nimajo otrok, živijo v srednje velikem mestu, so neslovenskega porekla, z nižjim socialnim statusom družine, ki so se v preteklem tednu ukvarjali z »drugimi dejavnostmi« ter ki so bili v preteklem obdobju pretežno nezaposleni. Ta opis skupine je seveda le »statistični robot«, torej statistična abstrakcija. V tej skupini so tudi mladi, ki so se v preteklem tednu ukvarjali pretežno z drugo dejavnostjo, ki je po naši metodologiji zajemala gospodinjska dela, varovanje otrok in porodniški dopust. Slednjih je bilo kar precej. V to skupino sodijo tudi mlade matere neslovenskega porekla. Zgodovina nezaposlenosti kot prevladujoč tip dejavnosti v preteklih letih lahko v ozadju skriva problem težav pri urejanju vprašanja državljanstva, lahko pa jo pojasnjevali tudi z determinantami kulturnega konteksta, iz katere izvira posameznik/ca.

Med zasebnimi viri prihodka naša tabela ponuja le izbiro partnerjevega dohodka, ki se je prav tako pokazal kot pomemben za tiste, ki živijo s partnerjem, ali skupaj z enim od staršev, kjer zopet predpostavljamo, da gre za ozadje mladih družin ali kulturnih norm. Bilo bi zanimivo dobiti vpogled v pomen in obseg virov prihodkov še za nekatere druge zasebnih virov (žepnine staršev, denarne podpore sorodnikov ipd.)

Tabela 61: Viri glavnega prihodka, pri katerih se podskupine mladih glede na devet značilnosti statistično pomembno razlikujejo. (Opomba: statistično pomembne razlike smo našli le tam, kjer je ustrezno okence izpolnjeno. V okencih je napisana tista skupina mladih, ki v statistično pomembno večjem odstotku prejema prihodke iz vira, ki ga označuje okence.)

Podskupine mladih:	Spol	Starost	Izobrazba	Kraj bivanja	Ima otroke?	Narodnost	Socialno ekonomski status	Tip dejavnosti v 5 letih	Tip dejavnosti v zadnjem tednu
Glavni vir prihodka:									
Zasluzek iz dela	Moški	Starejši	Višja		Ne		Višji	Zaposlenost	Stalna zaposleni
Lastni prihranki					Ne	Slovenska		Usposabljanje	Začasna zaposleni
Štipendija ali študentsko posojilo					Ne			Usposabljanje	Drugo
Partnerjev prihodek	Ženske	Starejši			Da			Nezaposlenost	Drugo
Denarna pomoč ali dodatek iskalcem službe			Nižja	Srednji	Ne	Neslovenska	Nižji	Nezaposlenost	Drugo
Zasluzek iz programa			Nižja						Občasna zaposleni
Zasluzek iz občasnih del	Moški		Višja	Večji	Ne		Višji	Usposabljanje	
Zasluzek iz zaposlitve za določen čas									Začasna zaposl.
Starševski dodatek	Ženske				Da				Drugo
Zasluzek iz nezakonitih dejavnosti	Moški	Mlajši		Srednji	Ne				Občasna zaposleni

Zgornja tabela prikazuje glavne vire prihodka po katerih se podskupine mladih razlikujejo glede na spol, starost, ali anketiranci imajo otroke, kraj bivanja, zadnjo končano šolo, narodnostno strukturo družine, socialni status družine ter glede na dva tipa dejavnosti: obdobja tedna dni pred anketiranjem ter pet let in pol letnega obdobja v preteklosti. Glede na glavni vir prihodka so se pokazale naslednje statistično pomembne razlike:

- *Zaslужek iz dela* je bil v zadnjem letu pogostejši glavni vir prihodka moškim, starejšim, mladim z višjo izobrazbo in višjim socialnoekonomskim statusom, tistim, ki nimajo otrok, stalno zaposlenim v zadnjem tednu in pretežno zaposlenim v zadnjih petih letih.
- *Lastni prihranki* so bili v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim, ki izhajajo iz slovenskih družin, tistim, ki nimajo otrok, začasno zaposlenim v zadnjem tednu ter mladim, ki so bili v preteklosti pretežno vključeni v izobraževanje in usposabljanje. V to skupino so verjetno vključeni mladi, ki kombinirajo izobraževanje z občasnim delom, da bi si tako lahko zagotovili plačilo stroškov študija.
- *Štipendije in študentska posojila* so bila v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim ženskam, starejšim, tistim, ki imajo otroke, ki so se v preteklem tednu ukvarjali z »drugimi dejavnostmi« ter mladim, ki so se v preteklem obdobju pretežno izobraževali in usposabljali.
- *Partnerjev prihodek* je bil v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim, ki imajo otroke, ki so se v preteklem tednu ukvarjali z »drugimi dejavnostmi« ter mladim, ki so bili v preteklem obdobju pretežno vključeni v izobraževanje in usposabljanje.
- *Denarna pomoč ali dodatek iskalcem službe* je bila v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim z nižjo izobrazbo, ki nimajo otrok, živijo v srednje velikem mestu, so neslovenskega porekla, z nižjim socialnim statusom družine, ki so se v preteklem tednu ukvarjali z »drugimi dejavnostmi« ter mladim, ki so bili v preteklem obdobju pretežno nezaposleni.
- *Zaslужek iz vključenosti v programe* je bil v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim z nižjo stopnjo izobrazbe in tistim, ki so bili v preteklem tednu pretežno občasno zaposleni.
- *Zaslужek iz zaposlitve za določen čas* je bil v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim, ki so bili v preteklem tednu pretežno občasno zaposleni.
- *Starševski dodatek* je bil v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim ženskam, ki imajo otroke in tistim, ki so se v preteklem tednu ukvarjali z »drugimi dejavnostmi«.
- *Zaslужek iz nezakonitih dejavnosti* je bil v zadnjem letu glavni vir prihodka mladim moškim, mlajšim, ki nimajo otrok, iz srednje velikega mesta ter tistim, ki so bili v preteklem tednu občasno zaposleni.

Sklepne ugotovitve

Rezultati kažejo, da je pri prikrajšanosti brezposelnih mladih potrebno upoštevati tako vire prihodkov, dostop do finančnih virov kot tudi subjektivne izkušnje prikrajšanosti in socialni kontekst, ki se povezujejo z kariero brezposelnosti mladih.

Naši podatki podobno kot podatki v primerjalni študiji kažejo, da mlade ženske zaznavajo višjo stopnjo prikrajšanosti kot mladi moški. Avtorici Hammer in Julkunen (2003) tak položaj žensk razlagata kot možno posledico višje stopnje nezaposlenosti mladih žensk kot moških nasploh, nižjih plač, ki jih prejema ženske in morda tudi nižjih »žepnin« staršev v primeru, če živijo doma. Možna razlaga pa je tudi, da je njihov dostop do drugih virov prihodkov bolj omejen kot pri moških, kar je lahko pogojeno z materinsko vlogo.

Glede na nekatere socialnodemografske dejavnike naši podatki kažejo najvišjo stopnjo prikrajšanosti pri mladih, ki živijo sami in najnižjo pri mladih, ki živijo v izvorni družini. Socialno prikrajšanost glede na nekatere osnovne socialnodemografske dejavnike po naših ugotovitvah najbolj zaznavajo mlade ženske, mladi z otroki, tisti z najnižjo stopnjo izobrazbe, mladi druge generacije priseljencev ter mladi z najnižjim socialnim statusom v družini. Materialno prikrajšanost pa v največji meri zaznavajo mladi z otroki, mladi z nižjim in srednjim socialnim statusom družine ter najnižjo stopnjo izobrazbe. Rezultati prav tako kažejo na pomen kombinacije zasebnih in javnih virov pomoči v primeru brezposelnosti mladih.

V zvezi s položajem na trgu dela mladi različno zaznavajo tako materialno kot socialno prikrajšanost. Materialno prikrajšanost zaznavajo bolj predvsem tisti, ki so vključeni v občasna dela in pretežno nezaposleni, socialno prikrajšanost pa tisti, ki so bili teden dni pred anketiranjem vključeni v gospodinjska dela, varovanje otrok in na porodniškem dopustu ter tisti, ki so v preteklosti bili pretežno zaposleni, kar predstavlja zanimivost. Morda ob tem podatku lahko razmišljamo v smeri razlage, da je bil vstop v svet dela zanje pretrganje vezi z vrstniškim druženjem in kulturo, ki jo lažje vzdržujejo mladi, ki nadaljujejo izobraževanje. Ali mladim nizek zaslužek iz dela ne omogoča ukvarjanje s socialnimi aktivnostmi in vzdrževanje vezi z različnimi socialnimi skupinami? Ali gre preprosto za vprašanje časa, ki je danes nadvse dragocena dobrina vsem ljudem? Morda pa lahko tak rezultat postavimo v širšo perspektivo sodobnih razlag mladine, ki izgublja zaupanje v racionalnost sveta in življenje in katerega posledica je tudi socialna osamljenost, ki pomeni pomanjkanje socialnih stikov posameznika z drugimi osebami in pomanjkanje socialno integrativnih odnosov. Glede na postavke vprašalnika se še najbolj nagibamo k tezi časa ali razpoložljivih finančnih virov, ki determinirajo socialno življenje mladih.

Ugotavljamo tudi, da tako za evropsko študijo YUSE kot za našo študijo velja, da imajo mladi z višjo izobrazbo boljši dostop do formalnega trga dela in stalnih zaposlitev in da brezposelnost narašča v povezavi z občasnimi deli in s stopnjo izobrazbe.

V naši raziskavi 54% mladih živi z obema staršema. Pomen starševske podpore v zvezi s prikrajšanostjo se statistično pomembno pokaže pri podpori med šolanjem v preteklosti, ne izstopajo pa pomembne razlike v podpori staršev glede na različne tipe dejavnosti v preteklosti ali sedanjosti in prav tako ne glede na spol. Za populacijo mladih v Sloveniji je bilo v okviru študije Mladine 2000 ugotovljeno, da so starši v preteklosti v času šolanja bolj podpirali dekleta, v zadnjem času pa je prišlo do preobrata, kjer so več podpor v spodbujanju poklicne kariere deležni fantje (Rener, 2002).

V primerjalni evropski študiji je zanimiv primer Italije, za katero je značilna nizka raven javnih podpor brezposelnim mladim. Tam velja, da 90 % vzorca živi s svojimi starši in imajo nizek prihodek iz lastnega zaslužka, hkrati pa zaznavajo zelo nizko stopnjo prikrajšanosti, kar raziskovalci utemeljujejo z visoko stopnjo vsestranske materialne podpore staršev (Alvaro in Garrido, 2003). Podobna situacija se pokaže prav tako na španskem vzorcu. V teh dveh državah je zanimiv podatek, da tudi mladi, ki živijo sami, zaznavajo nizko stopnjo prikrajšanosti.

Nižji prihodek iz zaslužka v Italiji in Španiji kaže, da prihodek iz dela in občasnih del na neformalnem trgu pri teh dveh državah ni tako zelo pomemben. Še več, prihodek iz občasnih oz. priložnostnih del ne nastopa kot varovalni dejavnik prikrajšanosti mladih. Le redna zaposlitev mladim daje zaslužek, ki deluje preventivno (prav tam). Te ugotovitve se ujemajo z

Bison in Esping–Andersonovimi ugotovitvami (prav tam), ki je prav tako našel zelo nizke prihodke iz zaslužka brezposelnih mladih, ki živijo pri starših.

Primerjava značilnosti materialne in socialne prikrajšanosti med evropskimi državami nam sicer omogoča vpogled v položaj brezposelnih mladih v različnih državah, omejitve te primerjave pa je kljub temu v tem, da v ozadju posameznih držav obstajajo različni kulturni vzorci in življenjski stili mladih, ki prav gotovo vplivajo na odgovore mladih. Anketirani so svoje odgovore oblikovali glede na kulturno dane standarde pričakovanj o »normalnem« ali zaželenem stanju. Njihove ocene prikrajšanosti tako ne govorijo samo o objektivnih stanjih, ampak morda še bolj o subjektivnih zaznavah teh stanj. S tem si lahko razložimo, zakaj npr. v študiji YUSE mladi iz Italije, v kateri je bruto prihodek na posameznika razmeroma nižji, poročajo o veliko nižji stopnji materialne prikrajšanosti kot denimo mladi iz Danske. Prehod iz mladosti v odraslost se kaže skozi integracijo posameznika v skupnost, s tem ko posameznik doseže socialno neodvisnost. Odraslemu pripada dostop do državljskih pravic odraslega, kar pa še ni dovolj, saj so pri tem ključnega pomena viri, da s temi pravicami posameznik lahko upravlja. Raziskovalci feministične orientacije tako kritizirajo raziskave modelov socialne varnosti z ugovorom, da se pri načrtovanju modelov uporabljajo tako imenovani moško hraniteljski oz. skrbniški modeli (male–breadwinner model), ki pa zanemarjajo participatorno vlogo žensk kot državljanek (Lister, 1999, po Hammer in Julkunen, 2003). Po njihovem mnenju Esping–Andersenov model socialne varnosti izhaja predvsem iz teorije »dekomodifikacije« in upošteva le značilnosti moških pri integraciji na trg dela. Avtorji menijo, da bi se pri integraciji žensk na trg dela morala upoštevati tudi zasebna sfera življenja, saj je za žensko vprašanje državljskih pravic in podpor socialne varnosti pri integraciji predvsem vprašanje »defamilizacije«. Koncept polnopravnega državljanstva tako pomembno implicira tudi dostop do transferjev socialne varnosti neodvisno od integracije na trg dela. Isti kritični pomisleki lahko veljajo tudi, ko gre za vprašanje mladih pri prehod v zaposlitev. Ta problem je širši in velja tudi za univerzalističen model socialne varnosti (npr. Finska), čeprav ta vključuje številne mehanizme in podpore mladim pri osamosvajanju od staršev, pri dostopu do zaposlitev, podpore v primeru brezposelnosti. V južnoevropskih državah pa je problem še toliko bolj pereč, saj mladi v teh državah nimajo, ali pa imajo le minimalen dostop do socialnih podpor države, zato v teh primerih ne gre toliko za problem revščine, ali materialne in socialne prikrajšanosti temveč za problem vzdrževanja v mladih v položaju permanentne odvisnosti (prav tam, s. 142 – 150).

1.3.3 Socialne podpore

Podpore, ki jih prejemajo mladi, so povezane tako z socialnimi kot individualnimi dejavniki. V tem poglavju prikazujemo ugotovitve o tem, kako mladi ocenjujejo obseg podpor v zasebni sferi življenja in v javnih ustanovah, na katere se obračajo po pomoč v času nezaposlenosti. Eden izmed najpomembnejših dejavnikov socialne diferenciacije mladih je danes obstoj družinskih podpor, torej ali ima in kako kakovostno družinsko podporo ima mlad človek na razpolago. Ta diferenciacija v današnjih pogojih zaostrene tekmovalnosti in vse hujše selekcije pri vstopu v prestižne šole in zaposlitev postaja usodna. Pri tem so odločilnega pomena družinske čustvene podpore in družinske socialne mreže. Skozi ta vpliv pa se vtihotapijo socialne razlike, saj družine na zgornjem delu družbene lestvice zaradi boljše materialne preskrbljenosti otrokom in mladim lažje nudijo takšno podporo kot družine na spodnjem delu družbene lestvice (Ule, 2002, s.33).

Javne podpore mladim so v veliki meri odvisne od države blaginje, ki jih Gallie in Paugam (2000) delita na štiri vrste: sub–institucionalne (angl. sub-institutional), značilne za

južnoevropske dežele, liberalno minimalne, značilne za anglosaksonske dežele, modele usmerjene na zaposlitev – značilni za Nemčijo in Francijo ter univerzalistične modele, značilne za skandinavske dežele. Študija, ki jo je Vogel (1997, po Hammer in Julkunen, 2003) izvedel v evropskih državah, je opozorila na geografske razlike v zasebnih in javnih podpor brezposelnim mladim. Pokazalo se je, da je za severnoevropske države značilna večja podpora javnih in družbenih ustanov, v južnoevropskih državah največji obseg socialne podpore brezposelnim mladim sloni na družini, za centralnoevropski prostor pa je značilna kombinacija obeh virov podpor. Tako je ugotovljeno, da ekonomska odvisnost od staršev lahko predstavlja oviro za geografsko mobilnost mladih in prispeva k medgeneracijskemu prenosu vzorcev revščine in vpliva na mlade tako, da obtičijo v okoljih z manj možnostmi; istočasno pa starševske podpore lahko predstavljajo varovalni dejavnik pred revščino in obubožanostjo, brezdomstvom in socialno izključenostjo mladih (prav tam). V zvezi z javnimi podporami državnih ustanov se je v raziskavah severnoevropskih držav (Hammer, 1997, 2000; Hammer in Julkunen, 2003) pokazalo, da kompenzacijska podpora javnih družbenih ustanov znižuje prizadevanja brezposelnih mladih za iskanje zaposlitve in ne prispeva k povečanju zaposlovanja (prav tam).

Naslednja tabela prikazuje sliko pogostosti in doživljanja podpor pri mladih brezposelnih, ki smo jo ugotavljali skozi tri vprašanja. V prvem vprašanju, ki se je nanašal tako na starše kot prijatelje, smo anketirance spraševali po pogostosti več vrst podpor: posojanje denarja, svetovanje glede dela in študija, pogovori o osebnih zadevah, pomoč pri raznih opravilih, prejemanje uslug, prejemanje topline, naklonjenosti in ljubezni. Mladi so na vprašanje odgovarjali na petstopenjski lestvici (nikoli–zelo pogosto). Drugo vprašanje je bilo usmerjeno na doživljanje socialne podpore v različnih težavnih življenjskih situacijah in je spraševalo po prisotnosti oseb, v situacijah, ko bi mladi potrebovali podporo druge osebe. Lestvica je bila štiristopenjska in je vključevala 14 postavk. Tretje vprašanje pa se je nanašalo na podpore v zvezi s šolanjem v preteklosti, kjer so mladi na štiristopenjski lestvici ocenjevali starševsko podporo v času šolanja.

Tabela 62: Prikaz povprečnih vrednosti štirih vrst socialnih podpor anketirancem.

	Ar. Sredina	Koliko stopenjska je bila lestvica za odgovarjanje?
Podpora staršev v krizi v zad. dveh tednih	3,1	5
Podpora prijateljev v krizi v zad. dveh tednih	2,5	5
Splošna socialna podpora	3,1	4
Pozitiven odnos staršev do šole v preteklosti	2,8	4

Podatki v zgornji tabeli kažejo relativno visoko stopnjo prejemanja materialnih, instrumentalnih in čustvenih podpor s strani staršev ter še kar visoko raven enakih podpor in pomoči s strani prijateljev. Prav tako kažejo na razmeroma zelo visoko oceno prejemanja splošne socialne podpore in pomoči v težavnih življenjskih situacijah in visoko podporo staršev med šolanjem v preteklosti.

Tabela 63: Primerjava starševskih in prijateljskih socialnih podpor brezposelnim mladim med desetimi evropskimi državami

Države:	Vrsta podpore:	Socialna podpora staršev (ar.sredina)	Socialna podpora prijateljev (ar.sredina)
Finska		2,1	1,7
Norveška		1,8	1,3
Švedska		2,6	1,8
Danska		2,8	2,0
Škotska		2,5	1,7
Italija		2,8	1,7
Španija		3,4	2,0
Nemčija		2,5	2,0
Slovenija		3,1	2,5

V vseh državah se pokaže, da so ocene pogostosti uresničevanja starševske podpore višje od ocen pogostosti prijateljskih podpor. Primerjava med evropskimi državami nam pokaže, da se mladi v Sloveniji uvrščajo v sam vrh pogostosti prejemanja socialnih podpor s strani staršev. Slika v Sloveniji, kar se tiče podpor staršev, je še najbolj podobna tisti v Španiji. Med podporami prijateljev pa je Slovenija kar visoko na prvem mestu, za njo pa se uvrstijo Nemčija, Španija in Danska. V empiričnih raziskavah mladine v Sloveniji je na področju razmerij med otroki in starši ugotovljeno, da večina mladih ljudi, ki živi s starši, živi v relativno ugodnih življenjskih razmerah tako na instrumentalni ravni kot pomenu čustvenih in intelektualnih podpor. Otroci in starši so si čustveno bližje, kot so si bili kdajkoli v preteklosti. Ugotovljeno je, da je večina otrok dobro družinsko varovana in podprta, približno 20 odstotkov pa je takih, ki jih starši ne podpirajo v zadostni meri in ki nimajo nobene referenčne osebe, na katero bi se v stiskah oprli. Raziskovalci so tisto petino otrok, za katero je družinska nepodprtost eden odločilnih dejavnikov tveganja socialne izključenosti, razumeli kot visoko socialno ranljivo (Rener, 2000, s.103–113). Novejša raziskava Mladina 2000 (prav tam) pa je pokazala še bistveno nižji odstotek (2,2% takih, ki se ne počutijo doma v redu), ki pa ga je potrebno zaradi različne strukture vzorca in retrospektivnega načina odgovarjanja upoštevati z večjo previdnostjo (prav tam). Četudi podatek za slovensko podporo kaže zelo visok rezultat, pa podatki slovenske raziskave v zvezi s prijateljstvom odkrivajo, da mladi prijateljstvo še vedno cenijo; ta vrednota je na lestvici takoj za zdravjem in pred družinskim življenjem; imajo pa težave pri vzpostavljanju resničnih prijateljstev kot močnih odnosov, kar raziskovalci pojasnjujejo s tem, da mladim zmanjkuje moči, ker so pod pritiskom različnih (šolskih, družinskih, zaposlitvenih) obremenitev prisiljeni vstopati v »odnosne minimalizme«, »kalkulativni egoizem« in energetske ter časovne varčevanje (Ule in Kuhar, 2002, s.99). Zanimivo bi bilo tudi ugotavljati podporo partnerjev, ki je naša raziskava ne vključuje, se je pa ta podpora na slovenskem vzorcu (Mladina 2000) pokazala izjemno pomembna, še zlasti na področjih, ki zadevajo službo in zaposlitev (Rener, v Mihelj in drugi, 2002). Močne prijateljske vezi so fenomen, ki zanima družboslovne vede, saj je najpomembnejši kazalec postmodernih vrednotnih orientacij, na osebni in prijateljski osnovi grajeno socialno mreženje pa ima tudi vse pomembnejši ekonomski pomen.

Preverjali smo, ali se v stopnjah treh vrst socialnih podpor razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip

prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 64: Razlike v treh vrstah socialnih podpor med podskupinami mladih.

	Podpora staršev v krizi		Podpora prijateljev v krizi	
	Arit. sredina	p (ANOVA)	Arit. sredina	p (ANOVA)
Moški		-	2,4	0,011
Ženske			2,6	
18-23 let	3,3	0,000	2,6	0,004
24-28 let	2,9		2,4	
Imajo svoje otroke		-	2,2	0,000
Nimajo svojih otrok			2,6	
Zadnja končana šola				
Nekaj razredov osnovne šole	3,3	0,039		
Osnovna šola	3,3			
Poklicna šola	2,2			
Srednja šola	3,0			
Višja, visoka šola, fakulteta in več	2,9			
Narodnostna struktura družine				
Mladostnik in starša rojeni v Sloveniji	3,0	0,000		
Mladostnik in le en njegov starš rojeni v Sloveniji	3,0			
Mladostnik rojen v SLO, oba starša pa ne	3,4			
Mladostnik in starša rojeni zunaj SLO	3,3			
Družinski socialni status				
nižji	3,2	0,043		
srednji	3,2			
višji	3,0			

	Splošna socialna podpora		Pozitivni odnos staršev do šole	
	Arit. sredina	p (ANOVA)	Arit. sredina	p (ANOVA)
Moški	2,9	0,000		-
Ženske	3,2			
18-23 let			2,9	0,000
24-28 let			2,7	
Zadnja končana šola				
Nekaj razredov osnovne šole	3,1	0,006		-
Osnovna šola	3.0			

Poklicna šola	3,1			
Srednja šola	3,1			
Višja, visoka šola, fakulteta in več	3,2			
Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let				
mešan			2,8	0,012
pretežno usposabljanje			2,9	
pretežno zaposlenost			2,6	
pretežno nezaposlenost			2,8	

Pomembne razlike v podporah ugotavljamo *glede na spol*, kjer mlade ženske ($p = 0,01$), pogosteje prejemajo podporo s strani staršev in prav tako več splošne podpore.

Pomembne razlike v podporah ugotavljamo *glede na starost*, kjer se pokaže, da mlajši anketiranci prejemajo več podpore s strani staršev ($p = 0,000$) in tudi s strani prijateljev ($p=0,004$) kot starejši anketiranci. Ocenjena podpora staršev med šolanjem v preteklosti je bila prav tako večja pri mlajših anketirancih kot pri starejših. Ti podatki se skladajo z ugotovitvami zadnjih raziskav mladine, ki kaže trend umika v zasebnost in družinsko okolje.

Pomembne razlike v podporah glede na anketirance, *ki imajo oz. nimajo otrok* več podpore s strani prijateljev dobijo tisti, ki nimajo otrok. Podatek lahko razumemo tako, da imajo mladi, ki imajo otroke, manj časa za vzdrževanje prijateljskih mrež.

Pomembne razlike v podporah glede *na zadnjo dokončano šolo*, da največ podpore staršev prejemajo tisti z nedokončano oz. končano osnovno šolo, najmanj pa tisti z končano poklicno šolo. Mladi z najvišjo dokončano izobrazbo pa prejemajo hkrati tudi največ splošne socialne podpore. Mladi z nedokončano šolo so verjetno najbolj ekonomsko odvisni od svojih staršev, mladi z višjo izobrazbo pa so v procesu izobraževanja imeli več možnosti širjenja in razvijanja vrstniških in prijateljskih omrežij.

Pomembne razlike v podporah glede *pretežen tip dejavnosti v preteklosti* kažejo, da so imeli največ podpore staršev med šolanjem v preteklosti tisti, ki so se pretežno izobraževali in usposabljali.

Med podskupinami mladih nismo našli statistično pomembnih razlik pri starševskih, prijateljskih podporah in splošni socialni podpori glede na velikost kraja bivanja ter prevladujoč tip dejavnosti v zadnjem tednu oz. preteklem obdobju. Starševska podpora med šolanjem v preteklosti pa se pomembno razlikuje le pri pretežnem tipu dejavnosti v zadnjih petih letih.

Značilnost javnih podpor, ki so jih bili deležni anketiranci, smo ugotavljali iz odgovorov na vprašanje: Ali ste v času brezposelnosti iskali pomoč in podporo pri naslednjih strokovnjakih/ustanovah?, kjer so anketiranci izbirali med odgovorom »da« ali »ne«.

Iz spodnje tabele vidimo, da je največ anketirancev nasvete in pomoč iskalo pri svetovalcih na Zavodu za zaposlovanje in Centrih za socialno delo. Podatek lahko razumemo tudi tako, da le

dobri dve tretjini mladih, ki so bili registrirani na Zavodu za zaposlovanje, sodelovanje s strokovnjaki v tej ustanovi razume kot pomoč in svetovanje, ena tretjina njih pa verjetno ta odnos sprejema bolj instrumentalno. V raziskavi Mladina 2000 (Rener, 2002, s. 95) se je pokazalo, da mladi ljudje ne zaupajo poklicnem svetovalcem, saj bi se nanje obračalo (v primeru težav ali ko bi potrebovali nasvet) izjemno majhno število ljudi. Avtorica ugotavlja, da je omenjeni podatek nenavaden in vreden razmisleka, da ostajajo svetovalne službe tako na obrobju mladinskega sveta in nevredne zaupanja. Odstotek mladih, ki so odgovorili pritrdilno na naše vprašanje, pa po našem mnenju pravzaprav ni tako nizek, saj imajo verjetno nekateri mladi, ki ne iščejo toliko svetovanja s strani strokovnjakov, morda bolj jasno izdelane cilje glede poklica in prihodnosti oz. v sodelovanju s službo zavoda bolj pričakujejo, da si uredijo statusno vprašanje in pridobijo nekatere bonitete, ki jim pripadajo iz naslova brezposelne osebe (to razlago potrjujejo tudi rezultati kvalitativnega dela raziskave). Tudi pogostost iskanja pomoči v raznih svetovalnicah v obdobju brezposelnosti je po našem mnenju kar visoka, saj je svetovalnice obiskalo 29 % mladih. V približno enakem odstotku (12–15 %) pogostosti se anketiranci za pomoč obračajo na zdravnike, psihologe in razne nevladne organizacije.

Tabela 65: Odstotki mladih, ki iščejo pomoči ali nasvete pri različnih strokovnjakih/ustanovah.

Kje so iskali pomoč:	%
Iskanje nasvetov, pomoči pri CSD, v obdobju nezaposlenosti	50
Iskanje nasvetov, pomoči pri zdravniku, psihologu, v obd. nezaposlenosti	12
Iskanje nasvetov, pomoči pri Mladinskem informacijskem centru, v obd. nezap.	5
Iskanje nasvetov, pomoči pri raznih neprofitnih org. in društvih v obd. nezap.	15
Iskanje nasvetov, pomoči v raznih svetovalnicah, v obd. nezap.	29
Iskanje nasvetov, pomoči pri svetovalcih ZZP v obd. nezap.	76

Naslednja tabela kaže statistično pomembne razlike pri iskanju pomoči ali nasvetov pri različnih strokovnjakih/ustanovah.

Tabela 66: Iskanje pomoči ali nasvetov pri različnih strokovnjakih/ustanovah, pri katerih se podskupine mladih glede na devet značilnosti statistično pomembno razlikujejo. (Opomba: statistično pomembne razlike smo našli le tam, kjer je ustrezno okence izpolnjeno. V okencih je napisana tista skupina mladih, ki v statistično pomembno večjem odstotku išče pomoč ali nasvete v ustanovah/pri strokovnjakih, ki jig označuje okence.)

	Tip dejavnosti v zadnjem tednu	Tip dejavnosti v 5 letih	Socialno ekonomski status	Narodnost	Ima otroke?	Kraj bivanja	Izobrazba	Starost	Spol	
CSD	Nezaposleni	Nezaposleni	Nižji		Da		Nižja			
Zdravnik, psiholog	Nezaposleni						Nižja			
MIC	Drugo			Neslovenci	Ne					
NVO, društva				Neslovenci						
Svetovalnice				Neslovenci					Ženske	
Zavod za zaposlovanje	Nezaposleni	Nezaposleni	Nižji							

Razlike *glede na spol* se pokažejo pri mladih ženskah, ki pogosteje iščejo svetovanj in pomoč v raznih svetovalnicah. Razlike *glede na izobrazbo* pokažejo, da mladi z nižjo izobrazbo pogosteje iščejo pomoč na CSD ter pri zdravniku in psihologu. Mladi, *ki imajo otroke* iščejo

pogostejše pomoč na CSD, kot tisti, ki jih nimajo, in redkeje pomoč v Mladinskih informativnih centrih, kot tisti, ki nimajo otrok. *Neslovenci* iščejo pomembno pogostejše pomoč v Mladinskih informativnih centrih, svetovalnicah in nevladnih organizacijah kot Slovenci. Razlike glede na socialni status družine, tip dejavnosti v zadnjem pet in pol letnem obdobju ter glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu kažejo, da anketiranci iz družin z nižjim statusom in nezaposleni iščejo pogostejše pomoč na CSD in Zavodu za zaposlovanje. Glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu se prav tako pokažejo pomembne razlike pri nezaposlenih in mladih, ki se pretežno ukvarjajo z drugo dejavnostjo (gospodinjstvo, porodniški dopusti), ki iščejo pogostejše pomoč pri zdravnikih, psihologih in Mladinskih informativnih centrih.

Med anketiranci nismo našli razlik v javnih podporah glede na starost in velikost kraja bivanja.

Rezultati nakazujejo »klasičen« trend ekonomsko in socialno bolj ogroženih skupin, ki se obračajo na državne institucije, ki z socialnimi transferji lahko blažijo njihovo eksistenčno stisko. Tako se tudi tu pokaže, da tipične ranljive skupine iščejo več nasvetov in pomoči. To so mladi z nižjim socialnim statusom, pretežno nezaposleni, mladi z nižjo izobrazbo in ženske.

Sklepne ugotovitve

Ugotovitve kažejo, da so dejavniki družinskih in prijateljskih podpor v položaju brezposelnosti za mlade pomembni tako na čustveni kot instrumentalni ravni. Prijateljske podpore so v primerjavi z evropskimi državami za mlade brezposelne pri nas še bolj pomembne. Podpora javnih ustanov je še posebej pomembna za tudi sicer značilne najbolj ranljive skupine: mlade z nižjim socialnim statusom, pretežno nezaposlene, mlade z nižjo izobrazbo in ženske.

1.3.4 Psihosocialno zdravje in zadovoljstvo

Zdravje je družbeno definiran pojav in dinamičen koncept. O človekovem zdravju v veliki meri soodločajo osnovne življenjske možnosti in viri, kot so primeren prostor za bivanje, hrana, delo, izobrazba, dohodek, mir, socialna pravičnost, enakopravnost in ekološka uravnoteženost. Celovito ga lahko predstavimo skozi prepletanje (ocen) telesnega in duševnega stanja; prisotnost škodljivih/koristnih/ navad, družbene blaginje, družbene diferenciacije, družbene kohezije in družbene vključenosti. Za vsemi kazalniki družbenih razmer in socioekonomskega stanja je mreža povezanosti ne le z zdravjem temveč tudi med njimi samimi in odzivi nanje. V tem podpoglavju je naš namen osveteliti povezanost nekaterih od teh dejavnikov z zdravjem brezposelnih mladih. Rezultati študij v različnih državah so pokazali, da je psihosocialno zdravje mladih brez zaposlitve ogroženo drugače kot pri odraslih brezposelnih osebah. Za razliko od drugih ranljivih skupin brezposelnih pri mladih v začetnem obdobju ni vidnih psihosocialnih posledic na duševno zdravje, saj mladi niso izgubili psiholoških izkušenj, ki jih prinese delo, so pa izgubili pričakovanja za prihodnost, kar je posledično dolgoročno vpliva na psihosocialno zdravje te rizične skupine.

Fend (1994, po Ule, 2000, s. 47) meni, da je pri analizi psihosocialnih posledic brezposelnosti mladih potrebno upoštevati naslednje spremenljivke socialnega konteksta: regionalni kontekst (ruralni ali urbani); stopnjo nezaposlenosti v regiji; spol; socialni, družinski kontekst; ekonomske, socialne in psihične podpore, ki jih ta kontekst daje mladostniku. Odnos med individualnimi značilnostmi (starost, spol, izobrazba, kvalifikacija

in delovne izkušnje) in brezposelnostjo ni stabilen, ampak variira v času in v povezavi s socialnim kontekstom. V naši analizi dejavnikov prepletamo različne statične in dinamične dimenzije socialnega in ekonomskega položaja, v katere je vpeto zdravje posameznika.

V prvem delu tega podpoglavja bomo najprej ločeno analizirali samoocene mladih o njihovem telesnem in ločeno o njihovem duševnem zdravju.

Tabela 67: Odstotki mladih, ki menijo, da so v zadnjih dvanajstih mesecih imeli katero izmed navedenih telesnih težav.

Težave z ...	Združeni kategoriji odgovorov »Da, nekaj« in »Da, zelo resne in pogoste težave«
bolečinami v hrbtu, trdimi in bolečimi sklepi	45
zgago ali čirrom na želodcu	75
hrano (debelost, hujšanje ipd.)	65
zadihanostjo	68
kroničnim obolenjem dihal	87

Tabela prikazuje odstotke mladih, ki so se opredelili o vrsti telesnih težavah v zadnjem letu. Iz podatkov je razvidno, da je največ njih imelo težave s kroničnim obolenjem dihal in najmanj z težavami hrbtenice in sklepov.²⁴

Tabela 68: Število in odstotki mladih, glede na njihovo vrednost na lestvici *Telesne težave v zadnjem letu*.

Dosežena vrednost na lestvici:	f	%
,00	160	26,1
1,00	139	22,7
2,00	143	23,4
3,00	81	13,2
4,00	37	6,0
5,00	25	4,1
6,00	13	2,1
7,00	6	1,0
8,00	5	,8
9,00	2	,3
10,00	1	,2
Skupaj	612	100,0

²⁴ V raziskavi SJM 2001/3, kjer so ugotavljali zvezo med delovno aktivnostjo in psihosomatskimi težavami Slovencev, so nezaposleni izražali večje težave kot zaposleni, kjer so pri nezaposlenih med telesnimi težavami izstopale težave srcem in bolečinami v prsih (Poročilo o človekovem razvoju, 2002/03).

Približno ena četrtnina mladih ni v zadnjem letu imela niti ene telesne težave, tudi le v manjšem obsegu. Na drugi strani je bil eden, ki je poročal, da je pri vseh petih vidikih imel zelo resne težave z zdravjem. Če vzamemo rezultat 5 točk kot mejo zaskrbljujočega stanja, ugotovimo, da je stanje 8,5 % mladih ogroženo oz. načeto.

Tabela 69: Odstotki mladih, ki menijo, da so v zadnjih dvanajstih mesecih imeli katero izmed navedenih duševnih težav.

Težave:	Združeni kategoriji odgovorov »Veliko« in »Zelo veliko«
Občutek strahu.	80
Občutek vrtoglavosti ali omedlevico.	89
Živčnost in nemir.	60
Nagnjenost k joku.	79
Občutke krivde.	83
Nenadne napade strahu ali panike	90
Težave s spanjem.	77
Obupanost glede prihodnosti.	73
Občutek, da je življenje težko in zapleteno.	65
Veliko skrbi.	58

Podatki kažejo, da je največ mladih imelo v zadnjih dvanajstih mesecih težave z občutki strahu in krivde ter vrtoglavico in omedlevico, najmanj pa z pretirano zaskrbljenostjo, živčnostjo, nemirom in občutkom zapletenosti življenja. Anketiranci so na vprašanje o duševnih težavah odgovarjali na štiristopenjski lestvici (nič – malo-veliko-zelo veliko).

Tabela 70: Število in odstotki mladih, glede na njihovo vrednost na lestvici *Duševne težave v zadnjem letu*.

Dosežena vrednost na lestvici:	f	%
1,00-1,50	224	36,5
1,51-2,00	181	29,6
2,01-2,50	102	16,7
2,51-3,00	54	8,8
3,01-3,50	29	4,7
3,51-4,00	23	3,7
Skupaj	613	100,0

Podatki kažejo, da 36,5 % mladih pove, da je imelo nič ali le nekaj težav v duševnem zdravju, 26 % malo več težav, 8,4% pa resnejše težave v duševnem zdravju.

Tabela 71: Število in odstotki mladih, glede na njihovo splošno oceno lastnega zdravja.

Splošna ocena lastnega zdravja:	f	%
Zelo dobro	157	24,1
Dobro	309	47,4
Ne dobro, ne slabo	148	22,7
Slabo	28	4,3
Zelo slabo	10	1,5
Skupaj	652	100,0

Podatki kažejo da 72 % mladih splošno ocenjujejo svoje zdravje kot dobro ali zelo dobro, 23 % jih je mnenja, da je njihovo duševno zdravje občasno dobro, 6 % mladih pa meni da je njihovo splošno zdravje slabo ali zelo slabo.

Preverjali smo, ali se v stopnjah treh indikatorjev zdravja razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 72: Razlike v lestvicah Telesne težave v zadnjem letu, Pozitivna ocena lastnega zdravja in Duševne in vedenjske težave v zadnjih dveh tednih med podskupinami mladih.

	Telesne težave v zadnjem letu		Pozitivna ocena lastnega zdravja		Duševne in vedenjske težave v zadnjih dveh tednih	
	Arit. Sr.	p	Arit. Sr.	p	Arit. Sr.	p
Moški	1,7	0,004		-	1,8	0,000
Ženske	2,0				2,0	
18-23 let	2,0	0,021		-	2,0	0,000
24-28 let	1,7				1,8	
Imajo svoje otroke		-		-	2,0	0,053
Nimajo svojih otrok					1,9	
Zadnja končana šola						
Nekaj razredov osnovne šole	2,8	0,044	3,7	0,000	2,2	0,005
Osnovna šola	2,1		3,7		2,1	
Poklicna šola	1,8		3,8		1,9	
Srednja šola	1,8		4,1		1,8	
Višja, visoka šola, fakulteta in več	1,6		4,1		1,8	
Družinski socialni status						
nižji		-	3,7	0,006		
srednji			4,0			
višji			4,0			
Tip dejavnosti v zadnjem tednu						
nezaposlenost		-	3,7			

stalna zaposlitev			4,1	0,017		
začasna zaposlitev			4,0			
občasna zaposlitev			3,8			
drugo			3,9			
Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let						
mešan			3,9	0,018		
pretežno usposabljanje			4,0			
pretežno zaposlenost			4,0			
pretežno nezaposlenost			3,7			

Pri prvih dveh indikatorjih ugotavljamo:

- Pomembne razlike v oceni telesnih težav v zadnjem letu glede *glede na spol*, ugotavljamo pri mladih ženskah, ki izražajo več telesnih težav kot mladi moški ($p = 0,004$).
- Pomembne razlike v oceni telesnih težav v zadnjem letu *glede na starost* ugotavljamo pri mlajših anketirancih ($p = 0,021$).
- Pomembne razlike v oceni telesnih težav v zadnjem letu glede na *zadnjo zaključeno šolo* ugotavljamo pri anketirancih z nižjo stopnjo izobrazbe ($p = 0,044$), v pozitivni oceni lastnega zdravja ($p = 0,000$), pa pri anketirancih z višjo stopnjo izobrazbe.
- Pomembne razlike v pozitivni oceni lastnega zdravja glede na *socialni status družine* ugotavljamo pri mladih z višjim socialnim statusom ($p = 0,006$).
- Pomembne razlike v pozitivni oceni lastnega zdravja glede na *tip dejavnosti v zadnjem tednu* ugotavljamo pri mladih s stalno in začasno zaposlitvijo ($p = 0,017$).
- Pomembne razlike v pozitivni oceni lastnega zdravja glede na *prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let* ugotavljamo pri mladih, ki so bili pretežno zaposleni ali so se pretežno izobraževali in usposabljali ($p = 0,018$).
- Pomembnih razlik nismo ugotovili glede na *velikost kraja bivanja in narodnostno strukturo družine*.

Pri tretjem indikatorju ugotavljamo:

- Pomembne razlike v oceni duševnih in vedenjskih težav v zadnjih dveh tednih glede *glede na spol*, ugotavljamo pri mladih ženskah, ki izražajo več težav kot mladi moški ($p = 0,000$).
- Pomembne razlike v oceni duševnih in vedenjskih težav v zadnjih dveh tednih *glede na starost* ugotavljamo pri mlajših anketirancih, ki izražajo več težav kot starejši ($p = 0,000$).
- Pomembne razlike v oceni duševnih in vedenjskih težav v zadnjih dveh tednih glede na *zadnjo zaključeno šolo* ugotavljamo pri anketirancih z nižjo stopnjo izobrazbe ($p = 0,005$), ki slabše ocenjujejo svoje duševno zdravje.
- Statistično pomembnih razlik nismo ugotovili glede na *velikost kraja bivanja, narodnostno strukturo družine, družinski socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu in tipu prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let*.

Kvaliteto zdravja brezposelnih mladih smo ugotavljali tudi s tem, da smo anketirance spraševali po nekaterih navadah (razvadah) kajenja, uživanja alkohola in ilegalnih drog.

V enem od vprašanj smo mlade spraševali, ali redno kadijo cigarete ali tobak. Rezultat je pokazal, da je med mladimi 44,7% rednih kadilcev. Zanimalo nas je tudi, kako pogosto kadijo.

Tabela 73: Pogostost kajenja cigaret, tobaka v zadnjih 30 dneh.

Intenziteta kajenja:	%
Sploh nisem kadil	35,9
Manj kot 1 cigareto na teden	2,0
Manj kot 1 cigareto na dan	2,8
1-5 cigaret na dan	9,7
6-10 cigaret na dan	15,1
11-20 cigaret na dan	22,4
več kot 20 cigaret na dan	12,1
Skupaj	100,0

Tabela kaže, da več kot tretjina mladih v zadnjem mesecu sploh ni kadilo, da je med mladimi 59,3 % rednih kadilcev, in 4,8 %, ki so kadili minimalno (do eno cigareto na dan).

Preverjali smo, ali se v intenziteti kajenja razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 74: Razlike v rednem kajenju in pogostosti kajenja tobaka v zadnjih 30 dneh med podskupinami mladih.

	Redno kajenje	
	Arit. sredina	p (ANOVA)
Moški		-
Ženske		
18-23 let	51	0,003
24-28 let	39	
Imajo svoje otroke		-
Nimajo svojih otrok		
Zadnja končana šola		
Nekaj razredov osnovne šole	81	0,000
Osnovna šola	65	
Poklicna šola	45	
Srednja šola	42	
Višja, visoka šola, fakulteta in več	7	
Družinski socialni status		
nižji	45	0,010
srednji	52	
višji	37	
Tip dejavnosti v zadnjem tednu		
nezaposlenost	49	

stalna zaposlitev	47	0,003
začasna zaposlitev	36	
občasna zaposlitev	64	
drugo	40	
Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let		
mešan	47	0,053
pretežno usposabljanje	38	
pretežno zaposlenost	53	
pretežno nezaposlenost	49	

- Pomembne razlike v rednem kajenju v zadnjem mesecu *glede na starost* ugotavljamo pri mlajših anketirancih ($p = 0,003$)
- Pomembne razlike v rednem kajenju v zadnjem mesecu *glede na zadnjo zaključeno šolo* ugotavljamo pri anketirancih z nižjo stopnjo izobrazbe ($p = 0,000$), ki so bolj redni kadilci kot anketiranci z višjo stopnjo izobrazbe.
- Pomembne razlike v rednem kajenju v zadnjem mesecu *glede na socialni status družine* ugotavljamo pri mladih z nižjim socialnim statusom ($p = 0,010$), ki so bolj redni kadilci kot mladi iz družin z višjim socialnim statusom.
- Pomembne razlike v rednem kajenju v zadnjem mesecu *glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu* ugotavljamo pri mladih z občasno zaposlitvijo ($p = 0,003$), ki dosti bolj redno kadijo kot mladi razvrščeni v druge tipe dejavnosti.
- Pomembne razlike v rednem kajenju v zadnjem mesecu *glede na prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let* ugotavljamo pri mladih, ki so bili pretežno zaposleni ($p = 0,053$), ki bolj redno kadijo kot mladi razvrščeni v druge tipe dejavnosti.
- Statistično pomembnih razlik nismo ugotovili *glede na spol, ali imajo mladi svoje otroke, glede na velikost kraja bivanja, in narodnostno strukturo družine*.

Preverjali smo, ali se v pogostosti opijanja in poznavanju oseb, ki uporabljajo prepovedane droge razlikujejo mladi *glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let*. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, *glede na katere smo našli statistično pomembne razlike*.

Tabela 75: Razlike v lestvici Opitost z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih in odgovorih na vprašanje ali anketiranec pozna osebo/e, ki uživa/jo prepovedane droge med podskupinami mladih.

	Opitost z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih		Anketiranec pozna osebo/e, ki uživa/jo prepovedane droge	
	Arit. sredina	p (ANOVA)	Arit. sredina	p (ANOVA)
Moški	3,3	0,000	2,0	0,000
Ženske	2,1		1,7	
18-23 let	2,7	0,042	2,0	0,000
24-28 let	2,4		1,7	
Imajo svoje otroke	1,6	0,000	1,5	0,003

Nimajo svojih otrok	2,8		1,9	
Živijo v majhnem kraju		-	1,7	0,000
Živijo v srednje velikem mestu			2,0	
Živijo v velikem mestu			1,9	
Zadnja končana šola				
Nekaj razredov osnovne šole	2,6	0,002	1,6	0,001
Osnovna šola	2,7		2,0	
Poklicna šola	2,1		1,8	
Srednja šola	2,9		1,9	
Višja, visoka šola, fakulteta in več	2,5		1,6	
Narodnostna struktura družine				
Mladostnik in starša rojeni v Sloveniji	2,7	0,011		-
Mladostnik in le en njegov starš rojeni v Sloveniji	2,6			
Mladostnik rojen v SLO, oba starša pa ne	2,0			
Mladostnik in starša rojeni zunaj SLO	2,6			
Družinski socialni status				
nižji	2,1	0,000	1,7	0,030
srednji	2,5		1,9	
Višji	3,1		1,9	
Tip dejavnosti v zadnjem tednu				
nezaposlenost	2,5	0,016		-
stalna zaposlitev	2,8			
začasna zaposlitev	2,6			
občasna zaposlitev	3,2			
drugo	2,3			
Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let				
mešan		-	1,8	0,003
pretežno usposabljanje			2,0	
pretežno zaposlenost			1,9	
pretežno nezaposlenost			1,7	

- Pomembne razlike v oceni opitosti z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih *glede na spol*, ugotavljamo pri mladih moških, ki so bili pogostejše opiti kot mlade ženske ($p = 0,000$), moški prav tako poznajo več oseb, ki uživajo prepovedane droge ($p = 0,000$)
- Pomembne razlike v oceni opitosti z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih *glede na starost* ugotavljamo pri mlajših anketirancih ($p = 0,042$), ki so bili pogostejše opiti kot starejši in prav tako poznajo več oseb, ki uživajo prepovedane droge ($p = 0,000$)
- Pomembne razlike v oceni opitosti z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih *glede na to ali mladi imajo/nimajo svojih otrok*. Ugotavljamo, da so bili anketiranci brez otrok pogostejše opiti ($p = 0,000$). Mladi, ki nimajo svojih otrok poznajo več oseb, ki uživajo prepovedane droge ($p = 0,003$).
- Pomembne razlike v poznavanju oseb, ki uživajo prepovedane droge *glede na velikost kraja bivanja* ugotavljamo pri anketirancih, ki živijo v srednje velikem mestu, ki poznajo več oseb, ki uživajo prepovedane droge ($p = 0,000$), kot anketiranci iz večjega mesta ali manjšega kraja.
- Pomembne razlike v oceni opitosti z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih med podskupinami glede na *zadnjo zaključeno šolo* ugotavljamo pri anketirancih z srednješolsko izobrazbo ($p = 0,002$), anketiranci z osnovnošolsko izobrazbo pa poznajo več oseb, ki uživajo prepovedane droge ($p = 0,001$).
- Pomembne razlike v oceni opitosti z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih med podskupinami glede na *narodnostno strukturo družine* ugotavljamo pri anketirancih slovenskega izvora ($p = 0,011$).
- Pomembne razlike v oceni opitosti z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih med podskupinami in odgovorom na vprašanje, ali mladi poznajo osebe, ki uživajo prepovedane droge *glede na socialni status družine* ugotavljamo pri mladih z višjim socialnim statusom ($p = 0,000$).
- Pomembne razlike v oceni opitosti z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih med podskupinami mladih glede na *tip dejavnosti v zadnjem tednu* ugotavljamo pri mladih z občasno zaposlitvijo ($p = 0,016$).
- Pomembne razlike na vprašanje, ali mladi poznajo osebe, ki uživajo prepovedane droge *glede na prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let* ugotavljamo pri mladih, ki so se pretežno izobraževali in usposabljali ($p = 0,018$), ki poznajo več oseb kot mladi razvrščeni v druge tipe dejavnosti.

Preverjali smo, ali se v pogostosti uporabe nelegalnih sedativov in marihuane razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 76: Razlike v lestvici pogostosti uporabe (nelegalnih) sedativov in lestvici pogostosti uporabe (nelegalne) marihuane med podskupinami mladih.

	Kolikokrat v življenju uporabil (nelegalne) sedative		Kolikokrat v življenju uporabil (nelegalne) marihuano	
	Arit. sredina	p (ANOVA)	Arit. sredina	p (ANOVA)
Moški		-	3,3	0,000
Ženske			2,1	
Imajo svoje otroke	1,3	0,020	1,5	0,000
Nimajo svojih otrok	1,7		2,8	
Živijo v majhnem kraju		-	2,1	0,002
Živijo v srednje velikem mestu			2,8	
Živijo v velikem mestu			2,8	
Zadnja končana šola				
Nekaj razredov osnovne šole	2,0	0,019	2,6	0,001
Osnovna šola	1,8		3,2	
Poklicna šola	1,4		2,1	
Srednja šola	1,8		2,7	
Višja, visoka šola, fakulteta in več	1,5		2,2	
Družinski socialni status				
nižji		-	2,0	0,000
srednji			2,8	
višji			2,9	
Tip dejavnosti v zadnjem tednu				
nezaposlenost		-	2,6	0,000
stalna zaposlitev			2,3	
začasna zaposlitev			2,2	
občasna zaposlitev			3,8	
drugo			2,3	

- Pomembne razlike v oceni uporabe (nelegalne) marihuane *glede na spol* ugotavljamo pri mladih moških, ki so pogostejše kot mlade ženske ($p = 0,000$) uživali marihuano.
- Pomembne razlike v pogostosti uporab (nelegalne) sedativov in uporabe (nelegalne) marihuane ($p=0,000$) med podskupinami mladih *glede na to, ali mladi imajo/nimajo svojih otrok* ugotavljamo v obeh primerih pri mladih, ki nimajo svojih otrok, ki več uprabljajo omenjene substance.
- Pomembne razlike uporabe (nelegalne) marihuane *glede na velikost kraja bivanja* ugotavljamo pri anketirancih, ki živijo v srednjem ali večjem velikem mestu ($p=0,02$).
- Pomembne razlike v pogostosti uporab (nelegalne) sedativov ugotavljamo pri anketirancih z nedokončano osnovno šolo ($p= 0,019$), pri uporab (nelegalni) marihuane pa pri mladih z zaključeno osnovno in srednjo šolo ($p = 0,001$).

- Pri uživanju sedativov in marihuane med nismo našli statistično pomembnih razlik glede na *narodnostno strukturo, socialni status družine, tip dejavnosti v zadnjem tedno ali prevladujoč tip dejavnosti v preteklem obdobju*.

Preverjali smo, ali se v pogostosti uporabe ekstazija, heroina in legalnih sedativov razlikujejo mladi glede na spol, starost, dejstvo ali imajo lastne otroke, velikost kraja bivanja, zadnjo dokončano šolo, družinsko narodnostno strukturo, socialni status, tip dejavnosti v zadnjem tednu ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let. Naslednja tabela kaže podatke le za tiste spremenljivke, glede na katere smo našli statistično pomembne razlike.

Tabela 77: Razlike v lestvici pogostosti uporabe ekstazija, heroina in legalnih sedativov med podskupinami mladih.

	Kolikokrat v življenju uporabil (nelegalne) ekstazi		Kolikokrat v življenju uporabil (nelegalne) heroin		Kolikokrat v življenju uporabil sedative po predpisu zdravnika	
	Arit. Sr.	p	Arit. Sr.	p	Arit. Sr.	p
Moški	1,9	0,000		-		-
Ženske	1,4					
18-23 let	1,7	0,001	1,5	0,027		-
24-28 let	1,3		1,2			
Imajo svoje otroke	1,2	0,012		-		-
Nimajo svojih otrok	1,6					
Živijo v majhnem kraju	1,4	0,007	1,1	0,000		-
Živijo v srednje velikem mestu	1,9		1,6			
Živijo v velikem mestu	1,5		1,5			
Zadnja končana šola						
Nekaj razredov osnovne šole		-		-	1,4	0,001
Osnovna šola					1,3	
Poklicna šola					1,2	
Srednja šola					1,1	
Višja, visoka šola, fakulteta in več					1,1	
Tip dejavnosti v zadnjem tednu						
nezaposlenost	1,8	0,000	1,6	0,000		-
stalna zaposlitev	1,3		1,2			
začasna zaposlitev	1,2		1,1			
občasna zaposlitev	2,1		1,7			
drugo	1,4		1,2			

- Pomembne razlike v uporabi ekstazija *glede na spol*, ugotavljamo pri mladih moških, ki več kot ženske uživajo omenjeno drogo ($p = 0,000$).
- Pomembne razlike v uporabi ekstazija *glede na starost* ugotavljamo pri mlajših, ki več kot starejši uživajo omenjeno ekstazi ($p = 0,001$) in prav tako heroin ($p = 0,027$).
- Pomembne razlike v uporabi ekstazija *glede na to ali mladi imajo/nimajo svojih otrok* ugotavljamo mladih, ki nimajo svojih otrok in več uživajo ekstazi ($p = 0,012$).
- Pomembne razlike v uporabi ekstazija in uporabi heroína *glede na velikost kraja bivanja* ugotavljamo, da anketirancih, ki živijo v srednje velikem mestu, več kot drugje uživajo ekstazi ($p=0,007$) in prav tako heroin ($p= 000$).
- Pomembne razlike v uporabi predpisanih sedativov *glede na zadnjo zaključeno šolo* ugotavljamo pri anketirancih z nezaključeno osnovno šolo ($p = 0,001$), ki največkrat uporabljajo predpisano substanco s strani zdravnika.
- Pomembne razlike v uporabi ekstazija in heroína *glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu* ugotavljamo pri mladih, ki so bili v preteklem tednu občasno zaposleni, ki več uživajo ekstazi ($p = 0,000$) in prav tako heroin ($p = 0,00$)

Kvaliteto zdravja brezposelnih mladih smo ugotavljali tudi s tem, da smo iskali povezave med obema vrstama (lesvicama) prikrajšanosti, zdravjem, oblikami podpor, ki jih mladi prejemajo s strani staršev in prijateljev ter v povezavi z vizijo mladih o tem, kaj bodo počeli v bližnji prihodnosti.

Tabela 78: Povezanost duševnega zdravja z materialno in socialno prikrajšanostjo anketirancev.

	Materialna prikrajšanost	Socialna prikrajšanost
Duševne težave v zadnjih dveh tednih	,433	,337
P (Pearsonov koeficient korelacije))	,000	,000

Tabela kaže pomembno pozitivno povezanost duševnega zdravja mladih z zaznavanjem tako socialne kot materialne prikrajšanosti.

Tabela 79: Povezanost duševnega in vedenjskih težav s podporami staršev.

Oblike podpor:	Duševne in vedenjske težave v zadnjih dveh tednih	
	Pearsonov r	p
Starši posodili denar	,125	,002
Starši svetovali glede študija	,116	,004
Starši govorili z anketirancem o osebnih zadevah	,069	,087
Starši svetovali anketirancu glede denarnih zadev	,131	,001
Starši pomagali anketirancu pri kakšnem opraviu	-,005	,902
Starši naredili anketirancu uslugo	,021	,610
Starši anketirancu pokazali toplino, ljubezen, naklonjenost	-,080	,049

Tabela kaže pozitivno povezanost duševnega zdravja mladih z denarno podporo staršev, svetovanjem glede denarja in študija ter negativno povezanost v povezavi z toplim emocionalnim odnosom s starši.

Tabela 80: Povezanost duševnega zdravja in vedenjskih težav z podporami prijateljev.

Oblike podpor:	Duševne in vedenjske težave v zadnjih dveh tednih	
	Pearsonov r	p
Prijatelji posodili denar	,072	,075
Prijatelji svetovali glede študija	,065	,108
Prijatelji govorili z anketirancem o osebnih zadevah	-,010	,815
Prijatelji svetovali anketirancu glede denarnih zadev	,082	,044
Prijatelji pomagali anketirancu pri kakšnem opraviu	-,088	,030
Prijatelji naredili anketirancu uslugo	-,094	,020
Prijatelji anketirancu pokazali toplino, ljubezen, naklonjenost	-,106	,009

Tabela kaže pozitivno povezanost duševnega zdravja mladih z denarno podporo prijateljev ter svetovanjem o denarnih zadevah in negativno povezanost pri podpori opravljanja raznih opravil, uslugah in naklonjenosti prijateljev.

Tabela 81: Povezanost z duševnega zdravja z predstavami mladih o dejavnosti v bližnji prihodnosti.

	Duševne težave v zadnjih dveh tednih		
	Pearsonov k.	p	N
Delo v Sloveniji	-,044	,279	605
Študij, izobraževanje	,112	,006	605
Brez dela	,034	,402	605
Delal v tujini	-,006	,874	605
Potoval	-,038	,351	605
Gospodinjl	,044	,273	613
Drugo	-,027	,505	613

Tabela kaže pozitivno povezanost duševnega zdravja mladih z vizijo izobraževanja in usposabljanja v bližnji prihodnosti.

Sklepne ugotovitve

Rezultati kažejo, da mladi v našem vzorcu podobno kot v evropski študiji v večini svoje telesno in duševno zdravje ocenjujejo dobro. Približno desetina je takih, ki slabo ocenjujejo telesno zdravje in prav tako približno destina takih, ki slabo ocenjujejo svoje duševno zdravje. V evropski študiji najslabše svoje zdravje ocenjujejo mladi iz nordijskih držav, Španije in Škotske. Pri težavah telesnega zdravja so v našem vzorcu izpostavljene težave z kroničnim obolenjem dihal in težave s hrbtenico, pri duševnem zdravju pa težave z občutki strahu in občutki krivde. Omenjenje simptomov so ugotavljali že v drugih študijah (Coffield, 1987; Ule, 2000)

Spol se pokaže kot prediktivni dejavnik duševnega zdravja, kjer ženske kažejo slabše stanje duševnega zdravja kot mladi moški. Naši rezultati se skladajo s primerjalno evropsko študijo in tudi z nekaterimi predhodnimi študijam, kjer je bilo ugotovljeno, da ženske zaznavajo izražajo več simptomov depresivnega in anksioznega počutja. Ugotovitve drugih raziskav (Cochrane, 1992, po Alvaro in Garrido, 2003, s.184) kažejo na spolne razlike ranljivosti duševnega zdravja žensk v povezavi z različnimi dejavniki: zlorab v otroštvu, razlik v socializaciji in razlikami med spoloma v spoprijemalnih strategijah v stresnih dogodkih.

V povezavi s starostjo in zdravjem se v evropski študiji ne kažejo bistvene povezave, le pri danskem vzorcu so našli povezanost med duševnim zdravjem in simptomi depresivnega in anksioznega vedenja, kjer so bili ti simptomi manj značilni za mlajše anketirance. Naši rezultati kažejo pomembne povezave med zdravjem in starostjo. Mlajši anketiranci izražajo več težav tako na področju telesnega kot duševnega zdravja. Tu gre verjetno tudi za odraz tega, da smo v našem vzorcu zajeli mlade v stosti do 26 let, v evropski študiji pa mlade stare do 24 let.

V evropski študiji se prav tako niso pokazale pomembne povezave v stopnji izobrazbe, kjer v našem vzorcu ugotavljamo najnižjo raven telesnega in duševnega zdravja mladih z najnižjo izobrazbo oz. nedokončano osnovno šolo. V vzorcu primerjalne raziskave se je v zvezi z izobrazbo povezanost pokazala le pri tistih, ki niso končali šole, ki so jo vpisali. Mladi z nezaključeno šolo oz. prekinjenim študijem so izražali več depresivnega počutja, kot tisti, ki niso imeli izkušnje prekinitve šolanja. To se je pokazalo v vzorcih vseh držav vključenih v evropsko mednarodno študijo, razen pri finskem, italijanskem in nemškem vzorcu mladih.

Poleg spola, starosti in zadnje zaključene izobrazbe smo v našem vzorcu ugotovili razike še v nekaterih drugih socialnodemografskih spremenljivkah. Več težav s telesnim zdravjem smo našli pri mladih z nižjim socialnim statusom v družini.

V naši raziskavi smo kvaliteto zdravja ugotavljali tudi preko spoznavanja nekaterih navad (razvad) mladih: kajenja, uživanja drog in alkohola. Tako smo ugotovili da se je 59,3 % anketiranih opredelilo kot redni kadilci. Bolj redni kadilci so mlajši, z nižjo stopnjo izobrazbe, mladi, ki izhajajo iz družin z nižjim socialnim statusom. Ta delež kadilcev močno presega slovensko povprečje. Značilnosti prekomernega uživanja alkohola v zadnjem letu kažejo, da je bila opitost bolj značilna za moške, mlajše anketirance in tiste brez lastnih otrok, za mlade s srednješolsko izobrazbo, za mlade slovenskega porekla ter za mlade s srednjim ali višjim socialnim statusom družine.

Poznavanje oseb, ki uživajo ilegalne droge, je v večji meri značilno za moške, mlajše anketirance, za mlade, ki nimajo svojih otrok, za tiste, ki živijo v srednjevelikem mestu, za mlade z osnovnošolsko izobrazbo, za mlade z višjim socialnim statusom družine ter za mlade, ki so se preteklem petletnem obdobju pretežno izobraževali in usposabljali. Uživanje tako trdih kot mehkih drog je večje pri mladih z najnižjo izobrazbo, prav tako sedativov predpisanih s strani zdravnika, prav tako je večje pri mlajših, pri mladih, ki nimajo otrok in mladih, ki živijo v srednje velikem mestu, ter pri mladih, ki so vključeni v občasne zaposlitve.

Raziskovalci evropske študije ugotavljajo, da socialnodemografske variable v vseh državah pojasnijo zelo nizek odstotek razlik, kar pa ne moremo trditi v našem primeru. V evropski študiji imajo tudi variable povezane s socialnimi razmerji in družino različne učinke, kar je povezano z razlikami v nacionalnih kontekstih.

Bivanje v skupnem gospodinjstvu ima prav tako zelo nizek vpliv na duševno zdravje, bivanje skupaj s starši ima pozitiven učinek pri švedskem vzorcu, šibkejši vpliv imajo prav tako socialne podpore. Analizirane so bile različne oblike socialnih podpor. Tudi v našem primeru nismo dobili pomembnih povezav med duševnim zdravjem in oblikami kohabitacij.

Ekonomske podpore so pozitivno povezane z duševnim zdravjem mladih v več državah evropskega vzorca. Mladi, ki poročajo o finančni podpori staršev, kažejo nekoliko slabše stanje duševnega zdravja, podoben učinek ima tudi izposoja denarja od prijateljev. Večjo pozornost zasluži ugotovljen vpliv emocionalne podpore, ki je negativno povezana z psihosocialnim počutjem mladih; mladi, ki poročajo, da prejema več emocionalnih podpor s strani staršev, kažejo več težav na področju duševnega zdravja. Ta negativni učinek bi delno lahko pojasnjevali z visoko stopnjo socialne (starševske) kontrole. Ta hipoteza pa se v evropski študiji ne ujema z drugim virom podatkov, kjer so spraševali po pogostosti stikov s starši. Tam, kjer je bilo ugotovljeno, da so stiki s starši pogostejši, je tudi izid duševnega zdravja boljši. Na evropskem vzorcu se je prav tako pokazalo, da je obstaja še večja negativna povezanost emocionalne podpore in duševnega zdravja, ko gre za prijatelje, kar bi težko

pojasnjevali s socialno kontrolo. Tako je podatke potrebno interpretirati na drug način, s spremembo pogleda na to, kaj je vzrok in kaj posledica. Prejemanje podpore s strani staršev je lahko odziv na večje otrokove težave v duševnem zdravju, ne pa vzrok za poslabšanje duševnega zdravja. Podobna razlaga (oz. obe alternativni razlagi) lahko veljata tako za starše kot vrstnike. Vpliv te variable na duševno zdravje je v evropski študiji šibek. V naši pa je kar precej velik, tako v povezavi s starševskimi kot prijateljskimi podporami, kjer pa smo dobili podobne izide. Povezanost duševnega zdravja s socialnimi podporami staršev pri nas je pokazala, da je stanje duševnega počutja boljše v primeru, ko mladi od staršev pridobijo denarno podporo in nasvete v zvezi denarjem in v primeru svetovanja v zvezi z šolanjem in usposabljanjem, slabše duševno zdravje pa mladi zaznavajo v primerih emocionalnih podpor staršev. Podobno sliko pri nas kažejo tudi prijateljske podpore, kjer na mlade pozitivno vplivajo denarne podpore in nasveti prijateljev, slabše pa se počutijo kadar jim prijatelji pomagajo pri raznih opravilih, ob uslugah in prav tako čustveni naklonjenosti prijateljev. Morda tak rezultat ni potrebno pojasnjevati z socialno kontrolo, temveč z občutki nemoči in odvisnosti od drugih nizko samopodobo in socialno kompetenco mladih.

Duševno zdravje mladih je prav tako pozitivno povezano s pozitivno vizijo, vezano na izobraževanje in usposabljanje v prihodnosti.

V vseh evropskih državah se je kot najbolj prediktiven dejavnik duševnega zdravja izkazal šibek materialni položaj. Stopnja prikrajšanosti, bodisi materialne ali socialne, ima zelo pomemben vpliv na duševno zdravje v vseh državah, zajetih v študiji in tudi v naši študiji. V škotskem primeru se je izkazalo, da zaposlenost v obdobju neposredno pred anketiranjem nakazuje višjo raven duševnega zdravja kot pretežna nezaposlenost mladih. Prav tako pa vključenost v občasna dela brez kontinuitete predstavlja negativne učinke na stanje duševnega zdravja mladih Škotov.

Rezultati evropske študije kažejo, da imajo akumulirane izkušnje brezposelnosti skozi daljše obdobje večje učinke na duševno zdravje, kot status zaposlitve v času anketiranja. Izkušnje pretežne nezaposlenosti v preteklosti so povezane z nižjo stopnjo duševnega zdravja na Škotskem, v Italiji, Nemčiji in Danski.

V naši raziskavi se v povezavi z vključenostjo na trg dela pokaže, da telesne težave bolj izpostavijo mladi, ki so bili pred nedavnim občasno zaposleni in v preteklosti pretežno zaposleni ali vključeni v izobraževanje in usposabljanje, nismo pa našli razlik v povezavi z duševnim zdravjem. V povezavi z različnimi navadam (razvadami) in vključenostjo na trg dela smo ugotovili pomembne povezave v zadnjem obdobju, kjer se je pokazalo, da mladi vključeni v občasne zaposlitve največ redno kadijo ter uporabljajo prepovedane droge.

Potrebno je poudariti, da ima subjektivna percepcija položaja posameznika na trgu dela večji vpliv na njegovo psihosocialno počutje kot objektivne situacije v času anketiranja. V evropski študiji rezultati kažejo, da mladi, ki pričakujejo, da bodo v bližnji prihodnosti delali, kažejo višjo raven duševnega zdravja, kot tisti, ki pričakujejo, da bodo brez dela. Pri nas se te razlike na pokažejo kot pomembne, pokaže pa se povezava med boljšim duševnim zdravjem in predstavo, da se bodo mladi v bližnji prihodnosti vključili v izobraževanje.

V celoti rezultati študije kažejo, da je stopnja prikrajšanosti tako materialne kot socialne ključni dejavnik duševnega zdravja mladih brezposelnih, v primerjavi z drugimi spremenljivkami socialnih podpor in statusa nezaposlenosti ima ta dejavnik daleč najmočnejši vpliv na zdravje mladih. Stopnja finančnih težav se tesno povezuje z občutki depresije in

anksioznosti. Denarne težave in pomanjkanje denarni podpor je pomemben prediktor duševnega zdravja brezposlenih mladih (Alvaro in Garrido 2003).

Do neke ravni je kvaliteta duševnega zdravja predvsem v primerih ekonomsko šibkejših ozadij mladih povezana tudi z možnostmi dostopa do državnih podpor. Kljub temu pa rezultati evropske študije kažejo, da mladi v sredozemskih državah kljub nizkim javnim podporam v času brezposelnosti kažejo višjo stopnjo duševnega zdravja kot mladi v nordijskih državah, kjer so te podpore dosti večje, kar raziskovalci razlagajo z značilnostmi kohabitacij in starševskih podpor mladih, ki so v primerih enih ali drugih držav različne. Študija prav tako pokaže, da kje in s kom mladi živijo, ni povezano s stopnjo socialne ali družinske integracije. Mladi mediteranskih držav ne mislijo, da so njihove podpore s strani staršev večje kot pri mladih nordijskih držav. Tudi že v predhodnih študijah (Ullah in drugi, 1985; Banks in Ullah, 1988) je bilo ugotovljeno, da imajo na duševno zdravje največji vpliv denarne podpore. Mladi, ki imajo večjo denarno podporo tako s strani s staršev kot s strani prijateljev, imajo tudi boljše raven duševnega zdravja, emocionalne podpore nimajo tako pomembnega vpliva. Obratno kot je pričakovano, imajo emocionalne podpore celo negativen vpliv na duševno zdravje mladih. Mladi z nižjo stopnjo socialne podpore imajo boljše duševno zdravje.

Ugotavljamo nizek vpliv statusa zaposlenosti na duševno zdravje mladih, kar pa še ne pomeni da položaj brezposelnosti ne vpliva na duševno zdravje mladih. Pričakovanja mladih o zaposlitvi v prihodnosti imajo pomemben vpliv na boljše duševno počutje mladih. Podatke, ki smo jih dobili, je potrebno upoštevati v povezavi z značilnostmi prehodov mladih na trg dela in ob tem upoštevati tako sedanjost situacijo kot zaposlitveno zgodovino ter njihova pričakovanja za prihodnost.

Podatki kažejo, da je ekonomska nestabilnost mladih tesno povezana z duševnim zdravjem mladih. V vseh državah se je pokazalo, da je ekonomska prikrajšanost bolj povezana z duševnim zdravjem, kot pa njihov zaposlitveni položaj. To poudari vlogo in pomen ekonomskih težav kot ključne determinante zdravja brezposlenih, ki je bila v dosedanjih raziskavah precej spregledana (Alvaro in Garrida, prav tam).

Tako naši podatki kot podatki evropskih držav kažejo visoko raven dobrega zdravja mladih brezposlenih, kar pa še ne pomeni, da brezposelnost ni rizični dejavnik duševnega zdravja mladih; primernejša interpretacija bi bila da brezposelnost sproža destabilizacijo duševnega zdravja mladih in za prihodnost prispeva k pomembni redukciji ekonomskih in sociokulturnih virov mladih ljudi.

1.3.5 Kaj napoveduje zaposlenost mladih?

V dosedanjem raziskovanju smo analizirali posamezna področja značilnosti mladih brezposlenih, pri čemer smo vedno medsebojno primerjali podskupine mladih glede na spol, starost, starševstvo, dokončano izobrazbo, itd. V tem poglavju pa se bomo ukvarjali predvsem s tremi tim. kriterijskimi spremenljivkami, to je tistimi, ki kažejo na določene "izhode" ali razplete položaja brezposelnosti. Izhodišče našega raziskovanja so bili mladi, ki so bili v letu 2003 vsaj tri mesece zdržema brezposelni in brezposelni tudi konec leta 2003. Osnovni namen naše naloge je bil odkriti, kako se ta položaj pol leta kasneje izteče, katere spremenljivke so povezane s temi izteki oz. jih (v statističnem, verjetnostnem smislu) napovedujejo. V skladu s tradicionalnim pogledom in tudi po vzoru drugih študij najbolj grobo ločimo te izhode v dve skupini. Načelno kot uspešen izhod opredeljujemo status zaposlenosti, vse ostale statute pa

kot manj uspešne. Iščemo torej značilnosti, ki bodo napovedovale, kateri mladi bodo po polletnem obdobju "pristali" v statusu zaposlenosti, oz. kaj njih loči od drugih, ki tega statusa ne bodo dosegli.

Tri kriterijske spremenljivke so:

- tip dejavnosti v zadnjem tednu,
- status anketiranja v prvih treh mesecih po zaključku programa zaposlitve, ter
- tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let.

Osnovno vprašanje, ki si ga zastavljamo v zvezi s temi tremi spremenljivkami je torej: katere značilnosti posameznika (in njegovega okolja) so tiste, ki medsebojno ločijo dve podskupini mladih, od katerih so eni uspešno dosegli status zaposlenosti, drugi pa ne. Ta status zaposlenosti konkretnije operacionaliziramo kot: 1. zaposlenost v tednu pred anketiranjem; 2. zaposlenost v obdobju treh mesecev po sodelovanje anketiranja v zadnjem programu APZ; 3. dolgoročni vzorec pretežne zaposlenosti v zadnjih petih letih. Od teh treh kriterijev je statistično najbolj "čist" in nedvoumen prvi, druga dva pa sta vsebinsko logično in metodološko gledano bolj "kontaminirana" z mnogimi drugimi okoliščinami.

V prvem koraku analize smo izdelali zbirno tabelo, v kateri so zbrani podatki rezultatoih analiz varianc, s katerimi smo preverjali statistične pomembnosti razlik na izbranih napovedovalnih (predikcijskih) spremenljivkah med podskupinami mladih glede na tri kriterijske spremenljivke. Tabela pokaže, da največje število (več kot polovica) od izbranih napovedovalnih spremenljivk statistično pomembno napoveduje tip dejavnosti mladih v zadnjem tednu (oz. je povezano z), manjše število teh spremenljivk napoveduje tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let, in precej majhno število status anketiranja v prvih treh mesecih po zaključku programa zaposlitve.

Tabela 82: Povezanost osnovnih socialno demografskih značilnosti, značilnosti položaja na trgu dela in vključenosti v programe APZ, stališč v zvezi z delom in brezposelnostjo s tremi kriterijskimi spremenljivkami - rezultati analize variance med petimi podskupinami mladih.

Tri vrste odvisnih spremenljivk, ki opisujejo – različne “izhode” iz predhodnega stanja brezposelnosti:	Tip dejavnosti v zadnjem tednu		Status anketiranca v prvih treh mesecih po zaključku programa zaposlitve		Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let	
	F	p	F	p	F	p
Napovedovalne spremenljivke:						
Osnovne socialno demografske značilnosti:						
Spol anketiranih	3,341	,010	1,008	,389	1,089	,353
Starost anketiranih	4,595	,001	,215	,886	9,165	,000
Ali imajo svoje otroke	9,245	,000	3,301	,021	16,121	,000
Velikost kraja bivanja	,571	,684	,248	,863	1,038	,375
Narodnostna struktura družine	2,129	,076	,618	,604	1,471	,221
Očetov socialni status	5,066	,001	2,642	,050	15,908	,000
Materin socialni status	3,461	,008	2,683	,047	12,405	,000
Družinski socialni status	6,070	,000	2,356	,072	13,903	,000
Zadnja zaključena šola anketiranca	15,236	,000	,235	,872	32,917	,000
Položaj na trgu dela in vključenost v programe APZ:						
Dosedanji čas dela za plačilo v mesecih	14,017	,000	3,501	,016	61,888	,000
Skupen čas, ko je bil anketiranec brez dela	11,302	,000	3,593	,014	45,609	,000
Število prekinitev zaposlitve	1,508	,199	,169	,917	30,107	,000
Najdaljše neprekinjeno obdobje brezposelnosti	5,618	,000	4,536	,004	19,434	,000
Udeležba v programih za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje	,278	,893	,176	,913	,206	,892
Trajanje sodelovanja v programih APZ	,909	,458	1,376	,250	1,780	,150
Stališča v zvezi z delom in brezposelnostjo:						
Pozitivna ocena zadnjega programa	2,967	,020	,824	,482	1,001	,392
Aktivno iskanje zaposlitve	3,460	,008	1,469	,223	,693	,557
Zavezanost delu	3,889	,004	3,900	,009	1,063	,364
Lestvica zaznane stigmatizacije	,411	,800	,969	,408	1,077	,358
Materialna prikrajšanost:						
Odrekanje osnovnim dobrinam	3,637	,006	,913	,435	4,689	,003
Odrekanje manj nujnim dobrinam	4,226	,002	,205	,893	7,506	,000
Starši posodili denar	6,057	,000	,863	,461	,799	,495
Prijatelji posodili denar	4,128	,003	,200	,896	5,317	,001
Socialne podpore:						
Podpora staršev v krizi	1,303	,268	1,154	,328	,279	,840
Podpora prijateljev v krizi	2,210	,067	,503	,681	2,203	,087
Splošna socialna podpora	,516	,724	,453	,715	1,987	,115
Pozitiven odnos staršev do šole v preteklosti	2,222	,065	1,665	,175	3,684	,012
Pozitiven odnos anketiranca do šole v preteklosti	1,376	,241	2,201	,088	2,104	,099
Iskanje nasvetov, pomoči pri CSD, v obd. nezaposlenosti	4,041	,003	1,463	,225	5,016	,002
Iskanje nasvetov, pomoči pri zdravniku, psihologu, v obd. nezaposlenosti	3,572	,007	,737	,531	1,817	,143
Iskanje nasvetov, pomoči pri Mladinskem informacijskem centru, v obd. nezap.	2,400	,049	3,396	,018	,761	,516
Iskanje nasvetov, pomoči pri raznih neprofitnih org. in	1,377	,240	,961	,412	4,906	,002

društvih v obd. nezap.						
Iskanje nasvetov, pomoči v raznih svetovalnicah, v obd. nezap.	1,286	,274	,507	,678	,273	,845
Iskanje nasvetov, pomoči pri svetovalcih ZZP v obd. nezap.	2,907	,021	1,968	,119	2,059	,104
Zdravje:						
Telesne težave v zadnjem letu	,896	,466	,065	,978	,638	,591
Duševne težave v zadnjih devh tednih	1,578	,178	2,112	,099	,183	,908
Pozitivno splošno pučutje v zadnjih dveh tednih	1,606	,171	,386	,763	1,910	,127
Lastna ocena zdravja anketiranca	3,049	,017	,801	,494	3,381	,018
Zadovoljstvo s svojim sedanjim življenjem	4,071	,003	,330	,803	5,145	,002
Viktimiziranost:						
Ali je v zadnjem letu bil kdaj viktimiziran s kakim od neprijetnih dogodkov	1,089	,361	3,949	,009	,793	,498
Uporaba drog:						
Kadilec cigaret ali tobaka	4,014	,003	,974	,405	2,580	,053
Pogostost kajenja cigaret, tobaka v zadnjih 30 dneh	2,345	,054	2,041	,109	1,614	,185
Opitost z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih	3,078	,016	1,594	,191	2,071	,103
Anketiranec pozna osebo/e, ki uživa/jo prepovedane droge	2,215	,066	1,217	,304	4,591	,003
Dosedanje uživanje pomirjeval ali sedativov	,810	,519	,974	,406	,905	,438
Dosedanje uživanje marihuane (trave) ali hašiša	6,518	,000	,742	,528	1,458	,225
Dosedanje uživanje ekstazija	6,331	,000	,728	,536	1,218	,302
Dosedanje uživanje heroina in drugih trdih drog	4,272	,002	1,368	,253	,317	,813
Uživanje pomirjeval, sedativov po nasvetu zdravnika	1,248	,289	2,072	,104	1,085	,355
Število statistično pomembnih razlik (od možnih 50)		28		9		19

Iz vsebinskega stališča je zanimivo, da statusne "izhode" mladih na treh kriterijskih spremenljivkah v največji meri napovedujejo osnovne socialno demografske značilnosti, kot so (približno rangirane po padajoči napovedovalni moči):

1. zadnja zaključena šola anketiranca,
2. ali že imajo svoje otroke,
3. družinski socialni status (predvsem očetov), ter
4. starost anketirancev.

Spol, velikost kraja bivanja in narodnostna struktura s kriterijskimi spremenljivkami niso opazneje povezani.

Drugo področje napovedovalnih spremenljivk so tiste, ki opisujejo dosedanje izkušnje na trgu dela. Izkaže se, da bodočo nezaposlenost močno napovedujejo:

1. dosedanji staž plačanega dela
2. dosedanji staž brezposelnosti
3. najdaljše neprekinjeno obdobje brezposelnosti,
4. število dosedanjih prekinitev zaposlitve.

Zanimivo je, da druga področja spremenljivk, kot so stališča v zvezi z delom in brezposelnostjo ter socialne podpore, izhodov ne napovedujejo v veliki meri. Prav tako je zanimivo, da se podskupine mladih glede na zaposlitvene statusne med seboj ne razlikujejo močno in sistematično glede svoje materialna prikrasnosti, zdravje, viktimiziranost in uporabo drog.

Iz stališča aktivne politike zaposlovanja pa je ključna ugotovitev, da tako udeležba v programih za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje kot tudi trajanje sodelovanja v programih APZ in iskanje pomoči v različnih institucijah ne ločujejo pomembno podskupin mladih na treh kriterijskih spremenljivkah.

V prejšnji tabeli je bilo moč videti, katere napovedovalne spremenljivke ločijo med seboj podskupine mladih glede na tri kriterijske spremenljivke, iz nje pa ni videti, v kakšno smer se posamezne podskupine razlikujejo od drugih, prav tako pa tudi ne, kakšna je razlika med podskupino zaposlenih in vseh ostalih. Te informacije kaže naslednja tabela, ki vzporeja tiste mlade, ki so bili v zadnjem tednu pred anketiranjem zaposleni (sešteti odgovori stalno zaposlen s polnim delovnim časom, stalno zaposlen s polovičnim delovnim časom, zaposlen za določen čas s polnim delovnim časom, zaposlen za določen čas s polovičnim delovnim časom; N=181), od vseh ostalih podskupin skupaj (N=462).

Tabela 83: Pomembnost razlik med podskupinama zaposlenih in nezaposlenih v zadnjem tednu pri skupini napovedovalnih spremenljivk.

Napovedovalna spremenljivka:	Zaposlen		ANOVA	
	ni	je	F	p
Osnovne socialno demografske značilnosti:				
Ženski spol	1,65	1,64	,087	,769
Starost anketiranih	1,4227	1,5851	14,401	,000
Ali imajo svoje otroke	1,8777	1,8052	4,907	,027
Velikost kraja bivanja	2,09	2,10	,029	,866
Neslovenska narodnostna struktura družine	1,6874	1,5000	5,455	,020
Očetov socialni status	3,4071	3,8644	11,065	,001
Materin socialni status	3,4953	3,7429	2,976	,085
Družinski socialni status	1,9360	2,1667	10,618	,001
Zadnja zaključena šola anketiranca	3,12	3,72	54,136	,000
Položaj na trgu dela in vključenost v programe APZ:				
Dosedanji čas dela za plačilo v mesecih	15,4892	25,1862	23,864	,000
Skupen čas, ko je bil anketiranec brez dela	3,0405	2,1006	36,604	,000
Število prekinitev zaposlitve	1,24	1,10	,915	,339
Najdaljše neprekinjeno obdobje brezposelnosti	2,3167	1,7081	19,236	,000
Udeležba v programih za zaposlitev preko ZZZ	1,42	1,45	,584	,445
Število mesecev sodelovanja v programih APZ doslej	6,0390	4,9734	1,176	,278
Stališča v zvezi z delom in brezposelnostjo:				
Pozitivna ocena zadnjega programa	3,6888	3,4837	4,182	,042
Aktivno iskanje zaposlitve	3,7186	3,8404	,341	,559
Zavezanost delu	3,8593	4,0914	13,694	,000
Lestvica zaznane stigmatizacije	2,7383	2,6893	,420	,517
Materialna prikrajšanost:				
Odrekanje osnovnim dobrinam	1,9415	1,6821	12,074	,001
Odrekanje manj nujnim dobrinam	2,7893	2,5567	7,690	,006
Starši posodili denar	2,45	1,90	22,784	,000
Prijatelji posodili denar	1,52	1,34	5,973	,015
Socialne podpore:				
Podpora staršev v krizi	3,1363	2,9804	3,219	,073
Podpora prijateljev v krizi	2,5615	2,4357	3,109	,078
Splošna socialna podpora	3,0626	3,0984	,448	,504

Pozitiven odnos staršev do šole v preteklosti	2,8131	2,8826	1,479	,224
Pozitiven odnos anketiranca do šole v preteklosti	2,3653	2,3678	,004	,952
Iskanje nasvetov, pomoči pri CSD	1,48	1,54	1,719	,190
Iskanje nasvetov, pomoči pri zdravniku, psihologu	1,85	1,94	8,691	,003
Iskanje nasvetov, pomoči pri MIC v obd. nezap.	1,94	1,97	1,951	,163
Iskanje nasvetov, pomoči pri raznih neprofitnih org.	1,84	1,87	,842	,359
Iskanje nasvetov, pomoči v raznih svetovalnicah.	1,71	1,69	,335	,563
Iskanje nasvetov, pomoči pri svetovalcih ZZP	1,24	1,24	,009	,926
Zdravje:				
Telesne težave v zadnjem letu	1,8970	1,7293	1,133	,288
Duševne težave v zadnjih dveh tednih	1,9558	1,8328	3,889	,049
Pozitivno splošno pučutje v zadnjih dveh tednih	2,9629	2,9304	1,172	,279
Lastna ocena zdravja anketiranca	2,19	1,97	8,185	,004
Zadovoljstvo s svojim sedanjim življenjem	1,89	2,03	6,672	,010
Viktimiziranost:				
Ali je v zadnjem letu bil kdaj viktimiziran	,3788	,3564	,286	,593
Uporaba drog:				
Kadilec cigaret ali tobaka	1,53	1,60	2,738	,098
Pogostost kajenja cigaret, tobaka v zadnjih 30 dneh	3,69	3,87	,622	,431
Opitost z alkoholnimi pijačami v zadnjih 12 mesecih	2,51	2,63	,560	,455
Anketiranec pozna osebo/e, ki uživa/jo prep. droge	1,86	1,82	,320	,572
Dosedanje uživanje pomirjeval ali sedativov	1,70	1,49	2,476	,116
Dosedanje uživanje marihuane (trave) ali hašiša	2,64	2,26	3,502	,062
Dosedanje uživanje ekstazija	1,66	1,26	9,290	,002
Dosedanje uživanje heroína in drugih trdih drog	1,46	1,18	5,876	,016
Uživanje pomirjeval, sedativov po nasvetu zdravnika	1,23	1,15	3,188	,075

Tabela kaže, da je podskupino zaposlenih od ostalih najbolj razlikovalo:

- Višja starost
- Višja izobrazba (zadnja zaključena šola)
- Precej daljši dosedanji čas dela za plačilo (skoraj dvakrat tako dolg)
- Precej krajši skupen dosedanji čas brezposelnosti
- Precej krajše najdaljše dosedanje obdobje brezposelnosti
- Močnejša zavezanost delu
- Manj pogosto izposojanje denarja od staršev

V manjši meri, vendar še vedno statistično pomembno, jih razlikuje še:

- Da imajo manj pogosto svoje otroke
- Pogostejša slovenska narodnostna struktura družine
- Višji očetov socialni status
- Manj pozitivna ocena zadnjega programa
- Manj odrekanja osnovnim dobrinam
- Manj odrekanja manj nujnim dobrinam
- Manj pogosto izposojanje denarja od prijateljev
- Bolj pogosto iskanje nasvetov, pomoči pri zdravniku, psihologu
- Manj duševnih težav v zadnjih dveh tednih
- Slabša lastna ocena svojega zdravja
- Več zadovoljstva s svojim sedanjim življenjem
- Manj pogosto dosedanje uživanje ekstazija
- Manj pogosto dosedanje uživanje heroína in drugih trdih drog

Če smo z zgornjo tabelo ugotovili, kaj loči podskupino zaposlenih (v zadnjem tednu) od vseh ostalih, pa bomo z naslednjo analizo poskusili ugotoviti, kakšne kombinacije napovedovalnih spremenljivk najbolj medsebojno ločijo vseh pet skupin mladih (glede na njihovo dejavnost v zadnjem tednu pred anketiranjem). V ta namen uporabimo diskriminativno analizo. V njo bomo vključili tiste napovedovalne spremenljivke, ki izpolnjujejo hkrati dva pogoja: da jih lahko razumemo kot napovedovalne oz. neodvisne, ter da je stopnja neodgovarjanja nanje čim manjša. V diskriminativni analizi bi se sicer deleži osipa (tistih mladih, ki na posamezno vprašanje niso odgovorili) seštevali in bi na koncu utegnili pristati pri zelo majhnemu numerusu analize. Tema dvema kriterijema so ustrezale naslednje spremenljivke:

- Starost anketiranih
- Spol anketiranih
- Zadnja zaključena šola anketiranca
- Ali imajo svoje otroke
- Velikost kraja bivanja
- Materin socialni status
- Očetov socialni status
- Podpora staršev v krizi
- Podpora prijateljev v krizi
- Splošna socialna podpora
- Pozitiven odnos staršev do šole v preteklosti
- Pozitiven odnos anketiranca do šole v preteklosti
- Dosedanji čas dela za plačilo v mesecih
- Ali se je udeležil kakega programa za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje
- Trajanje sodelovanja v programih
- Aktivno iskanje zaposlitve (koliko različnih načinov pridobitve zaposlitve je uporabil)
- Anketirančeva zavezanost delu

Diskriminativna analiza s takim setom napovedovalnih spremenljivk je upoštevala numerus 472 mladih, ki so imeli popolno odgovorjena vsa relevantna vprašanja.

Diskriminativna analiza je za najboljšo pojasnitev razlik med petimi podskupinami mladih (status nezaposlenosti, status stalne zaposlenosti, status začasne zaposlenosti, status občasne zaposlenosti, status drugih dejavnosti) določila štiri diskriminativne funkcije.

Tabela 84: Značilnosti štirih diskriminativnih funkcij.

Funkcija	Lastna vrednost	% of variance	% skupne pojasnjene variance	Kanonična korelacija	Wilkisova lambda	Hi-kvadrat	p
1.	0,152	47,7	47,7	0,363	0,741	140,093	,000
2.	0,116	36,5	84,2	0,323	0,853	74,160	,000
3.	0,050	15,6	99,8	0,217	0,952	22,838	,000
4.	0,001	0,2	100,0	0,023	0,999	0,253	,615

Dobili smo štiri funkcije, od katerih so prve tri statistično pomembne, a le prvi dve sami pojasnujeta kar 84 % vse variance. Zato in zaradi možnost lažje predstavljalivosti bomo v nadaljevanju interpretirali le prvi dve funkciji.

Tabela 85: Korelacije med napovedovalnimi spremenljivkami in standardiziranimi diskriminativnimi funkcijami.

Napovedovalna spremenljivka:	Funkcija			
	1.	2.	3.	4.
Dosedanji čas dela za plačilo v mesecih	,658	,249	-,593	,390
Zadnja zaključena šola anketiranca	,622	-,170	,764	-,021
Starost anketiranih	,397	-,099	,012	,177
Ali imajo svoje otroke	-,163	-,707	-,207	,657
Aktivno iskanje zaposlitve	-,179	,432	,463	,753
Materin socialni status	,201	-,030	,175	-,193
Pozitiven odnos staršev do šole v preteklosti	-,162	,067	,130	,058
Udeležba v programih za zap. preko ZZZ	,135	-,158	,016	-,003
Spol anketiranih	-,002	-,152	,128	,228
Podpora staršev v krizi	-,131	,048	-,004	,079
Podpora prijateljev v krizi	-,062	,131	,145	-,092
Očetov socialni status	,123	-,027	,274	-,155
Trajanje sodelovanja v programih APZ	-,055	,090	-,083	,020
Velikost kraja bivanja	-,045	,012	-,034	-,103
Pozitiven odnos anketiranca do šole v pretek.	,017	,000	,140	,025
Splošna socialna podpora	,014	-,009	,186	-,070
Odstotek pojasnjene variance	47,7	36,5	15,6	0,2

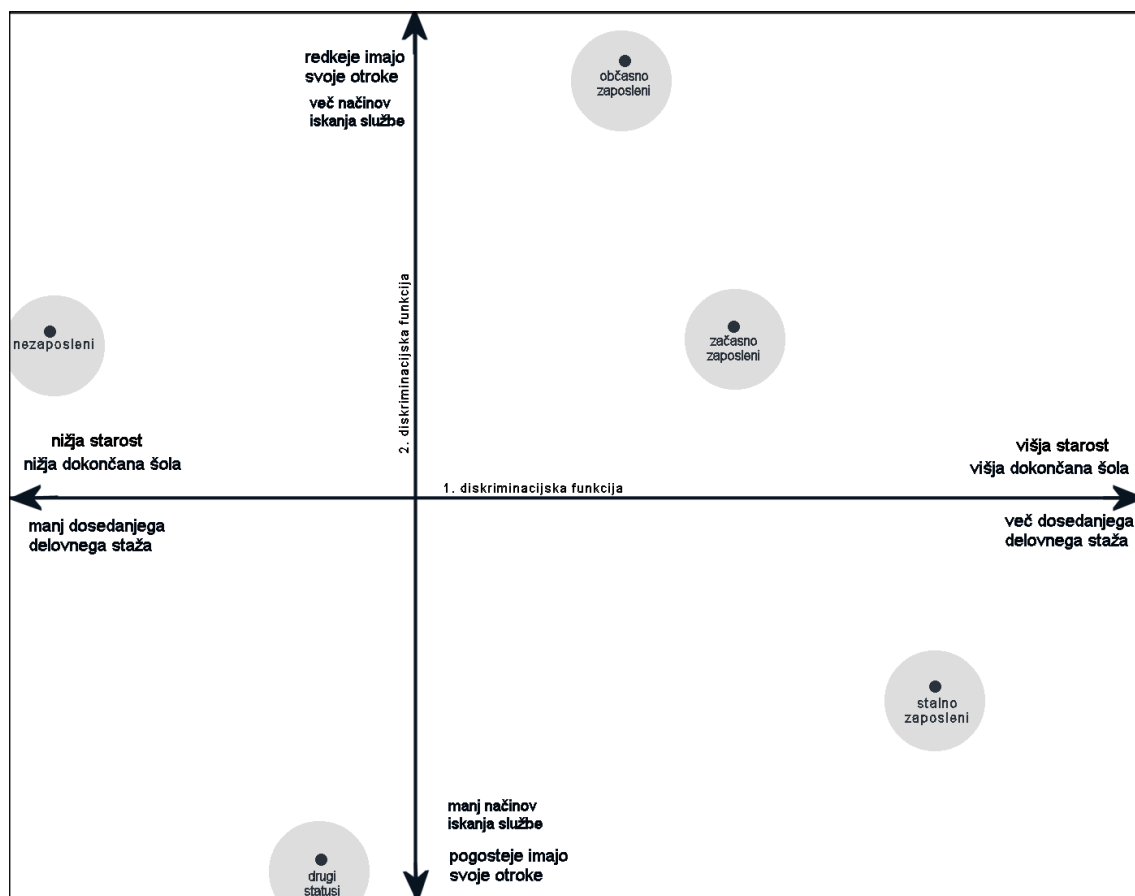
Strukturna matrika nam pokaže vsebino diskriminativnih funkcij. Prva je najmočnejše nasičena s tremi spremenljivkami: dolžino dosedanjega staža dela za plačilo, zahtevnostjo zadnje anketirančeve dokončane šole ter z njihovo starostjo. Ostale spremenljivke to funkcijo manj določajo, vendar vidimo, da korelira tudi z višjim materinim in očetovim socialnim statusom. Prva je najmočnejše nasičena z dvema spremenljivkama: s vprašanjem, ali anketiranec ima svoje otroke ter s spremenljivko števila načinov, ki jih je anketiranec uporabil pri svojem zadnjem iskanju službe.

Naslednja tabela kaže, kako se pet podskupin mladih razporeja na diskriminativnih funkcijah. Te iste informacije na grafičen način kaže tudi naslednja slika, vendar le v dvodimenzionalnem prostoru obeh najpomembnejših diskriminativnih funkcij: prve in druge.

Tabela 86: Povprečne vrednosti skupinskih centroidov (povprečnih položajev petih podskupin mladih) na štirih diskriminativnih funkcijah.

Podskupina glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu:	Funkcije:			
	1.	2.	3.	4.
nezaposlenost	-,462	,205	,069	-,015
stalna zaposlitev	,640	-,232	-,039	-,050
začasna zaposlitev	,392	,212	,311	,021
občasna zaposlitev	,258	,539	-,516	,015
drugo	-,116	-,445	-,079	,016

Slika 1: Razporejenost petih podskupin mladih v prostoru prve in druge diskriminativne funkcije.

Z ozirom na obe funkciji lahko sedaj posamezne skupine opredelimo takole:

- Skupino mladih, ki so bili v zadnjem tednu pred anketiranjem **stalno zaposleni** (s polnim ali polovičnim delovnim časom; N=53) loči od ostalih v povprečju višja zaključena izobrazba, višja starost ter daljši dosedanji staž dela za plačilo. Za njih je v primerjavi z drugimi podskupinami, razen podskupine “drugih statusov” - značilno tudi manj uporabljenih načinov iskanja službe ter to, da imajo že pogostejše svoje otroke.
- Za skupino **nezaposlenih** (N=142) je, nasprotno, značilno v povprečju nižja zaključena izobrazba, nižja starost ter krajši dosedanji staž dela za plačilo. Sodijo med tiste mlade, ki imajo redkeje že svoje otroke.
- Za skupini **začasno** in **občasno** zaposlenih mladih je značilno, da se nahajata na kontinuumu izobrazbe, starosti in dosedanjega delovnega staža povprečno na nižjem položaju kot skupina stalno zaposlenih, vendar še vedno v zgornji polovici lestvice. To velja za začasno zaposlene še bolj kot za občasno zaposlene. Prav tako obe podskupini sodita med tiste, ki imajo redkeje svoje otroke, kar še v večji meri velja za podskupino občasno zaposlenih.
- Preostala skupina “**drugih statusov**” pa je v primerjavi z ostalimi odstopajoča v tem, da gre v povprečju najpogostejše za mlade, ki so že starši, hkrati pa v svojem iskanju službe

uporabljajo najmanj različnih načinov. Zanje je značilna tudi podpovprečna izobrazba, manj delovnega staža ter relativna mladost.

Skupini nezaposlenih ter “drugih statusov” imamo lahko za posebej problematični, kar se tiče brezposelnosti. Zanimivo pa je (kar smo opazili že v prejšnjih poglavjih), da pripadnost tema dvema podskupinama ne implicira nujno tudi različnih vidikov neugodnega stanja na področju materialne ogroženosti ali socialnih suportov.

Z vidika aktivne politike zaposlovanja je pomembna ugotovitev, da sta obe relevantni spremenljivki, *udeležba v programih za zaposlovanje preko ZZZ* ter *trajanje sodelovanja v programih APZ* med tistimi, ki najmanj korelirajo z vsemi štirimi diskriminativnimi funkcijami, in ki torej ne ločujejo v pomembni stopnji med vsemi petimi podskupinami mladih. Sodeč po naših rezultatih torej udeležba v programih APZ ne spreminja verjetnosti, da bi bili mladi po določenem času v statusu zaposlenosti. Še več, spremenljivka skupnega trajanja sodelovanja v tovrstnih programih celo negativno korelira (vendar ne statistično pomembno) s statusom zaposlenosti (glej tabelo 83).

1.3.5 Kopičenje ogroženosti in kaj jo napoveduje

V teoriji se govori o pojavu, ki ga – glede na različno teoretsko izhodišče – poimenujejo za večkratno ogroženost, kopičenje oz. kombiniranje dejavnikov tveganja ali pa kopičenje socialne izključenosti. Ta pojav smo želeli proučiti tudi na našem vzorcu, in sicer z naslednjimi koraki statistične analize:

- določitev pokazateljev ogroženosti/izključenosti,
- določitev meja, ki pri posameznih vidikih ločijo ogrožene/izključene od drugih,
- izračun pokazatelja skupne/nakopičene ogroženosti/izključenosti,
- iskanje dejavnikov, ki napovedujejo merilo skupne/nakopičene ogroženosti/izključenosti (oz. so z njim povezani).

V prvem koraku smo izbrali osem pokazateljev ogroženosti/izključenosti, in sicer:

- materialna prikrajšanost,
- socialna prikrajšanost,
- telesne težave v zadnjem letu,
- duševne težave v zadnjih dveh tednih,
- število viktimiziranosti z neprijetnimi dogodki v zadnjem letu,
- splošna socialna podpora,
- splošno počutje v zadnjih dveh tednih,
- število stanj opitosti z alkoholom v zadnjem letu.

Vse te pokazatelje smo analizirali s faktorsko analizo in ugotovili, da se prvih šest medsebojno deloma povezuje, medtem ko zadnja dva ne korelirata z drugimi in tvorita neodvisne faktorje. Zato smo v nadaljnjo analizo sprejeli le prvih šest kriterijskih spremenljivk.

V drugem koraku smo se odločili, da kot relativno ogrožene/izključene mlade poimenujemo tiste, ki se na vsaki od šestih spremenljivk nahajajo na tisti tretjini kontinuuma, ki označuje stanje večje ogroženosti/izključenosti.

Nato smo v tretjem koraku za vsakega posameznika sešteli število spremenljivk, pri katerih se je izkazal kot ogrožen/izključen. Naslednja tabela kaže porazdelitev mladih glede na število takih spremenljivk.

Tabela 86a: Odstotki mladih, ki so se pokazali kot posebno ogroženi/izključeni na različnem številu področij (spremenljivk).

Število spremenljivk, pri katerih se je posameznik pokazal kot posebno ogrožen/izključen:	%
0	20,0
1	25,3
2	21,9
3	12,7
4	9,2
5	8,2
6	2,8
Skupaj	100,0

Tabela kaže, da je takih mladih, ki se pri prav nobenem vidiku (spremenljivki) ne pokažejo kot ogroženi/izključeni, le 20 %. Po drugi strani je 2,8 % takih, ki so se na prav vseh šestih spremenljivkah umestili na bolj ogroženi/izključeni tretjini vzorca.

Za nadaljnjo obdelavo smo mlade razdelili na tri skupine: *nič* ogrožene/izključene, *nekoliko* ogrožene/izključene ter *močno* ogrožene/izključene. V prvo skupino smo uvrstili le tistih 20 %, ki se niso pokazali kot ogroženi/izključeni na niti eni kriterijski spremenljivki. V drugo skupino smo dali 59,9 % mladih, ki so se pokazali kot ogroženi/izključeni na 1-3 kriterijskih spremenljivkah. V tretjo skupino smo uvrstili 20,2 % mladih, ki so se pokazali kot najbolj ogroženi/izključeni, saj so se znašli na zgornjih tretjinah kriterijskih spremenljivk v 4-6 primerih.

V spodnji tabeli primerjamo značilnosti tako dobljenih treh skupin mladih. V skladu s pričakovanji se po vseh šestih vidkih zelo pomembno razlikujejo. Tako npr. najmanj ogrožena/izključena skupina mladih v zadnjem letu ni doživela niti ene viktimiziranosti, medtem ko je bila skupina najbolj ogroženih/izključenih v zadnjem letu povprečno viktimizirana z 1,975 različnimi neprijetnimi dogodki. Prvi poročajo o – v povprečju – 0,763 telesnih težavah, drugi pa o 3,447 takih težavah. Podobne razlike najdemo pri vseh ostalih spremenljivkah, npr. pri *Duševne težave v zadnjih dveh tednih*, kjer najmanj ogrožena skupina v povprečju odgovarja z odgovorom, ki je najbližji *nič težav* (oz. je z vrednostjo 1,416 bližje odgovoru nič kot odgovoru malo), skupina močno ogroženih v povprečju odgovarja z odgovorom (2,801), ki je najbližji odgovoru *veliko težav*. Razlike med skupinami so torej zelo opazne.

Tabela 87: Razlike med tremi podskupinami mladih na šestih posameznih kriterijskih spremenljivkah.

Posamezen vidik ogroženosti/izključenosti:	Stopnja kopičenja ogroženosti/izključenosti (ar.sr.)			skupaj	p
	nič	nekoliko	močno		
Duševne težave v zadnjih dveh tednih	1,416	1,841	2,801	1,950	0,000
Telesne težave v zadnjem letu	0,763	1,717	3,447	1,875	0,000
Koliko vrstam neprijetnih dogodkov je bil v zadnjem letu izpostavljen	0,000	0,692	1,957	0,809	0,000
Splošna socialna podpora	3,469	3,070	2,711	3,077	0,000
Odrekanje osnovnim dobrinam	1,222	1,743	2,809	1,854	0,000
Odrekanje manj nujnim dobrinam	1,905	2,656	3,484	2,673	0,000

Vlogo napovedovanja smo prepustili 14 spremenljivkam, ki jih kaže naslednja tabela. Tabela pokaže, da pet od izbranih 14 spremenljivk statistično pomembno loči med tremi podskupinami mladih, med njimi najbolj spremenljivka zadnje zaključene šole anketiranca.

Tabela 88: Testiranje enakosti varianc napovedovalnih spremenljivk (ANOVA) med tremi skupinami mladih, razdeljenih glede na stopnjo kopičenja njihove ogroženosti/izključenosti.

Značilnost posameznikov – napovedovalne spremenljivke:	F	p (ANOVA)
Zadnja zaključena šola anketiranca	9,670	,000
Skupen čas, ko je bil anketiranec brez dela	3,823	,023
Ali imajo svoje otroke	3,686	,026
Tip dejavnosti v zadnjem tednu: dihotomizirana spremenljivka – stalno ali začasno zaposlen	3,632	,027
Materin socialni status	3,328	,037
Očetov socialni status	3,154	,044
Udeležba v programih za zaposlitev preko Zavoda za zaposlovanje	1,595	,204
Velikost kraja bivanja	1,455	,235
Starost anketiranih	1,203	,301
Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih pet let: dihotomizirana spremenljivka – pretežno zaposlen	1,160	,315
Spol anketiranih	,763	,467
Narodnostna struktura priseljenosti: dihotomizirana spremenljivka – vsaj en član družine od treh ni rojen v Sloveniji	,590	,555
Dosedanji čas dela za plačilo v mesecih	,173	,841

Diskriminativna analiza nam je dala le eno pomembno diskriminativno funkcijo, ki je opredeljena z linearno kombinacijo spremenljivk, ki jih kaže naslednja tabela.

Tabela 89: Koeficienti (uteži), s katerimi napovedovalne spremenljivke sodelujejo pri določanju prve diskriminativne funkcije.

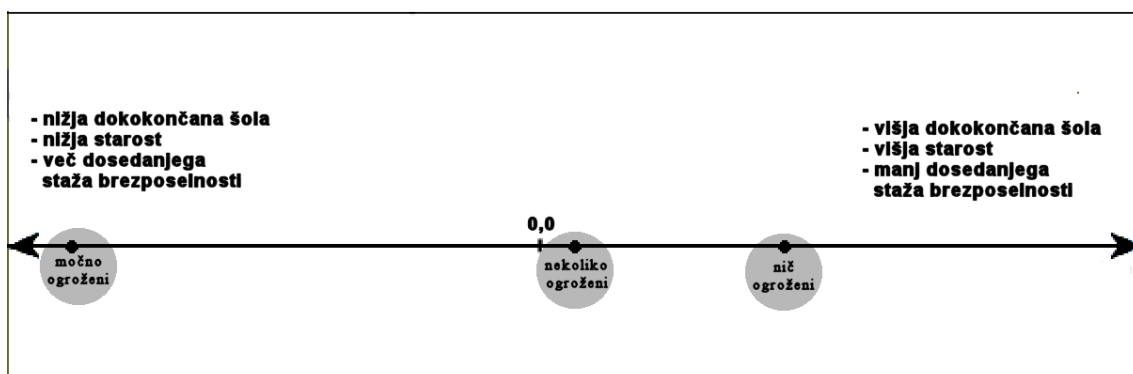
Napovedovalna spremenljivka	Koeficient, ki določa funkcijo
Zadnja zaključena šola anketiranca	1,000
Skupen čas, ko je bil anketiranec brez dela	-,333
Starost anketiranih	,323
Očetov socialni status	,290
Tip dejavnosti v zadnjem tednu (stalno ali začasno zaposlen)	,253
Materin socialni status	,249
Ali se je že udeležil kakšnega programa za zaposlitev preko ZZZ	-,173
Tip prevladujoče dejavnosti zadnjih pet let (pretežno zaposlen)	-,154
Spol anketiranih (ženski)	,123
Že imajo svoje otroke	-,122
Dosedanji čas dela za plačilo	-,086
Velikost kraja bivanja	-,055
Neslovenska struktura družine (vsaj eden ni rojen v SLO)	-,051

Naslednja tabela in slika kažeta, kakšne položaje vse tri skupine mladih zasedajo na tej edini diskriminativni funkciji.

Tabela 90: Povprečne vrednosti skupinskih centroidov (povprečni položaji treh podskupin mladih) na edini diskriminativni funkciji.

Podskupina glede na stopnjo svoje ogroženosti/izključenosti:	Položaj na 1. funkciji:
Nič ogroženi/izključeni	0,246
Nekoliko ogroženi/izključeni	0,062
Veliko ogroženi/izključeni	-0,447

Slika 2: Razporejenost treh podskupin mladih v prostoru edine diskriminativne funkcije.

Dejstvo, da je diskriminativna analiza za razlikovanje treh podskupin dala le eno funkcijo, kaže, da je razsežnost večkratne/kombinirane ogroženosti z izbranim setom napovedovalnih spremenljivk povezana na razmeroma preprost in linearen način. Z drugimi besedami povedano, isti sklop napovedovalnih spremenljivk precej podobno (ustrezno) napoveduje razliko med prvo in drugo, kakor tudi med drugo in tretjo podskupino.

Kateri pa je ta sklop in kakšna je v njem vloga posameznih spremenljivk? Zadnji dve tabeli kažeta, da tri podskupine v odstopajoče veliki meri loči le ena spremenljivka, zadnja zaključena šola anketiranja. Mladi z višjo izobrazbo imajo dosti manjše možnosti, da bi se pri njih kopičila ogroženost/izključenost, kot mladi z nižjo izobrazbo. Varovalno (statistično gledano) deluje še to, če je bil dosednji staž brezposelnosti krajši, če so bili anketiranci starejši, če je bil socialni status staršev višji in če so bili v zadnjem tednu zaposelni. Nekoliko bolj ogroženi so moški, mladi z otroci, tisti iz manjših mest ter neslovenci.

Na prvi pogled paradokсно in nepričakovano se še pokaže, da je dejstvo, da je kdo sodeloval v kakem programu za zaposlovanje (v statističnem smislu) bolj ogrožujoče kot ne, ter da je dolgoročni vzorec zaposlenosti tudi bolj ogrožujoč kot ne. Te zveze je mogoče hipotetično razložiti tako, da se v programe zaposlovanja vključujejo (oz. jih tja vključujejo) v večji meri tisti, za katere je značilna večja ogroženost. Po drugi strani tisti, ki so manj ogroženi (to pa so tisti z višjo izobrazbo in višjim družinskim socialnim statusom), v preteklem petletnem obdobju verjetno več časa preživijo v izobraževanju in manj v zaposlenosti, zaradi česar je za njih manj značilen vzorec dolgoročne zaposlenosti.

S "stepwise" metodo diskriminativne analize smo še preverjali, katero je tisto najmanjše število (in kombinacija) napovedovalnih spremenljivk, ki v statistično pomembni meri še poveča napovedovalno moč. Izkazalo se je, da je ena sama spremenljivka, in to je zadnja končana šola, ki statistično pomembno napoveduje razvrščanje mladih brezposelnih v eno od treh skupin ogroženosti/izključenosti, ter da ni nobene druge spremenljivke več, ki bi v kombinaciji s to, napovedovalno moč povečala. To pomeni, da je "koristna" varianca drugih spremenljivk že v pretežni meri zajeta v varianci spremenljivke *zadnja končana šola*, in da je ta značilnost kar "usodna". Slenemo lahko, da je spremenljivka anketirančeve izobrazbe najpomembnejši prediktor (od izbranih) ogroženosti/izključenosti mladih.

Seveda pa je skupna napovedovalna moč razmeroma majhna, saj znaša koeficient kanonične korelacije le 0,229. To pomeni, da na ogroženost/izključenost vpliva še dosti drugih dejavnikov, ki pa v našo analizo niso bili zajeti.

2 Kvalitativni del raziskave – pogovori v fokusnih skupinah

2.1 Opredelitev namena in metodološki pristop

V kvalitativnem delu raziskave želimo pridobiti bolj poglobljeno razumevanje pojava marginalizacije in socialne v/izključenosti med mladimi brezposelnimi. Teoretsko predrazumevanje temelji na konceptu socialne izključenosti. Socialna izključenost tako vsebuje civilno, ekonomsko, socialno in medosebno dimenzijo, znotraj njih pa številna področja na katerih so posamezniki lahko izključeni. Commins (1993, po Trbanc, 1996, s. 289) ponazori razumevanje socialne izključenosti v okviru neuspeha pri sodelovanju v katerem od sistemov, ki zagotavljajo vključenost posameznika v družbo. Izpostavi naslednje štiri sisteme:

- *demokratski in zakonski (pravni) sistem*, ki omogoča civilno vključenost (enakopravno državljanstvo v demokratični družbi);
- *trg delovne sile*, ki omogoča ekonomsko vključenost (imeti zaposlitev, imeti določeno ekonomsko funkcijo v družbi);
- *sistem države blaginje*, ki omogoča socialno vključenost v ožjem smislu (imeti možnost in biti sposoben uporabljati socialne storitve, ki jih zagotavlja država);
- *družina in sistem sosedskih in prijateljskih mrež*, ki omogoča medosebno vključenost (zagotavlja varnost, družabnost, moralno podporo).

Avtor meni, da lahko v najširšem smislu govorimo o socialni izključenosti že če so posamezniki slabo vključeni ali izključeni v enem od integrativnih sistemov. Različni kompenzacijski mehanizmi, ki izhajajo iz samih integrativnih sistemov ter sistema družine preprečujejo, da bi bil posameznik, ki je izključen na eni dimenziji že socialno izključen, tako lahko o zaskrbljujoči socialni izključenosti dejansko govorimo šele, ko se izključenosti nakopičijo na več dimenzijah ali na več področjih znotraj različnih dimenzij.

Uporaba termina »socialna izključenost« daje vtis dokončnih izidov, ki jih lahko razumemo šele ko jih postavimo v nasprotje z socialno vključenostjo. Socialno izključenost lahko razumemo le, če se usmerimo tudi na vidike, ki prispevajo k socialni vključenosti hkrati pa se usmerjamo tudi na dejavnike, ki večajo ali zmanjšujejo ranljivost posameznikov. Koncept socialne izključenosti torej sprejemamo v polje raziskovanja kot dinamičen, multidimenzionalen proces, ki vključuje tako objektivne situacije, socialne in ekonomske vidike življenja posameznika, subjektivne izkušnje in je odvisen od razpoložljivih individualnih in socialnih virov.

Kronauer (1998) je eden od avtorjev, ki omenjeni koncept aplicira na pojav brezposelnosti mladih. Meni, da socialno izključenost lahko določimo le, če je istočasno prisotna izkušnja izključenosti v najmanj dveh položajih - ekonomskem in socialnem. Koncept izključevanja je možno razumevati le z upoštevanjem multidimenzionalnosti, kar pomeni, da tudi če je brezposelnost centralni kazalec naraščajoče socialne izključenosti, je še vedno potrebno enakovredno upoštevati tudi vse možne interakcije in vidike med šestimi dimenzijami socialne izključenosti, ki jih avtor opredeli kot temeljne. Te so:

1. *Izključenost iz trga dela* je dimenzija, ki opisuje situacijo soočanja z zunanjimi ovirami vstopanja ali ponovnega vstopanja na trg dela in je hkrati povezana z posameznikovim umikom iz trga dela, ki je posledica izkušnje resignacije večkratnega zaposlovanja oz. poskusov zaposlovanja.
2. *Ekonomska izključenost* predstavlja dimenzijo, ki vključuje revščino, finančno odvisnost s strani države ali drugih socialnih skupin in posameznikov, ki je z za posameznika lahko tudi nesprejemljiva. Vključuje pa tudi pomanjkanje finančnih virov za lastno preživetje oz. preživetje družine posameznika.
3. *Institucionalna izključenost* predstavlja dimenzijo, ki izvira iz izobraževalnega sistema (rednega in nadaljevalnega šolanja in usposabljanja), ukrepe in odzive institucij na brezposelnost in revščino, javne in privatne servise (banke, zavarovalnice ipd.). Pomanjkanje podpore pred in v času brezposelnosti. Vključuje posledice institucionalne odvisnosti kot npr. občutke sramu, pasivnost, kontraproduktivne učinke državnih pomoči, ki so namenjene temu, da bi socialno izključene vključevale v stabilni sistem.
4. *Socialna izolacija* opisuje odsotnost socialnih mrež ali umik posameznika, kar vodi k zmanjševanju stikov oz. zoževanju socialne mreže na le eno specifično skupino ljudi ali vsesplošno izolacijo prizadetega posameznika.
5. *Kulturna izključenost* zadeva družbeno raven, nezmožnost živeti v skladu z družbeno sprejemljivimi normami in vrednotami, možne posledice identifikacije z odklonskimi oblikami vedenj. Stigmatizacijo in sankcioniranje s strani socialne okolice prav tako lahko upoštevamo v tej dimenziji.
6. *Prostorska izključenost* se odraža v pogojih bivanja, prostorski koncentraciji oseb z omejenimi finančnimi zmožnostmi, ki jih povezujejo podobna socialna in kulturna ozadja, vključuje doživljanje prostorske izolacije in pomanjkanja infrastrukture na področju bivanja (pomanjkanje transportnih možnosti, kulturnih dogodkov, trgovin ipd.).

V raziskavi nas je torej zanimalo, kako mladi različnih starostnih razredov z izkušnjami dolgotrajne brezposelnosti, z dokončano ali nedokončano izobrazbo opredeljujejo ranljivost svojega življenjskega položaja v zvezi z socialno v/izključenostjo in kje pri tem izkušajo ključne ovire in omejitve ter podpore pri prehodu na področje dela. Odločili smo se za izvedbo petih fokusnih skupin, v katerih naj bi se pogovarjali o problematiki brezposelnosti. Vzorec teh petih fokusnih naj bi bili aktivni iskalci prve zaposlitve, v starosti od 19 – 26 let, ki so bili do februarja 2004 strnjeno najmanj 12 mesecev prijavljeni v registru zavoda za zaposlovanje OS Ljubljana.

Za oblikovanje teh fokusnih skupin smo zaprosili za pomoč svetovalce Zavoda za zaposlovanje. Posredovali smo jim naše želje glede tega, kako naj bi bile skupine oblikovane. Želeli smo, da bi se skupine medsebojno razlikovale glede na dva kriterija: dokončane izobrazbe ter starosti. Sestava skupina naj bi bila takale:

1. skupina: mladi brez dokončane poklicne ali srednje izobrazbe, stari do 23 let, v kategoriji iskalcev prve zaposlitve prijavljeni več kot 12 mesecev (to skupino v nadaljevanju tehnično poimenujemo tudi »mlajši osipniki«);
2. skupina: mladi z dokončano poklicno ali srednjo izobrazbo, stari do 23 let, v kategoriji iskalcev prve zaposlitve prijavljeni več kot 12 mesecev (to skupino v nadaljevanju tehnično poimenujemo tudi »mlajši šolski uspešniki«²⁵);

²⁵ Z malce nenavadnim izrazom »šolski uspešniki« želimo povedati samo to, da naj bi mladi iz te skupine uspešno zaključili neko poklicno ali drugo srednjo šolo. To je v mnogih primerih le dvoletni poklicni program, ki ga seveda mladi saami ne doživljajo kot znak posebnega šolskega dosežka oz. uspeha.

3. skupina: mladi brez dokončane poklicne ali srednje izobrazbe, stari od 24 – 26 let, v kategoriji iskalcev prve zaposlitve prijavljeni več kot 12 mesecev (to skupino v nadaljevanju tehnično poimenujemo tudi »starejši osipniki«);
4. skupina: mladi z dokončano poklicno ali srednjo izobrazbo, stari od 24 – 26 let, v kategoriji iskalcev prve zaposlitve prijavljeni več kot 12 mesecev (to skupino v nadaljevanju tehnično poimenujemo tudi »starejši šolski uspešniki«);
5. skupina: mladi z dokončano višje ali visokošolsko izobrazbo, v kategoriji iskalcev prve zaposlitve prijavljeni več kot 12 mesecev.

V nadaljevanju bomo takrat, ko bomo prikazovali rezultate, dobljene iz posameznih skupin, le-te poimenovali z izrazi: prva skupina, druga skupina, tretja skupina, četrta skupina in pet skupina.

Vzorec naj bi bil izbran slučajno. Svetovalke so dobile iz registra iskalcev prve zaposlitve spiske oseb, ki so ustrezale našim kriterijem. Nato so telefonsko in kasneje pisno začele vabiti k sodelovanju v fokusnih skupinah mlade po vrstnem redu, kakor so bili navedeni v seznamu. Udeležba je bila načelno prostovoljna. Vendar niso vsi pristali na sodelovanje. Zato so jih svetovalke po spisku vabile toliko, dokler jih niso našle deset, ki so bili na sodelovanje pripravljeni.

Sprva smo želeli v raziskavo vključiti tudi peto skupino z dokončano fakultetno izobrazbo. Po pregledu registra podatkov pa se je izkazalo, da je takšnih iskalcev prve zaposlitve zelo malo, zato smo se naknadno odločili, da to peto skupino iz obdelave izpustimo.

Ker smo kljub prvotno izraženi pripravljenosti mladih za sodelovanje predvideli, da bo prišlo do dodatnega osipa, smo v vsako skupino vabili 10 udeležencev, čeprav smo menili, da bi fokusni intervjuji optimalno potekali v skupinah 5-7 udeležencev. Dejansko je na pogovore prišlo toliko mladih, da je bilo v posamezne skupine vključenih od pet do šest oseb. Skupno število udeležencev predstavlja 21 oseb. Izvajanje fokusnih skupin je potekalo v obdobju, od 15. 1. 2004 – 5. 2. 2004., v prostorih zavoda za zaposlovanje OE Ljubljana. Pogovor je trajal v povprečju dve uri in pol.

Spolna struktura vzorca vključuje v vsaki skupini več deklet kot fantov in s tem ustreza razmerju spolov zastopanem v registru podatkov po izbranih kriterijih oblikovanja skupin.

Na konkretno izvedbo vzorčenja nismo mogli vplivati drugače kot tako, da smo svetovalkam posredovali naše želene kriterije oblikovanja skupin. Pred vsakim pogovorom so svetovalke pričakale mlade, ki so se pogovora dejansko udeležili ter nam naknadno posredovale podatke o njihovi vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja (v nadaljevanju s kratico - APZ). Te podatke navajamo za tabelami 92-95.

Izvajanje fokusnih skupin je potekalo tako, da smo udeležence spodbujali k izražanju mnenj, stališč in prepričanj o njihovem življenjskem položaju, ki ga opredeljuje brezposelnost. Skupinska dinamika omogoča, da mladi lahko razmislijo o svojih stališčih, prepričanjih, zaznavah, da v pogovoru vplivajo na druge udeležence, hkrati pa drugi udeleženci vplivajo na njihove poglede v zvezi z različnimi izkušnjami in posledicami, ki jih prinaša položaj brezposelnosti.

Uvodoma smo udeležencem predstavili namen in jim razložili potek srečanja. Pozvali smo jih naj se vključijo v diskusijo, opozorili smo jih na audio snemanje in jim zagotovili varovanje osebnih podatkov. Ko je pogovor stekel smo nadaljevali z odpiranjem splošnih vprašanj v

zvezi z izbrano temo, sledilo je usmerjanje v bolj specifične tematike. Moderator je v procesu pogovora izpostavljал stične točke in tako spodbujal pripadnost skupini, skrbel je za medsebojno spoznavanje, opogumljanje sodelovanja, orientacijo v pogovoru in »udobnost« udeležencev v diskusiji«. Pripovedi udeležencev je ves čas povezoval z ključno temo raziskave. V vodenje pogovora je bil vključen tudi opazovalec, ki je skrbel za nemoten tehnični vidik izvajanja ter spremljal interakcije v skupini.

Pri vodenju pogovora smo uporabili analitične tehnike, povzemanje, diskusijo v kateri smo izpostavljali različna življenjska področja in jih povezovali z delom in zaposlovanjem, načini spoprijemanja posameznika, zbirali smo podobnosti in razlike udeležencev in izpostavljali dileme vsakdanje argumentacije.

V pogovoru smo zajeli naslednje vsebinske vidike:

- ocena življenjskih razmer, bivalno okolje
- odrekanje osnovnim življenjskim potrebam
- viri za preživetje, finančna pomoč
- predstavitev sedanjega položaja brezposelnosti in dejavnikov, ki so ga oblikovali
- vpliv individualnih dejavnikov na sedanji položaj brezposlenosti
- vključenost in fluktuacija na trgu dela
- evalvacija dosedanjih izkušenj pri iskanju zaposlitve
- možnosti izbir, omejitve s katerimi se mladi srečujejo pri iskanju dela
- odnos do dela in vizija delovne identitete
- izkušnje in doživljanje podpor - javnih ustanov, neformalnih podpor (družine, prijateljev) pri prehodu na področje dela
- vloga kompenzacijske podpore javnih ustanov - spodbuja ali zavira mlade pri prehodu na področje dela, znižuje njihova lastna prizadevanja
- vloga in pomen izobraževanja, motivacija za izobraževanje
- vključevanje v programe aktivne politike zaposlovanja, k čemu ti prispevajo, ali prinašajo več socioekonomske neodvisnosti
- izkušnje dostopa do posameznih programov, ki vodijo v zaposlitev, koliko lahko mladi pri tem izbirajo in koliko so upoštevane njihove potrebe, želje, predlogi, dosežki in resursi s katerimi mladi razpolagajo
- vloga socialnih omrežij posameznika pri iskanju zaposlitve
- splošno zadovoljstvo z življenjem
- vpliv sedanjega položaja na zdravje

Nasledna tabela obsega spisek vprašanj, ki smo si jih vnaprej pripravili kot možna vprašanja, s katerimi naj bi izčrpali zgoraj omenjena vsebinske vidike.

Tabela 91: Vprašanja za izvajanje fokusnih skupin.

<p>IZOBRAŽEVANJE</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kaj menite o šoli, svojem dosedanjem šolanju, znanju, ki ste ga pridobili? - Ali je za vas pomembno pridobiti diplomu oz. poklic? - Kako gledate na možnosti uveljavljanja svojih interesov v sistemu izobraževanja/usposabljanja? Kako to vpliva na vašo motivacijo za šolanje oz. zaposlitev? - Ali bi se radi šolali za poklic, ki vas veseli, ali bi se vključili v kakršnokoli izobraževanje, oz. delo? - Ali dobivate dovolj informacij o tem, kakšne možnosti imate za izobraževanje. Je teh možnosti dovolj? Se počutite v načrtovanju nadaljnje poklicne poti prepuščeni sami sebi? - Kam vodijo sedanje poti programske usmeritve; koristnost znanja v realnih situacijah, pridobiš več možnosti za boljše poklicno in delavno prihodnost? - Kako vidite vpliv zunanjih dejavnikov in lastnih osebnih dejavnikov in njihovo sovplivanje na vaš položaj danes, takšen, kakršen je? - Ali se kdaj počutite krive, ko vidite, da vaši vrstniki nadaljujejo šolanje, oz. delajo? <p>DELO IN ZAPOSLOITEV</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kakšne so vaše izkušnje z delom in zaposlitvijo? - Ste kdaj imeli(imate sedaj) jasne predstave in želje kakšno delo/ poklic bi želeli opravljati? - Kaj za vas pomeni brezposlenost? - Kaj vam pomeni delo? (eksistenco, denar, potrditev, neodvisnost od staršev, zadovoljstvo,) - Kateri so vaši motivi za delo in koliko so za vas pomembni :finančna neodvisnost, kontinuiteta in redno delo, dobro plačilo, socialna sprejetost, dobri delovni pogoji, sodelovalni kolegi na delovnem mestu, ugodna delovna klima, zadovoljstvo in zabava...? - Kakšne izkušnje imate v odnosu z delodajalci? - Kako se prilagajate, kako ocenjujete svoje sposobnosti za delo? - Koliko in katera dela ste v preteklosti že kaj opravljali, s kakšnimi cilji? - Kaj za vas pomeni tveganje v zvezi z nadaljevanjem izobraževanja, poklicne poti. - Je za vas značilno, da se odločate za drugo šolo, speljete nek svoj projekt... - Kakšna je vaša vizija glede dela in zaposlitve v prihodnosti? <p>PODPORA STARŠEV IN DRUGE PODPORE V OKOLJU</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kakšna je v tej situaciji podpora vaših staršev (materialna, socialna, se starši zanimajo za vaš položaj, so zaskrbljeni, dajejo nasvete.) - Kaj za vas pomeni odraslost? (samozavestnost, kontrola nad lastnim življenjem, več odgovornosti,, vzajemno pomoč, podporo družini, da posameznik lahko sam zadovolji vse svoje potrebe, emancipacijo, ustvariš svojo družino, prevzameš odgovornost in imaš stalno delo...) - Kakšno pomoč pričakujete od staršev v sedanjem položaju? - Ali pomoč staršev prispeva k temu, da postajate bolj samostojni in neodvisni ali vas zadržuje v odvisnosti in pasivnosti? Kakšna je njihova vloga? - Koliko je za vas pomembna in učinkovita podpora vrstnikov, prijateljev, sorodnikov za nadaljnje šolanje in prehod v zaposlitev glede na druge podpore? - Kako bi opisali vpliv svoje sedanje prijateljske mreže. Dobite v njej nova znanja in informacije za zaposlitev, se bolj zapirate v svoj krog (zabava, družbovanje...), vas ta mreža ne spodbuja k šolanju oz. delu? - Dobite v prijateljskih krogih veliko potrditve kot oseba? <p>MATERIALNI POLOŽAJ</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kako se preživljate? - Ali se v sedanjem položaju počutite prikrajšani za materialne stvari, katere? - Kako ste zadovoljni s svojim bivanjem in prostorskimi pogoji v katerih živite? - Čemu se odrekate, kaj je za vas najtežje? - Kdo vas materialno podpira? - Kaj naredite zato, da bi se finančno osamosvojili? - Kakšne so vaše možnosti v družbi, da lahko postanete materialno neodvisni od staršev?Kje vidite največje ovire?

- Koliko je za vas v prihodnosti pomembno stalno delo in zaposlitev, ki jo vidite kot pogoj, da bi si lahko ustvarili svojo družino...?

NAČINI SPOPRIJEMANJA IN PRIHODNOST

- Koliko si aktivno prizadevate, da bi spremenili in izboljšali svoj položaj (npr. se zanimate za razne možnosti šolanja, delate preko servisa, delate druga priložnostna dela, se vključujete v razna društva, se ukvarjate z prostočasnimi dejavnostmi, neformalnim delom...).
- Kako bi ocenili svoj pogled v prihodnosti, ali ste pesimistični, verjamete, da v priložnosti, ki bi vam nudile kvalitetnejše življenje v prihodnosti?
- Ali vam povezovanje učenja in življenja predstavlja problem?
- Raziskujete svoje interese in možnosti, kako se z njimi uveljaviti v prihodnost, izhajate iz sebe pri odločitvah za poklic, razvijate nove spretnosti
- Kaj menite o spretnosti lastne komunikacije, kaj ste z spretno komunikacijo pridobili in obratno (različne socialne mreže, stike in povezanosti z različnimi skupinami ljudi, ki so vam pomagali)

Postopek kvalitativne obdelave podatkov je potekal v zaporedju naslednjih korakov:

1. Pogovore smo snemali in jih zapisali na način, da smo lahko razlikovali izjave in stališča več paralelnih govorcev.
2. Intervjuje smo večkrat brali in se seznanjanje z vsebino in pomeni izjav.
Posameznim citatom iz gradiva smo pripisali kode prve ravni s pomočjo uporabe računalniškega programa Atlas.ti. Prišli smo do naslednjih kod:
 - Bivanje (kje in s kom živi, selitve),
 - Družinsko ozadje,
 - Pogled nase,
 - Ekonomska osnova življenja,
 - Prosti čas,
 - Prostorska mobilnost,
 - Izkušnje šolanja v preteklosti,
 - Položaj šolanja v sedanjosti,
 - Uporabnost šolskih znanj,
 - Kompetence, znanja in spretnosti,
 - Prijava na zavod za zaposlovanje,
 - Sodelovanje z zavodom za zaposlovanje,
 - Programi APZ,
 - Zaposlitveni načrt,
 - Koristnost prijave na zavodu za zaposlovanje,
 - Sodelovanje s CSD,
 - Izkušnje prejemanja socialne podpore na CSD,
 - Načini iskanja zaposlitve,
 - Odnos do dela,
 - Vrste začasnih del,
 - Ovire pri iskanju dela,
 - Pomen vez, poznanstev in iznajdljivosti,
 - Stiska osnovnega preživetja,
 - Finančni viri in omejitve,
 - Odvisnost od staršev in drugih,
 - Denarne pomoči institucij,
 - Spremenjen življenjski stil,
 - Omejitve stikov in druženja,

- Socialna podpora staršev in prijateljev,
 - Psihosocialno zdravje.
3. Kode prve ravni smo razvrstili v shemo šestih dimenzij koncepta socialne izključenosti (prilagojeno po Kronauer, 1998):
- (1) v/izključenost iz trga dela,
 - (2) institucionalna v/izključenost,
 - (3) ekonomska v/izključenost,
 - (4) kulturna v/izključenost,
 - (5) prostorska v/izključenost,
 - (6) socialne podpore/socialna izolacija.
4. Ker se nam je pokazalo, da nam razvrščanje, opravljeno v 4. koraku, ni dalo najboljših rezultatov (našli smo le malo kod prvega reda, ki bi jih lahko razvrstili v dimenziji prostorske in kulturne izključenosti), smo kode prvega reda (iz 3. koraka) glede na vsebino in pomen izjav ponovno razvrstili na drugačen način, in sicer tako, da smo prišli do petih dimenzij, ki se nam – glede na vsebino naših podatkov – zdijo bolj smiselne. Te dimenzije so:
- (1) institucionalna v/izključenost, ki obsega dva vidika oz. institucionalna sektorja: izobraževanje, ter zaposlovanje in socialno varstvo,
 - (2) v/izključenost iz trga dela,
 - (3) ekonomska v/izključenost,
 - (4) socialne podpore/socialna izolacija
 - (5) psihosocialno zdravje²⁶.
5. Štiri skupine smo primerjali skozi paradigmatško in odnosno interpretiranje kod posameznih dimenzij socialne izključenosti. Te primerjave za vsako od štirih skupin navedene v delu poglavij z mednaslovom sklepne ugotovitve.

2.2 Rezultati in ugotovitve

V tem poglavju rezultate prikazujemo v dveh delih:

- V poglavju 2.1 - značilnosti posameznika, družinskih ozadij in vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja. Pri opisovanju teh vidikov smo v glavnem črpali podatke iz kod: Bivanje (kje in s kom živi, selitve), Družinsko ozadje, Izkušnje šolanja v preteklosti, Pogled nase, Položaj šolanja v sedanjosti, Ekonomska osnova življenja, Psihosocialno zdravje (glej 3. korak zgoraj in opombo 26).
- V poglavju 2.2 - značilnosti mladih na štirih dimenzijah socialne izključenosti ter na področju psihosocialnega zdravja. Pri opisovanju teh vidikov smo v glavnem črpali podatke iz preostalih kod.

2.2.1 Značilnosti posameznika, družinskih ozadij in vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja

Individualne posledice brezposelnosti mladih so povezane tudi s socialnim kontekstom (družinskim okoljem, vrstniško skupino, sosedstvom). V pogovoru smo se družinskega področja dotaknili, ko smo mlade spraševali o podporah, ki jih prejema od svojih staršev. V pogovoru mladih nismo posebej spodbujali k osvetljevanju in podajanju informacij o družinski

²⁶ Zdravje se sicer v literaturi ne obravnava kot vidik socialne v/izključenosti, ampak kvečjemu kot njena posledica. Zaradi posebne pozornosti naše raziskave na to področje smo se odločili, da to dimenzijo posebej obravnavamo in jo zato naši analizi priključujemo kot peto dimenzijo. V ta namen smo izvirno gradivo še enkrat kodirali in uvedli dodatno, 36. kodo Psihosocialno zdravje.

situaciji. V spodnjih tabelah zbrani zaznamki o družinskem ozadju posameznikov tako le fragmentarno orisujejo družinska ozadja, ki sooblikujejo sedanji položaj mladih in prav tako vplivajo na perspektive in možnosti mladih v prihodnosti. V nekaterih primerih so posamezniki o svoji družini pripovedovali več, drugi so o družini povedali manj.

Tabele 92 do 95 kažejo osnovne podatke o udeležencih štirih skupin.

Tabela 92: Osnovni podatki o udeležencih prve skupine – »mlajši osipniki«.

Oseba	Spol	Informacije o posamezniku in družinskem ozadju
A1	Ž	Živi z obema staršema, večkrat poskušala oditi od doma. Oče ji zbija samozaupanje. Izstopila iz srednje šole zaradi vpliva slabe družbe. Izredno dokončuje smer šolanja, ki jo je prekinila. Trenutno s prijateljico iščeta stanovanje, da se preselita skupaj.
A2	Ž	Zaradi družinske situacije prekinila šolanje. Ne živi in nima nobenih stikov z izvirno družino. Pri 17 letih se mora sama znati in poskrbet zase. Živi s partnerjem in dokončuje šolo, ki jo je prekinila.
A3	Ž	Starša se ločita, ob ponovni partnerski zvezi mame se odseli k babici. Konflikti z babico, seli se skupaj s partnerjem v podnajemniško stanovanje. Ohrani dober stik z mamo.
A4	M	Živi s staršema. V družini so slabi bivanjski pogoji, nima zasebnosti, svojega prostora. Neprestano v konfliktih zaradi brezposelnosti. V sporih je posredovala tudi policija. Poskus samomora, duševne težave. Želel bi se odseliti od doma. Strah pred neuspehom, če bi ponovno poskusil z šolanjem.
A5	M	Ob začetku poklicnega šolanja doživi prometno nesrečo, zaradi posledic ima težave dobiti primerno delo. Dve leti živel z dekletom, sedaj se preseli nazaj k mami. Z mamo se dobro razume. Ne želi se šolati.
Podatki o vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja		<ul style="list-style-type: none"> • trije so vključeni v Program 10.000 (zaključni letnik -strojni tehnik, zaključna dva letnika gradbeni tehnik, matura turistični tehnik,) • eden vključen v PUM • eden zavrnil vključitev v izobraževanje - obravnava pri poklicni svetovalci

Tabela 93: Osnovni podatki o udeležencih druge skupine – »mlajši šolski uspešniki«.

Oseba	Spol	Informacije o posamezniku in družinskem ozadju
B1	M	Nekaj časa je živel z dekletom, sedaj zopet s starši. Težave v šoli zaradi hiperaktivnosti, kar vidi kot glavni razlog, da je prekinil šolanje. V preteklosti, ko je imel težave s šolo ni dobil pomoči staršev, čeprav je bila možnost, da bi lahko posredovali in mu pomagali. Starši so dobro ekonomsko situirani. V sedanjosti ima s starši dobre odnose.
B2	Ž	Del življenja preživi v rejniški družini. Ustvarila si je lastno družino. Težave z osnovno eksistenco, večinoma sama ob pomoči državnih podpor preživlja petčlansko družino, mož brez urejenega državljanstva in vseh pravic, oče v zaporu, zelo slabi bivanjski pogoji.
B3	M	Živi pri starših. Končuje poklicno šolo, ki ga ne veseli in Mmeni, da ne bo nikoli opravljal poklica za katerega se šola. Ukvarja se z glasbo.
B4	M	Živi z babico. Obkrožen predvsem z starimi ljudmi. Pogreša partnersko zvezo. Težave z odvisnostjo od drog, zdravljenje v tujini.
B5	Ž	Že kot otrok je zaradi nasilja v družini nameščena v rejniško družino. Živi s partnerjem in predšolskim otrokom, v stanovanju, ki ga je podedovala od rejnika. Mož brez zaposlitve. Težave za posledicami odvisnosti od drog.
Podatki o vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja		<ul style="list-style-type: none"> dva vključena v Program 10.000 (bolničar, prodajalec) z enim se dogovarjajo za vključitev v program prodajalec (do sedaj ni želel) eden zaključuje šolanje, vendar v lastni režiji eden prekinil sodelovanje v Programu 10.000 zaradi odvisnosti od prepovedanih drog

Tabela 94: Osnovni podatki o udeležencih tretje skupine – »starejši osipniki«.

Oseba	Spol	Informacije o posamezniku in družinskem ozadju
C1	Ž	Živi s staršema in babico, kjer so pogosto prisotni konflikti zaradi njene brezposelnosti in zaradi katere se je že večkrat začasno odselila k sestri in se ponovno vrnila domov.
C2	Ž	Izhaja iz štiričlanske družine, starša brezposelna, brat preživlja družino z delom preko ŠS. Živel v enosobnem stanovanju. Ločitev staršev. Po končani srednji šoli se seli od doma, zamenja več podnajemniških sob in stanovanj. Sedaj živi z babico v hiši, jo materialno podpira in spodbuja k iskanju zaposlitve.
C3	Ž	Živi s staršema in babico. V družini je dogovor, da jo podpirajo v času šolanja. Prejema redno žepnino. V zameno pomaga pri vzdrževanju gospodinjstva.
C4	M	Živi s staršema v hiši, čuti zaupanje in spodbudo staršev, prejema žepnino.
C5	M	Živi s staršema. Doma se dobro počuti in nje najraje doma. Navezan na psa.

Podatki o vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja	<ul style="list-style-type: none"> eden vključen v učno delavnico Poti do dela in zaposlitve in trening zaposlitvenega razgovora (učenje veščin iskanja zaposlitve) dva vključena v Program 10.000 (prometni tehnik in računalniški tehnik) eden vključen v računalniški tečaj eden se pripravlja za preizkus znanja za pridobitev poklica trgovinski poslovodja
---	--

Tabela 95: Osnovni podatki o udeležencih četrte skupine – »starejši šolski uspešniki«.

Oseba	Spol	Informacije o posamezniku in družinskem ozadju
D1	M	Živi z očetom, s katerim si delita hišo. Oče ga podpira v času študija. Dogovor, da ga bo v poznejših letih, ko bo imel delo podpiral on. Dobro se razumeta.
D2	M	Živi s starši. Prejema redno žepnino. Starši ga podpirajo pri ponovnih poskusih vpisa na fakulteto.
D3	Ž	Živi s starši. Oba starša ob stečaju podjetja pred kratkim izgubila delo. Podpora sorodnikov iz tujine.
D4	Ž	Živi s starši. Starši jo navezujejo na dom. Nesoglasja s starši, ki ji očitajo nefleksibilnost pri iskanju zaposlitve. Prejema žepnino.
D5	Ž	Živi s starši, ki jo podpirajo in ji plačujejo šolanje v zasebni šoli.
D6	Ž	Živi s starši, si med seboj pomagajo.
Podatki o vključenosti v programe aktivne politike zaposlovanja		<ul style="list-style-type: none"> dva vključena v učno delavnico Poti do dela in zaposlitve (Učenje veščin iskanja zaposlitve) in računalniški tečaj eden vključen v tečaj za turistične vodiče eden vključen v Program 10.000 - zaključni letniki Pravne fakultete dva nista nikamor vključena

Družina postaja odločilni dejavnik življenjskih možnosti mlade generacije, čeprav se hkrati ugotavlja, da postaja v sodobnem času dostop do družinskih podpor vse težavnejši, saj se zaradi razkrajanja ustaljenih vrednote in načinov družinskega življenja sodobna družina velja za vse bolj šibko, oslABLJENO in ranjeno. Družina je ključnega pomena v položaju mladih brezposelnih, predstavlja jim vir finančnega, socialnega suporta in drugih oblik pomoči in podpore. Študije kažejo pomembno povezavo družinskega ozadja in položaja mladih brez zaposlitve, saj je po ugotovitvah raziskav le-ta ključnega pomena za psihosocialno zdravje mladih, socialno ozadje pa prav tako opredeljuje pogoje in možnosti mladih glede tveganja brezposlenosti. V študiji OECD (OECD, 1996) je dognano, da večina brezposelnih mladih izhaja iz družin delavskega razreda, z nizko izobrazbo staršev. Študija prav tako pokaže da je stopnja stresa kot posledica brezposelnosti bolj značilna za ljudi iz delavskega razreda, saj so bolj izpostavljeni tveganju izgube dela in s tem tudi ekonomski deprivaciji (Whelan, 1994). Druge raziskave pa kažejo, da je ločitev staršev ali odraščanje v enostarševski družini povezano pri brezposelnih mladih povezana s težavami psihosocialne narave (Hammer, 1992; Jeffs & Smith, 1990). Slovenske raziskave kažejo, da se je v tranzicijskem obdobju zadnjih desetih let se je v Sloveniji zelo povečal pomen staršev tako na čustveni kot na instrumentalni ravni. Zlasti se je povečal pomen matere, izstopa pa tudi pomen sorodniških socialnih mrež in opor (Ule, Kuhar idr., 2002). Bolje situirani mladi, ki imajo za svoje življenjske eksperimente

ustrezno podporo staršev si lahko privoščijo bolj kreativne odzive na izzive individualizacije, mlade, ki pa tega vira nimajo, lahko z gotovostjo uvrščamo med visoko tvegane. Študije o socialni ranljivosti mladih tudi kažejo, da so ravno najbolj ranljivi tisti mladi, ki nimajo nobene odrasle referenčne osebe, na katero bi se lahko oprli in ji zaupali (Jones in Wallace, 1992, po Ule in drugi, 2000).

Pregled informacij o družinah in značilnostih družinskega ozadja mladih nam pokaže naslednje sliko družin in družinskega dogajanja v štirih skupinah.

Za prvo skupino je značilno *odraščanje izven izvirne družine*, pomanjkanje družinskih podpor tako emocionalnih kot instrumentalnih, le dva mladostnika poročata o pomenu emocionalne podpore matere v sedanjem položaju, ostali pretežno izpostavljajo pomanjkanje podpore.

Družinsko ozadje udeležencev druge skupine zaznamuje *konfliktno in nasilno vzdušje v družini*: doživljanje nasilja v zgodnjem otroštvu in posledično odraščanje v rejniški družini (2x), bivanje pri starih starših, trije udeleženci živijo v izvorni družini, od teh eden poroča o nasilnih odnosih in prepirih v sedanjem obdobju. V tej skupini v dveh primerih mladostnika (2x) poročata o težavah za posledicami uživanja drog.

Družinsko ozadje udeležencev tretje skupine značilno zaznamuje *sobivanje z razširjeno družino*, kjer v družini živi še babica, v primeru ločitev staršev se ena od deklet preseli k babici. Izpostavljeno je izvajanje pritiska generacije starih staršev na mlade, ki imajo po eni strani manj razumevanja za položaj brezposelnosti mladih v današnjem času, po drugi strani pa spremljajo in spodbujajo mlade k aktivnejšemu iskanju zaposlitve. K večjemu razumevanju in toleranci do sedanjega položaja brezposelnosti s strani izvirne družine prispeva jasnejši dogovor, v kakšnih pogojih so starši pripravljeni pomagati mladim pri prehodu v lastno zaposlitev (šolanje, pomoč v gospodinjstvu ipd.), trije poročajo o rednem prejemanju žepnine.

V četrti skupini mladi vsi mladi živijo s starši, razen enega, ki živi le z očetom. V enem primeru mladostnica poroča o brezposelnosti obeh staršev in opori sorodnikov iz tujine. Tudi v tej skupini je zaznati prisotnost tihega dogovora, da *starši v času šolanja vsestransko podpirajo mlade*. Razen v enem primeru, ko mladostnica nakaže, da jo starši navezujejo nase ostali ne poročajo o nesoglasjih in težavah v odnosih.

Nekaj več kot polovica mladih v naši raziskavi živi v izvorni družini, trije udeleženci se po ločitvi staršev preselijo k babicam, kjer po določenem obdobju sobivanja prihaja do konfliktov in posledično odseljevanja. Le udeleženci, v starosti od 19 – 23 let poročajo o sobivanju in poskusih sobivanja s partnerjem in sovrstniki. Opisi dinamike odnosov v družinah nakazujejo obremenilne družinske okoliščine, le te so manj značilne za mlade v starosti od 23 – 26 let z dokončano izobrazbo, kjer imajo starši največ strpnosti in razumevanja za sedANJI položaj brezposelnosti. Družinski odnosi so v tej starostni skupini emocionalno bolj stabilni, ker so v družini sprejeti dogovori, v kakšnih pogojih so starši pripravljeni pomagati mladim pri prehodu v lastno zaposlitev. V drugih primerih pogostejše prihaja do nesoglasij, napetosti, celo do nasilja in posledično do odseljevanja in ponovnega vračanja domov. Tam, kjer je družinska zgodovina mladih bolj psihosocialno obremenilna in je prispevala k temu, da so mladi v preteklosti opuščali šolanje, se tudi v sedanjem času, ko so si nekateri od njih že ustvarili lastne družine nakazuje kopičenje stisk in problematike in

deprivacije, ki ostaja in povečuje tveganje mladih pri prehodu v zaposlitev in vključitev v svet dela.

Po podatkih o vključenosti udeležencev v programe aktivne politike zaposlovanja, ki smo jih pridobili od strokovnjakov zavoda za zaposlovanje vidimo, da v vseh skupinah prevladuje usmerjanje in vključevanje mladih v izobraževanje preko Programa 10. 000, ki omogoča pridobitev oz. dokončanje izobrazbe. Starejši udeleženci so za razliko od mlajši vstopajo tudi v učenje večšin iskanja zaposlitve in v tečaje za pridobivanje dodatnih znanj (računalništvo, tečaj za turistične vodiče...). Opazimo, da je bila s strani mlajših udeležencev v dveh primerih zavrnjena vključitev v izobraževanje, v enem pa je bilo izobraževanje prekinjeno zaradi težav z odvisnostjo od drog. Ti podatki morda nakazujejo, da so mlajši udeleženci tudi zaradi dosedanjih izkušenj z izobraževanjem in precej obremenilnih družinskih razmer manj motivirani za ponudbo programov oz. prvenstveno v izobraževanje in bi morda v tem obdobju potrebovali podporo, da bi si najprej uredili materialni položaj, predvsem bivanje, kar je zanje v tem obdobju primarnjšega pomena. Pri usmerjanju v programe je pomembno upoštevati ekonomski vidik pripravljenosti za izobraževanje, saj je brezposelne odločitev za izobraževanje pod močnim vplivom socialnih in ekonomskih imeprativov, samoučinkovitost pa se je v raziskavi o motivaciji brezposlenih mladih za izobraževanje izkazala kot manj pomemben dejavnik za nadaljevanje izobraževanja na višji stopnji (Radovan, 2003). Možnost kritja materialnih stroškov izobraževanja je pomemben dejavnik, ki omogoča in motivira brezposelne za izobraževanje. V vseh evropskih državah in tudi pri nas je ena od temeljnih strategij aktivnih politik zaposlovanja usmerjanje brezposelnih mladih v izobraževanje. Kritiki opozarjajo, da se zgolj z usmerjanjem v izobraževanje lahko sproža nasprotni učinek od pričakovanega. S pedagogizacijo mladih ne rešujemo pred socioekonomsko odvisnostjo od odraslih. Mlade, ki se soočajo z brezposelnostjo, z izbranimi kriteriji za vključitev v izobraževalne programe, bolj izpostavljamo segmentaciji in socialni izključenosti kot vključenosti, saj pogojev za vključitev v programe pogosto ne izpolnjuje ravno skupina mladih, ki spada med najbolj rizični del te populacije (Walther, 2002).

2.2.2 Značilnosti mladih na štirih dimenzijah socialne v/izključenosti ter na področju psihosocialnega zdravja

2.2.2.1 Institucionalna v/izključenost

2.2.2.1.1 Sektor izobraževanja

V tem poglavju upoštevamo predvsem citate iz pogovorov, ki smo jih kodirali z naslednjimi kodami prvega reda: Izkušnje šolanja v preteklosti, Položaj šolanja v sedanjosti, Uporabnost šolskih znanj, Kompetence, znanja, spretnosti.

Izkušnje šolanja v preteklosti

A2: Jest sem ..., pa se, v bistvu še šolam, manjka mi matura, ki bi jo rada zdej nardila. Mmm, potem pa moje zdejle stanje je tako, da sem ene dve leti tri leta nisem nič nardila tko, ker nisem imela tud možnosti, da bi šolo dokončala.

A1: No jest vem, da sem v takem položaju zato, ker sem prekinila redno šolanje, sem imela popravce, v bistvu sam enga in ga nisem nardila in sem se pol izpisala in sem hotla tistga narest po izpitih in se je zavlekel sploh zarad dnarja, pa tko, ne. Ni mi pa žal no, sem se pa

vseen imela lepo, še zmer se mam lepo, no, čeprav je pa težko, službo ne morš najdit itak, če nimaš šole, če pa hočeš delat šolo rabiš službo, da bi lohk sploh plačeval šolo.

A1: Ja, jest. Ne, no zdej, ne sej, v bistvu zarad težav doma tud, so bli tud slabi rezultati v šoli, sam kaj pa vem, ni mi pa žal čez vse to kar sem šla, ker sem zdej na primer čist drug človek, no to čist tko zdejle, ampak se mi pa par takih stvari ne bi zgodil, ki so ble takrat zlo slabe, čeprav zdej dobro vplivajo name, tko da mi je v bistvu čist v redu.

A3: Ko sem začela šolo delat izredno sem dopoldne večinoma delala, popoldne sem bla v šoli. Hodila sem na fotografijo recimo, ne in je bla, v bistvu je bla, je bil štos v temu, da sem ugotovila, da mi ta šola sploh ne da tega kar jest ne bi mogla narest sama z nekim mentorjem, o.k. papir, ja, kar je tisto pomembno. Odnosu nisi pa v bistvu nič od te šole, vsaj jest ne, recimo in potem če si dejansko dopoldne delal in pa pršel ob treh v šolo, si bil zmatran, ne in to ti je sicer znesel par mescev, potem pa v bistvu, tud če si se učil si sedel pred knjigo in gledu v bistvu črke, ni to da ti je ratal delat.

A5: Jest sem imel sam en problem in to zdravstveno težavo. Že v prvem letniku sem imel enga popravca, dva v bistvu, enga sem naredu, enga nisem, sem pol šu izredno, sem naredu tud unga. In pol sem šu v drug letnik normalno, mi je šlo kr v redu, sem neki sred družga letnika, sem šprical en petek, se mi zdi da je bil. Sem šu v Italijo s kolegi, mami nisem povedal, z ruzakom normalno sem šel v Italijo, po telefone in smo se zaletel v kamion. In smo takrat naredl kr veliko štal, sem imel tri vretenca zlomljena. Tko da sem takrat imel ene dve let zdravstvene težave in šolo sem pustu, da bi šu nazaj me ni glih zanimal, mal pretežki predmeti so bli, da bi se učil izredno.

A4: Na prvo šolo srednjo, ki je bla, k sem hodu, je bla Aškrčeva, prvi letnik sem padu, se nisem več vrnu na to šolo. Potem sem se prepisu na Litostroj, prvi letnik sem naredu brez učenja, družga sem naredu brez učenja, tretjega sem pa mislu, da bom naredu brez učenja, je bil pa račun brez krčmarja.

A3: Ko sem jest pršla v prvi letnik je blo tko, da smo se v prvem letniku učil stvari, ki smo se jih v osmem razredu, ne. Tko da velik šol se recimo ne, ampak te že takrat v osnovni šoli tak presing da, da prideš že čist zmešan v srednjo šolo, da se ti še puberteta pol zraven, recimo in se ti v bistvu zlo velikim se mislim zlo upre šola, tud čist odnos učitelj učenc, vse to skupi. Ker fora je ve tem, ker ti dajo pr 14-ih letih, da se boš ti odloču, kaj boš počel v življenju. Mislim to je prva stvar, k je narobe.

Uporabnost šolskih znanj

A1: Šola ti sploh, vsaj jest tko gledam, pr nas na turistični je blo tko natakar, k je bil triletni program, natakar bi kokr tolk bi moru znat računat, a ne, recimo in so imel sam v prvem letniku matematko, pa v drugem letniku mislim, da enkrat na teden so imel matematko, v tretjem sploh matematike predmeta ni blo. V bistvu ful nesmiselno, tko je tud na trgovski, v tretjem letniku nimaš matematike, trgovc pa natakar se glih najbolj z računi ukvarja, vsaj men se tko zdi. In se mi zdi to tko bedno. Na turistični smo imel pa tko, turistični tehnik pol to naj bi šel naprej, ne vem za karkol v turizmu in neki morš poznat. Mi v treh letih, v bistvu pa vse tko, no, pa celo šolanje, ene eskurzije nismo imel, al pa enga potovanja, karkol, s tem k je gimnazija Ledina, se mi zdi, so imel vsak teden neki organiziran, skozi, pa je gimnazija, mi smo bli pa turistična, pa nič. Ne o turizmu nismo vedl nič. V bistvu smo tist praksa kar smo

mel, še tist kar smo prakse dobil, k smo mogli imet en mesec prakse, smo bol čistl sobe po hotelih, k pa tam na recepciji stal pa z gosti se ukvarjal.

A2: Ja jest, to velikrat slišm, to ljudje govorijo in tud jest sem tko in tud moj fant je tko razmišljaj in je reku, da zdej, k je star 25 let in je tik pred tem, da končal faks, je reku, da zdej ve, zakaj so ga filal s podatki, ki jih ne rabi, zato da so mu širl obzorje, zato da možgani delujejo in da je zdej hvaležen in da je to to in da v bistvu naj se jest tud ukvarjam s stvarmi, ki me ne zanimajo, ker bom pač pametnejša zarad tega in se bom bolj znajdla v življenju. Men je prav, da je tko mal bol splošno se učimo, da ni tisto, k kakšen konj. Nič ne vid ne levo ne desno.

A3: Jest štekam, da angleščino al pa slovenščino, pa te stvari morš vedet in je prav da si splošno razgledan, ampak za ene stvari pa morda nisi nadarjen in jih sploh ne boš rabu pa ti vse veselje in prihodnost vzamejo s tem, npr. razne vrste kemij, ki jih nikol ne boš pr delu uporabljal.

A1: Sam matematko smo imel tolk zakomplicirano geometrijo, pa vse, kar v turizmu sploh ne rabš. Na primer, bol bi blo pametno met kakšno poslovno matematiko zraven al pa karkol, da ti vsaj enkrat pride prav.

A4: Al pa da te recimo vsaj usmerjajo, kjer si sam bolj nadarjen in zainetersiran, da si še bol širiš obzorja. Ne da te že tam tolk nafila, da pol stvari pozabiš, mislim, da maš tako glavo, da k prideš iz šole, nič ne veš, se sploh ne znajdeš, teoretično maš v glavi ful velik stvari, tistega dejanskega znanja k bi ti koristilo za delo pa ne.

Položaj šolanja v sedanjosti

A2: Se še šolam, manjka mi matura, ki bi jo rada zdej nardila.

A3: kar me veseli, da sem ta pravo šolo izbrala, ampak kar bi blo pa dejansko pameten za službo, pa ne glih ta pravo. Tko in sem rekla zdej, da pač si bom v nekje pol leta probala zoorganizirat življenje v tko najboljši smeri in glede šole in glede zaposlitve, da bom imela vsaj temelje nekaj tko postavljene

A4: Šel bi naprej, ampak nekaj nisem še pripravljen na šolo. Šolo bi šel delat, samo se bojim neuspeha. Ker vem pa v naprej v neuspeh.

A5: Šola me tud ne zanima glih kej preveč, mam svoje aktivnosti, dejavnosti.

A1: In tko da sem rekla zdej al ena druga šola vseen, glavno da dokončam in dobim papir. Lej, jest sem dva letnika v enem letu nardila. K sem mislila, da ni mogoče, pa je, no.

A3: Dons je za službo tko, da ti ta šola lohka tud čist nič ne pomaga, lahko je čist neumnost zarad papirja, mislim ne neumnost, ne tko da enostavno boš ti naredu eno šolo, s katero se boš matru, potem boš pa v življenju delal čist eno drugo stvar, k nima šola nobene veze.

B1: Sam je pa tko pač, zdej če si izreden in če delaš samo izpite, je stvar v temu, da moraš bit pripravljen tolk bolj sam zase se pomatrat. Pa je treba, ne vem, navezat stike, s kakšnimi k hodjo na predavanja, pa da recimo zapiske dobivaš, pa mal več profesorja obiskovat, da te tud profesor mal vid, je lažji, če hodš na predavanja. K tud ti pišeš te kolokvije in če ti nardiš

dva al pa tri kolokvije, maš izpit narejen. Recimo ti ni treba na izpit, ne. Dočim pa delaš izpit, maš pa izpit, ne. Pa potem ni ne kolokvija, ne nič, ne. V bistvu vse se morš sam naučit. Al inštrukcije al pomoč koga družga, k zna.

C2: Drgač sem pa gimnazijo nardila in nimam nobenga poklica, zato pač nimaš kej delat konkretnega. In sem šla pol v bistvu na Likovno akademijo sprejemce delat in nisem bla sprejeta in pol sploh nisem vedla, kaj čem družga it študirat in pol sem se šla pa na zavod prjavit. Zdej grem pa spet delat sprejemce, zanalšč.

C4: Ne vem, prekvalifikacija je spet to, da si na isti stopnji, na istem si, to se men zdi, vsi smo kle na istem. To je stopnja, kjer imamo mi zdej poklice, to so vsi poklici eni taki, da se težko dobi, recimo, zdej se zahteva večjo stopnjo, faks recimo končan, zato pa to ne vidm prekvalifikacija, da bi izboljšala moj položaj.

C3: Zdej zarad tega je ta srednja šola k osnovna šola, v takem obdobju smo, zdej se že vsi vpisujejo, ne vem kolk visok procentov - vsi na faks, včasih ni blo tolk, prej je tud vsak končal. V obdobju mojih staršev, k so v srednjo šolo hodil, recimo, je bla situacija taka doma, da niso mogli it na faks, da so mogl it delat, je blo več tega, zdej je pa ta populacija tolk visoka, da že skor vsak na faks hod. Jest zdej vem, da srednja šola je osnovna šola, nič družga, recimo peta stopnja šolanja, srednja šola delaš, da si en poslovodja, ampak to je tvoja obveza osem ur zjutraj, popoldan, ponoč, to ni to, to se počutiš, kot en običen delavec, po domače rečen. Jest si vsekakor želim narest en faks, ne, to definitivno, za naprej bomo pa vidl, kako bo.

D5: Ja, jest k mam to ekonomsko komercialno smer, me je potem svetovalka poslala na računalniški tečaj in imam zdej potrdilo, pa glih tko ne dobim nič. Pa napišem v prošnji, da mam tečaj računalništva, pač angleščina ne vem, devet let.

Kompetence, znanja in spretnosti

A2: Računalništvo, računalništvo morš obvladat, ne dones. Povsod skor kamorkol greš, vsaj neki osnove. To iz sebe govorim, to vem, da bi mogla znat, pa tud bom v bodoče se bl v to, pa jezike.

A3: Se mi zdi, da je zlo dobr, da znaš dost jezikov, vsaj ene dva tri pa vsaj pasivno, dobr ne, aktivno morš znat angleščino, to moraš znat, pol pa da neki razumeš.

A5: Pa zlo veseli bi bli, če znaš ruščino. Letos je ful ruščina, čist vsi bi radi in čist vsi govorijo rusk, pa špansk.

B5: Pa izpit za avto je dobr da maš, tud za druge stvari, to ga jest mam sicer, ampak to se mi zdi tud važen.

B2: Splošna razgledanost, da si človk, k zna pomagat drugim.

B1: Ja, da si diplomat, da se znajdeš, to je definitivno najbolj važen, ker v bistvu povsod.

D1: Dons je važna informacija, dons bi blo dobr, da bi francoščino govoru, ker rabijo tolk pravnikov, pa jih je zlo mal ki znajo. Sej pravm, po eni strani je to koristna informacija, k mi

lahko prov pride, pa ne sam men komurkol, po drugi strani, se pa ne ve, a bodo čez pet let tud take potrebe kokr so danes, če se začnem to učit.

D1: Danes uspe tisti, ki je najbolj nadarjen, al pa ki se je najbolj trudu za to in se je najbolj przadeval od vseh.

Sklepne ugotovitve

Za mlade v vseh skupinah je izobraževanje priložnost, da si razširijo možnosti za vstop in čim boljši položaj v svetu dela. Udeleženci prve skupine so usmerjeni v dokončanje šolanja, kjer poudarijo pomen pridobitve certifikata o doseženi izobrazbi. Kritični so do uporabnosti znanj, ki jih pridobivajo tekom šolanja. Opozorijo na negativne posledice prezgodnjega odločanja o poklicni karieri. Ne pričakujejo, da bodo v prihodnosti delali v poklicu za katerega se trenutno izobražujejo. Izpostavljajo pomen kompetenc v medosebnih odnosih, iznajdljivosti in fleksibilnosti pri pridobivanju znanj. Motivacija za izobraževanje je prav tako povezana z aktualnim spremljanjem dogajanja na trgu dela.

Udeleženci druge skupine opozarjajo na pomanjkanje možnosti za različne smeri izobraževanja, ki bi bilo subvencionirano s strani države. Zaradi tega morajo izobraževalne cilje prilagajati svojim finančnim zmožnostim. Prizadevajo si pridobiti izobrazbo v smeri svojih poklicnih interesov in želja. Po dosedanjih izkušnjah z delom je prav tako več interesa za izobraževanje, ki omogoča delo v javnem sektorju.

Udeleženci v tretji skupini so kritični do usmerjanja v dodatna znanja in prekvalifikacije, saj nekaterim dosedaj niso prinesle več uspeha v zaposlitvi. Stremijo k pridobivanju fakultetne izobrazbe in pridobivanju čim več izobraževalnih certifikatov na različnih področjih.

V četrti skupini del mladih poroča o izkušnjah, da jih dodatna znanja zaradi konkurenčnosti delodajalcem ovirajo pri možnostih trajne zaposlitve. Soočajo se z ovirami pri dostopu do izobraževanja zaradi konkurenčnosti javnih in zasebnih izobraževalnih ustanov. Izražena je motivacija za pridobivanje znanj, ki razširijo in dopolnijo sedanja in motivacija za izobraževanje v smeri lastnih interesov, četudi se zavedajo, da ta na na trgu dela niso zelo iskana.

3.2.2.1.2 Sektorja zaposlovanje in socialno varstvo

V tem poglavju upoštevamo predvsem citate iz pogovorov, ki smo jih kodirali z naslednjimi kodami prvega reda: Prijava na zavod za zaposlovanje, Sodelovanje z zavodom za zaposlovanje, Programi APZ, Zaposlitveni načrt, Koristnost prijave na zavodu za zaposlovanje, Sodelovanje s CSD, Izkušnje prejemanja socialne podpore na CSD.

Prijava na zavod za zaposlovanje

A3: Ko sem prišla na zavod je blo v bistvo zato, da se je zlo težko dobil službo, če nimaš napotnice

A2: nisem imela sredstev za preživetje,čist in sem šla na socialno vprašat, če se da kaj dobit, tako sem se pol na njihovo pobudo tle na zavod prjavla.

A3: Sem delala en čas, ene dve leti prek Študenta, sem mogla doma dajat v bistvu tri četrtnine svoje plače, tko da se mi ni splačal, zato sem se na zavod vpisala, k dobim zdej socialno podporo in jo mam pol zase, ne. Mislim denarno sem na istem, sam da zdej ne delam po cele dneve.

B1: Sploh pa v tej državi je da pač, znajo bit dost zahrbtni. Tko da in sem glih zarad tega pol šu na zavod in v bistvu sem si pol iz zavoda pač na socialno in se si zrihtal to socialno.

B4: Ja, jest sem se odloču, da bom začel delat in sem šel, sem knjižco dubu, sploh nimam pojma. A sem jo mogu sem iskat, al sem jo mogu semle nardit, sej ne vem. In sem šel k enmu kao, da bom šel delat, sem bil ene par dni na probi, pa me ni vzel. Pol sem pa še neki časa iskal, pa gor pa dol, pa ni blo tko k sem jest hotu. Pol sem se odloču, da bom šel zaprost za socialno podporo, k sem imel ene veze.

D1: Na zavod sem pa pršel, zarad tega, glih zarad tega ker sem izreden, ker si študij sam plačujem, hkrati pa sem imel željo dobit kakšno primerno službo, k bi ustrezala pač gimnazijski izobrazbi, pa bi bla nekak kompatibilna študiju. V enem letu, se nekak ni nič tazga odprl, tko da v bistvu je moja želja se iz izrednega študija prepisat nazaj na redni študij, pa predvsem končat študij, no.

D2: Jest sem ...Kaj naj rečem, jest pravzaprav sem pršu na zavod, zato ker sem rabu zavarovanje, k jest mislim nadaljevat še študij, sam težko je pridt na faks, k hočem it, k je ful, mislim ful rabš, k hočem it na ALU.

D5: Na zavod sem se prjavla, ker ti en reče pejt se prjavit. Men so pač rekl, če že nimaš kej družga za delat, pa pejt se vsaj na zavod prjavit, da bo vsaj kej padl

C2: Na Likovno akademijo sem šla sprejemce delat in nisem bla sprejeta in pol sploh nisem vedla, kaj čem družga it študirat in pol sem se šla pa na zavod prjavit.

Sodelovanje z zavodom za zaposlovanje

B4: Ja, to da si aktiven iskalc pomen, da kadar ti oni pošlejo, da ti najdejo delo, da ti nekdo ponuja delo, mu morš nujno prošnjo poslat, da si zainteresiran, pa z njemu se morš pogovort, drgač te avtomatično, ti dajo knjižco, da ne morš preko njih pridet sploh do socialne, no.

B1: Ja, jest sem se tud tko zmenu, da v bistvu dokler naj bi šolo delal, da tko da me pustijo pr kraj. Morš bit tud mal diplomata, da se zmenš, zment se morš z njimi. Znat se morš zment. Jest poznam dost ljudi, recimo, k so bl na zavodu, pa so bl par mescev, pa so se odpisal, sam zarad tega dejansko, ker al se niso znal pogovort in so jih iz zavoda, kar se tiče služb, so jim skoz pošiljal službe, pa niso hotl, pa so z zavoda govoril, da ga bodo izpsial, al se ni znal zment pr svetovalki.

B1: Jest sem bil recimo prjavljen pred leti 98/99, sem bil jest prjavljen na zavod, k sem delal fotografijo. Ampak takrat pač, so ga tuki polomil, ne, pač nardil so mi tisto, pač zoprno stvar in pač jest sem bil zlo razočaran in enostavno sem se od kle odpisal in sem reku, bom raj delal, raj bom garal k praktično k opica, ne vem in si bom tko sam plačal šolo. K da tuki sedim na temu zavodu, pa me ne vem, najprej mi odobrijo, pol me pa zafrknejo, jest se pa matram ne vem, po zdravnikih, tam tam, povsod, da bom sploh dubu, da mi znese. Tko da

enostavno pač lansk let sem se pa spet prjavu, februarja sem se prjavu in od takrat sem na zavodu.

B5: Tle je tko, da če si prjavljen se nekam moraš vključit al šola, služba, to, nekam morš it.

B4: Jest bi pa, da bi zavod ponudu kakšna še kakšna predavanja

B5: Men osebno so pomagal, ne, glede šole recimo, to so mi, jest nimam nič za rečt, ne.

D5: Ja sistem je mogoče dobr, ne, sam ne za nas, men ne nud praktično nič, jest nimam nič od tega sistema, če hodim k moji svetovalki. Sem rekla v redu, sam recimo, jest vidm, jest pridem k moji svetovalki, pa pram, a si kakšno prošnjo napisala in to je že uspeh, da jest napišem prošnjo za en delovni mest, to je maksimalno sodelvanje.

C4: Recimo zame, svetovalka k me spremlja, to je men super, k recimo naj bi blo pet prošenj za poslat, ja, jest če bom tri bo moja svetovalka že, ouuav, super gremo naprej.

D6: Jest osebno prošenj ne pišem, k poznam sistem delodajalcev, frizerejev, dobijo prošnjo, tud odprejo ne, ampak gre direkt v koš za smeti. Jest lahko cel popoldne sestavljam, pa ure stran mečem, k bi v tistem času lohk bla že tam in glih zarad tega, pa me vseen sil in recimo moji svetovalki to ni všeč, k jest prošenj ne pišem, sam za koga čem jih pisat, k vem, da bo šla v koš za smeti. Grem rajš osebno tja.

D3: Ne, kot podpornega jest tle nič kej ne dobim razen dnarja. Men se zdi, da zavod bi mogu al eno pač pogodbo, jest ne vem kako majo zavod pač posortiran kar se tiče te sodelvanja z delodjalci in vsega tega, na primer glih to, k oni nas vzamejo, pol nas pa zavrnejo, zato ker zavod njim plača. Nekak bi mogli se zakoni spremnit, da bi ga vsaj ne vem, če ga vzame za pripravištvto, ga mora za ta let, ker če ne izgubi oziroma on kazen plača. Neki na ta način bi se mogl zgodit, da bi bli mi bl zavarvan. Jjest že klele poslušam, pa še ful svojih prjatlov poznam, k so tud na zavodu in se jim je čist isto dogajal, ampak nisem pa vedla, da je tolko množično. To, da te vzamejo iz zavoda, zato da on dobi keš, dej pogledate mal bilance bi blo treba pogledat, to se skoz dogaja. Nepošteni delodajalci ižemajo keš od zavoda, res, na koncu smo pa mi še bl na psu. K nimaš niti volje pisat več prošnje, ker v bistvu konc koncev ne zaupaš nobenemu razen seb in maš sam tisto neustavljivo željo, da bi sam svoj šef bil.

D1: Men se zdi to drugač, da zavod ni slaba ustanova, pa da se trud nam vsem skupi pomagat, kar je pač v zmožnosti, njihovih zmožnosti. Ja, sam problem je to, k delodajalci to izkoriščajo.

D5: Sej v bistvu ti se trudš, ampak ti ne dajo možnosti, da bi uspel. Čeprav zavod misli, da ti jo oni dajejo možnosti, te pa v bistvu zatrejo te, ne.

D5: Ni kej dost ponudb tle prek zavoda, mene so v zadnjem času samo enkrat poklical iz zavoda Ja takrat k so me klical, sem imela glih virozo, trebušno gripo sem imela in nisem mogla it, pa mi je kr žal, da nisem šla, čeprav za prevajalko za angleščino, ane, ker sem pač dvojezična. Tko, mi je v bistvu žal, da nisem šla, sam nisem mogla takrat.

C4: Jest pa sem dobila ene štir ponudbe z zavoda kar sem tle prjavljena, sam to ni blo nič v zvez z mano, kar mam zapisan tam v načrtu.

D3: Jest sem bla pr svetovalki in je rekla, k sem pač že tolk čas ana zvodu, da naj delodajalcu, ko bom šla na razgovor omenim, da pač sem jest tolk časa na zavodu in da je možnost, da on dobi ne vem kolk dnarja, če mene zaposli za eno leto, je okrog 500 tisoč, če me zaposli za dve let je okrog milijon. Ja v redu, on me bo zaposlu recimo za dve let, bo on dobu milijon, ful dobr, sam po dveh letih bom pa jest spet na cesti.

C2: Mene na zavodu še niso nikol poklical, da majo kej primernega, jest sem vmes cincala al čem študirat al čem si iskat sploh službo, pol sem si neki časa iskala, pol sem rekla grem študirat, ne vem, še sama nisem čist dobr vedla, kaj bi.

C4: Ja, sem ves čas v stiku s svetovalko. Zdej ne vem, sem eno obdobje mislu, da bi se zaposlil neki, sam začasno, moji cilji so, če bi kakšno bolšo šolo imel, al pa večjo stopnjo šole, da bi mel več možnosti.

C3: Sej, k si prijavljen na zavodu maš obveznosti, hodiš v klube, kako se sploh prošnja napiše, zdej k sem jest že dve leti kle prijavljena, bom mogla jest v klub za tri mesce, k bom prav tam. Bom mogla vsak dan štiri ure bit in pisat prošnje tam in klicat.

C4: Všeč mi je kle na zavodu, mi je všeč recimo, k jest ne pričakujem od zavoda, da on men službo najde, mislim, službo si morš sam najdt, tko sem si jest reku, tko rečem, od zavoda jest pričakujem določene informacije, kar kol želim, če me zanima neki novga, prdem, ne vem, obrnem se na zavod za določeno informacijo, jest ne pričakujem od zavoda, da mi službo najde, to deleč od tega.

C3: Zavod mi je reku, da mi lahko pomaga, k naredim polovico šole in pol lohk sofinancira.

C4: Sofinanciranje je odvisno kero ponudbo od njih za šolo sprejmeš, jest sem recimo slišal za une k majo samo osnovno šolo, recimo, k je srednja šola k ti zavod vse plača vse, sam če prideš ke, pa da nardiš, majo oni določeno kaj plačujejo kaj ne, kaj ti pmagajo in kaj ne.

C2: Men se zdi fajn to redno javljanje na zavodu, k maš vsaj enga človeka tam k mu je do tega, k te vsaj tam vpraša, kaj pa ti bi, da si vsaj prisiljen sam pr seb pomislit, kaj pa v bistvu sploh bi. Drgač pa itak ne vem, skoz neki iščeč, pa pol mal obupaš, pa pol spet iščeš, se mi zdi kar tko zgubiš stik z realnostjo, no, če nimaš ene službe, pa rutine dnevne.

C3: Včasih se delodajalec direktno obrne na zavod in potem mu zavod posreduje naše podatke in potem on izbere in pol zavod nas obvesti, kam naj gremo na razgovor, če nas izbere. Tko, da že on takrat nardi selekcijo, da pač zmanjša, da ne da oglas v Delo objavt, pa pol pošiljajo prošnje z vseh smeri..

C2: Drgač pa te svetovalke, men so se ene štir zamenjale, neki tazga in se mi zdi tud ful razlika med njimi, kakšen pristop majo, pa to. Recimo ta šele ta zadnja, k jo mam, je res, se lohk normalno pogovarjaš kot s človekom. Ker tud one so šle na to šolo po mojem zato, ker niso drgam pršle, al pa niso kam mele za it, pa so kle pristale, pa mogoče ene nimajo glih prav veselja, prav za to delat z nami. Tud kle se mi zdi prav razlika, ful razlika, res, ena sam tam, da neki stipka, pa neki tam, tist poveš. Ta k jo mam jest zdej je res fajn.

Zaposlitveni načrt

B1: To delanje zaposlitvenega plana je ena čista administracija.

B3: To so sam papirji, k ne vejo oni, kaj bo teb zares pomagal, mislim itak si morš sam pomagat.

B2: Pa ne, pa tud, men se tko zdi, ti prideš do svetovalke, ne in se v bistvu pogovoriš, recimo, nardiš nek plan eno shemo, recimo, kaj so tvoji načrti, ne in v bistvu, načrt je sam načrt, v bistvu od samga sebe je odvisen kaj boš naredu. V bistvu svetovalka je tam, sam zato, da ti pomaga al pa mogoče, da s svetovalko skupi nardita plan. V bistvu tist plan se pa ne bo uresniču, če ti sam tega ne boš naredu. Od tebe je odvisen, kaj boš naredu, ona je samo tam zato, da ti mogoče pomaga.

C3: Sej tud v bistvu zavod ti v zaposlitvenem načrtu napiše, katere smeri lahko iščeš, če potem uveljavljaš stroške, če kej tko izven, ne krijejo. Jest mam prav v zaposlitvenem načrtu administrativna dela, ekonomska dela, pa prodajalc, če bi jest zdej poslala za ne vem kaj, za medicinsko sestro, to je čist mim in pol že ne bi blo v redu. Recimo za negovalko z mojim poklicem, to ni v mojem zaposlitvenem načrtu, to ti tud zavod omeji, kaj iskat.

C3: Prvič, ko prideš na zavod, greš k svetovalki, ona napiše zaposlitveni načrt in ti ga izroči. Tak list kot vabilo, vse napiše katero šolo imaš, katera stopnja, katere smeri lohk iščeš, kolk prošenj na mesec morš poslat, vse.

C2: Men se pa zdi to dost odprt, mogoče nisi, mogoče se nisi ti upala povedat, vsaj mene je vprašala in sem tko dost konkretno povedala, kaj bi in kaj ne bi, glih zarad tega.

C3: Ne, na podlagi tega zaposlitvenega načrta potem tud zavod, ti kakšno prošnjo pošlje, pejt tja na razgovor, al pa tud v tej sobi sem bla že na razgovoru, sam potem je pa delodajalc zahteval, da mormo mi imet vsi higienski minimum, k po zakonu ga mor delodajalc nas prijavt in plačat, on je pa hotu, da ga sami in sej še svetovalka je bla ena zraven in mu je hotla dopovedat, samo on se ni dal.

C1: Enkrat na mesec se moraš javljat. Potem zaposlitveni načrt nardi in tko, če je še kaj novga, recimo, če nardiš izpit za avto bo dopisala zraven.

D6: Poveš jim, kam si kej pošiljal prošnje, da si zapiše v računalnik. Vsako informacijo, k jo dobiš, k je koristna za tebe in zavod, jo poveš. Karkol, če je koristno za tebe, za zavod poveš, maš večjo odprto možnost za zaposlitev recimo.

Programi aktivne politike zaposlovanja

B3: Glede šole je ful dobr, k ti omogočjo, da končaš.

B2: Mogoče bi moral še kej dodat glede teh šol, majo manjšo izbiro, vsaj pravm zase.

B1: Prek zavoda, majo tud osnovne inštrukcije za maturo, ne. In v bistvu zdej, ko bom šel delat maturo, k zdej mam še štiri izpite za narest, pol mam pa maturo. V bistvu poklicna, ampak jest bom najbrž šel k direktno na maturo, da mi ne bo treb delat še teh plus dva, pa da ne bom zgubu let, ne. K zdej je bil ta zakon pač sprejet, da lahko zdej na tem izpitnem centru delaš maturo ne glede na to, če ne dokončaš šolo. Tko, da glede nato, da sem mislu, da si bom mogu zdej plačevat inštrukcije al pa plačat kakšen tečaj, zato da, jest bom pač se učil za maturo, ne, k sem le tolk let zgubu, tko, da zdej tuki je to zastonj, ne. Tko, da to je ena dobra

stvar. Pol se mi zdi, da je tud klele dol tud dobr organiziran, k majo prav za šole spoznat, na Smoletovi, tuki majo kar se tiče šol, vse od usposabljanja do ne vem do kompletne šole, potem razni drugi, tko k, ste rekl, da ne vem, za kakšno poklicno usposabljanje al pa, al pa kaj pa vem. Tuki sem bil, k so mi oni plačeval šolo, sem hodu k svetovalki...

D5: Ti izobraževalni tečaji k te usmerjajo, zakaj bi se ti izobraževal še ne vem za kaj zraven, če te še s tem kar maš nočjo vzet nikamor. Bog ne daj, da bi imel kej več, k se te že zdej bojijo. Mislim, zakaj jest sploh ne razumem fore. Vsi neki hvaljo ta sistem, ampak očitno je s tem sistemom neki narobe, ker čist nobenmu ni kul, k je kle. Razen to zdravstveno zavarovanje, sej družga pa itak ni nič.

C3: Ja mene je hotla dat v javna dela, pa je blo vedno za kakšen za učit naprimer majhne otroke, sam jest tega ne znam, jest tud kakšni sošolki ne znam pomagat. Ne bojo imel nobene korsti od mene, če bom jest enga osem letnega otroka poštevanko al pa kej, k mu ne bom znala, jest mu bom rekla na pamet se nauč.

C3: Mene je svetovalka poslala na računalniški tečaj in imam zdej potrdilo, pa glih tko ne dobim nič. Pa napišem v prošnji, da pač tečaj računalništva

D4: Jest sem bila na tečaju, kako pišeš prošnjo, pa tud na unem za razgovor z delodajlci

C4: Ja, smo se naučil, naučil smo se na tem tečaju za službo une osnovne stvari, recimo, učil smo se recimo, da se zaposlitev ne dobi, ker ne znamo pravilno prošenj napisat, ne dost kvalitetno. To je trajal po ene štiri urce. Eni tečaji so par urni, eni so par dnevni.

C3: Jest sem bila na teh par dnevni, potem sem bila tud na eni, tko skupina je bla po par ur, pisat, kaj si želiš, si hodu ven, si naredu en miselni vzorec in si vsakmu povedal kaj želiš in kako, v kateri bazi želiš, da te oni vidjo, kaj želiš in kako.

C4: Kle na CIPS-u je tud, je tud tak tečaj, se tud pogovarjaš, v bistvu mal razširiš bl, kaj bi iskal. To je bl, da oni odkrijejo, da vidjo, če res si zainteresiran in če res iščeš službo, po moje. Prošnje smo pisal, sam tam so se bol posvetil vsakmu posebej, vsak je prebral prošnjo na glas in pol je ona povedala, kaj bi blo v redu spremenit.

D5: Ta CIPS je povezan z zavodom, lahko se obrneš na njih, recimo, če določeno informacijo za internet, če potrebuješ al pa za knjigo iz knjižnice, pa časopise. Pa isto so svetovalci, sam tam majo tud druge smeri svetovalcev, recimo, če si, maš kakšne osebne težave, da ni povezano s službo to ti tud pomagajo.

Koristnost prijave na zavodu

C2: Ta status tle ti prnese, da v knjižnici ne rabš članarine plačat, drgač ti pa praktično nič ne da, če hočeš imet mesečno moraš imet, ne morš imet študentske, kot drugi moji vrstniki, da je cenej, ampak morš prav imet delovsko, za občane, k je pa sedem jurjov.

C3: Pa zavarovat se morš tud kot občan in plačevat dodatno zavarovanje, jest sem se mogla prav zanalašč, sem mogla it na operacijo in bi mogla plačat, 50 tisoč samo za operacijo plus tri dni v bolnici in sem se mogla zavarovat in zdej že dve let plačujem zavarovalnino pri Adriaticu. K je ne morš prekint, sploh, tud če nimaš, potem se ti nabira in potem te tožjo.

D5: Edina pomoč k jo jest dobim od države je v bistvu denarna pomoč.

D4: V bistvu men najprej sploh niso na zavodu za to socialno pomoč povedal, jest sem šele tri mesce potem k sem bla prijavljena zaprosila, k mi je sošolka bivša povedala.

C4: Slučajno me je enkrat svetovalka vprašala, če dobim pomoč, sem reku od koga, ja se morš obrnt na socialno to svojo. Sem reku, zakaj mi to niste to povedal na začetku.

Izkušnje prejemanja socialne podpore na CSD

B1: Ene par jih poznam, k so dobil recimo dost manjšo socialno k jo mam jest. Pa ne vem so mi vsi zatrjeval, da naj bi isto povedal kot jest, v bistvu pol k so mi pa govoril, sem reku, da so neki pač tazga povedal tam, da so jim pač trgal.

B5: To je tud dost od socialne odvisen, kolk dobiš. Lahko maš čist isto socialno, isti primer pa bo enmu dala, enmu pa ne. Mislim to je čist tko, mislim, jest tud take primere poznam, ona lahko najde eno lukno, pa ti ne da kokr bi lahko dobil.

B1: Al pa da živiš pr starših, vsa podpora staršev recimo, kakšen se zagovori, sej to je čist tko, ne. Ona te sprašuje, lahko rečeš, jest sem reku živim pr starših, a mpak jest se preživljam sam, recimo, jest mam svoje stroške, pač, ne vem. Men je butast zdeje pr 23-ih letih živet na račun staršev.

B5: Moj partner je pa samo prijavljen pr starših, pa ne živi tam, pa mu ne dajo, glih zarad tega, ker je tam prijavljen, pa je povedu, da se sam preživlja in vse, pa mu dajo manj socialne, zato ker je prijavljen pri starših. Pr men pa ne, men pa da tko kokr je treba. Pa sem prjavljena pr starših.

B5: Dvakrat na leto maš možnost, da dobiš izredno pomoč, samo morš z ne vem kakšnimi dokazi pridt tja. Men je rekla, prej sem imela drugo socialno sem vsakič dobila izredno pomoč, zdej mam pa drugo, to, so isti zakoni isto, ampak ona prav, da samo v primeru poplave, potresa, ne vem česa vse, da drgač se to ne da dobit. Pa se da dobit, ampak ona enostavno me gleda in ne vem počem presod, noče mi jo dat.

B2: Od mene je socialna hotla dohodke, od kjenaj jest mam dohodke. Takrat smo mi hotl vizo nardit za mojga moža. Ravno zato smo tja pršli, k mam tako situacijo, k do službe sploh ne more pridt.

D4: Na socialni jim pa moraš izpis vrednostnih papirjev prnest

C3: Sem bla glih včer na centru za socialno delo in mi je hotla zmanjšat, je spreševala kakšno je denarno stanje doma in mi je hotla celo znižat, že tko tist mal k dobimo, je hotla še znižat. Me je začela spraševati, kakšno finančno stanje doma, koko kej plače, kok ma oči penzijo, pa ne vem kaj. Jest bom dobila socialno pomoč, ne bo dobili moji starši, jest men starši kokr mi lohk pomagajo, mi lohk, konc, to ni njena stvar. Sem rekla, ja ne vem, ne brskam jest po njegovi denarnici, da vidim kolk dobi.

C4: Nimaš ti tam, oni imajo svoje, kar majo svoje za narest in to nardijo, ni to k kle, da bi se ti lohk, mogoče bi se ti lahk, če bi se obrnu za pogovor. Ampak za to, za našo denarno pomoč

ti nimaš, tam prideš je ljudi deset petnajst in to se gre, da se čim hitrejš nardi, nimaš to kokr kle to ni za osebne težave.

C1: Jest k sem ta prvič pršla, sem sam rekla, da živim doma in mi je takoj za pol znižala, takrat je blo men se zdi 30 polna in sem na konc dobila trinajst ven. Pol k sem se vpisala v šolo, sem dobila mal več, k sem samoplačnica in mi starši ne morjo pomagat.

C3: Pa polno papirjev je treba primest, da nisi lastnik nobene hiše, stanovanja, da si državljan, da si samski, da živiš doma, da si Slovec, da si ne vem kaj vse. No in s tem dokažeš, da si odvisen od drugih, da rabš in ona ti še zmer ne da.

C2: Mogoče majo kakšno normo kolko dajo teh pomoči, pa potem ti glih prideš, ti si 51-ta, oni jih pa loh 50 dodelijo.

B2: Zakaj moraš dat plačo staršev kot dokaz, kdo je reku, da maš ti kej od te plače, a veš.

C3: Ja, jest sem na zavodu prijavljena kot samostojna samska ženska in jest sem kot sama svoja družina, zakaj me pol kar naprej s tem gnjavi kolk majo dnarja. Saj starši po zakonu niso več odgovorni zame, starši so odgovorni dokler se ti redno šolaš, jest se izredno šolam, to pomen, da niso več. Čist odvisen kolk oni men sploh hočjo pomagat, pol ti pa tam kar naprej starše ven vleče.

C1: Kokr ti doma živiš, se ti pač teh par procentov zniža, tist ti ne plačajo, jest vem, k sem zaprosila za to socialno pomoč, no. Dobr moram reč, da ni ne vem kolk švoh, dobivam 37 jurjov. Ampak 15 procentov mi gre stran, drugač bi dobivala polno, to je pa 43, 44 jurjov se mi zdi dons.

Sodelovanje s CSD

A1: Dvakrat sem mel socialno po tri mesce in so pol na konc rekl, ja bo treba prodat delnice, al pa morš za metlo prjet. Sem jih samo gledal, kva. Pol sem pa tud od drugih slišal, da se to dogaja.

D3: Sem šla tja na socialno in so me pa zasliševal k da sem na sodišču, že k sem zuni sedela, je bil ene revež notr, je zjala na njega, tolk da se je slišal po celih hodnikih tam okrog, jest sem se že skor tresla, sem rekla, kaj bo ona men tam.

D3: Ja tam na centru so eni prav nesramni.

B1: Ta na centru znajo eni bir tolk nesramni, jest sem mislu, da jo bom res mahnu, ker je bla prav,...joj, to se obnaša do tebe tko, k da si ji mamo ubil, ne vem...

D3: So mi rekl na centru delnice prode. Jest sem vložila prošnjo za socialno podporo in glih tist dan, k sem vložila, so ble delnice vredne dva tisoč in jest sem tko pogledala in ona je že računala, prej so ble pa jurja pa pol, a veš in ona tko računa in prav, ja veš glih mal si čez cenzus. Sem rekla, ja v redu, zdej bo al kej dobim, al ne bo.

C3: Ne vem, no, jest mam s socialno grozne izkušnje z njimi, še mojo mami je nadrla po telefonu.

B5: Jest se spomnem je šla ena gospa, je imela ful zlata po sebi, pa zapestnice pa to in je šla noter, ja oddala tisto, k izpolneš in tista je njej rekla, prav nadrla jo je, gospa ta en prstan če prodate, lohk živite s tem denarjem, k to prodate. Kako pa ona ve, da je pravo zlato.

C2: Po moje, da to ni čist, ne vem men se zdijo te ženske tam, ne vem, pač ne vem, glih prideš glih preden ona zapira in ne poštempla une tvoje zadeve in je ne da naprej in recimo ti potem ne dobiš tist mesec socialke in kaj boš pol. Mal so tko, men se ne zdijo, glih, da bi ble neke socialne delavke. Mogoče so že tolk naveličane, ne vem.

C4: One majo tak poklic, ma svoj poklic, njen ni potrebno, da se s tabo kej družga ukvarja...

C2: Seveda, sej je to njen poklic, da se s tabo ukvarja, ona ne more tam.

C4: Pa ja, recimo, jest sem tam eno gospo, tista, k je za mojo socialno pomoč, jest sem recimo, vprašal na koga se obrnem, če mam kakšne težav. Ona bi rekla, to mate moje sodelovke, k se s tem ukvarjajo, s temi stvarmi, jest nisem za take stvari. Tko recimo, jest sem vidu tam dve smeri v tej socialni.

C2: Tam ne v bistvu mogoče ne vejo oni, da ni več, tko k je blo včasih, k so svoji starši poskrbel za svoje otroke, zdej mogoče starši sami zase ne znajo poskrbet in pol tud otroc, se morjo sami najdt in kaj boš pol. Tega ne dojemajo.

B2: Kolegica je šla v nekem dobrem plašču tja in je potem una ženska rekla, kaj boš pa ti to rabla, kokr kako je lepo oblečena in kaj pa teb manjka, zakaj boš pa ti eno socialno podporo dobivala.

D3: Sam to, če oni to gledajo recimo kar po zunanjem videzu in ti pol tolk da, sam to je nepravilno, ti morš imet tam nek določen papir, morš pokazat, da si recimo prjaven na Zavodu.

C4: Mislim, tist kar ona zahteva, ona ma tud svoj zakon, ne more si se zdej ona zmišljevati, to se morš ti bol potruditi, recimo, ne more zdej ona tebe gledat, ja sej ti si dobr oblečena, ja teb bom pa zmanjšala, ne sme ona ma svoj zakon, ona bi se morala po svojmu zakonu ravnat.

Sklepne ugotovitve

Mladi prve skupine dajejo najmanj izjav o sodelovanju z obema ustanovama. Povedo, da so se na zavod prijavili predvsem zaradi težav preživetja (plačevanje šolanja, stanarin), da bi tako lahko pridobili pravico do socialne podpore. Nekateri od njih so bili na zavod napoteni s strani CSD. Iz pregleda ostalih podatkov je razvidno, da je interes večine usmerjen v dokončanje šolanja iz česar je sklepati, da se v ostalo ponudbo programov APZ tudi iz tega razloga ne vključujejo bolj aktivno. Posamezniki izpostavljajo neprijetne izkušnje sodelovanja z delavci CSD pri uveljavljanju pravice do socialne podpore.

V drugi skupini so se nekateri posamezniki prijavili na zavod z namenom poiskati delo in nekateri zaradi težav dostopa do začasne zaposlitve, ter zaradi urejenosti družbenega statusa. Zaradi nekonkurenčnosti poklica za katerega so se izšolali na trgu dela, zaradi zdravstvenih in drugih težav v zasebnem okolju tudi preko te ustanove niso pridobili veliko priložnosti za vstop v zaposlitev. Pohvalijo podporo ustanove pri izbiri in usmerjanju v šolanje, kjer pa pogrešajo še ve smeri in možnosti za izobraževanje. Zaposlitveni načrt doživljajo kot

administrativni način sodelovanja in menijo, da je v končni fazi vse odvisno od njih samih, kaj bodo v življenju naredili. Zavedajo se pogojev, ki jih morajo izpolnjevati, da obdržijo status na zavod in s tem bonitete, ki iz njega izhajajo. Izjave mladih dajejo vtis, da napotitve za delo, ki jih pridobijo na zavodu sprejemajo kot izpolnjevanje obveze do zavoda in ne kot priložnost za delo (*»se moraš jiti pogovort z delodajlcem, če te oni kam pošljejo«*). Razbrati je, da svetovalci upoštevajo interese, prioritete mladih, če ti o njih spregovorijo (npr. usmerjanje v šolanje in ne v aktivno iskanje zaposlitve). Pogrešajo jasnost kriterijev pri dodeljevanju socialne podpore pri CSD, kjer poročajo o doživljanju krivic, birokratskosti, samovoljnosti in nesramnosti delavcev CSD.

Mladi v tretji skupini imajo več izkušenj vključevanja v programe APZ, prijavljeni so na zavod, ker iščejo dodatne možnosti izobraževanja oz. pridobivanja dodatnih znanj, ki jih subvencionira zavod, poročajo o malo ponudbah dela preko zavoda, ponudbe, ki pa so jih pridobili so ponavadi zavrnili, ker so menili, da zanje dela niso primerna. Seznanjeni so z načinom sodelovanja z zavodom, ki ga morajo spoštovati, če želijo ostajati v evidenci iskalcev zaposlitve. Pozitivno ocenjujejo spremljanje zavoda pri njihovih prizadevanjih izobraževanja. Iz izjav je razbrati, da zaposlitveni načrt večina njih dojema kot predpis, ki ga poda svetovalci na zavodu, sledi administrativno vodenje evidentiranja, kjer poročajo o svojih dosežkih, ki se evidentirajo in jim s tem dajejo legitimnost, da ostajajo v evidenci zavoda. Kar se tiče ponudbe drugih možnosti APZ imajo pozitiven izkušnje z CIPS-om, kjer so zadovoljni z možnostmi dostopa do informacij. Tudi sicer so pričakovanja v sodelovanju z zavodom vezana na pridobivanje čim več informacij. Zaposlitvene tečaje kdaj doživljajo kot preverjanje, ali res aktivno iščejo delo. Pridobljena dodatna znanja jim do sedaj niso ponudila boljše možnosti za zaposlitev. Pohvalijo prizadevnost svetovalcev, opozorijo pa tudi na različne pristope, na nestalnost stika oz. menjavanje svetovalcev, kar se jim ne zdi dobro zanje. Mladi v tej skupini v največjem obsegu izjav poročajo o razlikah, ki jih doživljajo pri dodeljevanju socialnih podpor s strani socialne službe na CSD, o neprimernem in žaljivem odnosu delavcev do njih.

Mladi v četrti skupini poročajo o prijavi na zavod predvsem zaradi potrebe po urejenosti družbenega statusa, urejenosti zavarovanja, ker si sami financirajo izredni študij in želijo pridobiti denarno podporo. Zavod jim ne posreduje veliko ponudb za delo. Izražajo odpore do pogojev, ki jih morajo izpolnjevati, da bi lahko ostajali v evidenci (npr. pisanje prošenj). Večina jih je mnenja, da razen možnosti rejenosti statusa in denarnih podpor od te ustanove ne pridobijo drugega. Kritični so do sedanjega načina partnerskega sodelovanja, ki je vzpostavljen z delodajalci, saj menijo, da ta način v prvi vrsti oškoduje njih, saj tako pridobijo veliko neprijetnih izkušenj. Menijo, da se z do sedaj uveljavljenim sistemom okoriščajo predvsem delodajalci, oni pa ne pridobijo ničesar. Izražajo previdnost in pomisleke pri usmerjanju v pridobivanje dodatnih znanj, ki so jim ponujena prek zavoda. Predvsem želijo čim več informacij, med drugim kritično izpostavijo, da s strani svetovalcev niso seznanjeni ali opozorjeni o pravici do socialne podpore, ki jo lahko uveljavljajo, kar v njih vzbuja nezaupanje do pomoči in podpore te ustanove. Informacije o denarnih pomočeh največkrat dobijo od mladih, ki so v podobnem položaju. Zaposlitveni načrt doživljajo kot evidentiranje dosežkov, ki ti širi možnosti za delo. V zvezi socialno službo na CSD tudi mladi v tej skupini poročajo o podobnih izkušnjah kot v ostalih skupinah. Problem vidijo v nejasnih kriterijih dodeljevanja višine socialne podpore in neprimernem odnosu socialnih delavcev do njih (presojanje po zunanjem videzu, nesramnost v pogovoru ipd.).

2.2.2.2 Izključenost iz trga dela

V tem poglavju upoštevamo predvsem citate iz pogovorov, ki smo jih kodirali z naslednjimi kodami prvega reda: *Načini iskanja zaposlitve, Odnos do dela, Vrste začasnih del, Ovire pri iskanju dela, Pomen vez, poznanstev, iznajdljivosti*

Ovire pri iskanju dela

A2: Ko sem prišla na zavod je blo v bistvo zato, da se je zlo težko dobil službo. Tud če zdej gledam, če nimaš napotnice, če nimaš ne vem kaj, zlo neradi redno zaposlujejo, ne. In potem sem šla na zavod. Lohk samo honorarno delam, to te pa itak noben ne vzame, ker nimaš izkušenj, al pa nimaš šole, v bistvu sploh ni nobene logike.

A1: Prvi problem je zdejle po novem zakonu, k greš izredno se šolat izgubiš status dijaka. To je prvi problem, pol pride, da ne moreš delat na svojo napotnico, zdej te itak noben delodajalec noče vzeti, da delaš prek druge napotnice. Mene je vse minil, ko je to v bistvu, ko sem zgubila status dijaka, me je vse minil, vse mi je dol padl, če pa iščeš delo izven Študentskega servisa nič ne dobiš, ker iščejo al izkušnje al pa šolo, nimaš pa ne eno ne drugo. Tko, da je zlo težko ratal.

A3: Sicer bodo v prihodnosti po moje iskal oboje in šolo in izkušnje. Sam pol bom pa še bolj na nuli, ker itak, če nimaš šole, ne moreš izkušenj dobit, če nimaš izkušenj pa tud službe ne boš dobu.

A1: Kako boš pol dobu službo, če ne moreš prek študenta delat, tu na zavodu pa tud zlepa ne najdejo eno zaposlitev.

A2: Pogoj so izkušnje, al pa starostna omejenost, sej vidite, k so ponudbe za službe, al rabjo, da si star od 25 naprej, al pa rabjo tri al štiri leta delovnih izkušenj. Za nas pri 22-ih res zahtevajo take nemogoče. Noben te noče vzeti, če nimaš izkušenj, kje jih boš pa pol dobil.

A3: Pogoj izkušenj je zlo odvisen v keri smeri se hočeš zaposlit, jest sem, k sem se probala zaposlit v trgovini z oblekami, al tko, ne. Oni sploh niso upoštevali izkušenj, sam znanje. Samo če imaš izkušnje dela z ljudmi pa v lokalu bolj gledajo.

A2: Ja jest občudujem kelnarce, morjo res imet živce... Ker ne veš ne kdo ti bo pršu, ne kdaj in kaj ti bo reku in ne smeš nič. Jest sem imela še tazga šefa, da če si se drl na stranke, ki so te nadlegovale, te je takoj itak odpust, sem morala bit tam do dveh zjutraj, čeprav nisem imela ponoči več avtobusa in me je blo strah, ker je nevarno ponoč hodit tam, sam denar sem pa rabila, pa sem tako potrpela.

B1: Jest sem se glih zarad tega prijavo na zavod, saj če ti nimaš statusa pol nimaš nič, je tud službo težko iskat na študentu al pa kjerkoli. Če imaš svojo izkaznico, prideš na študenta pogledat za službo, v redu greš tja, dejte mi to službo, pač ti daš izkaznico in ti da številko. Zdej če jest nimam izkaznice, moram tam lovit ljudi... glih zaradi tega sem šel na zavod....

B1: Men se zdi fajn tko, k mam vsaj poletje za delat, ker drugač ne moremo zarad šole, na primer, da bi lahko delal tudi mi z delovno knjižico in bi nam na nek način pisali ta dva tri meseca, da bi blo to tudi uradno. To se mi zdi fajn in bi blo tud velik boljše, da bi lahko imel

tako možnost, da bi pač poleti delal, da ne bi rabil te pomoči od države, pa ne vem kva vse in bi tako imeli evidentirane delovne izkušnje.

B2: Če ti privatnik ne plačuje, potem ti ne moreš plačat stanovanja, pol ti pride do komplikacij, pride do tega, da te ven vržejo, ne. Jest si ne morem predstavljat, da bi me vrgu ven, dobr, zdej sem jest trenutno pri svojih, ampak k sem bila v najemu, so me pa že tko gledal. Če rečeš prvega, ti pa dobiš plačo 15., 16., al pa vprašanje kdaj, ti pa njemu ne moreš tega dopovedat, da je zate to važno.

B4: Ja, oprostite, sam to te danes privatniki tako izkoriščajo, na koncu, pa plačo dobiš, če jo dobiš, tist dan ko bi jo moral.

B2: Pa ne morem jaz tako delat, jest lahko delam, men to ni problem, tudi sem bolj aktivna, sam da ti ne plača in da ti potem ne moreš plačat najem stanovanja...lastnik stanovanja ne bo čakal. Ti pa od delodajalca čakaš na dnar, vsak mesec je isto... in to je danes več ali manj tako, da mladi živimo v najemu.

B2: Ja, privatniki so katastrofa... To pa sploh ne bom več šla iskat. Niti ne bom vprašala. Ne, raje delam po hišah, sem tudi že skrbela za invalidko, kot pa da bi delala pri privatniku. Sem točno vedla koliko dobim 3.000 tolarjev ali 5.000, vsaj veš, da jih dobiš.

B2: Največji problem je, če ti on ne plačuje, potem ti ne moreš plačat stanovanja, pol ti pride do komplikacij...Zarad tega sem šla pa tudi v prekvalifikacijo za bolničarja, kar pomeni, da je tam bolj gotova služba, dosti možnosti je; res, da je težji del, ampak se da. Veš, da imaš službo zagarantirano, veš, da te država v bistvu plača, ne plačuje te sam tista oseba, k ti je šef, veš, da bo plačan.

B4: Jest sem imel recimo zdejele ene par delovnih mest, sam to sem dobu taka delovna mesta, da sem take razmišljal tam, k da bi bil, hujš se mi je zdel, k da bi bil med norci, res. Med privatniki, to so take psihični napor zame pa tko, v tej situaciji k jest zdej živim, ko sem se vrnil iz komune in nisem še čist zdrav, to je zame čist preveč.

B5: Če imaš otroka ti prec pustijo slušalko, ko kličeš za delo, al pa ti reče, ja gospa, tri otroke...Ja, oprostite, pač mam tri otroke.

B5: Jest na primer odkar sem dobila otroka, sem težji dobila službo, vse težji, čist vse. Na primer jest sem bla kelnarca, slaščičarka, pek, picopek, ampak k maš ti enkrat otroka pol ti že gledaš, da zjutraj dobiš delo. Pa takoj ko izraziš to željo te šef pogleda, sam rečeš zjutraj, je konc, če maš pa tko zjutraj delo, popoldne pa šolo, sej v bistvu otroka niti ne vidiš. Zjutraj otrok spi, popoldne delaš in to je to. Pol se pa čudjo, da je družba taka kokr je, normalno, da otroc pol ratajo taki, pa da grejo v slabo družbo, če nimaš ti časa za otroka, morš ga imet, če hočeš da otrok rata normalen.

B5: Recimo jest mam lastno izkušnjo, ne, k me je hotla v bistvu zaposlit, ampak mi je rekla, da je v bistvu za to delo pogoj, da me zaposli, da nimam jest otrok še tri štiri leta. V bistvu tak en beden recimo razlog. Tko da dajo tud, pr ženskah sploh dajo te omejitve.

C1: Kar velikrat je kle na zavodu na razgovoru, da pol delodajalec nobenga ne vzame, ker noče plačat zdravniškega pregleda.Nekateri delodajalci hočejo, da maš prevozno sredstvo,

zdej pa tisti, ki še nikoli ni imel službe, tud ne more imet denarja, da bi si ga kupil. Tud kredita nikjer ne dobiš ugodnega, nič ne, da bi si kupil eno petko, katrco al karkol.

C3: Pa ne vem kaj vse zahtevajo zraven šole, Power point obvladat, pa ne vem, do konca znat Excel, pa vse računalnik obvladat, zraven še dva jezika, ponavad še kakšna italijanščina, k je nisi imel v šoli, sam angleščina je v osnovni in v srednji šoli, jest sem imela šele pol na ekonomski sem imela dve let nemščino.

C2: Sem pol imela enkrat delo za investicijski sklad, k so zdej ful aktualni, da greš po telefonu, da težiš ljudem, da po imeniku, jim razložiš mi smo pa to pa to, pridte sem na razgovor in da oni kokr vložijo dnar tja. To sem tud delala dva dni, pa sem pol šla, k so bli taki tipi, tko uno, si pršu tja in vi morte vsak dan se zbuditi in si rečt, jest bom bogat, tak pristop so imel in tko eni piltki, nasmeh in ne vem kaj, sam, pa tud plačan, štirinajst dni si delal... Ja, z enim takim pristopom, ...čim več jih boste poklical, več je možnosti, da bo kakšen pršu prnesu dnar in potem vi od tega dobite en procent. In kaj naj zdej, hodm en mesec tja in bo pršu en Joško, k sem ga jest poklicala, pa bo njim dal. Jest pa dobim en procent, kolk ti uspe. Ti v bistvu kličeš po telefonu in potem recimo, jest sem imela glih eno ob Ljubljani, ne vem, mal tko ven iz Ljubljane, sami eni kmetje so se mi oglašal, ja mami pa oči sta glih v hlevu, je reku en tamal in pol sem dobila samo ene take, k so rekl, ja pa kaj bomo mi vlagal, sej nimamo nič, sej še fižola nimamo, pa ne vem kaj. In pol ti morš potem prvabt tega človeka, da pride v ta studio na razgovor in potem oni povejo, mi smo pa to pa to in potem on da dnar kokr, vlož, da se potem to neki veže in ne vem kaj in ti dobiš en procent od tega, to je plača. Ja, sem pustila, ker sem mi je zdel, ker dones živimo, ne morem živet za čez pet let, itak me lohk že jutrr avto zbije. Pa z vsem tem se osebno sploh ne strinjam, to je vlečenje ljudi.

D3: Dostkrat je tud tko, da delodajalci dajo razpis, ti prideš na razpis, delaš en teden, da spet razpis ven, teb reče, ne rabm te več, drugi spet dela en teden in tko se dogaja iz mesca v mesec in njemu praktično ni treba nobenega plačat, cel let pa mu en dela. Pod pretvezo, kao en teden al pa en mesec na probi.

D4: Mislim, da nepošteni delodajalci izžemajo keš od zavoda, res, na koncu smo pa mi še bol na psu. K nimaš niti volje pisat več prošnje, ker v bistvu konc koncev ne zaupaš nobenemu razen sebi in maš sam tisto neustavljivo željo, da bi sam svoj šef bil. Pa čeprav si pripravljen vse počet kadarkoli, kamorkoli it na razgovor, vse.

D6: Zbijajo ti moralo, pa voljo vzamejo, ful voljo do poklica. Men osebno so jo ful že pobral, jest zdejele že en let pa pol iščem intenzivno pa nimam nič, nič. Ne vem pride inšpekcija v salon, te delodajlc v WC zapre, pa take fore, mislim, halo. Nič prijavljen pa bejž ti v WC. In si tam pol ure na WC-ju in k gre inšpektor ven, greš ti lahko nazaj delat.

D3: Ja, sam problem je to, k delodajalci izkoriščajo situacijo na zavodu. Ne vem sej vsak človk se more konc koncev sam potrudt zase, sam delodajalci izkoriščajo in tako rekoč prek zavoda nas.

D5: Več obljubijo na začetku, to je normalno. Pol pa vzameš knjižico iz zavoda, pa več ne dobiš nobene pomoči, normalno. Začneš delat, 100 jurjov mord dobiš, ampak niti zavarovanje ti ne plačajo. Ne morem reč, da so vsi isti, ampak pač jest sem imela take izkušnje, in pol pa na koncu, ti ne da plače.

D5: Drgač pa oblikovanje se v Sloveniji ful rab, ker ti ki delajo sedaj so eni mulci, k so čist slučajno pršli na tist položaj, pa nimajo profesije na tem področju in se mi zdi, da kradejo delo pravim oblikovalcem, k se za to šolamo, pa k mečemo denar dobesečno stran, za življenje kot oblikovalca v Sloveniji dobesečno mečemo stran denar. Mislim sej pri nas sploh ni oblikovalcev, dva art dizajn studia sta in to je to....Ja kar se tiče oblikovanja ni tako velik problem le, da se ti, ti se morš kot oblikovalec uveljavt, težje se je uveljavit med konverzativnim folkom, ki ne daje čist nič na alternativo in čist nič na umetnost, k pa prideš ven v tujino, je pa vsem vse všeč, ampak da bi pa pri nas kej tazga nardil, to pa ne. Vse revije k jih vi doma gledate, vse oddaje to ni noben oblikovalec delal, to je en pač amater delal.

D3: Bo rekel, da je to del, k naj bi ga fantje delal, ne. Dobim odgovor, sej super fajn, sej znaš, sej, sam jest rabm fanta. Praktično ni tuki nobene prihodnosti recimo za žensko. Tud če bodo oni naprej razmišljaj, veterinarika to je 24 urno delo, potem bodo še otroci ...ti ne boš zmogla, ja delodajalec vse to že vnaprej razmišlja, ker hoče zase poskrbet.

Načini iskanja zaposlitve

C3: Preko Oglasnika so ene take sumljive stvari. Jest sem šla zdej, ne vem, je bil en oglas za čistit, stanovanja, ne vem kaj, in pol tko jest grem in tja v Savlje, nekam sem se še pelala in pol kr pridem v eno bajto in kr v eno klet in ena dva tipa čist čudna, ne vem, in pol kokr, da mata en čistilni servis, pol sem samo rekla, pa še kej, hvala lepa. Me je pol un še odpeljal do postaje z avtom in je pol mama rekla, ti si zmešana, ti bo še kdo kej naredu.

C3: Jest vidm, da jest pridem k moji svetovalki, pa pravi, a si kakšno prošnjo napisala in to je že zanjo uspeh, da jest napišem prošnjo za en delovni mest, to je že... svetovalka k spremlja to, al ne, to je super, k recimo naj bi blo pet prošenj za poslat, če bom tri bo moja svetovalka že, ouuav, super gremo naprej.. sam jest vem, da iz tega ne bo nič, k v mojem poklicu je mal šans, več šans imam, če grem osebno, al pa veze, veze nardijo vse, sam men tud veze res nič ne pomagajo.

C4: Jest osebno nimam več nikamor za poslat prošnje, ker sem že skoraj vsem poslal. Tko da nimam toliko možnosti za iskat.

D3: Maš dostkrat kakšne take, ful nejasne oglase, k ne veš dobo, kaj bi naj bi ti sploh delal. Pa prideš tja, pa vidš, da je čist neki družga, kar so dal v razpis. Tko kot uni, ki knjige prodajajo, na vratih ti pozvoni, delamo anketo, kolk mate kej radi ne vem POP TV in potem pride notr in je Mladinska knjiga, je zadnjič to en tip izvedu, zato da so ga spustil notr v stanovanje.

D6: Jest osebno prošenj ne pišem, k poznam sistem delodajalcev - frizerjev, dobijo prošnjo, tud odprejo ne, ampak gre direkt v koš za smeti. Jest kjerkoli vidim razpis al v Novicah, Salamonovem oglasniku, jest grem pač osebno tja. Moji svetovalki to ni všeč, k jest prošenj ne pišem, sam za koga čem jih pisat, k vem, da bo šla v koš za smeti. Grem rajš osebno tja.

Odnos do dela

A1: Men se zdi, da je delo bol tko, bol zarad, več al manj itak vsi delajo zato, da preživijo, če pa delaš ti nekaj kar ti je všeč, pa je tolk bolš. Maš pa še to, da te v bistvu te zadovolji.

A2: Men zdej delo ne pomen v bistvu nič, tko dohodki mi pomenjo, ne pa delo. Delam ja, kolikor delam, da mam denar, sam ni to, da bom jest zdej delala ne, jest hočem se šolat ne.

B1: Poleg poklica bi jest rad tud smučanje poučeval, pa plezanje, za plezanje mam že tečaj narejen, za smučanje mam pa tud že osnovni tečaj narjen, samo za pač naprej za inštruktorja, pa za ta mednarodni tečaj, to si moram še plačat, kar je v bistvu, je kr neki dnarja, ni spet tolk, je pa dnar, ne in v bistvu pr vseh ostalih stroških, je to neki dnarja. Sam to so stvari k me zlo veselijo, ker v bistvu tak poklic, k si ga jest želim delat, ma fotografija je zlo svobodna, skoz si nekaj svoboden, lahko delaš, dobr če delaš za neko hišo, al časopisno al televizijo al da tud sam neki zase delaš. Poleg tega sem, mal sem hiperaktiven človek, tak človek sem, moram ne vem, jest nisem človek za v pisarno, pa da bi sedel za računalnikom, al pa ne vem, v bistvu že klele, dobr sedim, ampak skoz se neki prestavljam, ne. Pač me veseli delo v naravi, sej pravim, glih zarad tega tko smučanje, da bi inštruiral. Tud lahko ko bi naredu ta mednarodno licencosmučarskega učitelja, bi šel lahko v tujino poučevat. Tud v bistvu sem se že neki pogovarjal, da bi šel kam daleč, v Kanado recimo, pa tud pol tam kako delaš, je ne vem, k poznam enaga k je tam delal, je recimo pol leta delaš, zaslužiš tolk dnarja, da v bistvu si pol leta sam uživaš in dejansko tam gor vsi tko delajo. Pol leta dela, pol leta so v bistvu frej, tko da take stvari mene zanimajo.

B2: Da dobim eno normalno službo z normalno plačo, da bom zadovoljen z njo, da se lahko redno zaposlim, pa da lahko na banki kakšen kredit vzamem, pa gor pa dol, pa da mi začnejo leta laufat, da bom imel enkrat penzijo.

B5: Jest bi pa rada neki delala, sam neki, kar me veseli, pa da mam res plačan to, ne da cele dneve delam, sej to sem že desetkrat rekla, pa da nič ni dnarja. Bi neki delala, sam da je res plačan, eno normalna plača, da lahko preživiš normalno.

B4: Jest bi pa na primer šolo naredu, pol bi pa privat odprl, pol bi pa preko zavoda iskal enga delavca. Pa bi blo, ne. Na tak način, k men zavod danes pomaga, bi jest nazaj zavodu pomagal.

B5: Pol pa ne vem, jest sanjam o tem, jest nočem za druge delat oziroma za nič dnarja, da bom cele dneve delala, pa nič od tega ne bom imela, pol se me bo kdo naveličal, pa me bo po 20-ih letih v rit brčnu, pa bo reku, zdej si pa prestara, al pa zdej se zapre al pa karkol. Hočem neki svojga, da sem od sebe odvisna, ne, pa ne bi delala samo za dnar, bi za dnar, normalno dnar je pomemben, ne, ampak tud za to pač, ker rada neki delam, neki morš delat v življenju. Jest bi neki svojga, to jest sanjam, o tem. Na svoje, neki bi odprla, kaj jest vem ka,j al trgovino, al ne vem, to bi se potem vidl, kaj bi trenutno padl,ne.

D1: Jest mam občutek, da ni problem dobiti začasna dela za kratek čas, pa tud za služiti dnar tko, se mi zdi, da se res da, pa tud ne vem zdej, da se lepo zasluži v majhnem času, sam je treba bit pač fajn delat, pa bit priden, ne, pa met mal sreče, sam to je zdej eno. Če bi se pa ti hotu redno zaposlit v tistmu, kar te veseli delat, je pa zlo težko, pa da boš mel enga delodajalca, k bo on zadovoljen z nami, pa pač mi z njim, sej to more bit obojestransko zadovoljstvo, drugač ni sploh efekta, pa tud ni smisla delat.

D5: Se mi zdi, da morš početi tist, kar rad počneš za uspeh. Bom sfurala faks, pol svoj studio odprla, da bom delala tisto kar želim. Definitivno bom šla v eno službo, pa tud če ne bo v moji profesiji, samo toliko, da bom malo zaslužila in si svoj studio odprla.

D1: Da bi zdej prav neko redno zaposlitev iskal al pa to, mi je pa še vedno prednost šola. Mam pač drugačne cilje in se mi zdi, da bi se zdej redno zaposlil in ne vem ostajal tam, ne

vem, se mi zdi, pač nesmiselno. Se mi zdi bol važn, da nardim šolo, pa potem, ne vem, naprej še neki doštudiram, pa potem delam, to kar si želim, kakršne mam cilje.

D1: Zdi se mi, da bom bol pol iskal službo mojemu poklicu primerno in bom aktivno hotu se redno zaposlit v tej stroki, do takrat mi je pa čist vseen kaj delam, a mam za en teden al za en mesec al pa za dva. Pač zdej delam priložnostna dela, jest sem reku, da leta dokler sem mlad, pa kokr sem študent moram izkoristit, pa čim več bit po svetu, pa potovat, pa v raznoraznih družbah, razno razne ljudi spoznat pa od študentskih let, to je men cilj.

Vrste začasnih del

A5: Skladiščnik sem bil, tam sem kar ene tri mesce delal, tam sem velik punc spoznal, sej se še zdej vidm, pa to. Tako, da je zanimiv, ampak jest sem se vedno z avti ukvarjal, sem delal v Mangotu, pa sem prosu za frej, pa sem šel drug dan v Italijo po dele za avto, pa take stvari, tako, da jest se s tem preživljam in mi kar uspeva, tako, da šola me sploh ne zanima, ker sem se drugače znajdu, da boljše živim.

B1: Men osebno je, tko, da pač, recimo zdejle mam, zdejle ne delam, ampak mam recimo, tud delam na črno pr enmu arhitektu. Predvsem tko čez let delamo, polet pa ne. Keš na roke dobim, v bistvu plačo mam tud dobr, mam jurja na uro...pa če dobim, prek kakšnega kakšno delo al prek Študenta, recimo, da tud prek koga delam na napotnico za kakšnih par dni

B5: Delo kelnarce je najlažje dostopno. Je veliko oglasov za ta dela, jih tolk iščejo. Po oglasniku iščejo kelnarce samo, mislim, da so tud kakšni dvoumni oglasi. Ampak če ti zgubiš status dijaka al pa študenta, je pol zlo hudo, huda ura se ti piše. Tko, da za to pač jest raje delam preko študentskega servisa kot prek oglasov.

B2: Delam tud po hišah, k sem tud imela invalidkinjo.

Pomen vez, poznanstev in iznajdljivosti

A2: En sošolc iz osnovne šole je imel četrto stopnjo šole, pa je dobu pri Zavarovalnici prek vez, je dobu službo, tko da so mu v delovno knjižco napisal, da ima peto stopnjo, čeprav je nima, zdej dela in dela pri Zavarovalnici. Zdej zadnjič sem ga enkrat vidla na pošti, k sem odnesla prošnje, kako je zrihtan kravata, rekle, vse.

A1: Ja v bistvu, kokr se boš znajdu. Eden lahko nima niti osnovne šole končane, pa se je znašu, ma svoje življenje čist urejeno, na čist na legalen način, kdaj pa tud mal nelegalen, ampak zarad tega ker si prisljen

A4: Jest sem se tud znašu, se z avti ukvarjam drgač sem delal gradbeno šolo, ampak mi sploh ni, men je avto moja prva beseda...jest kupujem razbite, jih dam rihtat, dele skupi, sem velik v Italiji, velik v Avstriji, pa jih pol prodam. To je moj kruh v bistvu, da se da dobr zaslužit, sam znajdt se moraš, mal moraš vedet, kako najti lukne kar se teh zakonov tiče, če velik prekrškov nardiš, se velik naučiš, sčasoma pride to, k v bistvu daš neki čez... Jest sem imel tega, mam papirje doma, još in još, sem pobegnu iz teh carin, ko sem švercau dele za svoje avte, tko da sem imel tud take stvari že za sabo...tko, da šola me sploh ne zanima, ker sem se drugače znajdu, da boljše živim.

A1: Recimo moj prjatu, on je končal faks, k ga je veselil, sam ne vem, ne znajde se v službi, ne zna, ker je bil v bistvu sam tko prav v šolo usmerjen. Jest vidm po seb, da men več dnarja prnese te moje ideje, k se vmes kej spomnem. Ne vem, tko pač, na primer, ne vem, en dan zjutraj mi je blo ful dolgčas in nisem vedla kaj bom počela in nisem imela denarja in mi je pač pršlo na misel, da bom šla po imeniku klicat tko gospe, če rabjo piškote in sem začela pečt piškote in v bistvu sem ful zaslužla na tem. Sem nosila na dom te piškote, recimo, ne vem, pa dost takih stvari, pa kr spomnem se in mi je več to dnarja prnesl kokr šola...po moje, vsaj kokr jest sebe poznam, da bom imela denar bol iz tega kokr se znajdem, kokr pa iz šole.

A1: Bolj se znajdem, jest vem, da mi tud, ko končam šolo, da bom čist po moje neki družga delala in vem, da bom, da bom neki čist svojga imela, kot poklic za katerega sem se šolala. Šola bo mogoče res tisti prvi vtis, ko prideš na razgovor, drgač pa kokr jest sebe poznam, da bom imela denar bol iz tega kako se znajdem.

C4: Najprej so poznanstva, pol pa veze. Vse ma svoj določen procent, znanje, veze, vse. Jest k sem delal med počitnicam, sem delal isto v firmi so študentje pršli vprašat, a lahko delamo, pravjo ne morte, je pršu moj oče vprašat, če lohk jest delam, je reku, ja tvoj sin pa lahko.

C2: Več možnosti za zaposlitev imaš, če znaš v rit lezt ljudem, če imaš veze, pa da se delaš, da si nekaj kar nisi. Prideš tja na razgovor, lahko lepo odigraš tisto, pa dobiš službo... Niti slučajno se nočem tega naučit. Jest upam, da je še kakšna druga varianta v temu svetu, da se ni treba tega naučit.

D3: Mreža poznanstev je zlo dobra, pa res veze so tud zlo velik dons, veze so zdejle praktično več kokr vse drugo.

Sklepne ugotovitve

Mladi v prvi skupini so pripravljeni sprejemati različne vrste začasnih del, pri tem manj izbirajo med težjimi in lažjimi deli. Največ se poslužujejo iskanja dela preko študentskega servisa, v zadnjem obdobju so izgubili možnost dela preko ŠS, tako delajo preko tujih študentskih napotnic. Na trg dela trg dela vstopajo tudi z ponudbo lastnih dejavnosti in storitev. Delo jim predstavlja nujni vir preživetja, saj si intenzivno prizadevajo za doseganje neodvisnosti od staršev ali od kogarkoli, delo jim daje občutek avtonomnosti in potrditev osebnih zmožnosti. Za prihodnost je izražena želja samozaposlovanja, v sedanjosti niso usmerjeni v iskanje trajne zaposlitve.

Mladi v drugi skupini so vsi vključeni v začasna dela na črnem trgu, v manj primerih kot v prvi skupini delajo preko tujih študentskih napotnic. Izpostavljen je odmik od dela v privatnem sektorju in izražen interes za vključitev v zaposlitev v javnem sektorju, ki obeta več stabilnosti in kontinuitete za delo v prihodnosti. Na črni trg dela vstopajo bolj preko mreže sorodnikov in poznanstev. Priložnostna dela bolj izbirajo in pri tem upoštevajo višino plačila in delovne pogoje. Delo mladim v tej skupini pomeni v prvi vrsti zagotavljanje osnovne eksistence, potrditev, izražena je povezanost zadovoljstva z uspehi in dosežki pri delu. Ne iščejo trajne zaposlitve.

Mladi v tretji skupini na splošno manj poročajo o zaposlovanju na formalnem trgu dela ali izven, sklepali je, da se manj vključujejo v začasna dela, ali pa iz previdnosti o tej temi ne želijo spregovoriti. Bolj upoštevajo in čakajo na usmeritve in priložnosti za delo, ki jih posreduje zavod za zaposlovanje. Izbirajo predvsem med deli, ki so jih skupaj s svetovalcem

opredelili v zaposlitvenem načrtu. Odklanjajo dela za katera menijo, da niso usposobljeni. Stremijo in čakajo na priložnosti za dela, ki so v domeni poklicne usposobljenosti in se jim zdi preveč tvegano, da bi jih sprejeli. Vključujejo se v domača opravila in gospodinjska dela v izvorni družini. Izražajo odtujen odnos do dela in zaposlitve. Na delo gledajo kot na osebni dosežek, zaslužen nagrado, ki je posledica vlaganja truda v izobraževanje. Usmerjeni so k iskanju kontinuirane in trajne zaposlitve.

Mladi v četrti skupini izražajo največ odporov in se najbolj odmikajo od obstoječega formalnega trga dela. Odmik je posledica doživljanja, da je njihovo delo razvrednoteno, posledica neupoštevanja sposobnosti in znanja ter drugih nepravilnosti, ki jih izkušajo ob poskusih vstopa v zaposlitev. Na črnem trgu dela ustvarjajo svoje mreže, da lahko tržijo svoje storitve in dejavnosti. Interes je usmerjen v samozaposlitev. Odnos do dela je povezan z uspehom in zadovoljstvom, potrditvijo znanj, ki rezultirajo v dobičku in koristi za druge.

2.2.2.3 Ekonomska v/izključenost

V tem poglavju upoštevamo predvsem citate iz pogovorov, ki smo jih kodirali z naslednjimi kodami prvega reda: *Stiska osnovnega preživetja, Finančni viri in omejitve, Odvisnost od staršev in drugih, Denarne pomoči institucij*

Stiska osnovnega preživetja

A3: Večinoma se takrat začne delat, ko greš na izredno šolanje, čeprav glih to ne gre skupi. Si do večera v šoli, dopoldne v službi, ampak so cene tega tolk visoke, ne, da moraš v bistvu delat, če hočeš preživet. Zdej, če maš ti starše, k ti bojo vse 100% vse poravnal in ne vem kaj, ampak recimo zna letnik pridt tud 3000 mark na leto. Zdej mislim jest vem saj za mene je tako...Če greš živet stran ugotoviš, da pač nekaj se hočem preživljat, da če greš dejansko od doma, sej ti pomagajo pa moraš tud delat prek Študenta, prek kogarkol plus še šola. In takrat sem začela šolo delat izredno, tko da sem dopoldne večinoma delala, popoldne sem bla v šoli.

A2: Ja jest plačujem 60.000 na mesec za garsonjero, pa še stroški, pride kolk, 75 deljeno 2, ker živim s partnerjem. Do večera si v šoli, dopoldne v službi, ampak so cene stanovanj tolk visoke, ne, da moraš v bistvu delat.

A5: Jest sem zdej spet doma, neki cajta sem živu no tud neki s punco, no zdej sem pa spet doma. V bistvu nimam niti sredstev takih, da bi lahko si prvošču. Tist cajt sem lahko, sam zdej pa spet ne.

B5: Jest sem že povedala, dokler jest šolo ne končam, men se enostavno ne splača uradno delat. Jest ne bom dobila z to poklicno šolo tako službo, da bi zmogla vrtec plačat sama in davk, na konc mi bo manj ostal, kokr pa socialna, pa še časa ne bom imela za otroka, domov pršla in bom čist zdelana. Delala bi za eno normalno plačo, da lahko preživiš normalno. Ne da moraš gledat v trgovino, k greš za jest kupit, a si lahko ta meso kupm, al ne. To se mi zdi noro, to raj ne delam, res na tak način, pol sem raj na socialni, pa kle gledam pol kolk lahk kupm, pa kolk ne, je drgačen občutek kot če garaš, pa sploh nimaš za preživet na konc.

B2: Jest pravm, da je podnajemniško stanovanje zdej težko dobit, pa tud, če ga dobiš, ga plačaš, da tud tista socialna ne zaleže. Z otrokom te noben ne vzame v podnajemniško stanovanje, zelo težko, bojijo se tega. To mislijo, da se te ne morjo znebit, k prideš v stanovanje.

C 3: Sej tud če hočeš it na svoje, sej ne moreš, kam boš pa šel. V študentsko naselje ne moreš, kakšno podnajemniško sobco greš lohk, edin da stanovanje najameš je pa spet predrago, sam ne moreš, če greš recimo z enim k dela, pa se vsi stroški delijo, pol ja. Sam to morš pa spet, tist stoprocenten bit, da ne bo ti pol un čez en mesec reku, jest pa grem, ti maš pa pogodobo za en let, al pa za pet let. Tko, da ta realnost je takšna kot je, da nimaš kle nič, nič ne morš nardit, če pa zaprosiš za socialno stanovanje, ga pa tud ne dobiš, k ga dobijo družine, pač starši z otrokom majhnim al pa clo z dvema. Sej je blo zanč na Preverjeno v kakšnih okoliščinah nekateri živijo, v eni sobi štiričlanska družina, pa še velik plačujejo za najemnino in račune.

C2: Ja jest sem v dveh letih, k sem živela, sem se petkrat preselila, delaš pa za najemnino pa za skret papir, v glavnem, kej dost ti ne ostane. Pa pri nas v Ljubljani pa sploh, neki clo v Evropi najvišje najemnine, neki tazga, pa zdej se bo še povečal, k ponavad ti ljudje, k oddajajo stanovanja majo po dva tri stanovanja, k jih oddajajo in pol je pa ta davk, k bo zdej pršu, k ne bojo mogl si več tega prvoščit in bojo še zvišal najemnine, zato da bodo še to lohk kril zraven. K zdej se to že prav dogaja, da to zvišujejo, pa že tko in tko, da še tam ene 40 jurjov za eno sobico.

C4: Razmišljam, kako bom jest in kdaj bom jest imel svoje stanovanje, al pa ne vem kaj, mogoče zdej ne bi smel še razmišljat, ampak pride... v tem trenutku bi si želel, da bi jest to imel vsaj osnovno samo, kar ma ena družina zagotovljeno. Men eni pravjo, a bi se pri teh letih poroču, bi se, če bi imel omogočeno, zakaj pa ne, če je mene moja imela pr 19-ih, zakaj jest ne bi, le če bi imel vse zagotovljen, samo kako, to ni možno sploh.

C2: Sem se odselila od doma, sem delala...sem živela dve leti sama, v bistvu tko po teh sobicah in tko, ne in to podporo zraven še dobivala, ...pol sem v bistvu, pol sem nehala tam delat in sem se k babici preselila in zdej sem pri babici. Tko, ona ma pa vrt in ma dobro zelenjavo in zato ni, za bat, ni panike, ne rabm nič tko za stanovanje dajat al pa kej.

D5: Ja živim doma, k recimo če bi živela drugje, da bi imela najemnino pa vse, mi ne bi znesl.

D1: Starša sta ločena, pa jest živim z očetom, ne in pač mava hišo razdeljno na pol, tko da v bistvu sem nekajk odseljen, pa nekajk sem še zmeri doma. Ne vem, v bistvu oče mi plačuje te stroške stanovanja pa tko, za osatle stvari mi pa ne daje zraven, kaj jest vem za obleko, pa za hrano. Za obleko pa včasih mi mama kej da, včasih kej zaslužim, kakšna babica, dedek, kakor kdaj. Načelo mojga očeta je, da dokler bom študiral, da bom imel vse pri njemu, da mi bo on pomagal, ko bom pa pač jest mel službo, pa bom pač jest njemu. Tko, da imava nekajk tak dogovor.

Finančni viri in omejitve

A3: Problem je k vsi hočjo it v kino, pa hočjo it tja, pa hočjo ne vem kam, ampak zmeri isti problem, pač nimam dnarja in si ne morem tega privoščit al pa zlo poredko. Sej ne da bi zdej pogrešala al pa kej, sam pač ne moršes vsakič it z njimi, kamor grejo.

B1: V bistvu zavod mi je odobril plačilo šolnine, pol v bistvu sred leta, k sem delal že, so mi kar naenkrat niso plačal ...pol sem slišal tud od drugih, da majo iste probleme, kar se tiče te šole, ne. Tko da pol mi ni ostal družga, k da sem pustu, če bi šolo delal naprej, bi mogu sam plačat ...Nakar sem jest tja laufal, sem, sem skakal od enga do družga, v bistvu krivdo so valil

en na družga, pol k sem se hotu naprej vpisat, bi mogu pokrit sam keš za nazaj, je blo okrog 150 jurjov za nazaj plus 330 jurjov za naprej. Tko, da šola je bla res zelo draga, ta oblikovna...zlo me je prizadel to, ker dejansko, če bi to stekel, bi imel dons šolo narjeno. V bistvu bi dons lahko imel že redno slubo, ne al bi naprej šel študirat.

B1: Občasno delam na črno pri enem arhitektu, ki ga poznam tudi drugače. Keš na roke dobim, v bistvu plačano mam tud dobro, mam jurja na uro. Tko, da če pri njemu delam, v bistvu dost dobro zaslužim, ne tko. Poleg tega, da recimo še socialno dobivam, da si pol lahko plačam izpite za šolo in stroške za vsak dan.

B1: Razlika med šolami je v ceni, ja predavanja so, zdej odvisen, ene šole majo recimo komplete, ne, to je čist od šole posamične odvisen. Komplet te cenej pride, k če posebej predavanja plačuješ, ne. Sam recimo enmu se bolj splača, men osebno mi je smotan, komplet predavanj, k so določeni predmeti, k se jih lahko sam naučim. Tko da recimo si plačam samo take predmete, k so recimo res nujna, k vem, da men ne gre, k je dobr.

C2: Če si registriran kot brezposelna oseba v knjižnici ne rabiš članarine plačat. Sej za vsak hobi, k ga maš rabš pol dnar. Jest bi skakala s padalom in je to ful dnarja in bi ne vem kaj delala, ne vem, že sam platno si kupš, je ne vem, štiri jurje, recimo v mojem primeru. In jest sem pol brala ful, ampak pol se ti že mal zmeša, če preveč bereš, pol ti tud to ni čist dobr. Al pa hodš v naravo, to je zastonj, še zaenkrat.

C1: Drgač pa tko, doma delam, pa mi oči tko k eno žepnino da, vsak mesec tko ene deset tisoč še zraven socialne.

C3: Status ti ne omogoča kaj dosti olajševalnih okoliščin, npr. če hočeš imet mesečno vozovnico, ne morš imet študentske, da je ceneje, ampak moraš prav imet delavsko za občane, k je pa sedem jurjov..., pa zavarovat se moraš kot občan in plačevati dodatno zavarovanje, jest sem se mogla prav zanalašč, sem mogla it na operacijo in bi mogla plačati, 50 tisoč samo za operacijo plus tri dni v bolnici in sem se mogla zavarovat in zdej že dve let plačujem zavarovalnino pri Adriaticu, ki je ne moreš prekiniti, tud če nimaš dnarja, potem se ti nabira in potem te tožjo.

C2: Znajdt se moraš, v bistvu no. Sej nekdo lohki preživi s šestdesetimi tisočaki, recimo čez cel mesec, pa sam živi, kakšnemu pa 200 tisoč ne bo dost, k bo za kakšne druge stvari, na primer porabu. Ne vem karkol, to je čist odvisen od človeka samga, kako zna z dnarjem, al pa kako si zna razporediti točno.

C3: Prvi let je blo 270 tisoč letnik, zdej je blo pa 325, zato ker se je šola preoblikovala in je zdej fakulteta. In moram sama in cel let moram socialno šparati, dajati na stran, da lahko septembra plačam šolnino.

D5: Al pa na primer lastni prevoz, evo, pogoj, nujno, jest pa avta ne bom imela, zato ker tud če bi ga starši kupili na njihove stroške nimam jest svojga denarja, da bi ga sama vzdrževala in se mi zdi to, mislim, ta zadnja stvar kar rabim, še dodaten strošek.

D6: Od staršev dobim žepnino vsak mesec. Ja, ne dost, ampak sej ne rabim velik, itak sem v glavnem skoz doma, tko da niti nimam tko potrebe po večjih količinah denarja.

Odvisnost od staršev in drugih

A5: Ne vem, sej zase bi poskrbu, sej k je kriza morš, ne. Ampak jest k pridem dam je vedno za jest, si ne predstavljam, da bi pršu dam, pa da ne bi blo za jest, da bi si mogu jest delat, to ni šans. Tko da men je super, no, po moje da bo še nekaj cajta tko, sam če bo mama živa pa zdrava. Ja, ker sem doma mi stroške ni treba plačevati, dam 15 jurjov zraven, 20, 5 jurjev je moja položnica, se prav 15. Pa pač za jest, če hočem kaj dobrega jest, si moram sam kupt. Ona kup osnovo, kaj kruh, mleko, pa to je to. Vodo mam, skopam se lohk, za obleč si kupujem sam, to mi nič ne da. Tko da ne vem zaenkrat se mi zdi, da je kar v redu. Da bi mogu še stroške plačevati to ne bi šlo.

A3: Jest sploh mislim, da recimo kok si ti dejansko samostojen ni tolk odvisen samo od staršev, kolk ti oni nudjo, to je velik tud to, kolk maš ti to razdelan v glavi, ane.

A1: Ni filinga, zapravljaj njihov dolar, on recimo dela cele dneve zato, da zasluži, ne vem, 80 jurjov in pol bo tebe dal 10 jurjov, da boš šel ti ven. Ni filinga, sam morš poskrbet zase, ne. Sej v bistvu smo dost stari, ampak če ni možnosti, da se zaposliš pač tko delaš al na črno al prek študenta bilo kako.

A3: Problem v tem, da tud če ti starši rečejo, o.k. ti bom plačal, ampak, če ti delaš si lohk sam plačuješ in maš nekak bol mirno vest

B4: Jest sem prej živu ful na starin mamin račun, sem se ful slabo počutu, pol sem pa začel mal sodelovat, pa dajat za položnice pa gor pa dol, pa je šlo to kar ven iz mene, te trapaste misli, pa gor pa dol. Moram sodelovat, pa sam plačevati svoje stvari, ker sem že tolk star. Ker moja generacija, s tistimi k se družim, že več al manj vsi sami zase plačujejo.

C3: To je odvisen od človeka, kakšen je. Če hočeš da ti starši nudjo, ne, recimo pr men, bi blo možno pa bi mi vse plačal, ni problem, ampak jest sem, čuden karakter in hočem sama doseči, hočem sama do tega pridt. Men ne bi blo treba delati preko študenta, pa bi bla lepo doma cele dneve, sam ne vem, kdo bi mene gledal, doma siher ne. Pa da bi rekla: Ati dej mi deset jurjov, grem ven. To mi ne gre. Prav beden ti je spraševati, a mi daš 200 dolarjev za kavo.

C1: Hrano mam preskrbljeno doma, pa recimo na kakšen razgovor, zdej če je glih zadnja minuta pa to, me tud oče pelje, k je v penziji, drgač pa se bol sama skušam tud preživljati, ker mami ma tud kredit, zadnja leta smo imeli zlo tko no, še babica se je k nam preselila... nas je zdej pet, tko da mata zdej na grbi pet.

D3: Ja, ne vem, jest mam tko dobre starše, da praktično nočjo, da grem od doma. Ja ne res, jest že dve let govorim, da bom šla isto je blo to z Lipico, ne, prav kako boš pa to, kao pa un pa tret pa četrt in jih je blo groza, k sem rekla, da bom šla. Tud recimo v Anglijo, prav to pa ne, pa sem rekla, ja pa čakaj neki moram narest iz sebe, jest ne morem sedeti doma, pa čakati da bosta vidva dam pršla, pa bom rekla, mami dej mi 10 jurjov.

D2: Mene pač podpirajo pa vse, so rekle, da, če hočem it, sam jest nimam ne službe ne nič, tko da men sploh ne pride na pamet, da bi se odselil.

D6: Sem navajen doma... tud tko sem dost rajš doma, k pa da bi okrog hod

(Denarne) pomoči institucij

B2: Jest mam recimo plačano preko zavoda šolo in oni men dajo štipendije sedem jurjov pa še neki, čeprav sem komi zdej vpisana in so mi rekl do petega se tole zdejle plačuje, pa žetone, to imajo dobr.

B4: Odkar sem jest tuki na zavodu za zaposlovanje, pa na socialni podpori, sem si lahko privošču, sem šel nardit izpit za avto, sem si lepo mal uredu sobo, pa gor pa dol, pa sem kar začel na tem delat, da tist kar mi ostane, mjčken dnarčka, da si grem hobi orodje kupt, pa tko naprej, da bom enkart imel eno obrt. Mi ful prav pride...

B3: Slučajno me je enkrat svetovalka vprašala, če dobim pomoč, sem reku od koga, ja se morš obrnt na socialno to svojo. Sem reku, zakaj mi to niste to povedal na začetku.

C1: Ne, jest dobesedno živim od te socialne podpore, k jo imam. Si pa kupujem osnovne življenjske dobrine, več si kej dost tud ne morem privoščit, tko recmo dve socialni podpori zberem, da si grem kej kupt za oblečt, ne, k tud ene hlače kavbojke te pridejo deset petnajst jurjov, to je že skor pol socialne podpore. Pol pa še kakšna kozmetika pa tko naprej, pa gre, pa jest si glih tko Vzajemno plačujem, ne, štiri jurje, tri pa pol, štiri.

C3: V bistvu jest k sem šla prvič na zavod, pa sem se prijavla na socialno, jest sem, bol bi blo, da se sploh ne bi prjavla. Pri trinajstih tisočih, k jih dobim jest nimam kej, to glih lohk prošnje pošiljam in grem na razgovore in konc. Kje je pa pol zavarovanje, da še plačujem, pa šolo da plačam. To se res morš borit za vse.

D4: V bistvu men najprej sploh niso na zavodu za to socialno pomoč povedal, jest sem šele tri mesce potem k sem bla prijavljena zaprosila, k mi je sošolka bivša povedala.

D3: Sam če doma živiš, se ti pač teh par procentov zniža, tist ti ne plačajo, jest vem, ne, k sem zaprosila za to socialno pomoč, no. Dobr moram reč, da ni ne vem kolk švoh, ne, kot tvoja na primer, dobivam 37 jurjov. Ampak 15 procentov mi gre stran, drgač bi dobivala polno, to je pa 43 al 44 jurjov. 15 procentov mi gre stran, kar je domače oskrbe, zato ker doma živim, sem pa rekla, da drug si vse sama plačujem, edin to kar doma živim.

Sklepne ugotovitve

V prvi skupini so udeleženci materialno zelo obremenjeni z vzdrževanjem temeljne eksistence in kontinuitete šolanja. Velik delež vseh finančnih stroškov, razen stroškov bivanja si prizadevajo zagotoviti sami. Prizadevajo si biti čimbolj neodvisni od staršev in partnerjev. Eksperimentirajo s selitvami od doma in kohabitacijami s partnerji ter prijatelji. Materialno stisko izražajo v zvezi z plačilom stroškov šolanja, reševanjem stanovanjskega problema, odrekanjem druženju z vrstniki in udeležbi raznih kulturnih prireditev (predvsem kino predstav).

V drugi skupini udeleženci posebej izpostavijo pomen denarne podpore za preživetje, soočajo se s težavam temeljne eksistence (hrana, obleka). Izpostavljajo slabe občutke zaradi materialne odvisnosti od staršev in državnih ustanov. Materialno stisko izražajo predvsem v zvezi zagotavljanjem vsakodnevnega preživetja, plačilom stroškov šolanja, zagotavljanjem varstva otrok, vzdrževanjem hobijev. Menijo, da z dosedanjo izobrazbo ne dobijo dela, ki bi jim omogočalo normalno preživetje (nekateri, ki imajo družine to še posebej poudarijo), zato se raje odločajo za preživetje ob socialni podpori, ki je zanje še vedno ugodnejše kot če bi se zaposlili. Položaj z sedanjo izobrazbo zanje ni vzpodbuden za iskanje zaposlitve oz.

vključevanje na formalni trg dela, ker so dela, ki so jim na voljo pre nizko plačana, saj je plača lahko tudi nižja od zneska, ki ga pridobijo z denarnimi pomočmi države.

Udeleženci tretje skupine sprejemajo materialno odvisnost od staršev kot edino možnost preživetja. Izražajo sprijaznjenost z danostjo, saj ne vidijo druge možnosti, kot da živijo na račun staršev, občutijo nemoč, ne vidijo nobenih realnih možnosti, da bi se lahko osamosvojili, zato se skušajo prilagoditi domačim razmeram in pogojem, ki jih postavljajo starši. Znižana so pričakovanja v pogledu materialnih dobrin. Nekateri mladi poročajo, da se s socialno podporo da preživeti, »če ne nasedaš reklamam sodobne potrošniške družbe«. Od staršev večina njih prejema redno žepnino. Živijo in hranijo se pri starših, z prejeto podporo pa poskrbijo za nakup garderobe, plačilo dodatnega zdravstvenega zavarovanja, varčujejo za stroške šolanja. Bolj kot nelagodje zaradi materialne odvisnosti od staršev občutijo finančne omejitve pri možnostih ukvarjanja s prostočasnimi dejavnostmi (alpinizem, potovanja...) in pri druženju s prijatelji in mobilnosti. Zaradi materialnih omejitev več ostajajo doma. Ne vidijo možnosti, da bi z negotovimi začasnimi deli lahko pokrivali visoke cene najemnin in druge stroške preživetja, zato si ne prizadevajo iskati delo, ali se odseliti od staršev.

Udeleženci četrte skupine vsi živijo v izvorni družini. Del njih se preživlja sam z delom preko dela na črno, ostale preživljajo starši. Mladi (tisti, ki se ne vključujejo v delo) od staršev prejema žepnino. V zvezi z materialno stisko bolj kot udeleženci drugih skupin izpostavljajo problem mobilnosti, možnosti nakupa in vzdrževanje osebnega vozila, ki bi jim omogočil večjo neodvisnost. Del njih, ki se preživlja z delom na črno izraža nezadovoljstvo s položajem, da so prisiljeni živeti doma, vsi pa še vedno pristajajo na bivanje v izvorni družini, saj jim nudi mnoge ugodnosti.

2.2.2.4 Socialne podpore - socialna izolacija

V tem poglavju upoštevamo predvsem citate iz pogovorov, ki smo jih kodirali z naslednjimi kodami prvega reda: *Spremenjen življenjski stil*, *Omejitve stikov in druženja*, *Socialna podpora staršev*, *prijateljev*

Spremenjen življenjski stil

A2: *Gre za oddaljevanje, ker nimaš več istih pogojev kot tisti, ki so v redni šoli, ti si v čisto drugi situaciji kot oni k so doma pri starših, pa samo redno hodijo v šolo in se sploh ne ukvarjajo z osnovno eksistenco. Jaz živim s fantom, oba šparava, manj al pa sploh ne hodva ven in iz tega pride sprememba prijatelov, sej ne da jih izgubiš vse, ampak se zamenja, recimo al pa se ne srečujemo več.*

A3: *Ja, tko, jest k sem se nehala, recimo redno šolat, se mi je čist, čist spremnil življenje. Prvi dobiš družbo, ko začneš delat med sodelavci in tko, ne. Nehaš se tud z ostalimi družiti, ker v bistvu nimaš časa, pa še če pol zvečer hodiš v šolo, se ti velikrat tud ne da, dobr delaš tisto šolo, se učiš. Kar se tiče podpore od prjatlov glede šole je tko, da večina prjatlov je na faksu al pa je končal srednjo šolo, pa pavzira al pa kokrkol in smo vsi bol na temu, da si nekak ustvarjamo življenje zdej tko, mislim. Sej razmišljamo o izobrazbi, o šoli, pa tko, ampak se mi zdi, da velik bol, če se že pogovarjamo, so to teme, ne vem, bol izven tega...Sam drgač tud ti k delajo fakse, mam jest pr njih občutek, da tud razmišljajo velik in se iščejo kot jaz ki ga ne delam.*

A1: Ko greš enkrat ven iz šole, sej kakšen mesec smo se še dobival, sam pol ne. Če začneš ti delat, pa izredno se šolat nimaš časa enostavno. Oni so v bistvu do dveh so v šoli, grejo ven popoldne, ti si takrat v šoli, pol se tko to začne, sej kličeš se vsak dan, dobiš se enkrat na teden, pol se že kličeš sam enkrat na teden, pa se ne vidite po en mesec in pol... enostavno ne da bi kdo komu reku, dej ne bom se več s tabo, ampak čist tko, pač razpadejo. Pač spet v službi spoznaš nove prijatle, v novi šoli druge.

B3: Ja to je res glede financ je mal razlika. Sam na začetku je blo drgač, sam zdej že vejo kako je, s časoma se navadjo in ko rečem nimam denarja, ni denarja

D6: V glavnem sem zdej skoz doma.

Omejitve stikov in druženja

A3: Sej ne da bi zdej pogrešala al pa kej, sam pač ne moršes vsakič it z njimi, kamor grejo.

A4: Ja, vezi so se spremenile, ene par prijatlov sem čist zgubu, se sploh nič več ne poznamo. Tisti, ki so pa ostal, me pa nekaj podpirajo, ne, tko mi svetujejo. Zarad te svoje samomorilnosti sem zgubu tistih par prijatlov, ker tak človek, kaj boš s takim človekom bil, ne. Skoz slabe volje, pa depresija.

C1: V bistvu men se je družba tko mal zamenjala, ne kej dost, ampak vseeno, se vid razlika. Tud zdej zadnje cajte sem bl tko doma, al pa pr sestri in k včasih sem res mal več ven hodila, ja

C3: Jest mam samo ene dva dobra prijatla in prijateljce, k mi skušajo pomagat, osatli pa nič. K jest zase vem, kolk sem nekaterim pomagala, zdej v zahvalo kaj dobim, obrnjen hrbet in se mi tud mal za mal zdi, no, se s tem ukvarjat. Sej še kličejo, ampak. Zlo nesramen je no, jets sem raj za druge nardila, pa se potrudla, ne, pa jest sem svoje obveznosti, karkoli odlašala, marsičemu sem se tud odpovedala, zdej k pa res rabm, pa nič. Men je že dost kakšen pogovor al pa, če bi se kej najdl, naj mi pove. Nič dobesedno hrbet ti obrnejo, tud pogovarjat se nočjo s tabo.

C2: Sem boj sama ne pa osamljena. Osamljenost al pa bit sam to je neki družga, po moje, osamljen si takrat, k bi bil z nekom, pa nimaš s kom bit, sam pa ti je lohč čist lušten, se zamotiš s čim, pa kej počneš.

Socialna podpora staršev in prijateljev

A1: Ja sej pr men je tud tko, sam k se jest bojim glih tega, k mi je oče že cel življenje skoz govoru nič ne bo iz tega, nič ne bo. Maš pol tist strah, ane, da ti ne bo uspelo, čeprav bi mi, verjamem, da bi mi.

A3: Recimo jest iz mojih izkušenj, sploh nimam ne vem, jest mam za moje pojme super mamo. Ona ne vem nikol, sej vsaka mama zna imet ne vem ene kriterije, pa te ma že poln kufer, pa ti reče veš kuga, ampak nikol ni blo tko, recimo, da bi rekla, da mi že v startu, da ne bo ratal. Tko da mi to velik, zlo velik pomen...Če sem jest recimo, s tem k sem šla od doma, ne mama ni bla najbolj zadovoljna, da grem recimo, ne. Ampak sva mele čist normalen pogovor, da to ni, da je kej narobe, al pa da zdej pa grem, ker enostavno se mi je zdel, da je to tud ena stvar, k jo morš probat. Mislim in tud zarad tega, če mi ni šlo najboljš recimo, mi nikol tega ni očitala, ja pa ne bi šla, pa sama si si kriva al pa karkol recimo od tega.

A2: Jest pa zelo ločim svoje življenje z prijatelji, tko. Jest mam svoje življenje in se sama spopadam z njimi in ne obremenjujem svojih prijateljev. Mislim jest jim ne jamram in ne tarnam in tud nekako pričakujem, da oni, no sej, jest zlo rada pomagam, če lahko, sam da bi mi pa zde nekdo moril skozi kakšne probleme ma, pa ne bi poslušala, po moje, ne vem. Se mi zdi, da prijateljstvo je bl tko, da se pogovarjaš o veselih stvareh, jest mam rada, da gremo ven, pa da gremo žurat, pa se pogovarjamo o dogodkih. Če pa mam probleme, jih pa rada rešujem sama, al pa oziroma s fantom, ker si pač deliva probleme, ne. Tko da jest mislim, da je to zato pri men uspeh, zakaj mam jest še vedno iste prijatelje, ker oni ne občutijo mojega nešolanja in oni ne občutijo, da mam jest na primer probleme z najemnino, nič ne občutijo. In zato se dobr razumemo. In jest mam rada tko, jest ne maram reševati probleme z drugimi.

A5: Se ful razumem z mamo, res ful dobr, zej sva res čist sama doma. Pa ona prav, če jest umrem, boš tud ti, sej itak ne znaš zase poskrbet.

A4: S starši se zelo slabo razumem, ne vem, kam bi lahko šel, ker bom mogu it od doma, ker se bomo tok skregal... kar sem padu, se mi je podru svet, sem zgubila voljo do šole, naprej so se pa začele vrstiti težave in pritiski s strani sorodnikov, staršev.

A3: Sem mogla od stare mame ven, ker je prišlo do določenih konfliktov in se selim zdej s fantom na svoje.

B2: Ker jest nimam nobenga, tud moj mož ne. On je še reku, da naj ne grem v šolo, ampak jest sem rekla, kaj pa ko bo treba kaj kupt, kej večga, ti me ni morš prnest dnarja. Tko da sem za vse sama. Ne prjatli, pa to, ker prjatli ti znajo slabš narest.

B4: Sama sem za vse, pa prjatli me spodbujajo, da bi blo dobr, da šolo čimprej nardim, pa tko, da bo potem bol. Edin kar mi pomaga socialna, dobr, da dnar dobim, to mi pomaga.

B3: Ja starši, pa prjatli ti že pomagajo, sam sam morš, sej itak ma vsak svoje probleme. Sam tko od frendov pa od staršev dobiš sam moralno podporo, potem morš pa sam itak.

C1: Lani septembra, oktobra sem se mogla k sestri presel v Horjul, k tud je orng počl doma, mi tud za vratom visijo, vsaj trikrat do štirikrat na teden, zarad te službe.

C4: Starši, v bistvu, prjatli, čeprav ne bom pa reku, v bistvu men ta pravi prjatli so mogoče dons samo starši no, ker tud prjatu je tist k te mogoče moralno podpira, starši te pa še vse ostalo, k v bistvu starši edino, tam k ti bo res mogoče tud lahko kej pomagal, ne vem, jest vem tud zdej, k me spodbujajo, pa tud k bom šolo naredu, mi bodo lahko oni zlo velik pomagal pač pr rihtanju poklica, zato ker v bistvu oni poznajo take ljudi al pa k si želim, da bi to delal.

D4: To je definitivno, več ljudi k poznaš, več vrat ti je odprtih, pa lažji greš kamorkol. Sam se ne morš nikol na nobenga zanašat. Največ nase, ker vsak ti lahko obrne hrbet. Ne, pa sej tud ni namen tega, če poznaš tolk ljudi, da se boš zanašal na njih, sam tko da, konc koncev zmeri si sam, sam je razlika, če koga poznaš al kokrkol al če ni, kokr če nimaš res nikjer nobenga. Sej tud jest nisem, sej ne more nekdo drug roke dat v ogenj zame al pa za kogarkol pač pomaga ti, sam če boš sam naredu napako al pa če ne gre, ne more zdej on svoje službe pustit, zdej pa sam, da boš ti srečen, pa da boš ti imel.

D3: Ja men bi prijatli pomagal, pa ne morjo tud oni ne. Oni nimajo nič, mislim ne morjo, to je normalno, ne more on odstopt mesta za to, da bom jest tam, nemogoče...jest te ljudi, k jih mam, pa jih dost poznam, pa velik, pa lohk delaš z njimi, k so to zlo dobr ljudje, sam oni bi vse naredl, ampak on ne more. Jest njih čist zastopm, on ne more enostavno neki narest, da bom jest not pršla, ker če je ljudi preveč, jih je preveč. Ne vem, no, pač mreža je zlo dobra, pa res veze so tud zlo velik, veze so zdejele praktično več kokr vse drugo.

Sklepne ugotovitve

V prvi skupini večina mladih poroča o pomanjkanju in odsotnosti podpore družine v preteklosti in nesoglasjih v sedanjosti zaradi položaja v katerem se nahajajo. Podpora družine v sedanjosti ostaja šibka, predvsem s strani mater, ali pa je popolnoma odsotna. Pogrešana je podpora zaupanju vase in v lastne sposobnosti, kar mlade navdaja z občutkom osamljenosti pri razreševanju sedanjega položaja. Starši posameznikov kažejo manj razumevanja za sedanji položaj mladih, kar dodatno prispeva k ustvarjanju konfliktnega vzdušja v družini. Ko so mladi prekinili šolanje so starši na nastali položaj odreagirali z nezadovoljstvom, izražanjem nezaupanja v sposobnosti, ali pa z razumevanjem in razpoložljivo finančno podporo ter so prepustili, da so se mladostniki sami odločali o svoji prihodnosti glede bivanja in šolanja. V času prekinitve šolanja se večina mladih odseli od doma in se poskuša osamosvojiti. Mladi v tej skupini še posebej izražajo šibko podporo socialne mreže, prav tako ne pričakujejo toliko pomoči od drugih in se želijo zanašati predvsem nase in na partnerja, saj mnogi od njih živijo ali poskušajo zaživeti skupaj z partnerjem. V odnosu z vrstniki je izpostavljeno doživljanje drugačnosti, nerazumevanje za spremenjen stil življenja ob izstopu iz šole. Iz teh razlogov so nekateri družbo zamenjali, nelagodje prav tako občutijo, ko so v družbi prijateljev iste starosti, kjer so vsi že zaključili kakšno šolanje, v teh situacijah se kdaj počutijo izločeni, ker ne morejo v pogovore prispevati svojih izkušenj o šolanju. Ne povedo veliko o pomenu podpore in pomoči, ki jo prejemajo s strani različnih institucij, sklepajo je, da tovrstne pomoči sprejemajo na pasiven način, nekako samoumevno. Ob podpori institucij si predvsem želijo urediti status, dokončati šolanje podobno kot njihovi vrstniki, ki se redno šolajo.

Mladim druge skupine povedo, da jim starši in prijatelji niso vedno stali ob strani, ko so pomoč potrebovali. V sebi vidijo največjo oporo, menijo, da se morajo v prihodnosti zanašati predvsem nase. Prijateljev ne želijo obremenjevati s svojimi problemi, imajo tudi izkušnjo, da so jim ti v preteklosti odrekli pomoč, ko so jo potrebovali. Izpostavijo doživljanje drugačnosti zaradi brezposelnosti, predvsem v socialnih situacijah predstavljanja drugim ljudem in občutijo nelagodje pred vrstniki, ki so si uspeli urediti življenje in se osamosvojiti. Izpostavljen je velik pomen denarne socialne podpore CSD, ki jim omogoča ne le preživetja, temveč tudi boljše počutje, da lahko sami participirajo za stroške življenja v izvorni družini, da niso v popolnosti finančno odvisni od drugih (staršev ali partnerja). Večina izraža nezadovoljstvo z odnosom strokovnjakov centrov za socialno delo ob dodeljevanju pomoči, ki jim pripada. Odnos označujejo kot neprofesionalen in stigmatizirajoč.

Starši mladim v tretji skupini poleg bivanja, prehrane in občasnih prevozov nudijo spodbude in spremljajo njihov študij in prizadevanja pri iskanju zaposlitve. Mladi tovrstno spremljanje občasno doživljajo kot pretirano kontrolo in pritisk, ki je včasih tudi neupravičen, saj menijo, da starši niso seznanjeni z družbeno situacijo in ne razumejo sedanje situacije mladih v zvezi z možnostmi zaposlovanja. Dva poročata, da starši spremljajo njuna prizadevanja in finančno nagradijo vsak njun trud. V splošnem v tej skupini poročajo, da se jim je zožil krog prijateljev, ki so jim v tem položaju pripravljeni kakorkoli pomagati, bodisi materialno ali le

moralno, boljše izkušnje imajo s strani dolgoletnih prijateljev. Posamezniki prav tako doživljajo osamljenost, posamezniki povedo, da izgubljajo občutek za realnost.

V četrti skupini mladi pripisujejo največjo podporo in vsestransko pomoč staršem. Vsi živijo pri starših, s katerimi imajo sprejete določene dogovore. Starši kažejo veliko razumevanja za njihov položaj. Delu skupine, ki se želi nadaljevalno izobraževati in so zaradi neopravljenih sprejemnih izpitov izpadli iz rednega fakultetnega šolanja, so starši pripravljeni pomagati materialno, da bodo lahko nadaljevali šolanje v željeni smeri. Poleg staršev se najbolj zanesejo nase, od drugih ne pričakujejo veliko pomoči. Nekateri ne čutijo sprememb v odnosih z prijatelji, drugi pa poročajo, da so izgubili stik z nekaterimi prijatelji, ker so z omejenimi materialnimi možnostmi morali spremeniti stil življenja in manj zahajajo ven.

2.2.2.5 Psihosocialno zdravje

V tem poglavju upoštevamo predvsem citate iz pogovorov, ki smo jih kodirali s kodo prvega reda *Psihosocialno zdravje*.

A5: Imel sem prometno nesrečo, tud zarad tega nisem naredu šole, k sem mel zdravstvene težave. Službo mi tud ne morjo najdit, ker nisem sposoben za vsako delo.

A4: Tko da kar sem padu v šoli, se mi je podru svet, sem zgubu voljo do šole, naprej so se pa začele vrstit težave s sorodniki, s starši, počas sem tud zgubljal voljo do življenja, ne. Nisem več vidu skor izhoda. Zdej nekak, zdej je bolj, ampak šolo bi šel delat, samo se bojim neuspeha... S svojim položajem sploh nisem zadovoljen, s starši se zato tko slabo razumem, da ne vem, kam bi šel, ker bom mogu it od doma, ker se živčen in se bomo tok skregal.»

A1: Ja sej pravm, maš tist v seb a veš, če ti en celo življenje govori, nič ne bo iz tebe al pa, pol v bistvu ti to ostane in te žre, tud če si ti službo najdeš.

A1: Bojim neuspeha, ker mam doma še pol, pr nas doma je tko, če ti neki ne uspe, namest da ti pomagajo, te še bolj uničjo, ne.

A4: Ugotovil sem, da samomor ni rešitev, to je največja bedarija, ki jo človek lahko nardi. Sem že bil na temu, ampak po domače povedan nimam še jajc. Sem pa na tem položaju, ko sem, bednem.

A2: Ne maram, da imam velik časa, ker, jest nisem srečna, če mam velik časa, ker to pomeni, da nisem uspešna oziroma, da nič ne delam in to ni dobro za mojo prihodnost, tko da sem imela tud že kakšno depresijo, ja, kdaj, ampak zdej se izboljšuje.

A1: Jest se bojim glih tega, k mi je oče že cel življenje skoz govoru nič ne bo iz tega, nič ne bo. Maš pol tist strah, ane, da ti ne bo uspelo, čeprav bi mi, verjamem, da bi mi. Sam pač tist ne vem, notr maš tist v seb in če ti en 19 let to govori, nič ne bo iz tega pol ti je to že čist podzavestno. Pr men je tko, jest mam ful idej sam problem je, k si pol ne upam uresničit.

A4: Zarad te svoje samomorilnosti sem zgubu tistih par prjatlov, ker tak človek, kaj boš s takim človekom bil, ne. Skoz slabe volje, pa depresija.

B1: Jest tud predvsem zarad šole, no mogoče, pride dan k se sekiraš, k veš, da bi v bistvu lahko že zdavnej kej naredu, da bi lahk imel že faks al pa ne, al pa že magisterij pr teh letih,

ne, v bistvu se pa še matraš z neko osnovno izobrazbo. Pač jest tko gledam, mislim, morš gledat v prihodnost, ane, če bi vsi preveč o preteklosti razmišljal, pol ne vem, pol ne bi nikamor pršli, pol je še slabš. Pol lahko al se ti utrga al pa rataš sam še, dejansko je sam še slabš.

B5: Jest se nelagodno počutim, ker sem brezposelna, ker mislim, dase nimam s čim dokazat pred drugimi. Mal zoprni mi je, te kdo vpraša kaj delaš, pa ne morš definirat, vsaj men.

B4: Sem imel ene zdravstvene težave, k mi starši niso mogli plačevat, k sem mogu it na zdravljenje zaradi drog v komuno in od takrat sem jest pol pač dobil neki pomoči, da mi je država pomagala plačevat za zdravljenje, k sem bil jest v Franciji, pol sem pa dam pršu, pa sem mislu, da bom službo najdu, je blo pa tko, par tednov v redu, pol sem pa kr ene flešbeke nazaj dobu, pol sem pa, reku tkole ne bo nikamor šlo, velika konkurenca, jest pa nč dnarja, dam sem pršel k en človek iz kamene dobe, nič slovensko govoru dve let, pa brez tolarja v žep, čisti obup, nimaš pol nobene volje.

B4: Zmeri k sem pršu, je blo tko naporen, da sem se ful nezdravga počutu, da sem imel ful take trapaste misli, pa to. Ne vem, mogoče zaradi tega, ker nimam punce nobene pa gor pa dol, pa živim v okolici k je ful starih ljudi, tam 80, 70, 76 let. Pa ne, ne morem sploh normalno, nimam še tistga v sebi, tiste prave srečne energije, k včasih, k sem se zapodu v en avto, pa sem ga začel poporavljat, zdej pa bo že ko bo.

B5: Če si mel tako družinsko pretklost pol normalno, nisi tolk samozavesten, to se vse vleče za tabo skozi in pol prideš do sem k prideš, sam ne morš pa zdej reč, da zdej pa ker sem imel tako otroštvo, zdej sem ubogi, zdej so pa vsi oni krivi, zdej bom pa jest ja... Ni to tko, ne. Dobro, otroštvo smo imeli slabo, ampak zdej pa treba naprej, sam morš. Zdej morš sam neki narditi, na tebi je, zdej niso več starši krivi, zdej noben ni več kriv, da je dóns tko kot je, sam te pa zlo dol tišči.

C1: Jest tud starše čisto zastopam, da me priganjajo ampak sem jim tud rekla, kaj lohki jest zdej, men boste vi vsi živce požrl.

C4: Aktiven sem skozi, ne morem tud po naravi sem aktiven, če jest vidim, da je neki negativnega neham o tem misliti, ker se mi drugače lahko še zmeša, jest opustim kuj, iščem pozitivno stran, kolk mi bo pomagalo v življenju, delam vse kar je v moji moči

C2: Jest mam sploh problem tko bit realna, tko, ta realnost men ful tko tuja, ne vem, to morš, pa tisti moraš. Sem se zdej mogla prav tisti, sama s sabo v roki vzeti, tko, kaj bom zdej, al boš to al boš tisti, ker je že preveč časa minil k sem se kej odločala.

C4: Razmišljam, pa razmišljam, pr meni se dogaja to, da preveč v naprej razmišljam, pa tak sem, sam to me moti, kar se pr meni dogaja včasih, to je moja negativna stran, ne vem za zaposlitev, to pride pa me skrbi, mogoče zdej ne bi smel še razmišljati, ampak pride, kdaj bom jest mel vse zagotovljen in potem se tolk nabere, kapa, rokavice, pa žogo pa na igrišče potem lažji zaspim.

D3: To naša družba hoče, naša družba hoče, da smo mi ful fleksibilni, samo so me zdej dali sem na upravno, sem rekla, to je neki najboljši neumnega na svetu, ker je res, zakaj bi se silila nekam, ane k to je blo tisto, zdej pa jest nisem najdlja tukaj, to me ne zanima, pa se iščeš, k jest se recimo ful iščem, jest priznam, da se iščem, jest sem vedla samo za veterino, da jo hočem

narest in tuki se mi je sesul, zato ker ne najdem dela, zdej pa lohk sam še begam okrog. Naša družba pa hoče, da bi mi bli fleksibilni, sej oni ne pričakujejo samo neki od tebe. Sam jest ne bom šla v prekvalifikacijo, zato ker to ni zame, v bistvu dve let stran vrženga, sej ni, če bi mene to zanimal, pa če bi bla tolk dobra kokr sem zdej kot veterinar ok, jest kot veterinarski tehnik nisem slaba in to mi je pol folka povedal, jest to rada delam, pa zakaj ne bi to delala, če rada dela, pa lohk neki nardim iz tega, zakaj bi jest pol šla neki čist tretga. Zdej če bi se jest tam v tisti tretji stvari najdla, pa bi bla isto dobra, bi rekla, o super zdej mam pa dva naziva, bi blo pol to v redu, ampak če se pa ti ne nejdeš je pa brezveze, to me totalno jezi.

D3: Zato ker se preveč ženemo, ne vem, zafrustrirani smo s tem.

D5: Vsi se tle nekaj bojijo plus to mormo se sprijaznt, da živimo v eni velki konzervi, k tolk konzervativnega folka k je v Sloveniji, po mojem ne vidš deleč po svetu, pa sem vidla dost sveta.

D3: Vsi rinjo z glavo skoz zid, vsi hočjo zmerom več, zmerom več, sam materialno. Primer je tud, pride nov avto, čez štiri leta bo že drug pršel, kam bodo pa z vso to pločevino, k se kar nabira. Sej bomo sami sebe uničl, to ne bo šlo v nedogled. Ta družba je res čist v krizi, sam kaj loh jaz nardim sploh.

D5: Po moje država sama nima po moje realne predstave, kakšno stanje dejansko je, kolk folka je v bistvu, tud psihološko lohka gledaš naprej, sam kol folka je brez služb, kolk folka voljo zgubi sploh iskat del med temi ljudmi. Sploh bit na takem delovnem mestu, k nimaš mal spoštovanja, pa tud če delaš mislim, če delaš si po moje vreden spoštovanja, pa ni važen kaj počneš, ne pa da te ocenjujejo al po stilu al po mladosti al po izkušnjah oziroma neizkušnjah. Mislim noben te sploh ne jemlje kot osebo.

Sklepne ugotovitve

V prvi skupini mladi glede na ostale skupine bolj eksplicitno izražajo težave z psihosocialnim zdravjem. Tako izpostavijo pomanjkanje volje, depresivno razpoloženje, poskuse samomora, strah pred neuspehom, občutek krivde, presežek prostega časa, ki ga doživljajo kot osebni neuspeh.

V drugi skupini mladi najpogosteje izražajo doživljanje razočaranja, nemoči, skrbi za preživetje, občutke nelagodja pred drugimi zaradi položaja brezposelnosti.

V izjavah udeležencev tretje skupine je najbolj od vseh skupin izražen občutek nemoči, nezadovoljstva, vdanosti v položaj, finančne skrbi v primeru bolezni, izguba občutka realnosti.

V četrti skupini je pri mladih najbolj izraženo nezadovoljstvo nad sedanjim položajem, jeza zaradi neurejenih sistemskih razmer, ki bi olajšala tako dostop do izobraževanja kot do dela, izguba zaupanja v podporo in pomoči državnih institucij.

2.2.3 Doživljanje dejavnikov socialne v/izključenosti v posameznih skupinah

Do socialne izključenosti prihaja zaradi različnih razlogov. Subjektivni razlogi za izključenost se vežejo na »nezmožnost« posameznikov zagotoviti si dostop do virov, institucij,

integrativnih mehanizmov ter na neuspeh posameznikov v tekmovanju za relativno redke vire. Oboje je običajno posledica prejšnjih izključenosti iz drugih virov npr. izobrazbe, iz zaposlitve, iz informacij ipd., lahko pa gre tudi za lastne izbire (t.i. prostovoljna izključenost) (Trbanc, 1996).

Družbeni razlogi se odražajo v tem, da posamezni integrativni sistemi lahko slabo delujejo zaradi pomanjkljivosti ali slabe organizacije sistemov. Za ključne vire preko katerih potekata ekonomska in socialna integracija velja, da so relativno redki, potreba po njih pa je vedno večja od količine virov, ki so v posamezni družbi na razpolago, zaradi česar je dostop do teh virov pogosto omejen. Omejitve pri dostopu do relativno redkih ključnih virov lahko sčasoma prerastejo v bolj ali manj prikrito diskriminacijo. Diskriminacija je lahko posledica, kako so posamezni viri in institucije organizirani, lahko je posledica neučinkovite regulacije virov (opuščanje nekaterih socialnih programov kot posledica krize države blaginje) ali pa posledica izrecnih zakonskih omejitev.

Pri analizi pogovorov v fokusnih skupinah smo bili pozorni tudi na to, kako mladi brezposelni doživljajo dejavnike (vire, okoliščine, pogoje, značilnosti), ki jih vodijo bodisi v socialno vključenost bodisi v socialno obrobno, prikrajšanost, izključenost. Označili smo si vse izjave, v katerih so mladi izražali svoja mnenja o teh temah. Ta mnenja smo nato za vsako skupino posebej razvrstili v dve skupini, negativno in pozitivno glede na njihov vpliv na proces socialnega vključevanja. Znotraj vsakega od obeh polov smo izjave oz. vrste dejavnikov razvrščali v tri podskupine: takšne, ki so povezane s trgom dela, ekonomskim položajem in socialnimi podporami. Tabele 5 do 8 kažejo razvrstitev teh dejavnikov.

Tabela 96: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci prve skupine – »mlajši osipniki«.

	DEJAVNIKI VKLJUČEVANJA	DEJAVNIKI IZKLJUČEVANJA
Trg dela	<ul style="list-style-type: none"> - lastna aktivnost in pripravljenost za iskanje kakršnekoli zaposlitve - samoiniciativnost, kreativnost pri ponudbi lastnih dejavnosti in storitev - sposobnost koriščenja poznanstev in vez za pridobitev začasnih del - delo preko ŠS na tuje napotnice - motivacija za izobraževanje in pridobivanje na trgu dela aktualnih in kompetenc in veščin - sledenje aktualnim tržnim nišam - interes za samozaposlitev 	<ul style="list-style-type: none"> - pomanjkanje delovnih izkušenj - pomanjkanje sistemskih možnosti za pridobivanje delovnih izkušenj - nizka, nedokončana izobrazba - ukinitve možnosti opravljanja začasnih del preko ŠS - izkoriščevalski odnos delodajalcev v gostinski panogi - slaba uporabnost znanj pridobljenih v poklicnem izobraževanju - prezgodnje odločanje o poklicni karieri - zahtevni pogoji delodajalcev - zožen dostop do različnih vrst del na pretežno gostinska dela - na trgu dela manj ponudb za ženske kot za moške
Ekonomski položaj	<ul style="list-style-type: none"> - zmožnost plačila stroškov izrednega šolanja - potreba urediti si življenje, neodvisno od izvorne družine - spretnost ravnanja z denarjem - iznajdljivost - materialna podpora staršev - delo na črno - prispevanje za stroške preživetja v družinski proračun 	<ul style="list-style-type: none"> - pomanjkanje zasebnosti zaradi prostorska stiska v izvorni družini - ukinjanje materialne podpore v izvorni družini - visoke cene najemnin in slabe sistemske možnosti za reševanje stanovanjskega problema - kontinuirano ogrožena osnovna eksistenco (prehrana, stanovanje) - odrekanje druženju z prijatelji zaradi finančnih omejitev - nezmožnost/težave z zagotavljanjem plačevanja stroškov šolanja, najemnin - selitve in neprestano reševanje stanovanjske stiske

Socialne podpore	<ul style="list-style-type: none"> - spodbuda in moralna opora prijateljev za samostojno življenje - sobivanje z prijatelji in partnerji - podpora in razumevanje matere - sprostitve in zabava v družbi prijateljev 	<ul style="list-style-type: none"> - nelagodje ob doživljanju drugačnosti od vrstnikov, ki so končali šolanje - slab vpliv družbe v preteklosti vpliva na prekinitev šolanja - izguba prijateljev iz obdobja rednega šolanja - odtujevanje in trganje vezi z staro družbo - zožanje kroga prijateljev - odmikanje kulturnemu vplivu republik bivše Jugoslavije (nevpis v smer šolanja zaradi dominantne kulture druge narodnosti)
------------------	--	---

V prvi skupini mladim stik z delom in vključenost na črni trg dela v veliki meri zagotavlja motivacija in interes mladih za vključitev v vsakršna začasna dela, samoiniciativnost in iznajdljivost pri iskanju tržnih niš na trgu dela, koriščenje vezi in poznanstev za pridobitev začasnega dela. Zaslужek iz začasnih del mladim omogoča da sami lahko delno pokrivajo stroške šolanja in preživetja, delno pa jih materialno podpirajo matere ali partnerji. Delitev stroškov s partnerji jim omogoča ureditev življenja izven izvirne družine. Finančne omejitve prispevajo k krčenju stikov in zoževanju socialne mreže prijateljev. Obstoj prijateljske mreže nudi predvsem moralno oporo in omogoča družabnost in sprostitve.

Dejavniki izključevanja, ki jih mladi navajajo tičijo v sistemskih omejitvah za dostop do začasnih del in pridobivanju delovnih izkušenj, kar mlade nujno usmerja na črni trg dela. Zahtevni pogoji in nepravični odnosi delodajalcev odvračajo od interesa za vključevanje na formalni trga dela. Ponudba vrste del je zožena, prevladuje ponudba storitve v gostinstvu, prav tako je ožja za ženske kot za moške. Pomanjkanje sistemskih ukrepov za razreševanje stanovanjske problematike samskih brezposelnih mladih prav tako prispeva k materialni deprivaciji. Individualni dejavniki oz. dejavniki v posameznikovem ožjem socialnem okolju tičijo v nedokončanju šolanja, dovzetnosti za vpliv družbe, ki je v preteklosti prispevala k izstopu iz rednega šolanja, ukinjanju in izgubi podpor v družinskem in prijateljskem krogu, odmikanju tujim kulturnim vplivom.

Tabela 97: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci druge skupine – »mlajši šolski uspešniki«.

	DEJAVNIKI VKLJUČEVANJA	DEJAVNIKI IZKLJUČEVANJA
Trg dela	<ul style="list-style-type: none"> - motivacija za prekvalifikacijo v poklice, ki nudijo možnost zaposlitve v javnem sektorju (kontinuiteto dela in redno plačilo dela) - motivacija za smeri šolanja, ki bo nudilo več možnosti zaposlitve na trgu dela - delo na črno omogoča boljše in bolj gotovo plačilo - pripravljenost iti delat v tujino - sezonska dela poleti, ko ni šole - iskanje tržnih niš - pomoč CIPS-a - varčevanje na razne sheme edina - priložnost za boljše življenje - priložnostni zaslužki iz hobijev 	<ul style="list-style-type: none"> - pomanjkanje delovnih izkušenj - zahtevni pogoji delodajalcev - odvrčanje od dela v privatnem sektorju zaradi izkoriščevalskega in nepravičnega odnosa delodajalcev - ukinitve možnosti izvajanja začasnih del preko ŠS - težave s posledicami zdravljenja odvisnosti od drog - nezmožnost opravljanja izmenskega dela zaradi težav z varstvom otrok - zaključena poklicna izobrazba ne nudi možnosti na trgu dela - sistemske pomanjkljivosti (sezonska in začasna dela se ne evidentirajo kot delovne izkušnje) - sedanja izobrazba omogoča prenizke plače - lažje dobiti delo v mestu kot na vasi - zakon o podaljšanju delovne dobe mladim zmanjša možnosti za vstop v redno zaposlitev

Ekonomski položaj	<ul style="list-style-type: none"> - socialna podpora za kritje šolanja, prispevanje v gospodinjstvo - prispevki v družinski proračun za položnice - racionalizacija stroškov šolanja (komplet predavanj, posamezni izpiti) - bivanje s starimi starši - denarna podpora zavoda v času šolanja 	<ul style="list-style-type: none"> - nezaupanje v materialno pomoč države - stanovanjski problemi - neurejeno državljanstvo - socialna podpora omogoča preživetje in hkrati odvrta od zaposlitve v primerih nedokončane ali nizke izobrazbe - finančne omejitve za vpis želene smeri šolanja - varčevanje pri nakupu osnovnih življenjskih potrebščin - materialna odvisnost od staršev in sorodnikov - odrekanje kino predstavam - selitve zaradi nekontinuiranih prihodkov in finančnih težav - nekontroliran porast in zviševanje najemnin v zadnjem obdobju - odrekanje hobijem
Socialne podpore	<ul style="list-style-type: none"> - spodbuda prijateljev za dokončanje šolanja - moralna podpora staršev, prijateljev - socialna podpora pripomore k občutku, da si manj odvisen, da se počutijo manj odvisne - opora v sebi 	<ul style="list-style-type: none"> - odsotnost oseb /e/ na katero se lahko zaneseš - doživljanje drugačnosti in slabo počutje ob vrstnikih, ki imajo urejeno in ekonomsko stabilno življenje - pomanjkanje podpore staršev v preteklosti - nerazumevanje in malo posluha rejnikov v času odraščanja

Med viri vključevanja v tej skupini ugotavljamo motivacijo posameznika za izobraževanje, ki je tesno povezana z realnimi možnostmi zaposlitve na trgu dela, predvsem v javnem sektorju (več varnosti, redno izplačilo). Izražena je fleksibilna naravnost za delo s primernim plačilom, interes za zaposlovanje v tujini. Mladi se zanesejo in doživljajo oporo predvsem v sebi, s strani staršev, partnerjev, prijateljev bolj kot materialno dobijo le občasno moralno oporo in spodbudo za izobraževanje. Zaslужek iz dela na črno, prejemanje socialne podpore in pazljivo ravnanje z denarjem ter varčevanje jim omogoča ekonomsko participacijo za zadovoljevanje lastnih materialnih potreb in vzdrževanje vsaj delno neodvisnega položaja in avtonomije.

Strukturne vidike izključenosti zaznavajo v pomanjkanju sistemsko urejenih možnosti za pridobivanje delovnih izkušenj, da bi s tem lahko izpolnili zahtevne pogoje delodajalcev, pomanjkanje socialne varnosti pri vstopanju v delo privatnega sektorja, neurejenost evidentiranja začasnih in sezonskih del kot delovnih izkušenj, pomanjkanje možnosti za dostop do začasnih del (ukinjane možnosti dela preko ŠS vzporedno z izrednim šolanjem), pomanjkanje mehanizmov in ukrepov, ki bi omogočali mladim materam dostop do dela, zakonodaja o podaljševanju delovne dobe izrinja in še dodatno ovira mladim vstop na formalni trg dela.

Izpostavljajo naslednje izvore individualnih dejavnikov in dejavnikov ožjega socialnega okolja: pomanjkanje družinskih podpor v preteklosti in sedanjosti, težave z uživanjem drog, doživljanje manjvrednosti od vrstnikov zaradi brezposelnosti, težave z neurejenim državljanstvom, finančna stiska in posledično težave z bivanjem in reševanjem stanovanjskega problema, nezaupanje v učinkovitost pomoči in podpore države.

Tabela 98: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci tretje skupine – »starejši osipniki«.

	DEJAVNIKI VKLJUČEVANJA	DEJAVNIKI IZKLJUČEVANJA
Trg dela	<ul style="list-style-type: none"> - interes za pridobivanje čim večjega obsega znanj -povečanje konkurenčnost na trgu dela - vključenost v podporne programe za iskanje zaposlitev in poklicno orientacijo - neposreden stik z delodajalci pri iskanju zaposlitve - iskanje le del, ki so opredeljena z zaposlitvenim načrtom - usmerjenost v nadgrajevanje šolanja in pridobitev fakultetne izobrazbe - štipendija delodajalca - imeti srečo 	<ul style="list-style-type: none"> - zavajajoči razpisi za dela v nekaterih časopisih (Oglasnik) - pesimistična naravnost in pričakovanje neuspeha pri iskanju dela - neuspeh pošiljanja prošenj zmanjšuje motivacijo za iskanje zaposlitve - odklanjanje neprimernih del, težjih del in del, ki niso skladna z osebnimi vrednotami - ne iščejo dela zaradi usmerjenosti v šolanje - pomanjkanje delovnih izkušenj - finančne omejitve ob vstopu v zaposlitev (zdravniški pregled, osebno vozilo, mobilni telefon) - pomanjkanje dodatnih znanj, ki jih zahtevajo delodajalci (jeziki, obvladovanje računalniške tehnologije) - odpor do koriščenja vez in poznanstev, podredljivosti v odnosu do delodajalcev - siljenje v prekvalifikacijo - problem biti realen v odnosu do dogajanja v zunanjem svetu - spremenljiva in negotova situacija na trgu dela - odklonilen odnos do dela v gostinstvu zaradi nadlegovanja strank
Ekonomski položaj	<ul style="list-style-type: none"> - korist iz statusa brezposelne osebe-brezplačne članarine v knjižnicah - nenasedanje reklamam in potrošništvu - materialna podpora staršev in starih staršev - redno prejemanje žepnine s strani staršev - varčevanje soc.podpore za plačilo šolnine 	<ul style="list-style-type: none"> - prikrajšanost za olajšave (ni možno imeti študentske mesečne vozovnice, lahko imaš le delavsko vozovnico) - finančne stiske v primeru potrebnih zdravstvenih storitev (ne moreš prekiniti plačevanja dodatnega zavarovanja, če se prijaviš) - ni ugodnejših možnosti za razreševanje stanovanjskega problema samskih brezposelnih mladih - bivanje pri starih starših, pritiski in konflikti (stari starši še težje razumejo položaja sedanje mladine)
Socialne podpore		<ul style="list-style-type: none"> - prijatelji obrnili hrbet - omejitve stikov z prijatelji - velikokrat gre ven sam - ostajanje doma, ker ni potrebe hoditi ven

Vključevanje v delo in zaposlitev mladim omogoča neposreden stik delodajalci, usmerjanje in podpora strokovnjakov zavoda, vključujejo se predvsem v dela, ki jih določa zaposlitveni načrt, motivacija posameznikov je usmerjena v pridobivanje čim več znanj (različnih izobrazb), ki bi mladim omogočila večjo konkurenčnost na trgu dela. Mladi so motivirani za vertikalno napredovanje v izobraževanju in manj naklonjeni prekvalifikacijam v poklicu. Ekonomsko vključenost si zagotavljajo z znižanjem materialnih potreb in varčevanjem občasnih zaslužkov in socialne podpore. V zvezi s socialnimi podporami so deležni tako emocionalne kot instrumentalne podpore s strani staršev.

Individulani dejavniki, ki prispevajo k izključevanju so povezani z pesimistično naravnostjo v uspeh pri iskanju dela in zaposlitve, ki je tudi posledica dosedanjih neuspehov iskanja zaposlitve preko pošiljanja prošenj delodajalcem, odklanjanje del, ki ne ustrezajo njihovi izobrazbi in niso skladna z osebnimi vrednotami (npr. akviziterska dela),

pomanjkanje delovnih izkušenj in dodatnih znanj, ki jih zahtevajo delodajalci, problem realne percepcije sedanje situacije na trgu dela in možnosti, ki jih imajo, odpori do koriščenja vez in poznanstev pri iskanju dela.

Med dejavniki v okolju izpostavljajo predvsem zavajajoče razpise za delo v različnih medijih predvsem v Oglasniku, pritiske strokovnjakov zavoda za zaposlovanje v smeri prekvalifikacij, zahtevne razpise delodajalcev, nepripravljenost delodajalcev sprejeti del finančnih stroškov povezanih z nastopom dela, spremenljivo in negotovo situacijo v sistemu izobraževanja in na trgu dela. Izpostavijo sistemsko neprimerno urejene ukrepe v zvezi z urejanjem stanovanjske problematike, zdravstva, udeležbe v javnem prevozu, kjer menijo, da bi moralo biti več varovalnih mehanizmov zanje, ki so brez lastnega vira finančnih dohodkov. V ožjem socialnem okolju imajo vzpostavljene zelo šibke ali prekinjene socialne mreže, pogosto so doma ali sami zahajajo ven, imajo težave z nerazumevanjem generacije starih staršev, ki izražajo nestrpnost do njihove brezposelnosti.

Tabela 99: Tri področja dejavnikov v/izključevanja, o katerih poročajo udeleženci prve skupine – »starejši šolski uspešniki«.

	DEJAVNIKI VKLJUČEVANJA	DEJAVNIKI IZKLJUČEVANJA
Trg dela	<ul style="list-style-type: none"> - delo na črno - trženje lastne dejavnosti in storitev na črnem trgu dela - vzpostavljane svoje mreže strank - potrditev za kvalitetno delo, ki jo pridobijo pri delu na črno - občasno iskanje priložnostnih del, izbiranje lažjih priložnostnih del - interes za pridobitev fakultetne izobrazbe - delati nekaj kar si želiš, to je zagotovilo za uspeh - delo opredeljeno z zaposlitvenim načrtom - prekvalifikacija v »rezervi« - interes za zasebno dejavnost - iskanje dela, ki je kompatibilno študiju - imeti prave informacije - znanje jezikov - poznanstva pravih ljudi - veze staršev - podkupnine 	<ul style="list-style-type: none"> - odklonilen odnos do del v gostinstvu - problem delat na črno zaradi poostrenih inšpekcij - spolna diskriminacija v veterinarskem poklicu - konservativna družba, ne zna izkoristiti potencial znanja mladih - predsodki delodajalcev zaradi stila oblačenja mladih - drago šolanje v zasebnih šolah - nepriznavanje kvalitetnih študijskih programov zasebnih šol - zavod usmerja v neučinkovit način iskanja zaposlitve (pošiljanje prošenj) - delodajalci se ne odzivajo na pisanje prošenj - neprofesionalen odnos delavcev CSD v primeru uveljavljanja pravice do socialne podpore - ni sistemskih možnosti za pridobivanje delovnih izkušenj - dodatna znanja – prevelika konkurenca delodajalcu, manj možnosti dobiti trajno delo - visoka konkurenca na področju oblikovanja, kjer je trg dela v Sloveniji zelo majhen - tekmovalnost na delovnem mestu - poniževalen in izkoriščevalski odnos delodajalcev, nepravičnost in avtoritativnost delodajalcev - ni možnosti pokazati in dokazati svoje znanje - kljub izobrazbi morajo na delovnem mestu opravljati slabša dela - zavajanje, neizpolnjevanje dogovorov s strani delodajalcev - pripravljenost vključevanja le v dela primerna doseženi izobrazbi - nezaupanje v korist prekvalifikacij za pridobitev dela
Ekono miki	<ul style="list-style-type: none"> - podpora sorodnikov v tujini - skrb za nakup obleke - materialna podpora staršev 	

Socialne podpore	<ul style="list-style-type: none"> - tolerantni starši - živeti družabno življenje, izkoristiti mladost - spletnje poznanstev na potovanjih 	<ul style="list-style-type: none"> - zaradi negotovih služb se ne spuščajo v kohabitacije s prijatelji ali partnerji - dolgočasenje
------------------	--	---

Subjektivni viri vključevanja se v tej skupini kažejo skozi motivacijo za delo in poklic, ki mlade veseli, zanima. Mladi redkeje iščejo začasno delo in še v teh primerih tako, ki je povezano z njihovimi interesi in sorodno delu, ki ga želijo v prihodnosti opravljati v svojem poklicu, delo nekateri posamezniki prav tako iščejo le v okvirih zastavljenega zaposlitvenega načrta. Zaposlitev se odvija na črnem trgu dela, aktivnosti so usmerjene v krepitev in vzdrževanje mreže strank, pri tem jih spodbuja povratna informacija o kvalitetni storitvi, ki jo nudijo strankam. Izražen je interes za zasebno dejavnost. Motivacija za izobraževanje je pri mladih, ki imajo že dokončano vsaj eno poklicno izobrazbo nizka oz. je usmerjena v nadgradnjo poklicnega znanja, drugi del mladih (zaključena gimnazija) je usmerjen v doseganje fakultetne izobrazbe v izbrani smeri. Mladi koristijo veze in poznanstva »pravih« ljudi. Doživljajo visoko materialno podporo staršev, nekateri tudi sorodnikov v tujini. Ne poročajo o materialnih težavah, koristijo vse možnosti finančnih podpor, ki jih lahko v tem položaju pridobijo od državnih institucij.

Ob poskusu vstopanja na formalni trg dela se mladi srečujejo z visoko stopnjo konkurence, tekmovalnosti, razvrednotenjem in neupoštevanjem dela, ki ga opravijo, izkoriščevalskim, nepravičnim in avtoritarnimi odnosi s strani delodajalcev, kar jih po eni strani omejuje in tudi odvrča njihov interes za zaposlitev. Z vidika izkušenj sodelovanja z različnimi insticijami pomoči so kritični do neprimerne odnosa delavcev CSD in usmerjanja delavcev zavoda v smeri izobraževanj, ki jih ne zanimajo. Kritični so do odnosa družbe, ki jim ne omogoči izkazati zanje, ki ga imajo, neizkorišča resursov mladih, goji predsodke do stila oblačenja mladih ipd. Negotova situacija materialnega položaja jim preprečuje, da bi se spuščali v odselitev in neodvisno življenje izven izvorne družine.

Zaključki in priporočila

1 Zaključki kvantitativnega dela raziskave (poštno anketiranje)

V pričujoči študiji smo se ukvarjali z brezposelnostjo mladih in njeno posledično ogroženostjo marginalizacije ter socialne izključenosti. Podatke smo pridobili na podlagi subjektivnih zaznav udeležencev, ki so v anketi odgovarjali na vprašanja, ki so omogočala oceniti, ali pri respondentih prihaja, in v kakšnem obsegu prihaja do pojavljanja ali kopičenja izključenosti na različnih področjih njihovega življenja. Študija zajema mlade, ki se dalj časa in iz različnih vzrokov soočajo z manj uspešnimi poskusi prehoda na formalni trg dela. Ugotavljali smo značilnosti položaja brezposelnosti mladih v povezavi z drugimi področji življenja mladih: s kvaliteto zdravja, z materialnim položajem in s socialnimi podporami. Konceptualni izhodišči študije sta večdimenzionalni koncept socialne izključenosti in biopsihosocialni model zdravja z upoštevanjem sodobnih značilnosti prehodov mladih v odraslost. V študiji smo spremljali povezanost nekaterih osnovnih sociodemografskih dejavnikov z značilnostmi prehodov mladih na trg dela, saj smo predpostavljali, da imajo ti pomembno vlogo pri dostopu mladih do pomembnih virov, ki uravnavajo obseg in značilnosti socialne v/izključenosti.

V raziskavi smo uporabili dva osnovna raziskovalna pristopa. V okviru presečnega kvantitativnega pristopa smo se zgledovali po evropski primerjalni raziskavi YUSE in nekatere ugotovitve postavili v primerjavo z evropskimi ugotovitvami. V kvalitativnem pristopu pa smo uporabili metodo fokusnih intervjujev, s katerimi smo želeli poglobiti razumevanje osrednje teme raziskave in pridobiti širši vpogled v različne kompleksne socialne kontekste, ki jih posamezniki pomembno povezujejo s sedanjim položajem brezposelnosti. Zaključki raziskave opredeljujejo obseg in značilnosti socialne izključenosti mladih oz. posebno ranljivih in ogroženih skupin mladih brezposelnih. Posredno pa raziskovalne ugotovitve omogočajo tudi evalvacijo programov aktivne politike zaposlovanja.

Koncept socialne izključenosti je večdimenzionalen in širok in vključuje tako procese kot stanja izključenosti. Pri opisu obsega in značilnosti izključenosti smo uporabili tako posredne kot neposredne kazalce. O socialni izključenosti lahko govorimo le v primeru, da je ta izkušnja prisotna na najmanj dveh področjih - socialnem in ekonomskem (prim. Kronauer, 1998). Pri ugotavljanju razsežnosti izključevanja smo upoštevali tudi izpostavljene interakcije med različnimi dimenzijami izključenosti, ki smo jih zajeli v zbranih podatkih obeh pristopov raziskave.

Zaključke strnjeno prikazujemo po posameznih področjih, ki smo jih v raziskavi obravnavali.

Trg dela

Izključenost iz trga dela je dimenzija, ki opisuje situacijo soočanja z zunanjimi ovirami vstopanja ali ponovnega vstopanja na trg dela, in je hkrati povezana s posameznikovim umikom iz trga dela, ki je lahko posledica resignacije ob večkratnem poskusu vstopa v sfero dela. Mladi, ki smo jih vključili v kvantitativni del raziskave, so bili v prejšnjem letu strnjeno najmanj tri mesece nezaposleni, in v trenutku vzorčenja ravno tako brezposelni, do časa anketiranja (šest mesecev kasneje) pa so se njihovi položaji na trgu dela lahko spremenili. Naše ugotovitve kažejo naslednje:

- »Izhodi« iz stanja brezposelnosti pred šestimi meseci v trenutku anketiranja kažejo, da je dobra tretjina mladih pol leta po času izbora vzorca še vedno nezaposlena (32%),

približno tretjina zaposlena oz. vključena v stalne,časne ali občasne zaposlitve (39%), slaba tretjina njih pa vključena v različne druge dejavnosti (29%) (varovanje otrok in gospodinjstva dela, porodniški dopust). Zgodovina zaposlitve in dejavnosti mladih v preteklem pet in pol letnem obdobju kaže, da je bilo v preteklosti 23 % mladih pretežno nezaposlenih, 12 % pretežno zaposlenih, 35 % mladih se je pretežno izobraževalo, 30 % mladih pa se je v tem obdobju pretežno ukvarjalo z drugimi dejavnostmi (gospodinjstva dela, varovanje otrok, porodniški dopust).

- Primerjava podatkov z evropskimi državami pokaže, da je odstotek stalnih zaposlitev mladih pri nas precej nižji kot je v evropskih državah, ki so anketirale mlade po isti metodologiji, pri čemer smo v našem vzorcu zajeli starostno skupino do 26 let, v evropskih državah pa le do 24 let. Ta podatek kaže na slabo stanje.
- Obseg vključenosti mladih v zaposlitev v opazovanem obdobju v primerjavi z evropskimi podatki tudi kaže, da je veliko več mladih pri nas vključenih v časne (10 % več od povprečja evropskih držav) in občasne zaposlitve (17 % več od povprečja evropskih držav). Mlajši del vzorca (do 23 let) je vključen predvsem v občasne zaposlitve.
- Zaključujemo, da se pri tretjini mladih v raziskavi nakazuje položaj trajne brezposelnosti in so v pogledu izključenosti iz trga dela bolj ranljiva skupina. Prav tako lahko kot bolj ranljivo skupino pri prehodu na trg dela prepoznamo tudi mlade, vključene v časne in občasne zaposlitve, kjer podatki kažejo povezanost z nižjo kvaliteto biopsihosocialnega zdravja.
- Rezultati kažejo, da imajo težji dostop do stalnih zaposlitev, poleg mladih brez kvalifikacij, še predvsem tisti z doseženo poklicno ali srednejšolsko izobrazbo, ki skupaj obsegajo dobri dve tretjini našega vzorca.
- Podatki o zaposlitvenem položaju glede na spol kažejo, da v opazovanem obdobju najdemo večji delež nezaposlenih moških kot žensk, hkrati pa je tudi več moških pridobilo stalno zaposlitev (4,6 %). Obenem je večji odstotek žensk je zastopanih v časnih zaposlitvah (3,5 %), večji odstotek moških pa v obasnih zaposlitvah (4%). V preteklem obdobju petih let je bilo več žensk kot moških vključenih v izobraževanje, več moških pa pretežno v zaposlitev. Za oba spola je značilno, da sta bila v preteklem obdobju pretežno vključena v ti. mešan tip dejavnosti (izobraževanja, zaposlitve, usposabljanja, porodniške, vključenosti v razne programe ipd.). To, da podatki kažejo na večjo nezaposlenost mladih moških, povezujemo z doseženo izobrazbo, kjer smo v vzorcu imeli več žensk z doseženo srednjo oz. višjo in visoko izobrazbo. Podatek o večji vključenosti žensk v izobraževanje je skladen s trendom, ki je značilen za Slovenijo v zadnjih letih, ki kaže, da je napredovanje žensk v doseganju višjih ravni izobrazbe bilo in še vedno je hitrejše od napredovanja moških.
- Rezultati naše raziskave pokažejo vpliv etničnega in migrantskega družinskega ozadja na izhode v zaposlitve pri mladih v sedanjem in preteklem obdobju. Mladi, katerih starši so bili rojeni izven Slovenije, so manj vključeni tako v stalne in časne zaposlitve. V največjem deležu so sedaj in v preteklem obdobju nezaposleni ali vključeni v druge dejavnosti (gospodinjstva dela, dela doma, porodniški dopust). Manj razlik se pri mladih drugega etničnega izvora pokaže pri vključenosti v izobraževanje, kjer je razmerje bolj enakomerno glede na anketirance slovenskega izvora. Kot zanimivost naj omenimo, da se med različnimi migrantskim družinami, vzorcu nemigrantskih družin najbolj približa struktura družine, kjer je le eden od staršev druge narodnosti. Mladi iz tovrstnih družin so nekoliko pogostejše kot mladi slovenskega izvora vključeni tako v občasne zaposlitve kot v izobraževanje. Morda lahko to razložimo s tezo, da si ta tip družinske strukture bolj prizadeva za inkulturacijo.

- Podatki kažejo, da so bili mladi, ki imajo svoje otroke, v preteklem obdobju veliko pogostejše kot tisti, ki jih nimajo, pretežno vključeni v mešan tip dejavnosti (izobraževanje, delo, porodniški dopust idr.), nekoliko redkeje nezaposleni in rahlo pogostejše stalno zaposleni kot mladi brez otrok. Vključenost v mešan tip dejavnosti si v tem primeru razlagamo na ta način, da gre verjetno v večini primerov za porodniški dopust. Ključni dejavnik, ki omejuje in ovira mlade ženske ob vstopu na trg dela, je materinstvo, prav tako neurejeni pogoji za varstvo otrok in tendenca v skladu s stereotipnim pričakovanjem, da naj bi ženske poskrbele za dom, kar še bolj pojasnjujejo ugotovitve kvalitativnega dela raziskave.
- Ugotavljamo, da je aktivno iskanje zaposlitve in zavezanost delu bolj značilna za mlade ženske kot za mlade moške, za starejše bolj kot za mlajše, in bolj za mlade z otroki kot za tiste brez otrok. Pri zavezanosti delu glede na tipe dejavnosti v zadnjem tednu se kaže, da nekoliko večjo zavezanost delu izkazujejo zaposleni in začasno zaposleni. Tudi naši podatki nakazujejo, da se zavezanost delu pri mladih pri prehodu iz šolanja v zaposlitev, verjetno razlikuje od zavezanosti delu pri splošni populaciji, ker mladi še nimajo delovnih izkušenj in tudi zaradi specifičnih značilnosti tega obdobja (obdobje eksperimentiranja).
- Rezultati v zvezi z zadovoljstvom s programi APZ, v katere so bili vključeni mladi (365 anketiranih), kažejo srednjo oceno splošnega zadovoljstva. Ugotovitve tudi kažejo, da se splošne ocene zadovoljstva s programi medsebojno ne razlikujejo, vendar pa je najbolje ocenjen program projektnega učnega dela. Pri bolj specifičnih ocenah programov pa se pokaže, da se anketiranim zdijo v povprečju programi izobraževanja za pridobitev izobrazbe najbolj (pre)zahtevni, programi projektnega učnega dela pa najmanj (pre)zahtevni.
- Mladi z višjo izobrazbo imajo dosti manjše možnosti, da bi se pri njih kopičila ogroženost/izključenost, kot mladi z nižjo izobrazbo. V tem smislu varovalno (statistično gledano) deluje še to, če je bil dosedanji staž brezposelnosti krajši, če so bili anketiranci starejši, če je bil socialni status staršev višji in če so bili v zadnjem tednu zaposleni. Nekoliko bolj ogroženi so moški, mladi z otroci, tisti iz manjših mest ter neslovenci. Na prvi pogled paradokсно in nepričakovano se še pokaže, da je dejstvo, da je kdo sodeloval v kakem programu za zaposlovanje (v statističnem smislu) bolj ogrožujoče kot ne, ter da je dolgoročni vzorec zaposlenosti tudi bolj ogrožujoč kot ne. Te zveze je mogoče hipotetično razložiti tako, da se v programe zaposlovanja vključujejo (oz. jih tja vključujejo) v večji meri tisti, za katere je značilna večja ogroženost. Po drugi strani tisti, ki so manj ogroženi (to pa so tisti z višjo izobrazbo in višjim družinskim socialnim statusom), v preteklem petletnem obdobju verjetno več časa preživijo v izobraževanju in manj v zaposlenosti, zaradi česar je za njih manj značilen vzorec dolgoročne zaposlenosti.
- Pri poskusu napovedovanja statusa zaposlenosti, kjer smo uporabili tri kriterijske spremenljivke (tip dejavnosti v zadnjem tednu, status anketiranja v prvih treh mesecih po zaključku programa zaposlitve, ter tip prevladujoče dejavnosti zadnjih petih let), naši rezultati pokažejo, da sta, kar se tiče brezposelnosti najbolj ogroženi skupini nezaposlenih ter "drugih statusov. Za skupino *nezaposlenih* je, nasprotno, značilno v povprečju nižja zaključena izobrazba, nižja starost ter krajši dosedanji staž dela za plačilo. Sodijo med tiste mlade, ki imajo redkeje že svoje otroke. Preostala skupina mladih, ki so v "*drugih statusih*" pa je v primerjavi z ostalimi odstopajoča v tem, da gre v povprečju najpogostejše za mlade, ki so že starši, hkrati pa v svojem iskanju službe uporabljajo najmanj različnih načinov. Zanje je značilna tudi podpovprečna izobrazba, manj delovnega staža, ter relativna mladost. Zanimivo pa je (kar smo opazili že v prejšnjih poglavjih), da pripadnost tema dvema podskupinama ne

implicira nujno tudi različnih vidikov neugodnega stanja na področju materialne ogroženosti ali socialnih podpor. Z vidika aktivne politike zaposlovanja je pomembna ugotovitev), da *udeležba v programih za zaposlovanja ter trajanje sodelovanja v programih APZ* sodijo med tiste značilnosti, ki najmanj korelirajo z vsemi štirimi diskriminativnimi funkcijami, in ki torej ne ločujejo v pomembni stopnji med vsemi petimi podskupinami mladih. Sodeč po naših rezultatih torej udeležba v programih APZ ne spreminja verjetnosti, da bi bili mladi po določenem času v statusu zaposlenosti. Še več, spremenljivka skupnega trajanja sodelovanja v tovrstnih programih celo negativno korelira (vendar ne statistično pomembno) s statusom zaposlenosti.

Materialni položaj

Materialna izključenost predstavlja dimenzijo, ki vključuje revščino, finančno odvisnost od države ali drugih socialnih skupin. Na najbolj neposreden način se ta dimenzija kaže kot pomanjkanje sredstev za preživetje posameznika oz. njegove družine. Naši rezultati, v katerih smo zajeli različne vidike materialne prikrajšanosti in različne virov prihodkov v povezavi z nekaterimi sociodemografskimi dejavniki in statusi zaposlenosti, kažejo naslednje:

- Ugotavljamo povezanost med vrsto sobivanja (skupnem gospodinjstvu) in materialno ter socialno prikrajšanostjo. Najvišja stopnja (predvsem materialne) prikrajšanosti je značilna za mlade, ki živijo sami, in najnižja za mlade, ki živijo v izvorni družini oz. z obema staršema. Ugotavljamo torej, da je skupno bivanje več ljudi dejavnik, ki varuje pred materialno prikrajšanostjo. Skupno bivanje, predvsem v obliki sobivanja s partnerjem/zakoncem ali v kombinaciji življenja s partnerjem in starši, pa po drugi strani lahko celo prispeva k socialni prikrajšanosti. Glede na vsebino postavk, ki smo jih zajeli v okviru socialne prikrajšanosti, vidimo, da se mladi odreka tako socialnim stikom kot socialnim aktivnostim. Torej je, ko gre za vprašanje socialnosti, tudi ta podrejena in zelo odvisna od ekonomskega dejavnika. Gre za neke vrste iskanje ekonomske varnosti v zavetju družine, ki pa ima lahko za posledico tudi številne socialne odpovedi.
- Za mlade sta bila glavna vira prihodkov v preteklem letu lasten zaslužek iz dela (55%) ter denarne pomoči ali dodatek iskalcem službe (52%), pomemben vir prihodkov so jim prav tako predstavljali lastni prihranki (49%). Pomembne razlike v podskupinah mladih glede na skupno bivanje in glavne virov prihodkov mladih v zadnjem letu se pokažejo na treh področjih virov: za mlade, ki živijo z obema ali le enim od staršev, *denarna pomoč ali dodatek iskalcem zaposlitev* bolj pogost vir kot pri ostalih kategorijah skupnega bivanja; *partnerjev prihodek* je najbolj pogost vir prihodka za tiste mlade, ki živijo s partnerjem, ali s starši in partnerjem; *starševski dodatek* pa je statistično najbolj pomemben vir prihodka za tiste mlade, ki živijo s starši in partnerjem. Rezultati kažejo na prisotnost in pomen kombinacije zasebnih in javnih virov pomoči v primeru brezposelnosti mladih. Kaže, da so javni viri pomoči pomembnejši v primerih sobivanja dveh generacij (staršev in mladih).
- Podrobnejša analiza značilnosti podskupine mladih, ki jim je *denarna pomoč ali dodatek iskalcem službe* glaven vir prihodka pokaže, da so to predvsem mladi z nižjo izobrazbo, ki nimajo otrok, živijo v srednje velikem mestu, so neslovenskega porekla, z nižjim socialnim statusom družine, ki so se v preteklem tednu ukvarjali z »drugimi dejavnostmi« ter ki so bili v preteklem obdobju pretežno nezaposleni. Ta opis skupine je seveda le »statistični robot«, torej statistična abstrakcija. V tej skupini so tudi mladi, ki so se v preteklem tednu ukvarjali pretežno z drugo dejavnostjo, ki je po naši metodologiji zajemala gospodinjstva dela, varovanje otrok in poročniški dopust.

Slednjih je bilo kar precej. V to skupino sodijo tudi mlade matere neslovenskega porekla. Zgodovina nezaposlenosti kot prevladujoč tip dejavnosti v preteklih letih lahko v ozadju skriva problem težav pri urejanju vprašanja državljanstva, lahko pa jo pojasnjevali tudi z determinantami kulturnega konteksta, iz katere izvira posameznik/ca.

- Glede na spol naši podatki kažejo podobno sliko kot podatki v primerjalni evropski študiji. Mlade ženske zaznavajo višjo stopnjo tako materialne kot socialne prikrajšanosti kot mladi moški. Tak položaj mladih žensk bi lahko pojasnili z višjo stopnjo nezaposlenosti mladih žensk, nižjimi plačami, ki jih prejema ženske in morda tudi nižjih »žepninami« staršev v primeru, če še živijo doma. Možna razlaga pa je tudi, da je njihov dostop do drugih virov prihodkov bolj omejen kot pri moških, kar je lahko pogojeno z materinsko vlogo (prim. Hammer in Julkunen, 2003).
- Glede na nekatere socialnodemografske dejavnike naši podatki kažejo, da najvišjo stopnjo materialne prikrajšanosti, poleg mladih žensk zaznavajo, še mladi z otroki, tisti z najnižjo stopnjo izobrazbe, mladi druge generacije priseljencev ter mladi z najnižjim socialnoekonomskim statusom družine (oz. očeta in matere).
- V zvezi s položajem na trgu dela več materialne prikrajšanosti zaznavajo vključeni v občasna dela in pretežno nezaposleni, socialni vidik prikrajšanosti pa tisti, ki so bili teden dni pred anketiranjem vključeni v gospodinjstva dela, varovanje otrok in na porodniškem dopustu ter tisti, ki so v preteklosti bili pretežno zaposleni, kar predstavlja zanimivost. Morda ob tem podatku lahko razmišljamo v smeri razlage, da je bil vstop v svet dela zanje pretrganje vezi z vrstniškim druženjem in kulturo, ki jo lažje vzdržujejo mladi, ki nadaljujejo izobraževanje. Ali mladim nizek zaslužek iz dela ne omogoča ukvarjanje s socialnimi aktivnostmi in vzdrževanje vezi z različnimi socialnimi skupinami? Ali gre preprosto za vprašanje časa, ki je danes nadvse dragocena dobrina vsem ljudem? Morda pa lahko tak rezultat postavimo v širšo perspektivo sodobnih razlag mladine, ki izgublja zaupanje v racionalnost sveta in življenje in katerega posledica je tudi socialna osamljenost, ki pomeni pomanjkanje socialnih stikov posameznika z drugimi osebami in pomanjkanje socialno integrativnih odnosov. Glede na postavke vprašalnika se še najbolj nagibamo k tezi časa ali razpoložljivih finančnih virov, ki determinirajo socialno življenje mladih.

Socialne podpore

V tej dimenziji smo zajeli tako nekatere vidike institucionalne izključenosti kot socialne izolacije. Institucionalna izključenost se nanaša na ukrepe in odzive institucij na brezposlenost, pomanjkanje podpor v času brezposlenosti, in vključuje posledice institucionalne odvisnosti, pasivnosti, kontraproduktivne učinke institucionalnih pomoči idr. Socialna izolacija pa se nanaša prisotnost oz. odsotnost socialnih mrež, oz. specifičnih skupin ljudi, vzdrževanje socialnih stikov oz. zoževanje socialnih omrežij.

Ugotovitve naše študije kažejo visoko stopnjo prisotnosti družinskih in prijateljskih podpor v položaju brezposelnosti za mlade, tako na čustveni kot instrumentalni ravni. Prijateljske podpore so v primerjavi z evropskimi državami za mlade brezposelne pri nas še bolj pomembne. Podpora javnih ustanov je še posebej pomembna za tudi sicer značilne najbolj ranljive skupine: mlade z nižjim socialnim statusom, pretežno nezaposlene, mlade z nižjo izobrazbo in ženske. Rezultati nakazujejo »klasičen« trend iskanja podpor pri tistih mladih, ki so ekonomsko in socialno bolj ogroženi in se obračajo na državne institucije, da z socialnimi transferji lahko blažijo osnovno stisko preživetja. Izrisujejo se tipične ranljive skupine, ki iščejo več nasvetov in pomoči. To so: mladi z nižjim socialnim statusom, pretežno

nezaposleni, mladi z nižjo izobrazbo in mlade ženske. Bolj podroben pregled ključnih ugotovitev pokaže naslednje:

- Podatki kažejo relativno visoko stopnjo prejetja materialnih, instrumentalnih in čustvenih podpor s strani staršev ter še kar visoko raven enakih podpor in pomoči s strani prijateljev. Prav tako kažejo na razmeroma zelo visoko oceno prejetja splošne socialne podpore in pomoči v težavnih življenjskih situacijah in visoko podporo staršev med šolanjem v preteklosti.
- Primerjava med evropskimi državami nam pokaže, da se mladi v Sloveniji uvrščajo v sam vrh pogostosti prejemanja socialnih podpor s strani staršev. Slika v Sloveniji, kar se tiče podpor staršev, je še najbolj podobna tisti v Španiji. Med podporami prijateljev pa je Slovenija kar visoko na prvem mestu, za njo pa se uvrstijo Nemčija, Španija in Danska.
- S strani staršev prejema več raznih vrst podpor mlade ženske ter mlajši anketiranci; ocenjena podpora staršev med šolanjem v preteklosti je bila prav tako večja pri mlajših anketirancih kot pri starejših, pri mladih z nedokončano oz. končano osnovno šolo, najmanj pa je prisotna pri tistih z končano poklicno šolo. Ti podatki se skladajo z ugotovitvami zadnjih raziskav mladine v Sloveniji, ki kažejo trend umika v zasebnost in pomena družinskega okolja.
- Več podpore s strani prijateljev dobijo tisti, ki nimajo otrok. Podatek lahko razumemo tako, da imajo mladi, ki imajo otroke, manj časa za vzdrževanje prijateljskih mrež.
- Prejemanje javnih podpor v raznih državnih, svetovalnicah in nevladnih organizacijah rezultati kažejo, da mlade ženske iščejo več svetovanja v svetovalnicah kot moški. Razlike *glede na izobrazbo* pokažejo, da mladi z nižjo izobrazbo pogosteje iščejo pomoč na CSD ter pri zdravniku in psihologu. Mladi, *ki imajo otroke* iščejo pogosteje pomoč na CSD, kot tisti, ki jih nimajo, in redkeje pomoč v Mladinskih informativnih centrih, kot tisti, ki nimajo otrok. *Neslovenci* iščejo pomembno pogosteje pomoč v Mladinskih informativnih centrih, svetovalnicah in nevladnih organizacijah kot Slovenci. Razlike *glede na socialni status družine, tip dejavnosti v zadnjem pet in pol letnem obdobju ter glede na tip dejavnosti v zadnjem tednu* kažejo, da anketiranci iz družin z nižjim statusom in nezaposleni iščejo pogosteje pomoč na CSD in Zavodu za zaposlovanje. Glede na *tip dejavnosti v zadnjem tednu* se prav tako pokažejo pomembne razlike pri nezaposlenih in mladih, ki se pretežno ukvarjajo z drugo dejavnostjo (gospodinjstvo, porodniški dopusti), ki iščejo pogosteje pomoč pri zdravnikih, psihologih in Mladinskih informativnih centrih. Med anketiranci nismo našli razlik v javnih podporah glede na starost in velikost kraja bivanja.

Psihosocialno zdravje brezposelnih mladih

Rezultati kažejo, da mladi v našem vzorcu podobno kot v evropski študiji v večini svoje telesno in duševno zdravje ocenjujejo dobro. Pri težavah telesnega zdravja so v našem vzorcu izpostavljene težave z kroničnim obolenjem dihal in težave s hrbtenico, pri duševnem zdravju pa težave z občutki strahu in občutki krivde. Spol, starost, socialni status družine in izobrazba ter tudi velikost kraja bivanja se pokažejo kot napovedovalni dejavniki duševnega zdravja mladih. Tako pri nas kot v evropskih državah se je kot najbolj napovedovalen dejavnik duševnega zdravja izkazal šibek materialni položaj. Stopnja prikrajšanosti, bodisi materialne ali socialne, ima zelo pomemben vpliv na duševno zdravje v vseh državah, zajetih v študiji in tudi v naši študiji. Vključenost v občasna dela brez kontinuitete implicira negativne učinke na stanje duševnega zdravja. V naši raziskavi se v povezavi z vključenostjo na trg dela pokaže, da telesne težave bolj izpostavijo mladi, ki so bili pred nedavnim občasno zaposleni in v preteklosti pretežno zaposleni ali vključeni v izobraževanje in usposabljanje, nismo pa našli

razlik v povezavi z duševnim zdravjem. V povezavi z različnimi navadam (razvadami) in vključenostjo na trg dela smo ugotovili pomembne povezave v zadnjem obdobju, kjer se je pokazalo, da mladi vključeni v občasne zaposlitve, največ redno kadijo ter uporabljajo prepovedane droge. Podrobnejši prikaz rezultatov na tem področju kaže naslednje:

- Podatki kažejo, da 72 % mladih splošno ocenjujejo svoje zdravje kot dobro ali zelo dobro, 23 % jih je mnenja, da je njihovo duševno zdravje občasno dobro, 6 % mladih pa meni, da je njihovo splošno zdravje slabo ali zelo slabo.
- Kvaliteto zdravja brezposelnih mladih smo ugotavljali tudi s tem, da smo anketirance spraševali po nekaterih navadah (razvadah) kajenja, uživanja alkohola in ilegalnih drog. Podatki kažejo, da je med mladimi 59,3 % rednih kadilcev (kar je delež, ki je opazno večji, kot ga najdemo med splošno populacijo), in 4,8 %, ki so kadili minimalno (do eno cigareto na dan).
- Navade kajenja kažejo, da več kadijo mlajši anketiranci, mladi z nižjo izobrazbo, z nižjim socialnim statusom, tisti, ki se ukvarjajo z občasno dejavnostjo in tisti, ki so bili preteklem obdobju pretežno zaposleni. Pomembnih razlik med mladimi nismo našli glede na spol, glede na to, ali imajo mladi svoje otroke, glede na velikost kraja bivanja, in narodnostno strukturo družine.
- Odgovori o pogostosti opijanja z alkoholnimi pijačami kažejo, da je ta bolj značilna za mlade moške, mlajše, za mlade brez otrok, za mlade s srednješolsko izobrazbo, za mlade slovenskega družinskega izvora, za tiste z višjim socialnim statusom v družini in za tiste, ki so se preteklem tednu ukvarjali z občasnimi dejavnostmi in zaposlitvami.
- Več oseb, ki uživajo nelegalne droge, poznajo mladi moški, mlajši anketiranci, mladi, ki nimajo otrok, mlajši iz srednje velikega mesta, mladi z osnovnošolsko in srednješolsko izobrazbo, mladi z višjim socialnim statusom, mladi ki so se v preteklosti pretežno izobraževali poznajo več oseb, ki uživajo prepovedane droge.
- Uporaba tako mehkih kot trdih ilegalnih drog je večja pri mladih moških, pri mladih, ki nimajo otrok, živijo v srednje velikem mestu, imajo zaključeno osnovno ali srednjo šolo, in so bili v preteklem tednu vključeni pretežno v občasne dejavnosti.
- Več zdravniško predpisanih sedativov uživajo mladi, ki nimajo otrok in mladi z nedokončano OŠ. Pri uživanju sedativov in marihuane med nismo našli statistično pomembnih razlik glede na *narodnostno strukturo, socialni status družine, tip dejavnosti v zadnjem tednu ali prevladujoč tip dejavnosti v preteklem obdobju*.
- Rezultati kažejo pozitivno povezanost duševnega zdravja mladih z denarno podporo prijateljev in staršev ter svetovanjem o denarnih zadevah in negativno povezanost pri podpori opravljanja raznih opravil, uslugah in naklonjenosti prijateljev ali staršev.
- V evropski študiji rezultati kažejo, da mladi, ki pričakujejo, da bodo v bližnji prihodnosti delali, kažejo višjo raven duševnega zdravja, kot tisti, ki pričakujejo, da bodo brez dela. Pri nas se te razlike na pokažejo kot pomembne, pokaže pa se povezava med boljšim duševnim zdravjem in predstavo, da se bodo mladi v bližnji prihodnosti vključili v izobraževanje.
- Ugotavljamo nizek vpliv statusa zaposlenosti na duševno zdravje mladih, kar pa še ne pomeni, da tega vpliva ni. Pričakovanja mladih o zaposlitvi v prihodnosti imajo pomemben vpliv na boljše duševno počutje mladih. Podatke, ki smo jih dobili, je potrebno upoštevati v povezavi z značilnostmi prehodov mladih na trg dela in ob tem upoštevati tako sedanjo situacijo kot zaposlitveno zgodovino ter njihova pričakovanja za prihodnost.
- Podatki kažejo, da je ekonomska nestabilnost mladih tesno povezana z duševnim zdravjem mladih. V vseh državah se je pokazalo, da je ekonomska prikrajšanost bolj povezana z duševnim zdravjem, kot pa njihov zaposlitveni položaj. To poudari vlogo in pomen ekonomskih težav kot ključne determinante zdravja brezposelnih.

Sklep

Raziskovalni rezultati kažejo, da lahko identificiramo ranljive skupine brezposelnih mladih, ki so po obsegu bolj marginalizirane na posameznih dimenzijah, ki smo jih preučevali. Ugotavljamo, da nam sociodemografski dejavniki in ekonomski dejavnik bolj opredelijo položaj socialne izključenosti, kot pa ga opredeli status zaposlenosti. Med najbolj ranljive skupine socialne izključenosti se uvrstijo mlade ženske, mladi, ki imajo otroke, mlajši anketiranci, mladi z nižjim socialno ekonomskim statusom družine ter mladi z najnižjo stopnjo izobrazbe. Ob tem pa se moramo ves čas zavedati, da naša raziskava vključuje le brezposelne mlade, ki so bili registrirani na zavodu za zaposlovanje zato lahko delamo zaključke le za to skupino brezposelnih mladih. Situacija za mlade brezposelne, ki niso prijavljeni na zavodu za zaposlovanje, pa utegne biti še dosti slabša.

Položaj brezposelnosti mlade postavlja v položaj finančne ranljivosti, še posebej, če nimajo podpor s strani staršev ali javnih oblik podpor in pomoči države. Politične razprave v Evropski skupnosti se nagibajo v smer, da bi bilo potrebno krčiti finančne podpore mladim in namesto socialnega »welfare« modela vzpostavljati t.i »workfare« model. Mnogi v tej razpravi pa se prav tako strinjajo, da ukinjanje finančni pomoči mladim pomeni ukinjanje državljskih pravic mladih. Ugotavljamo, da je večina mladih vključena na formalni trg dela preko občasnih in začasnih zaposlitev, v čemer zelo odstopamo v primerjavi z večino evropskih držav zajetih v primerjalni študiji. Statistični podatki sicer kažejo rahlo upadanje brezposelnosti, ki pa jo je moč interpretirati tudi skozi nekatere druge posege v evidenco podatkov in ne kot »dejansko« sliko.

Dolgotrajna brezposelnost je za Slovenijo poseben problem, v tem okviru pa so - kot nakazujejo podatki - še posebej v slabem in nezavidljivem položaju mladi, iskalci prve zaposlitve. V preteklem desetletju je veliko razprav o kreiranju novega skupnega okvira socialne politike v Evropski skupnosti, ki bi temeljil na socialnih vrednotah, ki so skupne vsem evropskim državam. Na tej osnovi naj bi temeljil Evropski socialni model in glede na taka izhodišča je sprejet Nacionalni akcijski načrt socialne vključenosti. Tudi Slovenija se aktivno vključuje v prizadevanja Evropske Komisije za povečanje socialnega vključevanja.

Modeli socialne varnosti so politično zelo občutljivi, saj predstavljajo nacionalne dogovore, ki so z veliko previdnostjo konstruirani skozi več generacij in jih ni tako enostavno spreminjati. Predhodne raziskave o brezposelnosti so pokazale, da je zaščita proti socialni izključenosti tesno povezana s sistemom socialne varnosti v posameznih državah. Sistem socialne varnosti omogoča pravično (re)distribuiranje družbenih virov za zadovoljevanje potreb. Preko tega sistema država skrbi med drugim tudi za prebivalce, ki so iz različnih vzrokov izpadli iz sistema dela, ali ker zaradi mladosti v proces dela še niso vstopili itd.

2 Zaključki kvalitativnega dela raziskave (fokusne skupine)

V kvalitativnem delu raziskave smo zajeli vzorec brezposelnih mladih, ki so na zavodu za zaposlovanje OS Ljubljana leto dni strnjeno prijavljeni kot iskalci prve zaposlitve, kar pomeni, da se uvrščajo med dolgotrajno brezposelne oz. težje zaposljive mlade. Vzorec oseb smo razdelili v štiri fokusne skupine glede na starost in zaključeno oz. nezaključeno izobrazbo. Z mladimi smo opravili intervjuje o življenjskem položaju in izkušnjah brezposelnosti in ovirah pri prehodu v svet dela.

1. Ugotavljamo, da mladi v vseh skupinah, razen redkih starejših posameznikov z dokončano poklicno izobrazbo v sedanjem položaju brezposelnosti na trgu dela zaposlitve ne iščejo aktivno, kljub temu, da so na zavodu prijavljeni kot aktivni iskalci zaposlitve. Interesi so pri večini usmerjeni včasne zaposlitve pretežno izven trga dela, ali v izobraževanje. Ugotovitve kvalitativnega dela raziskave pojasnjujejo nekatera ozadja te neskladnosti. Za prijavo na zavodu za zaposlovanje navajajo najpogostejše naslednje razloge:

- status registrirano brezposelne osebe jim predvsem omogoča priznavanje družbenega statusa in pravic, ki iz njega izhajajo;
- ena od ključnih pravic, ki hkrati predstavlja osrednji motiv za prijavo, je pravica do pripadajočih denarnih podpor države blaginje, s katerimi si večina mladih skuša zagotavljati ali prispevati k urejanju osnovnih življenjskih pogojev in si omogočiti šolanje;
- oviran dostop do začasnih del.

2. Vstop na trg dela v sedanjih pogojih bi za večino mladih v raziskavi pomenil izgubo kontinuitete denarnih podpor institucij, kar bi zanje predstavljalo veliko tveganje in negotovost življenjskega poteka. Mladi v sedanji situaciji, ko si prizadevajo za kontinuiteto finančnih virov (četudi so ti morda nizki) po eni strani skušajo obdržati družbeni status kot brezposelne osebe in s tem ohraniti vse ugodnosti, ki iz njega izhajajo; z delom na črnem trgu pa se trudijo postajati čim bolj samostojni in neodvisni od izvorne družine in se šolati v želeni smeri. Tako se usmerjajo včasne zaposlitve na črnem trgu, kjer občasno ponujajo tudi storitev, ideje, znanja in spretnosti iz svojih interesnih in prostočasnih dejavnosti. Temeljni razlogi, ki jih za odmik ali gibanje na obrobju trga dela navajajo mladi v vseh skupinah so:

- prenizko plačilo za dela dosegljiva glede na doseženo izobrazbo, ki ne omogoča neodvisnosti in osamosvojitve od izvorne družine in osnovnega preživetja;
- izkušnje izkoriščevalskega in nepoštenega odnosa z delodajalci, predvsem v privatnem sektorju;
- pomanjkanje delovnih izkušenj in nezmožnost pridobivanja in evidentiranja delovnih izkušenj, s katerimi bi lahko izpolnjevali zahtevane pogoje delodajalcev;
- slabe možnosti in pogoji za dostop do začasnih del.

3. Mladi, ki izpadejo iz sistema rednega šolanja se lahko vključujejo v izobraževanje odraslih in predstavljajo posebno ciljno skupino. Zakon o poklicni izobrazbi v svojem 62. členu navaja, da kdor je zaposlen ali ima status brezposelnega, ali mu preneha status dijaka oz. študenta ali kdor ni zaključil osnovnošolskega izobraževanja ali je star 16 let ali več, se lahko poklicno izobražuje kot odrasel. V Sloveniji se v izobraževalnih programih, namenjenih odraslim, vsako leto bolj množično pojavljajo mladi, ki se jih pogovorno opisuje kot populacija brez poklica, zaposlitvenih izkušenj in so zato označeni kot družbena kategorija najtežje zaposljivih. Ugotovitve, ki izhajajo iz izkušenj mladih v izobraževanju odraslih kažejo naslednje:

- kritičnost do uporabnosti znanj, ki jih pridobijo v procesu izobraževanja, mnogi menijo, da jih znanja ne opremijo dovolj za opravljanje bodočega poklica, včasih je preenostavno priti do certifikata, znanje, ki ga pridobijo pa je presplošno, osvojijo ga zelo površno, izobraževanje traja predolgo, izpostavljeno je pomanjkanje praktičnih znanj (značilnosti, ki jih pretežno izpostavijo mladi prve in druge skupine);
- bolj kot motivacija za pridobivanje znanja je izraženo prizadevanje za pridobivanje certifikata izobraženosti (spričevala, diplome, naziva), ki jim bo omogočil vstopiti v sistem zaposlovanja in tekmovati za delovna mesta;

- izredno šolanje večini predstavlja veliko finančno breme, ki je kljub denarnim podporam in subvencijam državnih institucij ob sedanjih stroških preživetja še vedno preveliko, predvsem v primerih, ko se želijo šolati v smeri želenih poklicnih interesov;
- bolj kot prekvalifikacijam na isti ravni izobrazbe si mladi želijo pridobiti čim višjo izobrazbo, saj pričakujejo, da bodo z njo deležni večjih ugodnosti v življenju, da bodo lažje nadoknadili morebitne izgube, čeprav to seveda ni nujno in zagotovljeno. Zavedajo se dejstva, da več izobrazbe pomeni dobro izhodišče za (boljše) položaje v družbi.

4. Podobne ugotovitve kot v nekaterih evropskih raziskavah (prim. projekta YUSEDER²⁷, YUSE²⁸) se kažejo tudi v naši. Najpomembnejši rizični dejavnik socialnega izključevanja za mlade brezposelne predstavljajo posledice neugodnega ekonomskega položaja (ta je kot najbolj neugoden izpostavljen pri mlajši kategoriji brezposlenih). Socialna izključenost se stopnjuje z ekonomsko deprivacijo. Ta ugotovitev potrjuje tezo, da je delo in zaposlitev eden ključnih mehanizmov socialne vključenosti oz. socialne integracije, zato bi vstop mladih na trg dela moral predstavljati eno od osrednjih zanimanj pri reševanju problematike brezposelnih mladih. Nezmožnost dostopa do trga dela implicira finančne omejitve in odvisnost mladih od izvornih družin.

5. Družinska podpora predstavlja mladim brezposelnim pomemben varovalni dejavnik, lahko pa tudi a tudi rizični dejavnik, saj kot kažejo ugotovitve pri nekatere posameznike ovira, da bi postajali bolj neodvisne odrasle osebe, drugim pa omogoča bolj kakovostno in tudi bolj lagodno potrošniško življenje v sodobni družbi (podoben vzorec se kaže tudi v drugih južnoevropskih državah). V raziskavi se izrisujeta dva tipa izpostavljenosti socialni izključenosti, ki jih pomembno deli kriterij materialne podpore staršev. Pomanjkanje in odsotnost socialnih podpor je večje pri mlajši kot pri starejši vzorčni podskupini, kjer pomemben vpliv odigra socialno ekonomski izvor družine. Če pomanjkanje in odsotnost podpor v družini pri mlajših udeležencih predstavlja v sedanjosti za mlade riziko ekonomske izključenosti, se obratno pri starejših udeležencih nakazuje, da podpore družine prispevajo k izključenosti mladih iz trga dela. Mlade v prvi skupini bolj bremenijo stanovanjski problemi, problemi plačevanja izrednega izobraževanja, nizka kakovost življenja in občutek brezperspektivnosti, več mladih iz druge skupine pa manj poskuša vstopati na trg dela preko začasnih zaposlitev. Podpore socialnih omrežij se v večini pri vseh skupinah skrčijo, mladi to pojasnjujejo z njihovo zmanjšano zmožnostjo prostorske mobilnosti, nerazumevanjem in nesprejemanjem položaja v katerem so se znašli s strani drugih. O večjih spremembah socialnih omrežij in stila življenja poročajo mladi iz prvih dveh skupin, medtem ko starejši udeleženci poročajo predvsem o krčenju prijateljskih mrež. Problem socialne izolacije je manj izpostavljen a vseeno so posamezni primeri zastopani v vseh skupinah.

6. Državne podpore institucij in politike APZ mladi zaznavajo predvsem skozi denarno podporo, ugodnosti zavarovanja in nekatere druge ugodnosti, ki jim pripadajo iz statusa brezposelne osebe. Izkušnje o katerih poročajo v splošnem kažejo o pomanjkanju zaupanja v

²⁷ YUSEDER – »Youth Unemployment and Social Exclusion: Objective Dimension, Subjective Experiences, and Innovative Institutional Responses in Six European Countries«, raziskovalni projekt v okviru TSER, med leti 1998 – 2000, zajel 6 evropskih držav: Nemčijo, Belgijo, Italijo, Španijo, Grčijo, Švedsko

²⁸ YUSE - Youth unemployment and social exclusion - raziskovalni projekt podprt s strani TSER in Youth Research programa Evropske komisije. Od leta 1997 - 2002 zajel 10 evropskih držav: Norveško, Finsko, Islandijo, Nemčijo, Škotsko, Irsko, Nemčijo, Italijo, Španijo, Francijo. Instrumentarij, ki ga bomo uporabili je bil preizkušen na vzorcu 17000 mladih z izkušnjami brezposelnosti.

pomoč in usmerjanje državnih institucij, kar se najbolj izrazi pri starejših mladih zajetih v raziskavi. Opozarjajo na birokratsko naravo sodelovanja; spremljanje in pomoč pri iskanju dela nekateri doživljajo kot kontrolo, manjšini pa je ta pristop v pomoč in ga doživljajo kot vodenje. Kljub institucionalni in birokratski naravi sodelovanja, ki ga izpostavljajo mladi v vseh skupinah izražajo več zadovoljstva z odnosom, ki ga imajo do njih svetovalci zavoda za zaposlovanje kot strokovnjaki z Centrov za socialno delo, kjer kritično poročajo o neprofesionalnem odnosu, doživljanju stigmatizacije in kratenju pravic, ki jim pripadajo.

7. Rizični dejavnik socialne izključenosti predstavlja statusna deprivacija oz. problem nenavzočnost družbeno pričakovanih statusov: mladi so izpadli iz sistema, ki podeljuje status dijaka in ni jim uspelo vstopiti v družbeno polje, ki zagotavlja status delavca, na kar se navezujejo širši družbeni pritiski. Med načrtovalci izobraževalnih programov se za omenjeno kategorijo uporablja tudi izraz »posebne skupine s posebnimi zahtevami« za katere je treba pazljivo pripraviti izobraževalne programe (prim. Mrgole, 1997). Statusno deprivacijo mlajši udeleženci raziskave doživljajo v odnosu do vrstnikov vključenih v redno izobraževanje medtem ko starejši udeleženci doživljajo statusno deprivacijo v odnosu do poklicnih kolegov starejših generacij.

8. Iz dosedanjih raziskav je razvidno, da odnos med brezposelnostjo in težavami duševnega zdravja ne moremo opisovati linearno vzročno – posledično, saj ob tem nastopajo še številni drugi dejavniki v posamezniku (odnos do dela, starost, spol, osebna ranljivost) in njegovem okolju (socialni suport, stopnja brezposelnosti v lokalni skupnost, razredna pripadnost), ki sovlivajo na položaj brezposelnosti (prim. Banks in drugi, 1992). Ugotovitve našega vzorca nakazujejo, da ima brezposelnost več negativnih posledic za psihosocialno zdravje mladih tam, kjer so posamezniki bolj izpostavljeni ekonomski deprivaciji (prim. Alvaro in Garrida). To se še posebej odrazi pri mlajših udeležencih, ki nakazujejo bolj direktne povezave položaja brezposelnosti in duševnega zdravja v zvezi s tem dejavnikom in bolj eksplicitno kot starejši kvalificirajo svoja doživljanja in stanje duševnega zdravja v povezavi s položajem brezposelnosti. Pri tej skupini je opaziti več neugodnih psihičnih posledic v povezavi z samopodobo in več strahu pred materialnim pomanjkanjem. Pri starejših udeležencih pa je implicitno zaznati več psihosocialnih težav v povezavi z doživljanjem brezposelnosti (ta se bolj izrazito kaže v tretji skupini), brezposelnosti in pomanjkanju delovnega zadovoljstva (bolj značilno za udeležence četrte skupine).

3 Smernice za načrtovanje integracijskih politik prehoda mladih v sfero dela

Ugotavljamo, da brezposelnost predstavlja osrednji dejavnik tveganja za mlade, ki dolgoročno celostno ovira vključenost mladih v družbo. Najpomembnejši dejavniki ranljivosti, ki prispevajo k naraščanju tveganja izključenosti so nizka stopnja izobrazbe, pasivnost na formalnem trgu dela, negotov finančni položaj, pomanjkanje ali odsotnost socialnega suporta, prenizka oz. odsotna podpora državnih institucij. Najpomembnejše varovalne dejavnike v položaju brezposelnosti mladim predstavljajo socialne podpore izvirne družine. Integracija v socialne mreže in socialna podpora družine je za mlade ključnega pomena. Iz omenjenih ugotovitev izpeljujemo naslednje poudarke in smernice za načrtovanje integracijskih politik prehajanja mladih v sfero dela.

1. Individualizacijski procesi in scenariji življenjskih potekov v raziskavi kažejo podobno sliko kot v nekaterih drugih državah južne Evrope (Italiji, Španiji), kjer se ugotavlja, da lahko

zmanjšujejo pomen »blažilca«, ki ga mladim v položaju brezposelnosti v teh državah in tudi pri nas predstavlja družina. Iz tega razloga bi bilo potrebno strategije različnih institucionalnih politik in njihove podpore brezposelnim mladim usmerjati v vzpostavljanje ravnotežja različnih življenjskih področij posameznika in tako blažiti tveganja prehodov v odraslost, ki jih prinaša modernizacija. To pomeni, da bi moralo biti obravnavanje mladih bolj individualizirano (to je, prilagojeno različnim položajem in potrebam posameznikov) kot je doslej.

2. Naše ugotovitve o vključenost mladih v začasna dela kažejo podobno sliko kot jo najdemo v drugih južnoevropskih državah. Vključenost v začasna dela lahko predstavlja rizični dejavnik socialne izključenosti, ker mlade pogosto vstopanje v začasna delovna razmerja, izpostavlja tveganju zaporednih obdobj brezposelnosti, lahko pa vključenost v začasna dela predstavlja tudi varovalni dejavnik v primerih, da gre za prostovoljne izbire in odločitve, ker si s tem mladi širijo izbire, kar je odraz sodobnih individualiziranih prehodov v odraslost, za katere je značilna individualizacija in destandardizacija. Pomembno vprašanje je, ali vključevanje v začasno in občasno delo, prispeva k socialni vključenosti in mlade vodi v stalno zaposlitev, ali pa le prispeva k marginalizaciji in socialni izključenosti mladih na organiziranem trgu dela (prim. Hammer, 2000; Furlong in Cartmel, 2003, Recotillet in Werquin, 2003). Potrebno bi bilo razmišljati o strategijah usmerjanja mlade delovne sile na trg dela preko mehanizmov in ukrepov, ki bi zmanjševali stigmatizacijo in mladim omogočali participacijo, uveljavljanje in potrditev resursov znanja, ki jih posedujejo. Ena od takih strategij bi lahko bila usmerjena v razvoj krajših oblik intervencij, ki bi posegale na različna področja problematike, npr. na sodelovanje s socialnimi partnerji, socialnim skrbstvom, prekvalifikacijami (glej npr. danski program »100 dni«).

3. Treningi zaposlitve in kvalifikacijski pristopi bi morali temeljiti na specifičnem individualnem načrtovanju za posameznika, kjer bi morale imeti prioriteto želje in življenjski cilji posameznikov. Realistične perspektive poklicnih karier bi se morale razvijati skupaj z upoštevanjem posameznikovega trenutnega življenjskega položaja in bi morale vključevati smernice in vodila za posredovanje kvalifikacijskih korakov, ki bi se dokumentirali in certificirali. Po našem vtisu se sedaj obravnavanje v preveliki meri osredotoča na evidentiranje izobraževalnih dosežkov mladih brezposlenih, premalo pa najdemo prakse celostnega obravnavanja težav mladih in upoštevanja njihovih želja in interesov..

4. Psihosocialna stabilizacija in individualni razvoj posameznika bi moral imeti prednost pred integracijo v zaposlitvene treninge ali izobraževanje, še posebej je to pomembno za mlade, ki se nahajajo ali se znajdejo v težkih socialnih in finančnih situacijah. Potrebno je spodbujanje razvoja programov izven državnih institucij, ki bi dosegali mlade, ki zavračajo stik z institucijo zaposlovanja. Vsebine teh programov naj spodbujajo kreativnost mladih z namenom odkrivanja lastnih interesov, mlade z nižjimi kvalifikacijami seznanjajo z novimi načini učenja, načrtujejo krajše oblike kvalifikacij, omogočajo praktične delovne izkušnje in stik z delom, ki ne zahteva posebnih kvalifikacij idr.

5. Potrebno bi bilo opredeliti splošna vodila (okvir) programov in politik za najbolj ranljive mlade. Ta okvir bi moral upoštevati položaj, v katerem se nahajajo mladi, vključno s celotnim spektrom prikrajšanosti in težav, in bi moral v splošnem opredeljevati načine prepoznavanja teh prikrajšanosti. Predstavljal bi naj (optimalen) konsenz glede na namene in cilje programskih politik znotraj in med posameznimi ustanovami, organizacijami in službami, ki se ukvarjajo z podporami brezposlenim mladim. Pomagati posamezniku, da doseže socialno in ekonomsko neodvisnost in možnost za zaposlitev je osrednji cilj tranzicijskih politik.

Izkušnje uspešnih tranzicijskih politik kažejo na nujnost konsenza in povezanosti med posameznimi službami, ki skrbijo za potrebe najbolj ranljivih skupin, kar implicira multiperspektivni in timski pristop na lokalnih ravneh.

6. Potrebno bi bilo tesnejše povezovanje in sodelovanje med različnimi socialnimi akterji, da bi se lažje soočali z večdimezionalnostjo procesa socialnega izključevanja. Pri tem je še posebnega pomena dobro sodelovanje med delodajalci in svetovalci, ki naj zapolni veliko vrzel med ponudbo mladih in zahtevami delodajalcev za zaposlitev in zaposlitveno usposabljanje. Tovrstno redno sodelovanje z vsemi partnerji je lahko uspešno le ob vzajemnem zaupanju, dobršni meri entuziazma in občutka socialne odgovornosti na strani delodajalcev, saj je brez tovrstnega aktivnega sodelovanja tak koncept obsojen na propad. Del tega povezovanja se nanaša na potrebo po dialogu med načrtovalci programov in predstavniki različnih organizacij mladih, z namenom natančnejšega opredeljevanja potreb mladih in inovativnih oblik intervencij. Veliko dobre prakse že obstaja na področjih izobraževanja, usposabljanja, vodenja, programov zaposlovanja. Posebej koristne učinke lahko imajo mentorstva, zagovorništvo in pomoči posameznikom, da kompenzirajo pomanjkanje znanj, motivacije ter družinske in sosedske podpore v skupnosti. Raziskovalne ugotovitve kažejo, da bi morali za uresničevanje namena, da bi lahko dosegali najbolj ranljive skupine, profesionalni pristop razvijati bolj dinamične pristope, v katerih bi se lahko upoštevala socialna omrežja, družinski kontekst in ozadje, položaj zaposlenosti v neki skupnosti. To pomeni spremembe za izvajalce programov, ki bi morali razvijati drugačne profesionalne vloge v dejavnosti nujenja podpor in pomoči mladim brezposlenim. Mlade bi morali bolj kot kliente sprejemati kot akterje, ki ključno prispevajo in soodločajo pri izbiri in v programih. Z drugimi besedami to pomeni povezovanje formalnih in neformalnih ponudnikov pomoči ter podpor. Še drugače to pomeni, da bi morali formalni sistemi začeti v večji meri vključevati tudi neformalne sisteme.

7. Povezava formalnega in neformalnega kot v širšem skupnostnem modelu sodelovanja akterjev vključuje povezave formalnega izobraževanja, zaposlovanja in socialnih storitev. Organizacije, ki so v neposrednem stiku z mladimi, bi morale razpolagati z ustreznimi strokovnimi metodologijami, pomembno bi bilo promovirati participacijo različnih organizacij kot enakopravnih partneric pri načrtovanju servisov, storitev in programov za mlade. Neformalni sistem pa zajema ključne akterje kot so družinski člani, vrstniške skupine, mladinske delavce, nevladne organizacije. Omenjeno povezovanje in sodelovanje bi ustvarjalo več možnosti, da bi prišli v stik z najbolj ranljivimi skupinami mladih brezposlenih, ki so najtežje dosegljivi sedanjim službam.

8. Potrebno bi bilo upoštevati, da implementacija omenjenega sodelovanja in timskega pristopa zahteva spremembo prevladujočih vzorcev služb za izobraževanje, usposabljanje in zaposlovanje. Bolj aktivna in asertivna paradigma poudarja integracijo na ravni potreb uporabnikov in ne na ravni potreb izvajalcev iz posameznih služb. Na ravni služb in servisov to zahteva multi-aktersko mreženje in ukrepe za sodelovanje med izvajalci služb in storitev, kar pripelje do osnovnega vprašanja: ali so službe, programi smiselni za uporabnika posameznika. Na sistemski ravni ležijo potrebe najbolj ranljivih mladih na območju med formalnim in neformalnim izobraževalnim ekosistemom ter med svetom šolanja, usposabljanja in dela. Pristop, ki bi to lahko upošteval, bi se moral razvijati skozi skupne projekte in v večstranskem delovanju v smeri zadovoljevanja potreb mladih, temelječ na skupnih temah in vzajemnem razumevanju problemov, skupnem jeziku in skupni operacionalizaciji vseh ključnih in vplivnih sistemov.

9. Mnoge pomembne inovativne dejavnosti iz držav, kjer se uspešneje spoprijemajo s sodobnimi prekinjenimi in mimobežnimi prehodi mladih v odraslost in zaposlitev ter z multi-problemsko in večperspektivno problematiko posameznikov in skupin mladih, izvirajo iz akcijsko naravnanih raziskovalnih projektov. Ti skozi evalviranje združujejo politiko in prakso. Politika in evalvativno raziskovanje sta se doslej preslabo povezovala v iskanju odgovorov na kontekst spremenjenih vzorcev prehodov mladih v svet dela. Za razvoj učinkovitejše politike so zelo pomembni primerni raziskovalni in evalvacijski mehanizmi, predvsem neodvisne raziskave. Potrebno je ugotavljati socialne učinke ukrepov, tako za posameznike kot za ustanove, službe in servise z ustreznimi sledilnimi študijami.

10. Načrtovanje zaposlovalnih politik oz. politik prehajanja mladih v sfero zahteva daljnoročno analizo in kompleksno razmišljanje/načrtovanje dejavnosti. To vključuje predvsem zavedanje dveh dejstev: prvič tega, da so mnoge težave mladih pri prehajanju v svet dela strukturne narave in ne le posledice kakih kratkotrajnih okoliščin ali dejavnikov, ter drugič tega, da so njihove težave multidimenzionalne narave (kopičenja prikrajšanosti, ogroženosti in izključenosti) in ne le enodimenzionalne ali parcialne. To oboje v največji meri velja predvsem za večkratno prikrajšane mlade, kar je eno od osnovnih spoznanj naše raziskave.

Literatura

Altheit, P. (1996). Changing Basic Rules of Biographical Construction. Modern Biographies at the End of the 20th Century, V: A. Weymann, A. Walther (ur.), *Society and Biographie*. Weniheim: Deutscher Studien Verlag.

Alvaro, J.L, Garrido, A. (2003). Economic hardship, employment status and psychological wellbeing of young people, V: T. Hammer (ur.), *Youth unemployment and social exclusion in Europe*. Bristol: Policy Press.

Antončič, V. in Gnidovec, M. (1996). Zaposlitvena pot z vidika samostojnosti. V: I. Svetlik (ur.), *Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Banks, M.H. in Ullah, P. (1988). *Youth unemployment in the 1980's: its psychological effects*. London and Sidney: Croom Helm.

Banks, M., Ullah, P. in Warr, P. (1985). Social support, social pressure and psychological distress during unemployment. *Psychological medicine*, 15, 283-295.

Banks, M., Ullah, P. in Warr, P. (1992). *Career and identity*. London: Open University Press.

Bauman, Z. (1998). *Work, consumerism and the new poor*. Buckingham: Open University Press.

Bendit, R. Stokes, D. (2003). Disadvantage: transition policies between social construction and the needs of vulnerable youth. V: L. Blasco, W. Mc Neish, A. Walther, Young people and contradictions of inclusion. Bristol: Policy Press.

Bezić, T. (2002). Svetovalna služba in njena vloga v zmanjševanju učne neuspešnosti kot dejavnika socialnega izključevanja. V: Bergant, K (ur.) in Musek Lešnik (ur.): *Šolska neuspešnost med otroki in mladostniki*. Inštitut za psihologijo osebnosti v sodelovanju z založbo EDUCY. Ljubljana,

Gregorič Brezavšček, B. (2002). Problematika osipa v Sloveniji z vidika poklicnega svetovalca psihologa na Zavodu RS za zaposlovanje. V: Bergant, K (ur.) in Musek Lešnik (ur.): *Šolska neuspešnost med otroki in mladostniki*. Inštitut za psihologijo osebnosti v sodelovanju z založbo EDUCY. Ljubljana.

Cassidy, T. (2001). Self-categorization, coping and psychological health among unemployed mid-career executives, *Counselling Psychology Quarterly*, 14/4.

Chrisholm, L. (1997). Sensibilities and occlusion: vulnerable youth between social change and cultural context. V: Bynner, L., Chrisholm, L. in Furlong, A. (ur.), *Youth, Citizenship and Social Change in a European Context*. Aldershot: Ashgate.

Cook, T.D., Furstenberg, F.F. (2001). Juggling school, work, and family: The transition to adulthood in Italy, Sweden, Germany, and the United States. Pridobljeno 27. 7. 2004. iz svetovnega spleta:

<http://www.northwestern.edu/ipr/publications/workingpapers/wpabstracts01/wp0101.html>.

Coffield, F. (1987). From the celebration to the marginalization. V: G. Cohen (ur.), *Social Change and the Life Course*. London: Tavistock.

Dekleva, B. (1998). *Droge in srednješolska mladina v Ljubljani*. Ljubljana: Mestna občina Ljubljana in Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Dekleva, B. (2002). Mladi v urbanem okolju in nasilje. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije* (str. 153 - 162). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije in Visoka policijsko-varnostna šola.

Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (1999). Odraščati v Sloveniji na prelomu tisočletja. V: I. Žebovec in M. Erjavec (ur.), *Sodobne oblike revščine mladih*. Ljubljana: Salve.

Dietrich, H. (2003). Scheme participation and employment outcome of young unemployed people: empirical findings from nine European countries. V: T. Hammer (ur.), *Youth unemployment and social exclusion in Europe*. Bristol: Policy Press.

Donovan, A., Oddy, M. (1982). Psychological aspects of unemployment: an investigation into the emotional and social adjustment of school leavers. *Journal of Adolescence*, 5, s.15 -30.

Drobnič, I. (1996). Dejavniki prehoda iz stanja brezposelnosti. V: I. Svetlik (ur.), *Kakovost življenja v Sloveniji*, s. 121 – 141, Ljubljana: FDV.

Du Bois, R., Blasco, A.L. (2003). Yo–Yo transition and misleading trajectories: toward Integrated Transition Policies for young adults in Europe. V: A. L. Blasco, W. Mc Neish in A. Walther (ur.), *Young People and contradiction of Inclusion*. Bristol: Policy Press.

EGRIS (European Group for Integrated Social Research) (2002). Leading or misleading trajectories? Concepts and perspectives, V A. Walther, B. Stauber, A. Biggart, M. du Bois–Reymond, A. Furlong, L. Blasco, S. Morch in J.M. Pais, *Misleading trajectories: Integration policies for young adults in Europe?* Opladen: Leske + Budrich.

Emler, N., McNamara, S. (1996). The social contact patterns of young people: effects of participation in the social institution. V: H. Helve, Bynner, J. (ur.), *Youth and Life Management. Research Perspectives*. Helsinki: University Press.

Employment in Europe, Recent Trends and Prospects, 2001. Pridobljeno 27. 7. 2004. iz svetovnega spleta:
http://europa.eu.int/comm/employment_social/publications/2001/ke3801762_en.html.

Evans, K., Heinz, W.R. (1994). *Becoming adults in England and Germany*. London: Anglo-German Foundation.

European Youth Forum (2001). From Education to Employment: The experience of Young People in the European Union (vir dostopen na <http://youthforum.org>).

Furlong, A., Cartmel, F. (1997). *Young People and Social Change. Individualization and Risk in Late Modernity*. Buckingham: Open University Press.

- Furlong, A., Cartmel, F. (2003). Unemployment intergation and marginalisation: a comparative perspective on 18–24 olds in Finland, Sweden, Scotland and Spain. V: T. Hammer (ur.), *Youth unemployment and social exclusion in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Gallie, D. (1999). Unemployment and social exclusion in the European Union', *European Societies*, 1/2, s.139 -167.
- Gallie, D., Paugam, S. (2000). *Welfare regimes and Experience of Unemployment in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Gershuny, J. (1994). The psychological consequences of unemployment: an assesment of the Jahoda thesis. V: D. Gallie, C. Marsh in C. Vogler (ur.), *Social Change and Experience of Unemployment*. Oxford: Oxford University Press.
- Hammer, T. (1996). Consequences of unemployment from youth to adulthood in a life course perspective. *Youth & Society*, 27/4, 450 - 468.
- Hammer, T. (1997). History Dependence in Youth Unemployment. *European Sociological Review* 13/1, 17-33.
- Hammer, T. (2000). Mental health and social exclusion among unemployed youth in Scandinavia. A comparative study. *International Journal of Social Welfare*, 9, 53-63.
- Hammer, T. (ur.) (2003). *Youth Unemployment and Social Exclusion in Europe. A comparative study*. Bristol: Policy Press.
- Hammer, T, Julkunen, I. (2003). Surviving unemployment: a question of money or families?, v: T. Hammer (ur.), *Youth unemployment and social exclusion in Europe*, s. 135 - 155. Bristol: Policy Press.
- Harslof, I. (2003). Processes of marginalization at work: integration of young people in the labour market trough temporary employment. V: T. Hammer (ur.), *Youth unemployment and social exclusion in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Heikkinen, M. (2000). Social Network of the Marginal Young. *Journal of Youth Studies*, 3, 389–406.
- Hlača, I. (1995). Brezposelnost in njen vpliv na družino in šoloobvezne otroke. *Vzgoja in izobraževanje*, 26/ 2, s. 26-27.
- Hutchens, S. (1994). *Living a predicament: Young people Surviving unemployment*. Aldershot: Avebury.
- Jeffs, T., Smith, M. (1990). *Young people, inequality and work*. London: Macmillan.
- Jordan, B. (1996). *A theory of poverty and social exclusion in the European Union*. London: Policy Press.
- Julkunen, I. (2001). Coping and well – being among Unemployed Youth. *Journal of Youth Studies*, 4/3, 261 – 278.

Kelly, P. (1999). Wild and Tame Zones. Regulating the Transition of Youth at Risk, *Journal of Youth Studies*, 2/2, s.193 – 211.

Kronauer, M. (1998). »Social exclusion« and »underclass« - new concepts for the analysis of poverty. V: H. J. Andress (ur.), *Empirical poverty research in a comparative perspective*. Aldershot: Ashgate, s.51 -75.

Letno poročilo Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje za leto 2002. (2003). Pridobljeno 27. 7. 2004. iz svetovnega spleta: <http://www.ess.gov.si/html/elementi-okvirjev/F-predstavitev.htm>.

Levitas, R. (1996). The concept of social exclusion and new Durkheimian hegemony. *Critical Social Policy*, 16, s.5-20.

Lisec, M. (1999). *Obrazi revščine*. Ljubljana: Salve.

McNeish, W., Loncle, P. (2003). State policy and youth unemployment in the EU: rights, responsibilities and lifelong learning. V: L. Blasco, W. Mc Neish, A. Walther, *Young people and contradictions of inclusion*. Bristol: Policy Press.

Ozamiz, A., Gumplmaier, H., Lehtinen, V. (2001). Unemployment and Mental Health. Pridobljeno 27.7.2004 iz svetovnega spleta: http://www.gbw.nl/download/whp_news_00_7.pdf.

Paugam, S. (1996). Poverty and social disqualification: A comparative analysis of cumulative social advantage. *Journal of European Social Policy*, 4, 287–303.

Petersen A. C. in Mortimer J. T. (1994). *Youth Unemployment and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pribošič Peric, B. (ur) (2001). Letno poročilo Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje - Območne službe Ljubljana, 2000. Ljubljana: Zavod RS za zaposlovanje, OS Ljubljana.

Pribošič Peric, B. (ur) (2002). Letno poročilo Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje - Območne službe Ljubljana, 2001. Ljubljana: Zavod RS za zaposlovanje, OS Ljubljana.

Pribošič Peric, B. (ur) (2003). Letno poročilo Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje - Območne službe Ljubljana, 2002. Ljubljana: Zavod RS za zaposlovanje, OS Ljubljana.

Recotillet, I., Werquin, P. (2003). Recurrence of youth unemployment: a longitudinal comparative approach. V: T. Hammer (ur.), *Youth unemployment and social exclusion in Europe*. Bristol: Policy Press.

Javornik, J. in Korošec, V. (ur). (2003). Poročilo o človekovem razvoju 2002/2003. Človekov razvoj in zdravje. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, 2003.

Rener, T. (2000). Ranljivost, mladi in zasebno okolje. V: M. Ule (ur), *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Aristej.

- Rener, T. (2003). Mladi in neokonzervativizem. V: C. Oberstar in T. Kuzmanić (ur.), *Neokonzervativizem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Rener, T. (2002). Novi trendi v zasebnih razmerjih. V: V. Miheljak (ur), *Mladina 2000*. Ljubljana: Aristej.
- Rener, T., Švab, A. (1998). Family status. V: M. Nastran Ule, T. Rener (ur), *Youth in Slovenia – New perspective from the Nineties*. Ljubljana: Republic of Slovenia Youth department.
- Room, G. (1995). *Beyond the Threshold. The measurement and analysis of social exclusion*. Bristol: Policy Press.
- Stergar, E. (1995). *ESPAD evropska raziskava o alkoholu in drogah med šolsko mladino*. Tipkopis. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja.
- Svetlik, I. (2001). Trg dela in migracije v Sloveniji v luči vključitve v EU. V: I. Svetlik (ur), *Strategija gospodarskega razvoja Slovenije: socialni razvoj in razvoj človeškega dejavnika*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: FDV.
- Trbanc, M. (1992). Mladi na trgu delovne sile. Zbornik: *Zaposlovanje perspektive, priložnosti, tveganja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Trbanc, M. (1996). Socialna izključenost: koncept, obseg in značilnosti. V: I. Svetlik (ur.), *Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: FDV.
- Ule Nastran, M. (1996). Sociološki oris mladosti/mladine. V: M. Ule Nastran (ur.), *Mladina v devetdesetih: analiza stanja v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Ule, M. (2000). Ranljivost, mladi in zasebno okolje. V: M. Ule (ur). *Socialna ranljivost mladih*. Ljubljana: Aristej.
- Ule, M. (2002). Spremembe odraščanja v sodobnih družbah tveganj. *Socialna pedagogika*, 6/3, s. 221–236.
- Ule, M. (2002). Mladina fenomen dvajsetega stoletja. V: V. Miheljak (ur), *Mladina 2000*. Ljubljana: Aristej.
- Walther, A. (2003). Junge Erwachsene und die Bedeutung von Spielräumen beim Übergang in die Arbeit. V: I. Bootz (ur.), *Regionale Ermöglichungsstrukturen in Europa*. Berlin: Arbeitsgemeinschaft Betriebliche Weiterbildungsforschung.
- Walther, A., Stauber, B., Biggart, A., du Bois-Reymond, M., Furlong, A., Lopez Blasco, M., Morch, S. in Pais, J. M. (2002). *Misleading trajectories: Integration policies for young adults in Europe?* Opladen: Leske + Budrich.
- Walther, A., Schlathof, A. (2001). Misleading Trajectories: Transition Dilemmas of Young Adults in Europe. *Journal of Youth Studies*, 4/1.

Warr, P. B., Jackson, P. in Banks, M. (1988). Unemployment and mental health. *Journal of Social Issues*, 44, 47 – 68.

Whelan, C. T. (1994). Social class, unemployment, and psychological distress. *European Sociological Review*, 10, s. 49 -61.

Winefield, A. H., Tiggemann, M. in Goldney, R. D. (1993). *Growing Up with Unemployment: A Longitudinal Study of its Psychological Impact*. London: Rutledge.

Withers–Mayne, C. (1990), Responses to unemployment: A review and discussion. *Youth Studies*, 9/1, s.39.

Žmuc Tomori, M. (1993). Nezaposlenost mladih kot dejavnik tveganja v njihovem osebnostnem razvoju. V: J. Velikonja (ur.), *Izobraževanje brezposelnih*. Ljubljana: Andragoški center RS.

Povzetek

Namen raziskave je bil ugotavljati tveganja socialne izključenosti mladih (formalno prijavljenih) brezposelnih v Ljubljani ter dejavnike, ki vplivajo na to tveganje. Osnovna teoretska koncepta raziskave sta bila večdimenzionalno pojmovanje socialne izključenosti ter model nestandardiziranih prehodov mladih v odraslost. Raziskava se v veliki meri zgleduje po evropski primerjalni raziskavi YUSE (Youth employment and social Exclusion in Europe; Hammer, 2003) in tudi daje rezultate, ki jih je moč z njenimi primerjati. Uporabljeni sta bili dve osnovni raziskovalni pristopi. V okviru presečnega kvantitativnega pristopa je bila osnovna metoda zbiranja podatkov poštna anketa na celotni – po določenih kriterijih določeni – populaciji brezposelnih mladih v Ljubljani. Na ta način smo anketirali 656 mladih brezposelnih. V okviru kvalitativnega pristopa je bila osnovna metoda zbiranja podatkov fokusni intervju, izvedena s štirimi skupinami mladih brezposelnih. Zaključki raziskave opredeljujejo obseg in značilnosti socialne izključenosti mladih oz. posebno ogrožene skupine mladih brezposelnih. Posredno raziskovalne ugotovitve omogočajo tudi evalvacijo programov aktivne politike zaposlovanja. Poročilo sklonejo priporočila za nadaljnji razvoj politike na tem področju.

Ključne besede: mladina, brezposelnost, socialna izključenost, psihosocialno zdravje, materialna ogroženost, Ljubljana, aktivna politika zaposlovanja,

Abstract

The aim of the project is to research the risks of social exclusion of (formally known) unemployed youth in Ljubljana and the factors influencing it. The basic theoretical concepts of the project were the multidimensional conception of social exclusion and the model of non-standardised transitions from youth to adulthood. The methodological approaches of the YUSE project (Youth Employment and Social Exclusion in Europe; Hammer, 2003) were followed to a great degree so the results of this study are comparable to those of the YUSE project. Two basic approaches were used. In the framework of the cross-sectional quantitative approach the postal survey of the whole population of unemployed youth in Ljubljana was the main method of data collection. So the data on 656 young persons was collected. In the framework of the qualitative approach the method of focus interviews was used, and four groups of unemployed youth were interviewed. The conclusions of the project determine the scope and characteristics of social exclusion of youth and also point out the most at-risk groups of unemployed youth. Indirectly it is possible on the basis of the results of the study to evaluate the actual active employment policy carried out in Ljubljana. The report ends with the recommendations for the further policy development in this field.

Key words: youth, unemployment, social exclusion, psychosocial health, material deprivation, Ljubljana, active employment policy